KORNITZER

APÁK

ÉS

FIÚK

I

Apák és fiúk

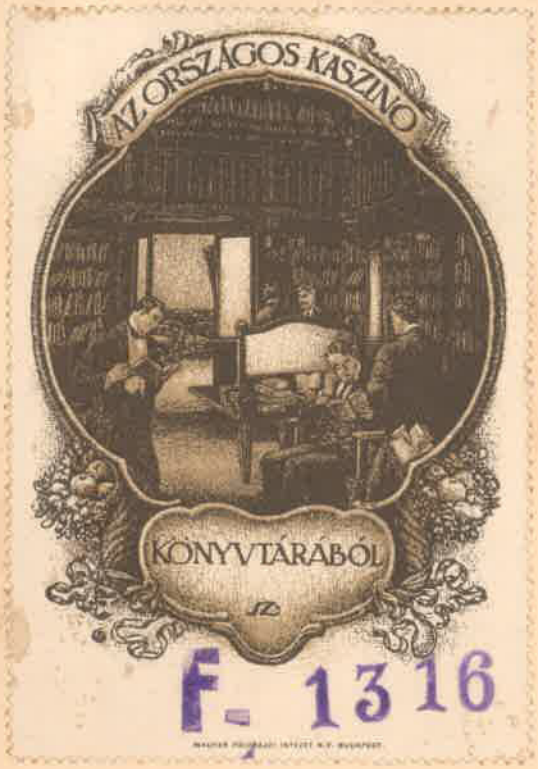
AZ ORSZÁGOS KASZINÓ
KÖNYVTÁRÁBÓL
F- 1316

LINGUA KIADÓ R.T. BUDAPEST
FŐBIZOMÁNYA

APÁK ÉS FIÚK

APÁK ÉS FIÚK

NAGY MAGYAR ÉRTÉKEINK — AHOGYAN FIAIK LÁTJÁK

ÍRTA: KORNITZER BÉLA

DR. VITÉZ JÓZSEF FERENC FŐHERCEG
Ő KIRÁLYI FENSÉGE ELŐSZAVÁVAL

ELSŐ KÖTET

SZÉCHENYI IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI R. T.
KIADÁSA

Copyright 1940, by Müller Károly, Budapest

634.420/1

2003

Felelős kiadó: Dr. Szerelemhegyi Ervin

Készült a könyvnyomtatás feltalálásának 500. esztendejében
a Pesti Lloyd-Társulat könyvnyomdájában. — Igazgató: dr. Móricz Miklós

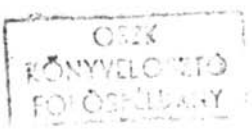

ELŐSZÓ

Írta: Dr. vitéz JÓZSEF FERENC főherceg ő királyi fensége

Apák és fiúk, különböző megemlékezések, kedves és érdekes gyüjtemények. Ahogy egymásra vetítődnek, egyes korok, azokban átküzdött és átélt események, de mindig az apai szeretet és a fiúi tisztelet és szeretet kedves szemszögén keresztül látva. Az élet különös stafétafutása, amikor az apák átadják fiaiknak az ő élményeiket, tapasztalataikat és meg akarnák kímélni a fiúkat mindattól, amiért ők vállaltak kockázatot, szenvedést és áldozatot. De a fiúk, vérük forrása révén, fiatalságuk révén, mindig türelmetlenek és maguk kell, hogy átszenvedjék életük értelmét. Meg fogják valószínűleg találni a könyv soral mögé rejtve és egyes burkolt vallomásokat, amiket a fiúk a betűk türelme mögé rejtettek.

És volt idő, amikor az apák és fiúk együtt szenvedtek a harctéren. Az idősebbek otthon hagyták termő földjeiket és kedves családjaikat és megállt otthon min-

den, a fiúk pedig otthon hagyták mindazt a szépet, amiről álmodtak... és de gyakran szakította ketté e szép tervezgetést és e szép álmokat a gyilkos golyó irama.

Ezekben a vallomásokban érnek parthoz az érzelmeknek és gondolatoknak hullámai...

Hallgassuk e kedves hullámtörést és olvassuk el e közvetlen vallomásokat.

OSZK
KÖNYVELŐ
FŐOSZTÁLY

BEVEZETÉS

Írta: Dr. SIPŐCZ JENŐ †

Budapest székesfőváros volt főpolgármestere.

Budapest nagyemlékű főpolgármestere 1936 júniusában írta ezt a bevezető cikket ehhez a könyvhöz, amelynek körvonalai már akkor kezdtek kibontakozni.

APÁK ÉS FIÚK...

Turgenyev Iván híres regénye viseli ezt a címet. A kiváló orosz regényíró azt az ellentétet rajzolja meg és magyarázza művében, mely az apák és fiúk között, az idősebb és az ifjabb nemzedék között szokott jelentkezni az életkérdések megítélésénél. Az apák a maguk korának és nemzedékének világnézetét, szellemi és erkölcsi öntudatát képviselik, a fiúk pedig a saját élményeik és tapasztalataik alapján kialakult nézetek igazságát vitatják fiatalos lelkesedéssel. Az életviszonyok valóban változnak nemzedékről nemzedékre, úgyhogy szükségszerűen ütköznek ki elvi ellentétek a váltakozó nemzedékek között.

Ez a könyv nem a Turgenyev-féle kérdés oldaláról tárgyalja az apák és fiúk viszonyát, nem azt a lélektani rejtélyt akarja megvilágítani. Nem költött személyekről ír, hanem élő emberekről, ismert nevű apákról és fiúkról mond el érdekes és tanulságos dolgokat. A magyar közélet több kiválóságát kérdezte meg az író, hogy milyen lelkiviszony volt közte és édesapja között. A könyvben a hálás és szerető fiúk rajzolják meg az apák emlékét, de úgy, hogy a jellemzéssel önmaguk gondolkozásáról is hű képet adnak.

Ez a könyv Turgenyev tételével szemben szinte cáfolatnak vehető, mert ezek az apák és fiúk mély lelki megértéssel éltek, nem ütköztek ki köztük a híres orosz regényből ismert ellentétek. A fiúk folytatását jelentik az apák

nemes életének, azok szellemének és jellemének értékeit igyekeztek megtartani és kiépíteni a maguk lelkében.

Ezek a fiúk olyan utódok, kik méltón képviselik az élet színpadán az apákat.

E könyv ezeket a termékeny és nemesítő gondolatokat ébreszti fel az olvasókban.

A szerzőnek az az írói érdeme, hogy szép stílussal és lebilincselő előadással állítja elénk az apákat és fiúkat.

A SZERZŐ ELŐSZAVA

„Apák és Fiúk" gyüjtőcím alatt megjelent írásaimban hazánk számos történelmi nevet viselő közéleti egyéniségének fiai nyilatkoztak előttem őszintén, közvetlen vallomásokban azokról a hatásokról, amelyeket apjuk nagy neve, nyilvános szereplése és tekintélye sugárzott rájuk, gyermekekre, életpályájuk és hivatásuk kialakulására.

Nagy ember fiának lenni kétségtelenül szerencsés körülmény. Életpályáját, sorsát, amely más halandóknak a járatlanságig göröngyös és tekervényes — nekik már a startnál egyenesre és tükörsimára hengerli atyjának hatalmas presztizse.

A nagy ember fiának az életben való könnyű érvényesülését a legjobban talán az a közismert szarkasztikus anekdóta jellemzi, amely még ma is közszájon forog ifj. Andrássy Gyuláról.

Amidőn a fiatal Andrássy Gyula grófot 26 éves korában államtitkárnak nevezték ki, a barátok gratulációkkal halmozták el a kinevezés alkalmából a fiatal államtitkár édesanyját, id. gróf Andrássy Gyulánét.

A nagy külügyminiszter felesége az üdvözlésekre ekként válaszolt:

— Igen, nagyon örülök a kinevezésnek, mert én is úgy tartom helyesnek, ha a Duci von Pick auf kezdi...

Ám a kellemes és az előnyös motívumokban, amelyek uralkodni látszanak a nagy ember fiának életében, tárgyilagos szemlélet folytán okvetlenül meg kell látnunk a születési előnynek az árnyoldalait, a hátrányait is. Azt, hogy az apa, az egyéniség, a nagy név tekintélye sokszor ólomsúlyként nehezedik a közvetlen melléje állított fiára. A ma-

gasba szökkenő sudár tölgy mellett nehéz feladat magasnak látszani.

A nagy ember fiával szemben felfokozódnak a követelmények. Nevének hallatára akarva-nemakarva, rögtön megcsinálják a mérleget a fiú és az atyja között. Helyesnek tartom, ha az összehasonlításnál a szemlélet és kritika serpenyőjébe odateszik a hátrányokat, a hendicepeket is, amelyek a nagy név nyomán végigkísérik őket életük folyamán.

A századforduló Nagymagyarországának legragyogóbb nevei vonultak fel írásaimban és vonulnak fel most ebben a könyvben. A millenáris ünnepségek alkalmával rendezett bandériális díszfelvonulásban voltak ehhez a nevekhez hasonló ragyogó történelmi nevek. Ez a könyv valóban felvonultatja a békebeli Magyarország nagyjait, akik életüket szentelték ennek az országnak, akik munkásságukban kiemelkedtek kortársaik közül és példaként hathatnak az utókorra. Akad közöttük királyi herceg, gróf, köznemes és egyszerű polgár. Akad közöttük olyan is, aki Bécsben tevékenykedett, de az uralkodó személyén keresztül, elválaszthatatlanul bekapcsolódott a magyar történelembe.

Az apák már majdnem mind átadták porladó testüket az anyaföldnek. Igen bölcs dolognak látszik azonban, ha nem feledkezünk meg róluk.

Egy nagy filozófus mondta, hogy „az emberiség két részből áll, élőkből és halottakból és az utóbbiak többen vannak".

A nagy kultúrnemzetek valóban áhitatosan tisztelik az elhúnytakat. Szobrok, emlékművek, utcák, terek, intézmények őrzik a nagy halottak neveit. Szerény írásaimmal ez a könyv gránit emlékmű kíván lenni a magyar történelem és közélet nagyszerű alakjainak.

E könyv legtöbb szereplőjének tevékenysége az 1914—1918-as világháború előtti időre esik, a 67-es kiegyezést követő hatalmas teremtő munka sok évtizedes korára, sokan azonban a világháború után kerültek a közéletbe. Az apák között is vannak ilyenek, de a fiúk természetesen közelebb állnak a mai korhoz.

A fiúk közül is a legtöbben már ragyogó pályát futottak

be, sokan azonban fiatalságuknál fogva sem érhették még el pályafutásuk delelőjét. Azok a fiúk, akik ebben a könyvben beszélnek atyjukról, egy új, nagyszerű történelmi felvonulás kibontakozását jelzik.

A fiúk vallomásaiból gyakran lírai szubjektivitás csendül ki. Ez azonban nem von le semmit értékességükből, sőt úgy gondolom, inkább hozzájárul a hű portré élességéhez. Hatványozza jelentőségüket a vérségi kapcsolat és érdekességüket a bennük megnyilatkozó párhuzam.

Alakjaimat nem száraz életrajzi adatokkal írtam meg, lehetőleg még az évszámokat is kerültem. A beszélgetésekben önkéntelenül felszínre kerülnek néha napi események is, azonban mindenütt kerültem a napipolitika tekervényes útjait. Csak az átfogó és sorsdöntő nagy problémák szerepelnek ebben a könyvben, azok, amelyek elválaszthatatlanok könyvem szereplőitől.

Az ujságíró nem ír történelmet. Kétségtelen azonban, hogy igaz az a megállapítás, hogy az ujságírás a történelem előszobája... Az ujságíró, mint a mának fürge kurirja, néz, figyel és beszámol. A máról is. És az igazi ujságíró mindig Deák Ferenc szellemében: csakis igazat ír. Úgy hiszem, ennek a szempontnak talán sikerült maradéktalanul megfelelnem.

KORNITZER BÉLA

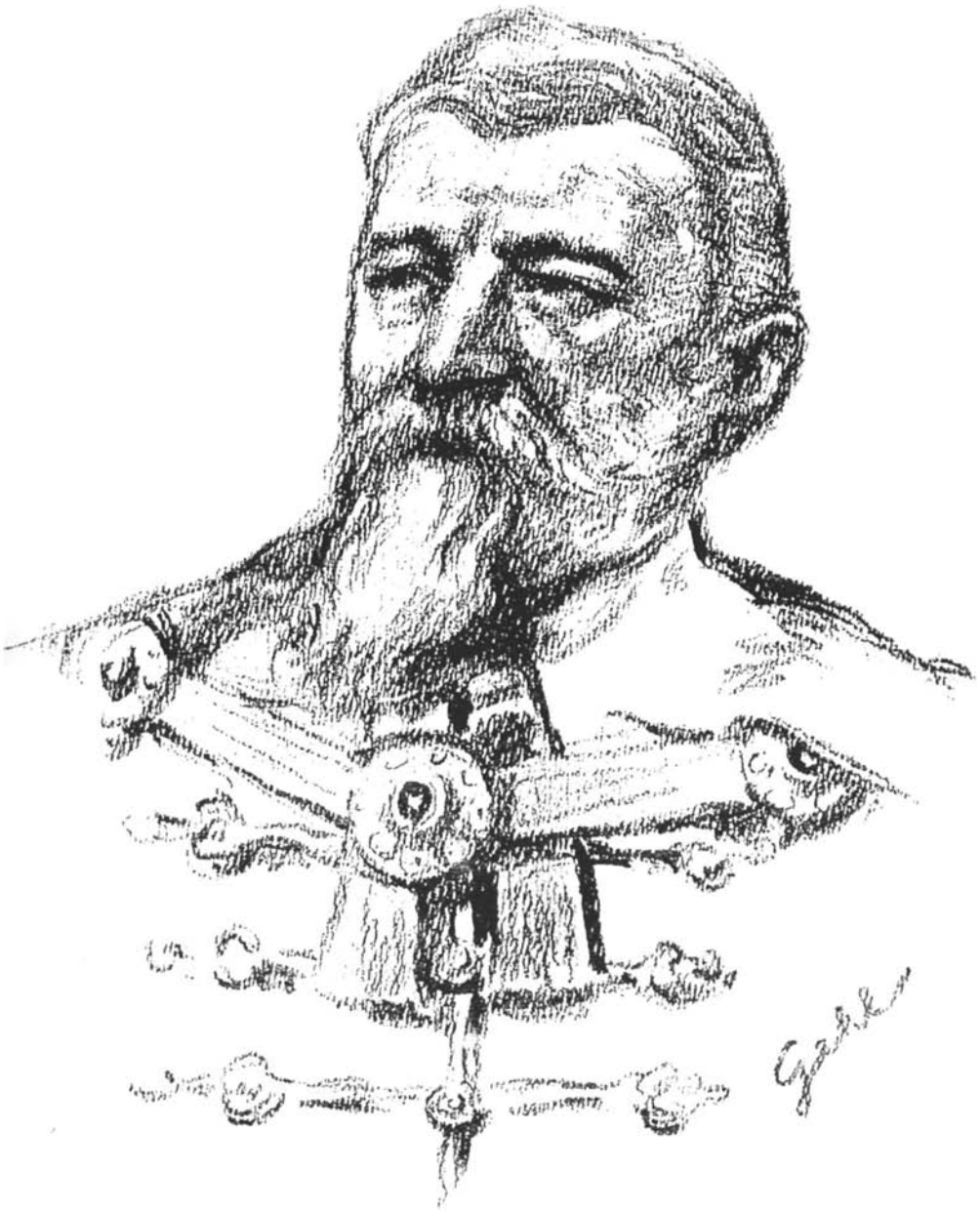

nagybányai HORTHY ISTVÁN
főrend, a Kormányzó úr édesapja

(A kenderesi kastélyban lévő festmény után rajzolta Gehl Zoltán)

SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

vitéz nagybányai HORTHY ISTVÁN

lovassági tábornok

(Halmi felv.)

A KORMÁNYZÓ ÉDESAPJA

A felsőházban, a magyar „lordok házában" is kimagaslott egyéniségének eredetiségével, énjének, a régi magyar nemesnek sajátságos, kurucos rátartiságával vitéz nagybányai Horthy István, altábornagy, a Kormányzó Úr testvérbátyja.

Bátor, éleshangú, ellenzéki kritikái után gyakran fodrozódott a meglepetés hulláma az ezüstöshajú főrendek között.

Ha más beszélt, akkor viszont felkerekedett üléséről s közvetlen a szónok elé ült. Jellegzetes mozdulatával keresztbefonta karjait, szemeit a szónok felé szegezve, minden szóra figyelt. Nyilván csak így érezte hivatását híven teljesítve megyéjével és az országgal szemben Katymár ura. Egyetlen ülésről sem hiányzott a 76 éves főrend.

A felsőház egyik ülésén, néhány hónappal halála előtt, amikor majdnem utolsónak hagyta el a pirosszőnyeges márványfolyosót, megszólítottam Horthy altábornagyot.

Horthy István gesztust csinált kezével s már éppen közéletünk egyes fonákságairól akart éles kritikát gyakorolni, amikor tisztelettel figyelmeztettem, hogy ezúttal nem politikai interjút kérek, ellenben szeretném megpendíteni lelkének azon húrjait, melyek a legforróbb emberi érzést: a gyermeki szeretet hangját intonálják.

— Az édesapjáról beszéljen, kegyelmes uram!

Édesapja nevének említésére derű és mosoly varázsolódott kemény arcára. Nem volt harcos, nem volt politikus többé, hanem gyermek.

— Édesapámról nagyon szívesen beszélek, legyen szerencsém reggel nyolc órakor.

Reggel nyolc óra. A Nemzeti Kaszinó sárga épületében csak a második emeleti vendégszobák előtt forgolódnak az inasok. Horthy István kegyelmes úr már fent van és vár.

A kopogtatásomra harsány tessék hallatszik. Kis reggeliző asztal előtt ülve, éppen reggelijét fogyasztja a kegyelmes úr. Kis csésze kávé, piritós kenyér és vaj.

— Maguknak, ujságíróknak, éjjeli baglyoknak persze túlkorai ez az idő is — mondja kedvesen, amikor a korai felkelést említem.

Hellyel kínál, ő maga pedig visszaül a bársony heverőre. A heverőn fehér párnák vannak. Amikor észreveszi, hogy fotografálni akarják, feláll és a párnákat a megvetett ágyra helyezi.

— Nem nyujt valami stílszerű háttért nekem a fehér párna — állapítja meg mosolyogva a harcos öreg úr.

Világkörüli út és a bécsi Tierarzten-Institut

Cigarettára gyujt. A kékes-lila füstbe el-elmereng. Bizonyára lelki szemei elé varázsolja azt a körszakállas, nemesarcú férfit, akinek arcképét most kezei közt forgatja: édesapját.

— A szabolcsmegyei Ramocsaházán született boldogult édesatyám 1830-ban — kezdi el emlékezéseit Horthy István. — Tanulmányait Budapesten a Piaristáknál kezdte, majd Sárospatakon jogászkodott. A szünidőket a pestmegyei Káván, bizáki Puky Simonéknál, családunk régi barátjánál töltötte. A Puky-család a legősibb nemesi családok egyike volt. Hiteles írások vannak arról, hogy a Pukyak ötszáz évvel Krisztus után már letelepedtek Erdélyben.

— Édesatyám ezekre a napokra mindig szeretettel szokott emlékezni.

— A sárospataki jogászévek letelte után édesatyám és három jóbarátja, név szerint gróf Vay Ádám, Kállay

vitéz nagyhányai HORTHY ISTVÁN
lovassági tábornok interjút ad Nemzeti Kaszinóbeli szobájában
1936 december 22-ikén
(A tábornokról ez volt az utolsó felvétel,
amelyet Jakab Sándor [Irisz] készített)

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

Adolf és gróf Dezsőffy Miklós, az akkori időkben különös merészségnek tűnő tervre határozták el magukat: földkörüli utazást fognak csinálni.

— Az idegen világok, ismeretlen tájak megismerése utáni nosztalgia öröklődött Miklós öcsémben, a Kormányzó Úrban és Jenő fivéremben is. A Kormányzó Úr, mint tengernagy, a parancsnoki hídról szemlélte a tenger végtelen horizontjait, Jenő fivérem pedig Afrika és India ismeretlen dzsungeljeit járja.

— Édesapámék világkörüli útjukban azonban csak Bécsig jutottak el. Számolva az akkori közlekedési eszközökkel, már ez is némi teljesítmény volt — veti közbe a kegyelmes úr.

— Bécsből nem tudtak továbbmenni, mert nem kaptak útlevelet. Mit volt mit tenni, beiratkoztak a bécsi Állatorvosi Főiskolára, vagyis a Tierarzten-Institutba, hogy a gazdának oly fontos elméleti ismereteket is elsajátíthassák. Édesapám már akkor azt a gazdatípust tartotta ideálisnak, amelyik nemcsak gyakorlati, hanem elméleti és szakismeretekkel is rendelkezik.

Az öreg Korányi professzor orvosi előadásai a Hotel Wandl am Peter-ben

— A három jóbarát Bécsben a Hotel Wandl am Peter-ben szállt meg. Egy nap utcai sétájuk alkalmával, ismerőssel találkoztak. Az idősebb Korányi Frigyessel, aki éppen Bécsben végezte tanulmányait. Nagy örömmel üdvözölték Korányit, aki földijük volt. Nagykállón volt körorvos, felesége pedig, az előkelő családból származó Bónis Malvin, szintén szabolcsi volt.

— Édesapáméknak volt a hotelben egy felesleges szobájuk, meghívták tehát Korányit, hogy lakjon náluk. Ellenszolgáltatásul azt kérték, hogy tartson nekik orvosi előadásokat.

— Korányi örömmel fogadta az ajánlatot és a három „világjárót" a későbbi híres professzor avatta be az orvosi tudomány misztériumaiba. Korányi hálás barát

maradt — folytatta a kegyelmes úr — és ha az idők folyamán meghallotta, hogy a családban valaki megbetegedett, azonnal leutazott gyógyítani.

Párbajok sorozata a szépasszonyért

— A bécsi tanulmányok után édesapám a Kendereshez tartozó Pusztakakaton gazdálkodott atyja birtokán.

— Itt, Kenderesen ismerkedett meg boldogult édesanyámmal, dévaványai Halassy Paulával, aki a megyei aranyifjúság körülrajongott szépsége volt. A megyei fiatalság nem nézte jó szívvel, hogy „idegen" vitte el a szép Halassy Paulát. Apró incidensek követték egymást, majd sorozatos párbajokat kellett vívnia édesapámnak tüzesvérű fiatal barátaival.

— Ez a korszak már jóval a „lovagkor" után volt — jegyzi meg nevetve a kegyelmes úr — de a férfiaknak a nők iránti érzelme annakidején valahogy komolyabb, mélyebb volt, mint a mai férfiaknál.

A megyénél

— Édesapám alig pár évvel múlt el húszéves, amikor Heves vármegye székhelye, Eger beválasztotta törvényhatóságába.

— Nem szeretett politizálni, de a megye ügyeit, különösen szívén viselte. Abban a régi Magyarországban a politika persze tiszta közéletet jelentett, a polgárság érdekeinek istápolását, a közérdekeknek az egyéni érdek fölé helyezését. Ebben pedig édesapám élete végéig mindig elöljárt.

— Talán elmondana excellenciád néhány emléket édesapjának megyei szerepléséről.

Rövid ideig gondolkozik, majd megszólal:

— Egyszer főjegyzőválasztás volt a megyénél. A legesélyesebb jelölt erre az állásra az első aljegyző volt, aki igen tehetséges ember hírében állott. Mindenki biztos volt abban, hogy ez a férfiú fogja elnyerni a fő-

jegyzői állást. Édesapám e miatt részt sem vett a szavazáson. Ám a protekció, ez az ősi „televény" már akkor is virágzott hazánkban és meglepetésszerűen egy protekciós egyént választottak főjegyzőnek. Amikor édesapám megtudta az esetet, azonnal a megyeházára hajtatott és a megyeháza folyosóján több úr jelenlétében úgy „helybenhagyta" az alispánt, hogy az másnap rémülten ment ki Kenderesre édesapámtól bocsánatot kérni.

— Vagy például, amikor a Berettyó szabályozásáról volt szó a megyénél, édesatyám ellenszegült, mert az elgondolás szerint rengeteg földet kellett volna kisajátítani és ez mélyen sértette volna a kisgazdákat és törpebirtokosokat. A szegény néprétegek rovására tehát nem akart olyan szabályozáshoz hozzájárulni.

— Édesapám élénk részt vett egyházügyekben is s mint az egyházmegye főgondnoka, felekezetének vezetője és irányítója is volt. Kitünően ismerte az egyházjogot, az ó- és újtestamentumot is.

— Apám személyére igen jellemző incidens zajlott le egy alkalommal a papnak templomi prédikációja közben.

— A pap a bibliából citált egy idézetet, de tévesen. Édesapám nemcsak hogy észrevette a kisiklást, hanem azonnal, ott a helyszínen hangosan „helyre is igazította" a szónokló lelkipásztort.

Édesapám főispánsága és Tisza Kálmán

— Az akkori politikai élet jelesei közül kihez állt közel excellenciád édesapja?

— Édesapám jóbarátja és lelkes híve volt Tisza Kálmánnak. Tisza Kálmán igen szerette volna édesapámat főispánnak kinevezni, de ezirányú kísérlete mindig hajótörést szenvedett édesapámnak azon elvi meggyőződésén, hogy fizetéssel járó állást ő nem fogadhat el. Egyszer már cselhez folyamodott a „generális" és táviratot intézett édesapámhoz Kenderesre, hogy azonnal jöjjön Pestre, mert fontos ügyben akar vele tár-

gyalni. Édesapám mitsem sejtve érkezett fel a Sándor-palotába, ahol Tisza azzal fogadta, hogy gratulálni akar főispánságához, mert bizony ő megkérdezése nélkül már felterjesztette a kinevezést őfelségéhez. Édesapám megdöbbent a váratlan kinevezésre, de nem tágított és kijelentette, hogy ő még mielőtt elfogadná a főispáni stallumot, máris kénytelen lemondani róla. Tisza Kálmán látván édesapám hajthatatlanságát, bevallotta, hogy a fait accompli részéről csak trükk volt, mert még semmi felterjesztést nem csinált.

A főrendiházban

A kegyelmes úr emlékezései nyomán lassan színesedik és biztos kontúrokkal rajzolódik ki ez a multszázadbeli érdekes, nemes magyar portré. Édesapjának főrendiházi tagsága felől kérdezem a kegyelmes urat.

— Ennek előzményeit az öreg Wekerle mesélte el nekem.

— Amikor az egyházpolitikai mozgalmak, a polgári és vegyes házasságok körüli viták elindultak a magyar közéletben, Wekerle őszintén hangot adott Ferenc József előtt azon aggodalmainak, hogy meggyőződése szerint a törvény nem fog keresztülmenni a főrendiházban. Tanácsolta tehát, hogy a magával hozott listán szereplő magyar urakat bárósítani kellene és ezzel helyet biztosítani számukra a főrendiházban.

— A nevek között szerepelt édesapám is.

— Wekerle szerint őfelsége a felterjesztésre így szólt:

— Nem tudom, kérem, hogy örülni fognak-e ezek az előkelő urak a báróságnak.

— Mire Wekerle:

— Felség, talán lehetne gróffá emelni őket!

— A király beleegyezett, de nem így édesapám, aki Wekerlének ekképpen replikázott:

— Inkább maradok én egy régi nemes, mint egy újdonsült gróf...

Nem is lett gróf, de e nélkül is helyet kapott a főrendiházban.

vitéz nagybányai HORTHY MIKLÓS

Magyarország kormányzója

(Veres felv.)

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

Édesapjának magánélete iránt érdeklődöm a kegyelmes úrnál. A családapáról, gyermekeihez való viszonyáról és természetesen az egyik gyermekéről, aki közben élő történelem, az ország népszerű Kormányzója lett.

— Édesapám szigorú ember volt. Szigorúságát a családja körében is érvényesítette. Ez így jól is volt, mert mint minden gyermek, úgy mi is bizony rakoncátlanok voltunk.

— A Miklós öcsém, a Kormányzó úr — folytatja a kegyelmes úr — nagyon eleven gyerek volt. Szerette a katonásdit. Ebből persze nem következtethettünk későbbi karrierjére, mert minden gyerek szereti megjátszani a hadvezért.

— Tanárai szerették, mert tehetséges, szorgalmas és jó tanuló volt, de ha egyszer fejébe vette, hogy nem tanul, akkor minden fegyelmezés, fenyegetés és pedagógiai bűvészkedés teljes csődöt mondott.

— Két évet együtt tanultam vele Debrecenben, a kollégiumban. Én persze magasabb osztályban, mert hisz tíz év korkülönbség volt közöttünk.

— Egyszer megmakacsolta magát a Miklós, hogy ő bizony nem tanulja meg a leckét. A tanár tehetetlen volt. Végre „bemószerolta" (így mondja) nálam, mire én méregbe jöttem és felpenderítettem a „kasztnira", azzal, hogy amíg nem tudja a leckéjét, addig nem szabad lejönnie.

— Rövid percek teltek csak el, hogy Miklós öcsém megszólal a kasztni tetején:

— Tudom a leckét...

— Amikor erről meggyőződtem, azonnal le is vettem a szekrény tetejéről.

A derűs epizódot most egy komolyabb elbeszélés váltja fel, amely a fiatal Horthy Miklósban már a kemény, öntudatos férfit sejteti.

— Körülbelül tizenhét-tizennyolc éves lehetett a Miklós — folytatta a kegyelmes úr — a fiumei Marine-

Akadémián tanult. Egy árulkodó társa ellen kollégái bosszút forraltak, egy este meglesték, amidőn az Akadémia lépcsőin lefelé haladt, utána lopództak, pokrócot vetettek rá és alaposan elverték. A megvert diák jelentést tett az incidensről a parancsnokságon és mint szemtanut öcsémet jelentette, aki véletlenül valóban látta messziről a merényletet.

— A parancsnok maga elé citálta öcsémet és felszólította, hogy nevezze meg társait, akik a verekedésben közreműködtek. Öcsém azonban kijelentette, hogy ő nem tud senkire visszaemlékezni.

— Nem akart árulkodni!

— Ezért a parancsnok enyhe büntetésben részesítette, azonban a büntetés kitöltése után a parancsnok megveregette a vállát és megdícsérte férfias, jellemes magatartásáért.

A kegyelmes úr most hirtelen az órára pillant: az emlékezés közben több, mint egy óra telt el.

— Bocsásson meg, de már sietnem kell. Egy minisztériumba megyek veszekedni egy ügyben — mondja kedves mosollyal.

Még látom, amint prémes kabátjában, hetvennyolc évével, pirospozsgás arccal gyors léptekben elvegyül az utca forgatagában.

Megy „veszekedni" a minisztériumba, dolgozni a közért és a kisemberek igazságáért, amint azt édesapja, a kenderesi földesúr tette...

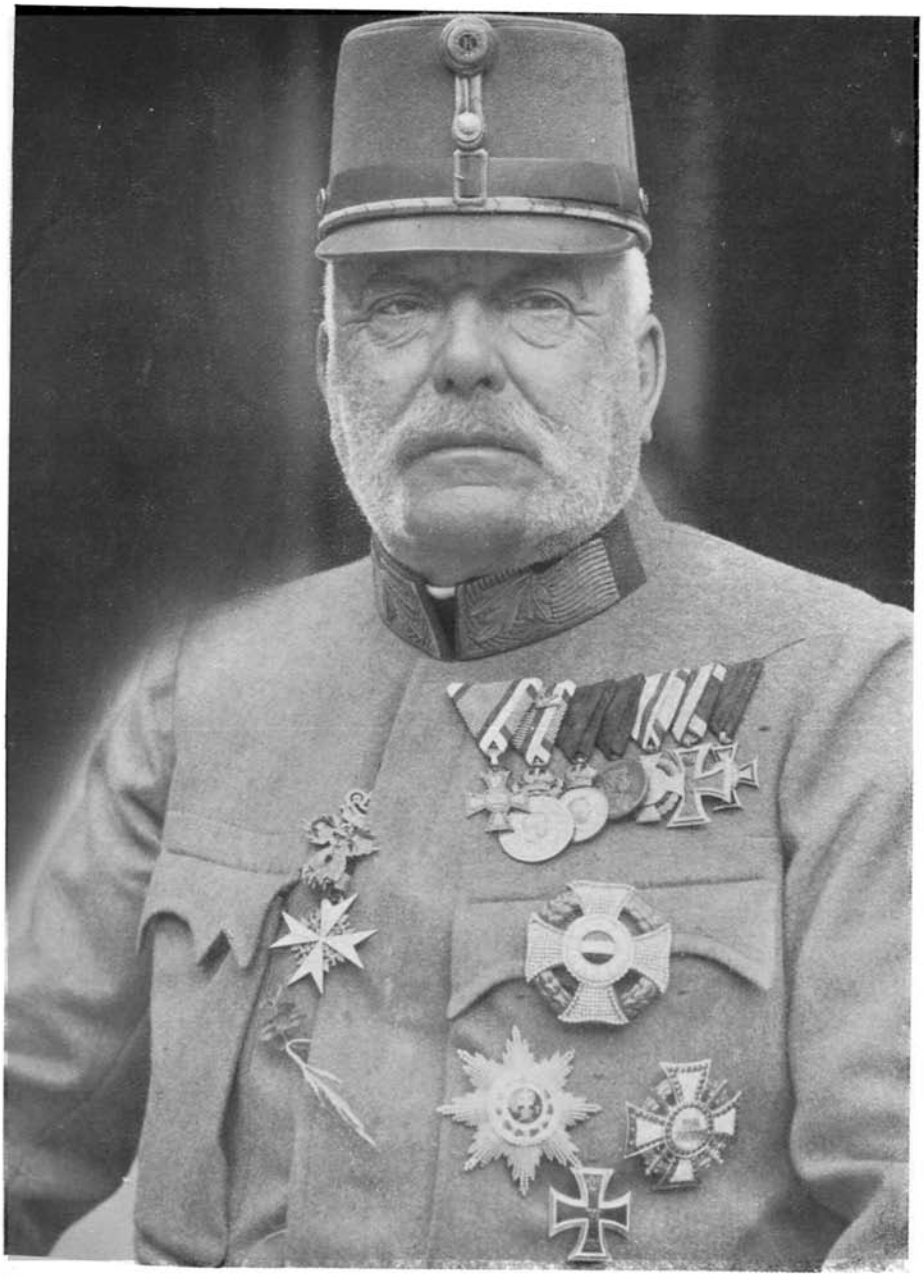

FRIGYES főherceg

tábornagy

(Kallos Oszkár felv.)

OSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

ALBRECHT főherceg

(Koller utóda Szenes felv.)

FRIGYES FŐHERCEG – ALBRECHT FŐHERCEG

1936 nyárutóján a béllyei uradalomban, Karapancsapusztán vagyok. A kastélyt, gazdasági épületeket körülölelő park a koraősz ezernyi színében pompázik. A park, kavicsos árnyas sétányáról még alig csókolta fel a nap a csillogó harmatot: reggel 8 óra van.

A történelmi emlékű zöldzsalugáteres világos drapszínű vadászkastély előtt türelmetlenül várakozom.

Végre kocsizörgés hallatszik a sétány vége felől: kétlovas, magas, könnyű sárga vadászkocsi közeledik a kastély főbejárata elé.

A hátsó ülésen vadászruhában két puskás férfi ül.

Az egyiket, az idősebbiket mély reverenciával és féltő figyelemmel segíti le az elősiető inas. Az öregúr nem megy be a kastélyba, hanem a vérbeli vadász szenvedélyével előbb elindul a cserjés között szállingó füst irányában, ahol a lelőtt szarvas feje főzőüstbe kerül.

Néhány uraságí cseléd és apránép kíséri az öregurat, akinek mindegyikhez van egy kedves szava, egy-egy kedves megjegyzése. Ahogyan ezt teszi, nincsen abban semmi a nagy úr leereszkedő, „vállveregető" érintkezéséből. Csupa természetesség, póztalan közvetlenség. Az öregúr I. Ferenc József unokatestvére, a monarchia hadrakelt seregeinek volt főparancsnoka és tábornagya: Frigyes főherceg.

A másik emlékem színhelye alig néhány hónappal később: Magyaróvár.

A kis város komor gyászpompába öltözve. A helyőrség összes csapatai, gyalogság, lovasság, tüzérség és

segédfegyvernemek végtelen sorokban vonulnak a gyászház felé. A Kormányzó, a hivatalos Magyarország, XIII. Alfonz, volt spanyol király, a Habsburg-Bourbon, Bourbon-Pármai, Hohenzollern és Coburg királyi családok számos tagja mély gyászban lépked egy ágyútalpon vontatott koporsó után. A koporsó halottja: Frigyes főherceg.

Ez a két kép él bennem Frigyes főhercegről. E két kép és a belőlük leszűrt impresszió azt hiszem tökéletes visszatükrözése Frigyes főhercegnek: a hadvezérnek és magánembernek.

Származása, a király után következő legmagasabb katonai rangja, mérhetetlen gazdagsága messze kiemelkedő, kiváltságos helyet biztosított a monarchia népei sorában Frigyes főhercegnek. Katonai és társadalmi érintkezését katonai szabályok és az udvari etikett vastörvényei szabták meg. Halála természetesen országos gyász, temetése országos ügy.

Hogy milyen volt Frigyes főherceg a magánember? — a választ erre a karapancsai emlék adja meg. A cselédei, alkalmazottai között meghitt közelségben élő Frigyes főherceg beszédesen fejezi a tábornagynak nagy nyilvánosság előtt kevésbé ismert emberi alakját.

Ezek azonban mégis csak külsőségek. Hogy Frigyes főherceg történelmi egyéniségét a monarchiában betöltött katonai és közéleti szerepét közelebb hozhassam a történetírás és főleg a főherceg háborús szerepét kevéssé ismerő magyar közvélemény számára — megkértem egyetlen fiát, Albrecht főherceget: beszéljen édesatyjának történelmi pályafutásáról, világháborús szerepéről, emberi és hadvezéri alakjáról, ahogyan ő, a gyermek, a nagy marsallhoz legközelebb álló látta.

A Habsburg-ház egyik legnépszerűbb tagjával, a karcsú, hullámos hajú, örökké derüs Albrecht főherceggel a felsőház folyosóján beszélgetek.

Megemlítem a fenséges úrnak, hogy már évek óta különös lelkesedéssel és szeretettel foglalkozom a magyar történelemnek híres históriai alakjaival. Úgy érzem,

hogy a jelenben az ő életük és szellemük hatalmas erőt és bíztatást nyujthat a nemzetnek.

A tárgyilagos történelemszemlélet

Albrecht főherceg közismerten nem szeret nyilatkozni, azonban intervjúm intencióját jólesően nyugtázza.

— Dícséretreméltó szándék a nemzet historikumával, illetve annak tárgyilagos megismerésével foglalkozni — mondja Albrecht főherceg. — Történelmünk közelmult szereplőiről — már a szükséges történelmi távlat híján is — nem alakulhatott még ki az elfogulatlanság és igazságosság gránit alapján nyugvó kép. Sok szereplő működése teljesen ismeretlen, vagy — ami még roszszabb — hamis beállításban él a közvélemény előtt. Talán elég Tisza István esetére mint klasszikus példára hivatkoznom, akinek „háborús uszítóként" való beállítottsága évekig fertőzte a magyar nép lelkét. Az ő igazsága is — mint minden igazság — kiderült ugyan, de a Hermina-uton eldördült gyilkos lövéseket ezzel nem lehetett meg nem történtté tenni.

— Már most, hogy hivatott-e éppen a gyermek édesatyjának helyes történelmi beállítottságáról beszélni — teszi fel szinte önmagának a kérdést Albrecht főherceg — erről nézetem az, hogy a gyermeki szeretet és bizonyos mértékű szubjektivitás, természetesen mitsem jelenthet akkor, ha a gyermek atyjáról való megemlékezésében az igazság és a tények rideg mércéjét alkalmazza.

— Hogy viszont miképpen él az édesapa emléke a gyermek lelkében — ez akár tényektől függetlenített vélemény is lehet. Gyermeki érzések dolga, amit az idegen, a kívülálló csak hallgathat, de sohasem kritizálhat.

Nagy figyelemmel hallgatom Albrecht főherceg nemesveretű emelkedett szavait, ezután megkérem vázolja fel néhány adattal és színnel édesatyjának Frigyes főhercegnek történelmi életét.

Az asperni hős unokája

— Atyám, teljes nevén Frigyes Mária Vilmos Albrecht Károly 1856 június 4-én született a morvaországi Gross-Seelowitz-ban. Édesapja, vagyis nagyapám Károly Ferdinánd főherceg volt, Napoleon nagy ellenfelének, Károly főhercegnek, az asperni győztesnek második fia. Az asperni hős legidősebb fia ugyanis Albrecht főherceg volt, a custozzai győztes, aki tehát atyám nagybátyja volt. Apám édesanyja Erzsébet főhercegnő, József nádor leánya, nővére pedig Mária Krisztina, XIII. Alfonz spanyol király édesanyja volt.

— Atyám gyermekkorától kezdve katonai nevelésben részesült. Már 15 éves korában, 1871-ben Innsbruckban az 1. császári vadászezred hadnagya volt, azután Krakkóba, majd Linzbe került, mint a 18. közös gyalogezred parancsnoka, századosként pedig Theresienstadtban szolgált.

— Itt ismerkedett meg édesanyámmal, Croy Rudolf herceg leányával, aki az Árpádok véréből származott. Édesanyám éppen a szomszédos Leitmeritzben üdült ekkor. Az ismeretségből hamarosan frigy lett. 1878 október 7-én Belgiumban az Eremitage-kastélyban tartották meg esküvőjüket.

A pozsonyi főhercegi udvar

A gyermek meleg szeretetével és rajongásával beszél Albrecht főherceg édesanyjáról, Izabella főhercegasszonyról.

— Édesanyám boldog szép napokat élt apjának belgiumi, westfáliai és dühlmeni birtokán — de élete legboldogabb korszakának azt a 25 évet tartotta, amelyet Pozsonyban, az ősi koronázó városban töltött.

— Jómagam is szeretettel gondolok Pozsonyra, a duplatetőzetű, kupolás egykori Grassalkovich-palotára, ahol boldog gyermekéveimet töltöttem.

A boldog, annyira visszasírt ferencjózsefi idők békés hangulata és derűje elevenedik meg Albrecht főherceg emlékezései nyomán. A pozsonyi ősi várromok alatt szé-

lesen hömpölyög a fejedelmi folyam. A nagy királyné fehér márvány lovasszobra uralkodói büszke méltósággal ekkor még ott állt a Duna partján, ahol pattogó katonazenekar hangjai mellett, békésen sétálók hullámoztak.

Pozsonyban ezidőben Frigyes főherceg volt a dandárparancsnok, aki magánéletében feleségével, Izabella főhercegasszonnyal együtt az ősi város társadalmi életének központja. A főhercegnő elsőnek sietett minden társadalmi, kulturális és emberbaráti mozgalom élére, amelyet később országos viszonylatban is kiterjesztett.

A pozsonyi udvar híres volt az egész monarchiában. A palotában a királyi ház tagjai, az osztrák és magyar arisztokrácia színe-java, a közélet minden kitünősége megfordult. Ott ismerkedett meg Ferenc Ferdinánd főherceg, trónörökös, feleségével Chotek Zsófia grófnővel, aki tudvalevőleg Izabella főhercegasszony udvarhölgye volt.

„Elsőnek magyarra tanítottak"

Erről a híres otthonról és a gyermeknevelteés módszereiről érdeklődöm Albrecht főhercegnél.

— Otthonunkban béke, kedély és derű volt az uralkodó vonás — mondja Albrecht főherceg. — Ebben édesapám járt elől, mert nagy barátja volt minden kedves tréfának, bohó ötletnek. Ez a kedélyes tónus korántsem befolyásolta a fegyelmet és pedantériát, amelyet édesapám tőlünk katonás fegyelemérzetével megkövetelt. Szerette a zenét, színházat és ha ideje megengedte, szívesen járt el hangversenyekre és előadásokra, ahol kultúráért, művészetért érző lelke átittasult az alkotó szellem szépségeitől.

— Minket gyermekeket Pozsonyban elsőnek magyarra tanítottak és ez volt mindig az uralkodó nyelv családunkban.

Frigyes főherceg további pályafutása iránt érdeklődöm.

— A háborút megelőző évtizedekben 1894-ben táborszernagy lett. Tíz évvel később csapatfőfelügyelő.

1910-ben Őfelsége, Ferenc József hadseregparancsnokká nevezte ki és édesatyám készítette elő az osztrák-magyar hadsereget az esetleges háborúra.

A monarchia seregeinek főparancsnoka

— Édesatyám bár lelkesedett a katonai szolgálatért, mégis már arra gondolt, hogy visszavonul a magánéletbe, mikor megjelent a világkatasztrófa réme: 1914. Ez év június 28-án megölték Sarajevoban Ferenc Ferdinánd trónörököst. Őt héttel utóbb a monarchia zászlók alá siető hadseregének édesatyám lett a főparancsnoka.

— Nagyjelentőségű szerepe tulajdonképpen ekkor kezdődött. Atyám tisztában volt a reáváró feladat nagyságával. Bár a hadműveleteket tulajdonképpen Hötzendorfi Conrád vezérkari főnök intézte, mégis a teljes felelősség a történtekért, mint a legfelsőbb hadúr képviselőjére, édesapám vállaira nehezedett. Atyám nagyszerűen tudott Conráddal, a makacs, sokszor nehezen kezelhető kiváló emberrel és katonával bánni. Emberismerete, szívjósága, megértése sok nehézséget hidalt át különösen a német főhadiszállással, illetve a szövetséges hadsereg parancsnokaival szemben.

A kárpáti orosz betörés

Az intervjúnak ennél a fejezeténél báró Szurmay Sándor gyalogsági tábornok, volt honvédelmi miniszter alakja tűnik fel a felsőház piros bársonyszőnyegén.

Albrecht főherceg kedvesen invitálja Szurmayt:

— Éppen jókor jön kedves kegyelmes úr — mondja. — Édesapám világháborús főparancsnoki szerepéről beszélgetünk. Egy históriai tényt, amely a széles közvélemény előtt nemigen ismeretes, de amelyről kegyelmességed — jól tudom — tudomással bír, akarok lerögzíteni:

— 1914 decemberében, amikor édesatyám átvette az osztrák-magyar hadak főparancsnokságát, történt az oroszok első kárpáti betörése.

— A vezérkarnak operációs terve az volt, hogy egyelőre visszavonulnak a Kárpátoktól és szabad beözönlést engednek az orosz hadaknak Kassáig, vagy akár Tokajig és majd itt koncentrálják a támadáshoz, illetve kiverésükhöz szükséges erőket.

— Édesatyám átérezte, hogy ez a stratégiai terv megsemmisítő csapás lett volna az alig néhány hete hadbavonult magyar nép lelki ellenállóképességére. Nem is beszélve arról, hogy az ilyen módon szabad prédához jutó oroszok kifosztották volna az egész Felsőmagyarországot.

— Édesatyám a gyors cselekvés mezejére lépett. Lorx Viktort, magyar szárnysegédét küldte el Boroevicshoz azzal, hogy semmi szín alatt sem járul hozzá ehhez a tervhez és utasítja, hogy a Kárpátok gerincét minden rendelkezésére álló erővel védenie kell. Boroevics ekkor azzal érvelt, hogy kevés az embere és hogy egyáltalán nincsen felkészülve egy kárpáti téli hadjáratra, tehát már ezért is az eredeti tervet kell végrehajtani.

— Édesatyám azonban nem engedett álláspontjából és természetesen ezekután az ő elgondolása szerint szervezték meg a kárpáti orosz betörés ellenoffenzíváját.

Szurmay Sándor élénken helyesel Albrecht főhercegnek. A kiváló nagy katona kezével azonnal fürgén felrajzolja a légbe az akkori stratégiai terveket. Viziószerűen elevenednek meg: Uzsok, Malomrét, Csontos, a magyar katona vitézségének hősi állomásai.

— A hadilevéltárban megvannak ezekről a tényekről az írásos dokumentumok — mondja Albrecht főherceg, alkalomadtán megmutatom önnek.

Az osztrák-magyar hadsereg marsallja

A tescheni főhadiszállásról beszélgetünk, ahol a háború alatt Frigyes főherceg tartózkodott. Ez időben Ferenc József és II. Vilmos császár a legmagasabb kitüntetésekkel halmozták el a főherceget. Ferenc József

tábornaggyá nevezte ki és megkapta a német hadsereg marsallbotját is.

Az ősz főherceg éjet nappallá téve Teschenből irányította a fontos hadműveleteket és nagy része volt abban, hogy csapataink fel tudták tartóztatni az orosz gőzhengert.

Látnia kellett azonban a birodalom, a két trón összeomlását, amely elválaszthatatlanul volt összefűzve családja nevével. Látta számkivetésbe indulni dinasztiája fejét, szétszóródni rokonságát és elvesztette saját óriási vagyonának kilencedrészét, amely békében évente átlagban 20 milliót jövedelmezett.

Bekövetkezett az összeomlás és Frigyes főherceg másfél évet töltött hontalanul családjával Svájcban és Spanyolországban.

1921-ben az alkotmányos élet helyreállításával tért vissza Magyarországra, Magyaróvárra. Innen irányította haláláig megmaradt birtokait és gazdálkodását.

A 80-éves születésnapi ajándék...

1936 június 4-én az egész ország megünnepelte a nagy marsall 80-ik születésnapját.

Ekkor nagy öröm érte az öreg katonát. A Kormányzó kinevezte a pécsi 8. honvédgyalogezred tulajdonosává. A kitüntetést a Kormányzó Úr maga adta át Magyaróvárott Frigyes főhercegnek. Az ezred jogutóda a híres pécsi 52. Frigyes-bakáknak, akik a háborúban annyiszor kitüntették magukat és így a pécsi ezred ismét Frigyes főherceg nevét viseli.

Az ezred átvételekor a császári mult lobbant fel rövid időre az agg marsall előtt. Akik közel voltak ekkor a teljes katonai díszben álló Frigyes főherceghez, könnyeket láttak csillogni a jellegzetes cvikker mögött.

A feltámadó Magyarország igéretét láthatta az előtte keményen deffilirozó magyar bakákban... Ez volt egyben Frigyes főherceg utolsó nyilvános szereplése.

Mielőtt befejezem az intervjút, megkérdem Albrecht főherceget: mi a magyarázata annak, hogy édesatyját,

az osztrák származású s nagyobbára osztrák környezetben élő főherceget Magyaróvárt és nem a Habsburgok temetkezési helyén, a bécsi Kapucinusok sírboltjában temették el?

Albrecht főherceg természetes hangon válaszol.

— Az ok egyszerű. Édesatyám szerette a magyarokat. Ez nála nem volt frázis, hanem gyakorlati érzés, amely igen sok formában és módon nyilatkozott meg a magyarsággal szemben.

— Még két évvel a halála előtt kriptát építtetett a magyaróvári templom alá és ide hoztuk le anyánk földi maradványait is a koronázó Mátyás-templomból.

— Most ott pihennek együtt halálukban, ahol életükben is oly szívesen tartózkodtak: Magyaróváron.

Az intervjúnak vége van.

Albrecht főherceg feláll, kedvesen elköszön és siet be a felsőház üléstermébe, ahol nemsokára az ő beszédére kerül sor.

Apa és fiú: mily tökéletes lelki harmóniában egyesültek.

Az osztrák Habsburg-ház kimagasló alakja, a nagy katona és hadvezér élete öreg napjaira magyar földesúr lett, akit — mint Jókai Ankerschmidt lovagát — meghódított a magyar rög. A fiú pedig a magyar törvényhozás felsőházában dolgozik magyar jövőért, magyar feltámadásért.

Minden bizonnyal édes álma ez a magyaróvári kripta fenséges lakójának is.

JÓZSEF főherceg

tábornagy

(Veres felv.)

OR.SZ.SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

Dr. vitéz JÓZSEF FERENC főherceg

(Veres felv.)

JÓZSEF FŐHERCEG – JÓZSEF FERENC FŐHERCEG

Amidőn a sors kegyetlen rendeltetése folytán egy világégés következtében recsegve, ropogva omlott össze Ferenc József császár és király trónja és birodalma, amidőn a felszabadult tömegszenvedélyek tajtékozva rontottak neki a Habsburg-család még szereplő reprezentánsainak és az elvakult gyűlölködés nem látszott disztingválni a tébolyult számonkérés vérzivatarában, — akkor tapasztalhattuk csak igazában, hogy mennyire mélyen és kiszakíthatatlanul vert gyökeret a magyar nép lelkében ez a név: József főherceg.

A boldog béke korszakában a „legmagyarabb" főherceg, a világháborúban dédelgetett „József apánk" a forradalmak után Homo Regius. A háború nagy marsallja előtt még a forradalom zászlóvivői is megtorpantak. S ma a legelőkelőbb tudományos társaság az ő nevével ad fényt és jelentőséget saját magának.

József főherceg alakját már a történelmi férfiak patinás glóriája övezi. A népmonda már a háború alatt fonta az epizódok és történetek színes virágfüzéreit a legnépszerűbb főherceg homloka körül — ő maga pedig itten jár közöttünk délcegen, ruganyosan, kék szemeiből fáradhatatlan energiát sugározva.

Fia dr. vitéz József Ferenc főherceg, Anna királyi hercegnőnek, a szász király leányának férje. Öt ragyogó szőke gyermek, öt Murilló-angyalnak édesatyja. Ő a mi „Charming Princünk" . . .

Mély, komoly tudását, tehetségét, fiatalos alkotó erejét, ambícióját, magas társadalmi tekintélyét — egyszóval mindent, mindent sorompóba állít az ideális esz-

mények s nemzeti célok szolgálatában. Fáradhatatlan munkásságú ember. Korán reggel már lombikok és tudományos műszerek felé hajol kint a Bécsi-úton, majd feszes uniformisban kiállítást, társadalmi akciót nyit meg. Tömött aktatáskával siet a felsőház folyosóján, majd szociális és karitatív intézmények gyűlésein elnököl.

Akit — mint e sorok íróját — többször ért már a kitüntetés, hogy közelről figyelhesse a főherceg közéleti munkásságát, kissé elfogódottan fog annak a férfiúnak portrétirozásához, aki történelmi nevével, magas származásával nem a reprezentáló főherceg, hanem a dolgozó kispolgár erényeit és életelveit személyesíti meg.

A Tapolcsány-úti palotájának dolgozószobájában fogad a főherceg, könyvek, képek, szobrok finom enteriőrjében. Az egyik könyvespolcon színes fotográfia, többsoros kézírásos dedikációval édesapjától, József főhercegtől.

— „Apák és fiúk", ismétli a címet, a fenséges úr. Kedves és hálás téma. Hogyan, milyennek látja a gyermek a neki legkedvesebbet, a hozzá legközelebbállót: az apját?

József főherceg mint ember

Két kezébe hajtja a fejét és mintha víziószerű álomképeket idézne, beszél az édesatyjáról.

— Apámról nyert legelső, legfrissebb impresszióm at 1910-ben még gimnazistakoromban nyertem. A Cunard Line hajóján vitt édesapám az Adriára. Ez volt az első tengeri utazásom s így elevenen élnek emlékezetemben a belőlem annakidején kiváltott érzések és hangulatok. Nagyanyám Klotild főhercegasszony is velünk volt, Palermónál pedig egészen váratlanul édesanyám szállt be hozzánk a hajóra. Édesapám állandóan a hajó fedélzetén tartózkodott és ragyogó arccal szemlélte a váltakozó panorámát. Egyszerre az Etna félelmetes szilhuettjét láttuk, amint felhőtölcsérként emelkedik ki a láthatárból, majd a Scylla és Charybdis félelmetes kőzátonyai

között haladtunk. Én a schilleri fantázia Scylla és Charybdisére gondoltam akkor és megremegtem. Apám ellenben vigan magyarázott és mosolygott.

— Messinán, Palermón, az olaszok „aranykagylóján" keresztül hajóztunk. Elfogódottan álltam apám előtt. A természet szépségeitől átittasult lélek sugárzott arcán. A természet varázsától felolvadva megláttam apám belső énjét: az embert.

József főherceg mint hadvezér

— Most egy ellentétes képet adok — mondja a főherceg. — 1915 augusztus 2. A Doberdónak egyik hegyrészén, a Monte dei Sei Buzzin állok édesapámmal, egy megfigyelő állomáson. Egyik oldalon az Adria, a másik oldalon a Triglav havasok égbenyúló csúcsai. A velencei alpok, a tenger és a kék égbolt. A csillogó, ragyogó természet éppen olyan elkápráztató valőröket mutat, mint első tengeri utamkor — de a Doberdón ezúttal pokoli dübörgés sistergő kakofóniája. A legnehezebb tengeri ágyúkkal lövik az olasz sziklaóriást. Az isszonyatos robbanások nyomán véres lángok csapnak fel s ennek világánál apró fekete pontok ezreit látjuk: magyar bakák szuronnyal a kezükben rohamra mennek . . .

— Figyelem apám arcát: szobormerev. Minden idegszálával figyeli a katonai távcsövet. A szeretett bakáiért aggodó embert és a hazáját mindennél jobban szerető hadvezért láttam ott viaskodni a doberdói sziklahegyen. Lelkemben ez az utóbbi kép él elevenebben.

— Ahogyan katonái között könnyű, fesztelen alföldi humorral áthidalta a legkényesebb szituációkat, ahogyan ott járt-kelt a „fiúk" között a lövészárkokban és rókalyukakban, ahogyan kitüntetésekkel díszítette vitéz bakái mellét s ahogyan a kórházban a haldokló katonák kezét fogva erőltetett mosollyal nézett az üvegesedő szemek közé — igen, ez az arc apám igazi arca.

Az ihletett író stilizált szépségű mondataival mozaikszerűen vázolja tovább a fenséges úr édesapjának portréját.

— Bátor, félelmet nem ismerő ember édesapám. Ezekkel a tulajdonságokkal egyébként édesanyám is dicsekedhet.

— Ők voltak például az elsők, akik az 1909. évben megtartott repülőmitingen repülőgépbe szálltak. Az akkori repülőgép persze még nagyon primitív konstrukciójú volt. Egy kosárszerű székben ültek és kifeszített bambuszrudakban kellett megkapaszkodniok. A pilóta a híres Warchalovszky volt.

Mint nagyapa

— Amikor elváltam a szülői háztól és magam alapítottam családot — folytatja a főherceg — az akkori körülmények folytán sem apám, sem anyám nem lehettek jelen az esküvőmön. Szüleimnek könnyes búcsúzását soha nem tudom elfelejteni.

— Még egy kép: amikor az első fiam megszületett megtelefonáltam édesapámnak az örömhírt. Édesanyám akkor éppen az Uránia filmszínházban volt. Atyám az örömhír hatása alatt — talán akkor életében először — taxiba ült és úgy sietett az Urániába édesanyámhoz, aki az előadást otthagyva hozzánk sietett. Imádják gyermekeinket. Ha köztük vannak, vidámak és önfeledtek, mintha saját fiatalságukat élnék újból át.

— Édesapjának, a fenséges úrnak természetében melyek a vezérelemek?

— A hit és az elpusztíthatatlan optimizmus — mondja a főherceg. — Volt módomban végigszemlélni apámat a világháború, az azt követő gyászos emlékű forradalmak és a ránkszakadt trianoni békediktátum különböző fázisai közben.

— A kommün alatt, amikor már a legoptimistább lelkek is csüggedésbe estek, ő még mindig hangoztatta, hogy Magyarországnak előnyére válik, hogy elsőnek vészelte át a kommunizmus viszontagságait. E vészes politikai interregnum után megerősödve fogja elfoglalni helyét a népek társadalmában.

A gyüjtőfogházi tanulság...

— A kommunizmus alatt — folytatja a főherceg — apámat Alcsuton őrizték, engemet pedig a gyüjtőfogházban. Ezek a fogságban eltöltött napok énreám nézve például — mondhatnám — nevelő és felemelő hatással voltak. A legkülönbözőbb politikai frakciók képviselői voltak együtt olyan tökéletes egyetértésben és összhangban, amely arról győzött meg, hogy a társadalmi, politikai és felekezeti béke csak akkor fikció, ha a gyűlölködés szellemét felülkerekedni engedjük.

— Ez édesapám hitvallása is, amelynek igazságáról engemet egyébként az élet, a gyakorlat is meggyőzött.

Szívélyesen búcsúzik József Ferenc főherceg, aki ezzel a megnyilatkozásával fenkölt szellemének újabb ékes értékeit csillogtatta meg...

id. gróf ANDRÁSSY GYULA

(Rep. az Országgyülési Múzeumban lévő fényképről)

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

ifj. gróf ANDRÁSSY GYULA

(Koller utóda Szenes felv.)

ID. ANDRÁSSY GYULA – IFJ. ANDRÁSSY GYULA

Ez a cikk az egyetlen, amelyet nem a fiúval való személyes beszélgetés alapján írtam. Andrássy Gyula gróf 1929 június 11-én halt meg. Őt személyesen nem ismertem. Mégis sikerült a két Andrássyról egy megkapóan érdekes és bensőséges emberi portrét adnom és még hozzá a leghivatottabb és személyükhöz legközelebb álló egyéniség meglátásán keresztül: Gróf Andrássy Gyulánéval beszéltem férjéről és apósáról id. Andrássy Gyuláról. Az intervjú 1934 december 25-én a „Magyar Hírlap" karácsonyi számában jelent meg „Gróf Andrássy Gyuláné — a két Andrássy Gyuláról" címmel.

A politikai és társadalmi közélettől teljesen visszavonultságban élő Andrássy Gyuláné híres politikai judiciuma és emberi meglátása különös értéket ad az intervjúnak, mert klasszikusan és mégis közvetlenül mutatja meg a két nagy magyar államférfiúnak politikai és emberi egyéniségét.

Fő-utca 11. Hatalmas bérkaszárnyaszerű ház. Gróf Andrássy Gyulának, az 1867-es miniszterelnöknek palotája. Szürke, lekopott, széjjelmállott vakolat takarja az elhúnyt kifinomult ízlésű főúr kincses álomvilágát. Beljebb kerülve, a lépcsőházba, majd feljebb az előcsarnokban a római antik világ levegője leng körül bennünket. A félhomályból Julius Caesar bátor profilja szegeződik ránk és a falakat beborító mesés gobelineken színes mitológiai történetek elevenednek meg, káprázatos valőrökkel. Hiszen köztudomású, hogy az elhunyt gróf Európa egyik legkiválóbb műgyüjtője volt. Mielőtt a ház ura örökre Polgárdira költözött, a társadalmi élet központja volt a főutcai Andrássy-palota. Most mély zsongító csend honol a tágas termekben.

A nagy szalónban a félhomály bontogatja szárnyait, a nehéz perzsákon, bútorokon, képeken, szobrokon lassanként elmosódnak a fények. A hatalmas garnitúra sarkából karcsú nő emelkedik fel, őszinte közvetlen-

séggel üdvözöl. Széchenyi István mostoha unokája, Zichy Rezső gróf lánya: Andrássy Gyuláné.

Hellyel kínál a kegyelmes asszony és érdeklődéssel várja kérdéseimet. A grófné előtti kis asztalon kis fotografia van az apósáról: id. Andrássy Gyuláról. A kegyelmes asszony hosszan pihenteti rajta tekintetét.

Idősebb Andrássy Gyula

— Ismerte kegyelmes asszonyom idősebb Andrássy Gyulát? — kérdem a grófnét.

— Hogyne — válaszol élénken a nagy külügyminiszter menye. — Itt lakott az ipam is ebben a lakásban és ez volt a dolgozószobája. Az ipam nagyon szerette a családját. Csak ezzel tudom magyarázni, hogy a legfontosabb politikai kérdéseket s így többek között, amidőn 1878-ban a híres berlini kongresszus után a monarchia megkötötte a sanstefanoi békét — itthon a családi körben, gyermekeivel és a család többi tagjaival is megtárgyalta a békekötés összes módozatait.

— Senkit sem ismertem, aki annyira szerette volna a magyar földet, a magyar éghajlatot, mint ő. Ő, aki mint száműzött, körülbelül tíz évig külföldön élt, a világ legszebb és legnagyobb városaiban, mikor hazatért csak a legkivételesebb esetekben hagyta el hazáját. Egyetlen egyszer sem ment szórakozás végett külföldre, kivéve néha Lichnovszky herceghez Ausztriába, zergevadászatra. De még a vadászatot is a maga igazában csak otthon élvezte. Hányszor mondta, hogy nem akar, mint sok más magyar úr tette, külföldön kész jó vadászatot bérelni, hanem otthon fog magának jó vadászatot teremteni. Meg is tette. Részben vett, részben örökölt erdélyi havasokon szarvasokat honosított meg és gyönyörű vadászatot teremtett meg a semmiből.

— Falun, Tőketerebesen, Tiszadobon, vagy az erdélyi Dobrinoban egész nap talpon volt. Bár unta a gazdálkodást, mégis amikor lent volt, mindennek személyesen utánanézett, mindent felülbírált. Egész nap lóháton,

nyeregben ülve vizsgálta felül a gazdasági munkálatokat. Nem szerette az aktákkal való elintézést, a bürokratikus munkát.

— Ipam — folytatja Andrássy Gyuláné — rendkívül gyönyörködött a természet szépségeiben. A városban és falun egyaránt ott akart élni, ahol a táj szépsége lelkének szépségével harmonizált. Az ő idejében a főváros legszebb pontja a Margit-rakpart volt, ezért építette ezt a palotát ide, ahonnan gyönyörű kilátás nyílik a Dunára és a pesti oldalra. Tiszadobon dombra épített, ősi erdőségtől környezve, a két Tisza-ág közé. Erdélyben hatezer láb magasságban megközelíthetetlen rengeteg fenyvesei és völgyei fölött építette meg gyönyörű otthonunkat. Ehhez az ő művészi érzése, nagy koncepciója és szívós kitartása volt szükséges.

— Kimondott charmeur, ellenállhatatlanul vonzó egyéniség volt. Csak így lehet megérteni, hogy ő, a külföldről hazatért arisztokrata meg tudta nyerni Deákot, az otthon élő bölcs táblabírót, a meggyőződéses parlamenti államférfit, a porosz junker Bismarckot és ugyanakkor befolyást tudott gyakorolni arra az uralkodóra is, aki ellen karddal kezében harcolt és akinek nevében őt halálra ítélték.

— A szó szoros értelmében büszke volt fajára. Tehetséges, lovagias, önérzetes úri fajtának tekintette. Ő nem szokásból, kenyérkeresetből, nem is ambicióból lett politikus, hanem hajlandósága ellenére, tisztán hazaszeretetből és kötelességérzetből. Mindenesetre ezek a motívumok kötötték a politikához akkor, amikor e lélekölő, fárasztó, küzdelmes pályát már megutálta, amikor az önfenntartás ösztöne a szabadságra, a szabad mozgásra, a falusi életre utalta.

— Szeretnék egy történelmi kérdést tisztázni — vetem most közbe. — A híres berlini kongresszus után id. Andrássy Gyula sikere hatalma tetőpontján állott. És ekkor egészen váratlanul leköszönt a külügyminiszterségről. Andrássynak ez az elhatározása még ma is rejtély a politikai közvélemény előtt. Meg tudná mondani

kegyelmes asszonyom, hogy mi késztette apósát erre a hirtelen visszavonulásra?

— Ipam lemondásának semmilyen titkos rúgója nem volt, de ezt az időpontot tartotta helyesnek a visszavonulásra, amikor sikerben teljes mértékben elérte azt, amit feladatul kitűzött magának. Azt tartotta, hogy a mű folytatására helyet kell adni másnak is. De szüksége volt a pihenésre is és vágyódott a fesztelen falusi élet után, amit annyira szeretett.

— Ott voltam az ágya mellett az utolsó percig. Borzasztó volt szegénynek a halála. Betegsége gyógyíthatatlan volt. Még idehaza hólyagrákot kapott, amelynek kezeltetése miatt leutazott Voloskára, melegebb éghajlatú vidékre, ahol rettenetes szenvedések között húnyta le szemét.

A „fekete gróf"

Az íróasztalon félkörben egy képsorozat áll. A képek egy rendkívül karcsú, finomprofilú, kékszemű, körszakállas férfit ábrázolnak. Egyik képen jellegzetesen könnyed tartásával mosolyogva diskurál, a másikon díszmagyar feszül rajta. Amott vadászöltönyben, majd meg a kis unokával játszadozva, de mindenütt ugyanaz a finom szarkasztikus, kissé „ravasz" mosoly. Ez második Andrássy Gyula, a „fekete gróf".

— Hol ismerte meg kegyelmes asszonyom második férjét Andrássy Gyulát?

— Boldogult férjem attasé volt Berlinben, amikor már hallottam róla, hogy milyen nagyképzettségű tudós fiatalember. Én vele itt Pesten egy összejövetelen ismerkedtem meg. Duci — mondja a grófné — mert mi egymásközt mindig így hívtuk — sok tekintetben apja természetét örökölte. Rendkívül koncentrikus lélek volt, közvetlen és szintén imádta a családját.

— Van tudomása kegyelmes asszonyomnak arról, hogy férjét, különösen fiatal korában, „fekete gróf"-nak hívták?

— Természetesen, tudok róla — nevet a kegyelmes asszony — s a dologban csak az érdekes, hogy a férjem sohasem volt fekete. Ezért gyanítom, hogy ennek a megjelölésnek valami más oka lesz és nem a haja színe... Mi idehaza persze nem „fekete gróf"-nak hívtuk, hanem Ducinak és egészen idegen volt előttem a Gyula név.

Andrássy, Tisza és a kortársak

— Mi volt az oka annak az ellentétnek, ami az Andrássyak és Tiszák között feszült — kérdem Andrássy Gyulánét.

— Ennek meg volt az oka — válaszolja gondolkodás nélkül a grófné. — Férjem erősen alkotmányos szellem volt. Az angol mintájú igazi parlamentárizmus, amely korszerű reformoktól sohasem riad vissza, volt eszményképe. Azt szerette volna nálunk is megvalósítva látni. Tisza ezzel szemben autokrata volt, abból a fajtából, amely a háború után lett divatossá. Fiatal korukban őszinte barátság volt közöttük. Később a politikai harcok lassanként elidegenítették őket egymástól.

— Hol értesült a férje gróf Tisza István meggyilkolásáról?

— Férjem akkor külügyminiszter volt Bécsben. Én éppen mellette voltam a Ballplatzon, amikor hírül hozták Tisza meggyilkolását. Engem nem lepett meg a szörnyű hír, mivel tudtam, hogy Tisza nem fog gyáván bujkálni. Férjem azonban rettenetesen elsápadt és sokáig nem szólt. Láttam, hogy mélyen megrendítette a tragikus hír.

— Beszéljen kegyelmes asszonyom férje kortársairól, a politikusokról, akik hozzá közel állottak vagy vele ad hoc politikát csináltak. A legutolsó politikai küzdelmekben, a frank-perben például sokat dolgozott együtt Vázsonyi Vilmossal. Mondhatna valamit kegyelmes asszonyom a férjének Vázsonyihoz való nexusáról?

— Férjem szerette és becsülte Vázsonyit, aki fényes jellem és nagy ész volt. Vázsonyi túlheves temperamen-

tum volt és ezért sok ellenséget szerzett magának. Én is sokszor beszélgettem vele. Az 1918 szeptemberi nagy krízisnél, a forradalom előestéjén nagy értekezlet volt lakásunkon, amelyen férjem, Apponyi Albert, Rakovszky István, Pallavicini György és Vázsonyi is jelen volt. Vázsonyi, aki hamar felismerte a forradalom előszelét, valósággal kikelt magából és azt sürgette, hogy az első teendő Károlyiékat politikailag lehetetlenné tenni. Enélkül nincs kibontakozás. A harcot fel kell vennie ellenük, mert ezek csak a bolsevizmust akarják és a világforradalmat. Érdekes volt a dologban, hogy Károlyi Mihály Vázsonyinak ezt a kirohanását a szobát elválasztó spanyol függöny mögül végighallgatta. A sors iróniája, hogy amikor a bolsevizmus leveretése után Vázsonyi hazajött az emigrációból, az akkori kormánykörök rettenetesen rosszul bántak vele, mert túlzó baloldalinak minősítették.

— Milyen érzésekkel foglalta el férje a külügyminisztérium vezetését akkor, amikor már minden veszve volt?

— Azzal az érzéssel ment Bécsbe, hogy amennyiben sikerül neki a monarchiát legalább a béketárgyalásokig a szétbomlástól megőrizni, úgy nincs elveszve minden. A külön békeajánlat is ezt a célt szolgálta, mert a külföldön meggyőződött arról, hogy a nyugati hatalmak a monarchiát meg akarják menteni a széteséstől. A monarchiát a réginél lazább kapcsolatban, mint a szabadnépek egyesülését képzelték anélkül, hogy az uralkodónkat feláldoznánk — mint ahogy azt a németektől követelték. De elvárták uralkodónktól, hogy bontsa fel a német szövetséget. Ellenkező esetben a legkeményebb, a legszörnyűbb béke vár reánk. Ily helyzetben csak a monarchia és a dinasztia szokott súlya védhette volna meg Magyarország integritását. Bécsbe indulásakor elsősorban szüksége lett volna egy politikáját osztó magyar kormányra és sokszor mondta szomorúan, hogy a végzetes döntés nem Bécsben, hanem nálunk történt. Legnehezebb perceit akkor élte át, amikor látta, hogy az általa megindított sikertígérő lépést a

budapesti forradalom hiúsította meg. Meg is írta könyvében, hogy „mentőkísérletem a budapesti kövezeten hiúsult meg".

Andrássy és Károlyi

— Mi a véleménye kegyelmes asszonyomnak vejéről, Károlyi Mihályról?

— Károlyit én személyileg szerettem, de politikai tényked̄ését nagyon elítéltem. Károlyi látta, hogy a háborút mindenkép elveszítjük. A németeket mindig gyűlölte és győzelem esetére félt a porosz szellem túltengésétől. Viszont nagyon szerette a franciákat. Ha elgondolása etekintetben nem is volt annyira helytelen, annál tévesebb volt az antant pacifizmusába vetett hite. Mindenkor a momentán benyomások embere volt és gyakran környezete szuggesztióit vette valóságnak. Ez a legveszélyesebb típusú politikus, főleg ha erősen ambiciózus.

— Károlyi feleségének, Katinka grófnőnek mi volt a véleménye férje politikájáról?

— Katinka nagyon össze volt hangolva férjével. Azért mégis sokat dolgozott, hogy Károlyit közös platformra hozza mostohaapjával, de minden fáradozása hiábavaló volt. Károlyit vitte az ár és itt nem volt megállás.

— Érintkeztek kegyelmes asszonyomék a forradalom alatt Károlyival?

— Egyáltalában nem. Sőt, amikor két hónappal a forradalom után Svájcba utaztunk, hogy férjem ott felvegye az érintkezést az antant-diplomáciával, akkor a legnagyobb titokban hagytuk el az országot, nehogy Károlyi — aki akkor köztársasági elnök volt — megtudja, mert esetleg megakadályozta volna kijutásunkat. Scharmann bécsi követ volt ekkor a Károlyi embere, de titokban ő segítette elő kiutazásunkat. Egyébként ez a Scharmann Tihanynál is ott volt, amikor a királyt és királynét kiszolgáltatták az antantnak.

— Miként viselte el férje az emigrációs hónapokat?

— Ő Svájcban is szüntelenül tevékenykedett és minden módszerrel próbált utat találni az antanthoz. Nagyon sok emberrel érintkeztünk. Ő ott, mint a hazai összes megszervezett polgári pártok képviselője szerepelt, azaz kintléte alatt felhatalmazást kapott a pártoktól, hogy rájuk való hivatkozással az ő nevükben lépjen fel. Bethlen Istvánt, ki levelezésben állt vele, bízták meg annak közlésével, hogy minden lépésben, amelyet az ország érdekében tesz, most már az összes polgári pártok hátamögött állanak és hogy kérik utasításait. Mire hazaérkeztünk már Friedrich volt uralmon és a keresztény kurzus, később Teleki, Bethlen és jött Budaörs... Tihany... és őfelségeiket kiadták az antantnak.

— Király, királyné! — meghatódott hangon beszél róluk.

Madeira nagy halottja mosolyogva tekint le ránk az íróasztalon álló kis keretből. Mellette egy márványlapon egy 15 centiméternyi srapnellszilánk, amely a király vonatfülkéjéhez vágódott a visszatérés szomorú harcai alkalmával, a következő felírással: Bia, 1921 október 24.

— A férjem vésette bele az emlékezést — mondja a grófné. — Mellette van Andrássy gipsz jobb-keze, mintha még most is védeni akarná koronás urát a srapnellektől.

— Milyen hatással volt férjére a király visszatérési kísérlete utáni bebörtönözés?

— Férjem rendkívül egyensúlyozott, nyugodt és türelmes ember volt. A főutcai fogházban — tehát a mi utcánkban — raboskodott és én természetesen mindennap meglátogattam. Ő sohasem zúgolódott. Sorsát az őt jellemző filozófiai nyugalommal viselte. Csak egyszer panaszkodott az ablak miatt, mert nagyon magasan volt. „Csak az kellemetlen, hogy nem látom az eget" mondotta szegény. Kérésemre azután kapott egy másik cellát, ahol az ablak már alacsonyabban volt.

— Milyen érzésekkel kapcsolódott vissza Andrássy Gyula az aktív politikába?

— Férjemet az utolsó években kikapcsolták a napi politikából, de ő ezt sokkal kevésbé vette szívére, mint ahogyan azt beállítani szeretnék. Oly intenzívitással dolgozott utolsó művén, „A világháború előzményei" III. kötetén, hogy ez a munka igénybevette egész idejét. Amellett az akkori helyzetet átmenetinek tekintette. Rendületlenül bízott abban, hogy megjön az idő, amikor más fordulatot vesznek a dolgok és majd az ő politikája fog érvényre jutni. Természetesen nem számított arra, ami bekövetkezett, bár arra sem, hogy sokáig fog élni... Ezt többször említette, pedig egészségi állapota nem adott okot aggodalomra.

„Derűs lélek volt, kerülte az önkínzást"

— Nem volt az a komor, borús természet, amilyennek előszeretettel festik. Sőt, derűs kedélyű volt. Derű, amelyet csak a jó lelkiismeret válthat ki. Senki sem tudott nálánál jobbízűen nevetni. Nem láttam még embert, akinek annyira életszükséglet volt, hogy higyjen a szépben és mindenben ami jó és nemes. És mert annyira kívánta, gyakran ott is látta ezt, ahol nincs. Ezen nem csodálkoztam, mert tudtam, hogy szinte fizikai fájdalmat érzett — a tisztult lélek, az esztéta fájdalmát — mindennel szemben, ami rút. Kerülte az önkínzást. Egyáltalában mindazt, ami gyengít. Nem tépelődött a megtörténteken, azon ami elmult. Sőt, inkább szemrehányóan nézte azt, aki a változtathatatlanon kesergett. De hitt a jövőben rendíthetetlenül... Az alkotásban, a tetterejében, az igazság győzelmében és abban, hogy nincs gyógyíthatatlan... Ki szerette volna törölni a szótárból ezt a szót: „gyógyíthatatlan". Csak a halál gyógyíthatatlan...

— Mint egy nagy politikus család női reprezentánsát érdekli a politika? — kérdezem a grófnét.

— Igen, nagyon érdekel ma is, ha nem is veszek aktív részt benne. A napipolitikát is figyelemmel kísé-

rem. Nézze, a kisasztalon milyen könyvek vannak: A dualizmus kora Gratztól. Batthyány főbenjáró pöre Károlyi Árpádtól. Conte Corti könyve Erzsébet királynéról. Die Toten Seelen, Gogoltól. A jugoszláv viszályról például az a véleményem, hogy a dolog azért fajult el, mivel öt hétig hallgattunk és szavunk sem volt a rágalmak ellen. A kormányok nálunk rendszerint nem szoktak akciókat kezdeményezni és megelégszenek azzal, hogy uralmon vannak.

— Meg van elégedve eddigi életével? — kérdezem végezetül Andrássy Gyulánétól, aki a leggazdagabb felvidéki mágnás család gyermeke, fiatal korában ragyogó szépség és az udvari bálok körülrajongottja volt.

— Meg vagyok elégedve, ha ugyan férjem halála óta megelégedettségről egyáltalában beszélhetek. Életem nagyon boldog volt . . . kivételesen boldog. De nem lehet végeredményben örök boldogság . . .

A kegyelmes asszony elhallgat. Lent a Dunáról egy naszád tülkölése fúrja bele magát a csendbe. A grófné feláll, karcsú alakjával végigsuhan a sötét szobán és világosságot gyujt. A falakról muzeális hírességű festmények tekintenek le. Rembrandt önarcképe, amelyet még id. Andrássy Gyula vásárolt fiatal korában Angliában. A kegyelmes asszony kinyitja az olasz eredetű nehéz bronzajtót, átmegyünk a másik szobába, ahol Lawrance, Lenbach, Turner, Courbet, Corot mellett függenek a Munkácsyk, Andrássy Gyula műértésének és művészet-kedvelésének gyönyörű dokumentumai.

A termeken keresztül medveszerű nagy vadászkutya kísér bennünket, hanyag, lomha járással. Az elhunyt gróf kedvenc kutyája: Treff. Treff bánatos tekintettel néz fel úrnőjére, majd rámbámul. Nem állhatom sokáig a hű állat panaszos tekintetét, amely némaságában is oly beszédes. Gazdáját gyászolja, aki elnémult ajakkal pihen a polgárdii kriptában . . .

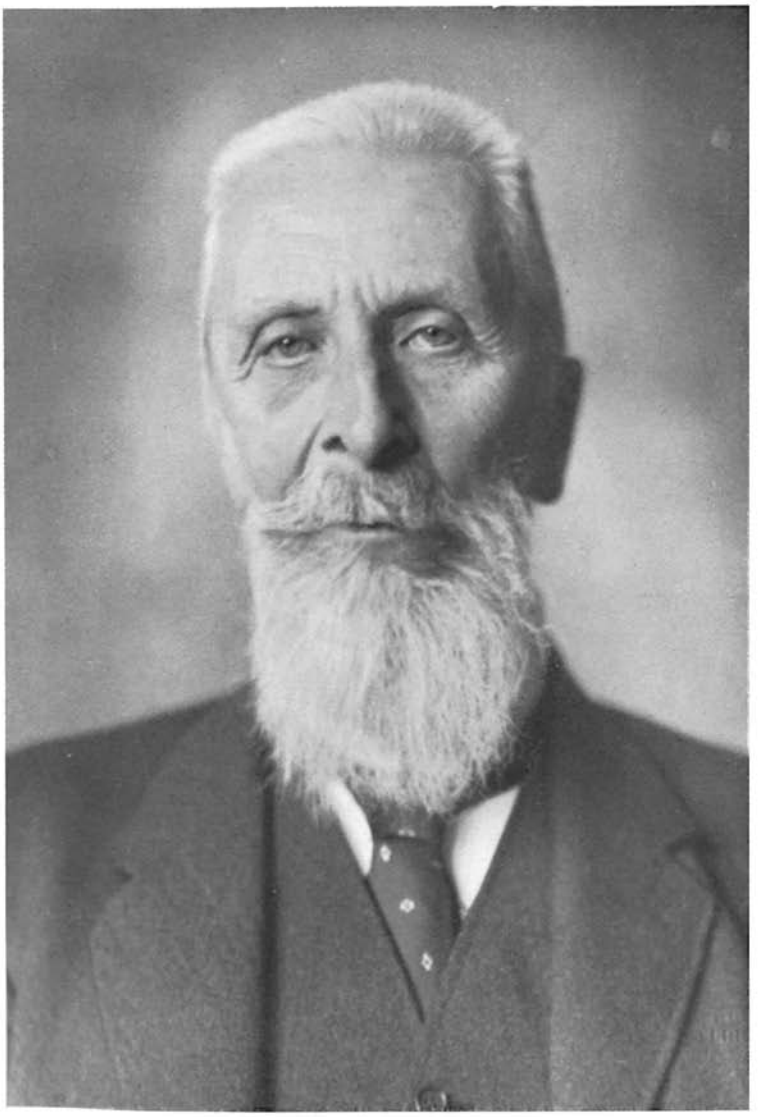

gróf APPONYI ALBERT

(Veres felv.)

SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

gróf APPONYI GYÖRGY

(Halmi felv.)

GRÓF APPONYI ALBERT – GRÓF APPONYI GYÖRGY

Apja: gróf Apponyi Albert, akit élete utolsó évtizedeiben „a legnagyobb élő magyarnak" hívtak. Nagyapja, gróf Apponyi György udvari kancellár volt.

Gróf Apponyi Albert még életének kilencedik decenniumában is ifjúi ambícióval és páratlan lendülettel állt nemzetéért sorompóba. Az egész világ bámulatát vívta ki a Népszövetség előtt, amikor ragyogó ékesszólásával, brilliáns okfejtéseivel a népek fóruma előtt harcolt kis nemzete nagy igazságáért.

Felejthetetlen élmény számomra, amikor 1932 november 29-én, röviddel Genfbe való utazása előtt fogadott Werbőczy-utcai kis palotájának földszinti dolgozószobájában. Az egyik ujság számára kértem intervjut a nagy államférfitól, majd engedélyével lerajzoltam.

— Holnapután Genfbe utazom — mondotta Apponyi — rengeteg a munkám, szeretném, ha rajzolás alatt dolgozhatnék.

Megható volt nézni, amikor a patriárkakorban lévő államférfiú reszkető kezekkel, gondosan rendezgette Genfben szükséges iratait. Egy percet sem akart elvesztegetni.

Amidőn megkérdeztem, hogyan van egészségileg, a következőket mondotta:

— Nincsen még kérem semmi baj . . .

Nyolcvanhat éves korban a „még" bizony fájdalmas akusztikát adott . . .

Egészen elpirultam, amikor elköszönésemkor Apponyi felállt az íróasztalától és az ajtóig kísért. En-

gem, az akkor alig huszonkét éves, ismeretlen fiatalembert. Dehát Apponyi Albert talán az utolsó igazi grand seigneur-ünk volt.

A sors sajnos nem adott igazat Apponyinak egészségi állapotáról nekem tett kijelentésével kapcsolatban . . .

Elutazása előtt valóban „még" nem volt semmi baj, de Genfből már koporsóban érkezett vissza gyászbaborult nemzete közé.

A „nemzet nagy ügyvédje" és „bajvívója" stílusosan Genfben adta vissza nagy lelkét teremtőjének. De még halálával is szolgálatot tett hazájának, mert Genfben az egész világ képviselői hajtották meg zászlójukat kegyelettel a nagy magyar politikus halhatatlan emléke előtt.

Fia, gróf Apponyi György Éberhardon, Pozsony vármegyében született, 1898-ban.

A magyaróvári Gazdasági Akadémia hallgatója volt és igen fiatalon, tanulmányai megszakításával, mint az 1. számú honvéd huszárezred önkéntese került a harctérre. A román és az olasz fronton szolgált és vitéz magatartásáért kitüntetésben is részesült. Tanulmányai befejezésével bejárta a nyugateurópai államokat és a Balkánt, édesatyja kíséretében pedig Amerikát is. Közéleti szereplése 1924-ben kezdődött, amikor Heves vármegye törvényhatósági bizottsága tagjává választotta s amikor a Magyar Férfiak Szent Korona Szövetsége alelnökévé választotta.

1931 nyarán a vasvári kerület képviselőjévé választották és a Ház megalakulásakor Apponyi György egyik korjegyzője volt annak a Háznak, melynek korelnöki székében viszont édesapja, gróf Apponyi Albert ült.

A Werbőczy-utcai egyemeletes Apponyi-palotában szemben ülök a „great old man" fiával, Apponyi György gróffal. A képek, szobrok és emlékek önkénytelenül elindítják az emlékezést a csodálatos aggastyánra, aki messze kimagasló egyénisége volt a magyar politikai életnek.

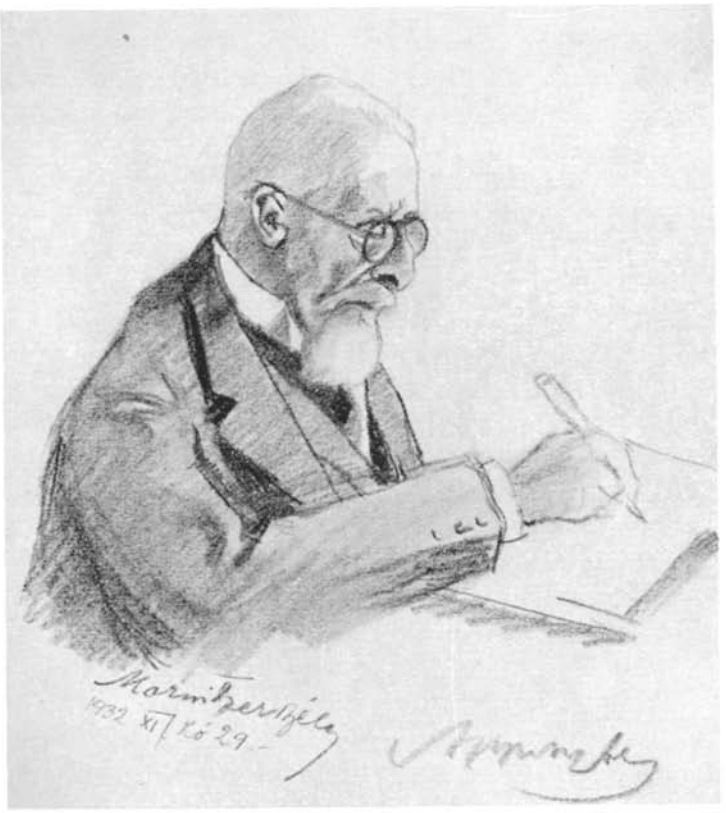

gróf APPONYI ALBERT

(Az utolsó portré Apponyiról, amelyet 1932 november hó 29-én genfi útja előtt rajzoltam Verbőczy-utcai palotájának dolgozószobájában. Eredetije a Parlament Múzeumában van.)

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

Varázslatos neve volt Apponyi Albertnek, amelyet csodálatos tisztasággal mentett át változó idők, irányzatok kavargó áradatai felett.

Apponyi Albert ízig-vérig politikus lélek volt. A gyöngyösapáti kúrián éppen úgy, mint a Werbőczy-utcai lakásán a politika légköre volt uralkodó.

— Befolyásolták ezek a hatások, impressziók a gyermek Apponyi Györgyöt életpályája kialakulásában?

Ez az első kérdésem Apponyi Albert fiához.

„Apám nagy neve visszatartott a politikától"

— Életpályám kialakulására apám nem kívánt befolyást gyakorolni — mondja Apponyi György. — Ő családi elveit is tökéletes harmóniába hozta a politikában vallott elveivel. Demokratikus és liberális szellem volt abban az értelemben, hogy hagyta, hogy az elvek és felfogások minden gátlás és befolyás nélkül maguktól, szabadon bontakozhassanak ki. Apám nem nevelt politikusnak, de én a politikai légkör hatása folytán tudat alatt érdeklődtem a politika iránt. Mégis, fiatalkoromban, életpályám kezdetén tartózkodtam a politikától és a vele járó közszerepléstől.

— Nem lelkesítette méltóságodat édesatyjának hatalmas közéleti tekintélye?

— Nem, nem! — ismétli kétszer is gróf Apponyi György — édesapám nagy neve inkább visszatartott a közélettől és a politikától. Nagyon könnyen elképzelhető, hogy milyen felfokozott igényeket támasztott a közvélemény velem, Apponyi Albert fiával szemben. A nagy név presztizsével kellett elsősorban megbirkóznom, amely nemcsak nehéz, de sok esetben persze reménytelen küzdelemnek is bizonyult.

— Méltóságod szerint tehát nagy ember fiának lenni hátrányt jelent?

— Igazságtalan lennék — mondja Apponyi György — ha kategorikusan előnytelen körülménynek monda-

nám azt, hogy valakinek nagy ember volt az apja. Kétségtelen, hogy a társadalmi életben fenntartás nélkül érvényesülést biztosít a fiúnak apja neve, közéleti tekintélye stb. Az élet szabad vizein azonban, ahol többé nem a névnek, hanem a tudásnak és rátermettségnek kell sorompóba állni egyes pozíciók elnyeréséért — ott a nagy név csak károsan befolyásolja azokat az eredményeket, amelyek a nagy ember árnyékában törpe teljesítményként hatnak.

Gróf Apponyi György még néhai édesatyja életében került a képviselőházba kereszténypárti programmal. Most a szabadelvű, liberális ellenzéknek egyik legmarkánsabb képviselője.

— Miért lépett ki méltóságod a kereszténypártból?

Természetes gesztust ír le a kezével.

— Hogy miért léptem ki? — úgy látszik, hogy a kereszténypárt egyes tényezői tévesen értelmezték a kereszténység szellemet és a politikai farizeizmus ingoványos talajára léptek. A párt egyes tagjaival felmerülő politikai és elvi kontroverziák lehetetlenné tették számomra a bennmaradást. Egyébként is úgy láttam, hogy a szabadelvű eszméket csak mai pártomon belül tudom érvényre juttatni.

„Apám sem alkalmazna ma hangfogót!"

Szemben velünk László Fülöpnek Apponyi Albertről készített portréja függ. Klasszikus portré a klasszikus férfiúról.

Milyen valószínűtlennek tűnt fel élete utolsó éveiben ez a bámulatraméltó aggastyán a parlamenti mezőny első padsorában!

Önkénytelenül felvetődik a kérdés, hogy gróf Apponyi Albert, akinek parlamenti helyét ma bronz relief hirdeti, hogyan vélekedne a ma politikájáról?

Helyeselné-e a mai politikai konstellációk mellett György fiának éles ellenzéki állásfoglalását?

Csak röviden gondolkodik Apponyi György, majd a következőket mondja:

OSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

— A mai rendszernek, bár még mindig burkolt, de tetteiben és cselekedeteiben mind élesebben kidomborodott eszmevilágával szemben apám sem alkalmazna többé szordinót. Éppen úgy, mint a választójog kérdésében, amelyben mindig a legélesebb ellenzéki álláspontot foglalta el — ugyanúgy megbélyegezte volna azokat az ezeréves alkotmányunkba ütköző politikai irányelveket, amelyeket az „új stílus" szignatúrájával akarnak a magyar közvéleményre ráerőszakolni. Meggyőződésem, hogy apám is az én éles ellenzéki felfogásomat osztaná ma, ha élne.

— Semmi sem volt annyira idegen apám lelkétől — folytatja gróf Apponyi György — mint a közszabadságok béklyóba kötése, a szabad gondolatnak, a feltétlen szabadságnak elkonfiskálása, amely jelenségek elértelenítik, elcsúfítják a magyar polgárság szabad homlokát.

Keményen és férfiasan pattognak gróf Apponyi György szavai.

Hangjának tónusa és egyáltalán „hangszerelése" nem az apjáé.

Nem a szordinós, hűvös, orgonabúgásos apponyi-alberti bariton.

Felfogásban, eszményekben és ideálokban azonban méltó utóda Apponyi Albertnek, aki egy szebb, egy boldogabb jövőről álmodik a koronázó templom millenáris zászlói alatt . . .

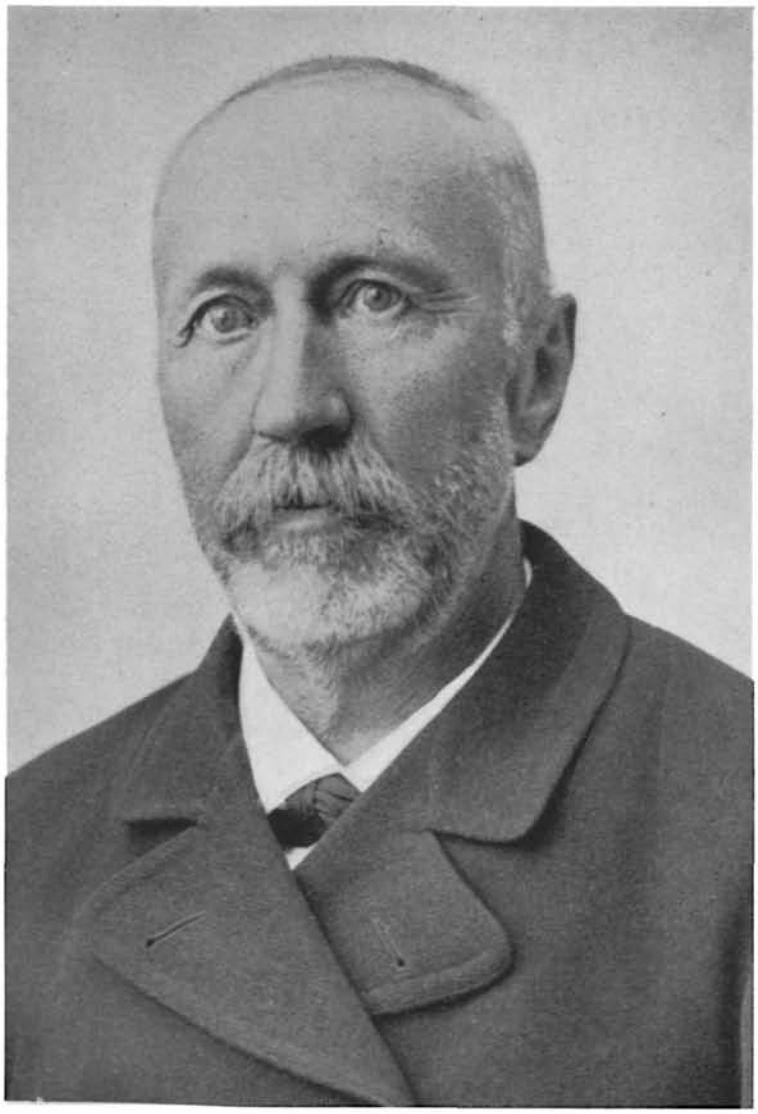

BALOGH GÁBOR

(Goszleih felv.)

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

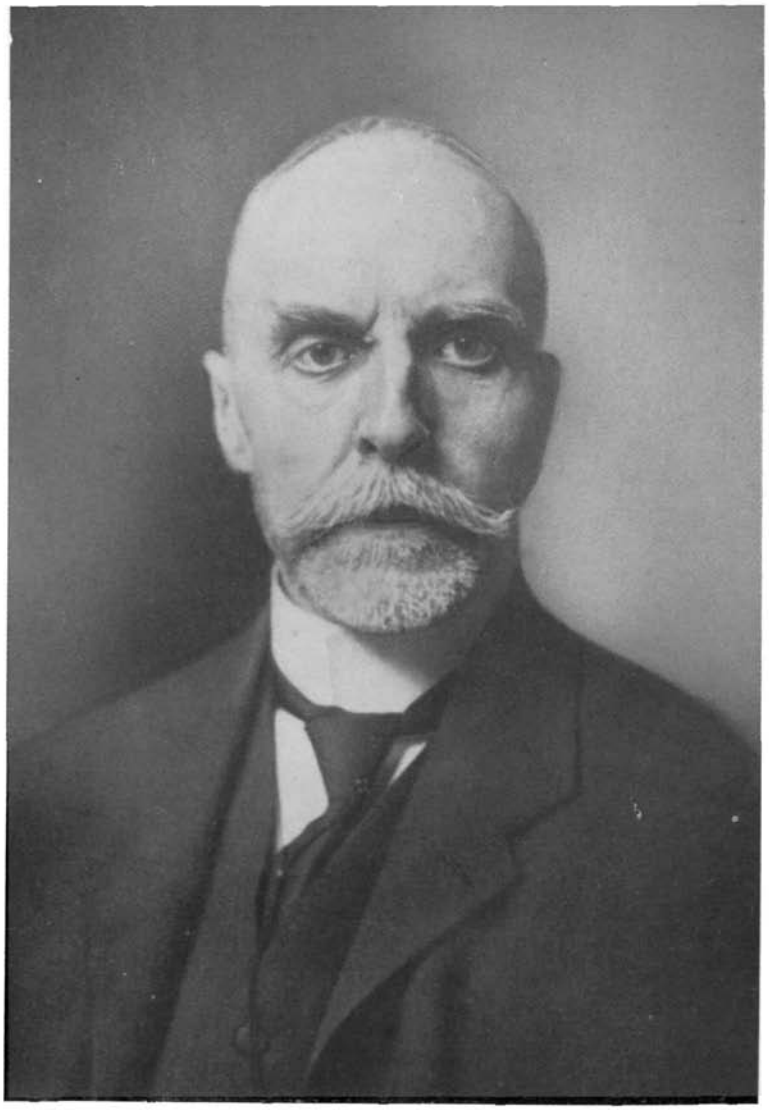

BALOGH JENŐ

(Rep. Irisz)

BALOGH GÁBOR – BALOGH JENŐ

Harminc évvel ezelőtt, 1910-ben az erdélyi, marosújvári kerület új munkapárti képviselőt küldött be a t. Házba, aki három évvel képviselővé választása után Tisza István kabinetjében igazságügyminiszter lett. Az új honatyát Balogh Jenőnek hívták.

Balogh Jenő kimagasló egyénisége azóta egybeforrt nem egy olyan nagyjelentőségű jogalkotással és tudományos működéssel, amelyek őt — politikai súlya nélkül is — közéleti értékeink legnagyobbjai közé emelik.

Most 76 éves Balogh Jenő és mint a Dunántúli Református Egyházkerület főgondnoka tagja a felsőháznak.

Tisza István kormányának pecsétőre már exteriörjében is a háború előtti konzervatív politikus típusának képviselője. Majdnem mindig fekete ferencjózsefet hord, magas, csukott keménygallérral, fekete nyakkendővel. Egyszerűséget, tisztes puritánságot árul el egész lénye. Igy öltözött politikai ideálja és fegyvertársa: Tisza István is.

Balogh Jenő egyik legszorgalmasabb tagja a magyar felsőháznak. Szinte bámulatos a friss energia és szellem, amely a 76 éves Balogh Jenő lényéből árad. Érdekes figyelni, amint aktákkal megrakodva, valósággal végigszáguld a felsőház folyosóján, vagy amikor beszéde előtt rendszerint a terem egy néptelen mezőnyében letelepedve, fekete zsinóron függő szemüvegét orrára csiptetve, lázas sietséggel dolgozik.

Az olyan kivételes egyéniségek, mint Balogh Jenő, akik közéleti tevékenységüket a személyi érdekek teljes

kikapcsolásában és a köz iránti kötelességteljesítésben látják, a legnehezebb „intervjú-alanyok". Különösen amikor az ujságíró az általános vonatkozású kérdések keretein belül meg szeretné rajzolni a magánember portréját is.

Hogy mégis sikerült a nyilvános szerepléstől magát mindig távoltartó Balogh Jenőt megszólalásra bírnom, azt elsősorban az intervjú témája magyarázza. A fiúi kegyelet, amely nem mondhatott nemet, amikor arra kértem, hogy apjáról beszéljen.

A felsőház folyosójának egyik pamlagán ülünk. Egy kis ideig maga elé mered Balogh Jenő, mintegy rendezgetve magában a mult emlékeit.

— Szerkesztő úr felszólítása fájdalmas emlékeket újít meg lelkemben — mondja. — Közel 30 éve, hogy elköltözött édesatyám, akinek Isten után a legtöbbet köszönhetek, de a veszteség érzése ma is elevenen él bennem és holtomig fog tartani.

— S csak azért nem térek ki a felszólítás elől, mert ennek az egyszerű és nemes életnek több olyan részlete van, amely a mult század vidéki középosztályának életviszonyait és általában közéletünknek többször méltatlanul birált részleteit érinti.

— Mint a körkép vonulnak el lelkemben az életnek főbb állomásai — mondja a kegyelmes úr.

— Atyám, Balogh Gábor születéshelye Köveskál, Zalamegye mezővárosa, hol atyám édesanyjának családja, a Győrffyek hosszú idő óta birtokos köznemesek voltak. Nagyatyám csak későn, házasságkötésekor költözött a városba és korán elhúnyt, ezért róla nem emlékezhetem meg.

— Már az elemi oktatás éveiben atyámnak, mint eszes és tanulni vágyó gyermeknek sok alkalmat adott az okulásra a környezet. Anyai nagybátyja, Győrffy Antal, elvégezve a pápai főiskolát, mint nyugalmazott kapitány élt birtokán, hol őt az alispán, Kerkapoly István gyakran meglátogatta. A vidéki szellemi élet korántsem volt oly elmaradt, amint azt általában feltüntetni szokták: a közeli rokonok közt voltak tudományosan képzett, szélesmű-

veltségű férfiak, az egyik: Mórocza Dániel, herceg Batthyány prefektusa, a másik rokon, nagyapám sógora, tudományos könyveket olvasó birtokos, aki folyóiratokat járat és könyvtárt tart. Az elemi iskolára felügyelt a református prédikátor (akkor így hívták a lekészt), Márton Gábor, a pápai főiskola nagynevű újjászervezőjének fivére, maga is tudós ember.

Iskolapadban Jókai Mórral, Petőfivel, Kerkapoly Károllyal és Kozma Sándorral

— Atyám nemes életének második érdekes periódusa: 1836—1845 — amikor atyám a pápai főiskola tanulója volt. Ennek a 400 esztendős iskolának ez volt a fénykora. Tanárai közt Tarczy Lajos, a fizikus, már az akadémia tagja, Bocsor István, a történelem, Zádor György, a jogtudományok tanára, ez utóbbi 1848-ban Deák mellett államtitkár, később semmítőszéki bíró. Atyám mindig eminens: osztályában tanulótársai többek között: Jókai Mór, Kerkapoly Károly később egyetemi tanár, Andrássy Gyula mellett államtitkár, majd miniszter, Kozma Sándor, később kitünő főügyész és más jelesek, sőt átmenetileg Petőfi is. A főiskolán nyugati nyelveket is tanítottak: az önképzőkörben Petőfi első költeményeit, Jókai egyik elbeszélését olvasta fel.

— Harmadik jelentékeny állomása édesatyám életének — folytatja Balogh Jenő — 1845—1847. előkészület az ügyvédi vizsgára. Akkor úgynevezett patvarista és jurátus évek.

— A jogi tanfolyam bevégzése után atyám egy évig Zalamegye főfiskusának: Barcza Sándornak patvaristája és főnökével együtt hivatalosan, főleg úrbéri és bűnügyekben beutazta az egész megyét. Egyik tagosítási ügy tárgyalásakor Kehidán Deák Ferenc a főügyésszel együtt atyámat is meghívta ebédre s mikor a könyvtárszobában felszolgálták a feketekávét, atyám látta, hogy a tágas teremnek mind a négy falát könyvállványok fog-

lalják el megrakva könyvekkel. Ebéd után, beszélgetés közben Deák Petőfi költeményeiből többet könyv nélkül mondott el vendégei előtt, dícsérve azok szépségét. Zalamegye gyűlésein ekkor tartotta Deák már országoshírű beszédeit. Szemben a Forintos György táblabíró által indított, a szegényebb nemesség egy részét lázító „nem adózók"-mozgalommal, atyám természetesen a haladás pártján, az „adózók" táborában volt.

Deák Ferenc mellett

— 1846 augusztustól atyám Pesten jurátus volt Bertha Sándor táblai ügyvéd mellett, egy év mulva letevén az ügyvédi vizsgát, vármegyéje másokkal együtt, mint fiatal ügyvédet felküldte a pozsonyi országgyűlésre, a megye követei mellett az írásbeli teendők végzésére. Ismeretes, hogy Deák ekkor a követválasztásnál a Forintos-párt részéről előfordult erőszakoskodások miatt nem fogadta el követté történt megválasztatását, de 1848 márciusában többen felkeresték őt Kehidán s az ország érdekében rábirták, hogy Pozsonyba menjen. Nyomban ezután egyik követ, Csuzy Pál lemondott, mire helyére Zalamegye egyhangúlag Deákot választotta meg. Deák megjelenésétől kezdve az országgyűlés végéig atyám végezte mellette a titkári tennivalókat, ami életének egyik legkimagaslóbb élménye volt.

— A szabadságharc kitörésekor a fiatal ügyvéd — aggódó özv. anyjának, akit pedig nagyon szeretett, esdeklése ellenére — beállt közhonvédnek: kezdetben Aulich, később Klapka hadtestében végig küzdötte a szabadságharcot. Csak 1849 október 6-án, amikor Klapka tábornok, (mivel már minden remény eltünt) letette a fegyvert — térhetett vissza özvegy édesanyjához szülővárosába.

Az abszolutizmus alatt

Az abszolutizmus korszakáról beszélgetünk.

— Az abszolutizmus évei alatt — mondja a kegyelmes úr — atyámat, mint volt honvédfőhadnagyot az

osztrák hatóságok sokakkal együtt szintén zaklatták, elvették ügyvédi oklevelét, idézésekkel bosszantották, az üldözés csak akkor enyhült, amikor Klapka a Magyarországból kapott panaszok alapján Genfben nyilatkozatot adott ki, melyben tiltakozott a komáromi vár átadásakor kötött megállapodás megszegése ellen.

— A szabadságharc leveretése után atyám érthető elkeseredésében teljesen visszavonultan több évig élt szülővárosában és szeretett özvegy édesanyja segítségével a családi birtokot kezelte. Már ekkor jelentkezett későbbi legfőbb kedvtelése: a komoly, különösen társadalmi, tudományos és történelmi, de párhuzamosan szépirodalmi munkák olvasása.

— A mult század 60-as és 70-es éveiben atyám barátai és rokonai biztatására Devecser mezővárosban, Veszprém megyében ügyvédi gyakorlatot folytatott, nagy uradalmak és a zirci ciszterciterend ügyésze is volt. Deák Ferenc életében, mint a Deák-pártnak meggyőződéses tagja a közéletben is résztvett. Később családi okokból, főleg fiainak neveltetése végett Győrbe költözött, itt már csak családi körben, kevés számú barátaival a református egyház önzetlen és áldozatkész szolgálatában, visszavonultan töltötte életét.

— Szórakozása ekkor a régi és újabb könyveinek tanulmányozása volt. Naponként délelőtt is, délután is sok-sok órát töltött olvasással. Már az ötvenes években különösen kedvelte Macaulay, Mommsen, Lamartine, a szépirodalomból Victor Hugo, Dumas stb. műveit: megindulásától kezdve megrendelte a Budapesti Szemlét, természetesen meg voltak könyvei közt a magyar közírók jelentékenyebb munkái. A későbbi évtizedekben ezeket a könyveket kiegészítette az utóbb megjelent kíváló munkák beszerzésével. Súlyos betegségében, ami 80 éven túl támadta meg, a klasszikus ókor történetírói voltak kedvenc olvasmányai és még a legutolsó napjaiban is oly élénken emlékezett az Aeneis minden részletére, mint legjobb férfikorában.

Nem titkolhattam meglepetésemet Balogh kegyelmes úr előtt, amikor édesatyja jellemzésénél a mult szá-

zadban ritkaságszámbamenő haladó gondolkozású és klasszikus műveltségű férfiút állított elém. Meg is jegyeztem, hogy édesapjához hasonló típus bizonyára ritkaságszámba ment az akkori középosztályban.

Balogh Jenőt nem érinti váratlanul észrevételem és frappánsul válaszól.

— Igen — mondja — egyes íróink szívesen tüntetik fel a mult század magyar középosztályát úgy, hogy az a haladástól elmaradt, mulatozásra volt hajlandó stb. Azért részletezem ezt a munkás, csendes életet, amelynek történetében a régi magyar középosztály nyolc évtizede tükröződik, hogy ezt cáfoljam. Atyámnak Badacsony közelében voltak nagy szőlői, de soha nem ivott szeszes italt; szívesen meghallgatta, ha Beethovent, vagy magyar dalokat zongoráztam előtte, de cigány, vagy mulatozás sohasem fordult elő programjában: még kávéházba és klubokba sem járt, nem kártyázott és így tovább. Ugyanilyen életet folytattak barátai is. Ezek jellemzésére említem, hogy egyikük (Somody József devecseri ügyvéd, későbbi miniszteri tanácsos) már az ötvenes években nemcsak külföldi könyveket olvasott, de egyik angol régészeti munkát magyarra fordította és azt saját költségén ki is nyomatta.

Amikor még nem voltak állami ösztöndíjak

Szíveskedne excellenciád édesatyjával kapcsolatos megemlékezése során, valamit saját magáról is elmondani — kérem Balogh Jenőt.

A kegyelmes úr nagy határozottsággal és közismert szerénységével elhárítja kérésemet.

— Mondottam, hogy én nem akarok szerepelni, de talán annyit elmondok magamról is, amennyi alkalmas atyámnak a tudás és képzettség iránti megbecsülése jellemzésére. Atyám nem volt úgynevezett gazdag ember, de takarékosan kezelte örökségét és ügyvédi gyakorlattal szerzett vagyonát. Amikor azonban egyetemi tanulmányaim befejeztével arról szerzett tudomást, hogy

egyetemi magántanári képesítésem végett nagyobb terjedelmű jogtudományi munkát kell befejeznem és külföldi egyetemet kívánatos látogatnom, külföldi könyvtárakat felkutatnom, nyomban közölte: édes fiam, erre ne legyen gondod, mert tanulmányaid folytatása végett annyi időt tölthetsz külföldön, amennyit szükségesnek tartasz, könyvedet pedig ha elkészülsz vele, én fogom kinyomatni. Akkor még nem voltak állami ösztöndíjak. Atyám költségén voltam külföldi egyetem hallgatója s a több ezer forint áldozatot, amelyet erre a tanulmányútra és később első nagyobb kötetem kinyomatására fordított, úgy tekintette, mint valami természetes atyai kötelességet. Ezekkel az adatokkal azt óhajtom kimutatni, hogy a mult század dunántúli magyar köznemeseinek jelentékeny része, bármint ócsárolják is őket, könyvszerető, nagyműveltségű, a tudományt és képzettséget megbecsülő férfiak és a haladás munkásai voltak.

Fényes politikai multjának több jelentékeny fázisát említem Balogh Jenőnek. A közvetlen háború előtti időt 1913-at, amikor Tisza István igazságügyminisztere lett. Említem híres büntetőjogi törvényalkotásait, a királyság védelméről szóló törvényét s az 1914-es évi sajtótörvényt, amelyek miniszterségének kimagasló alkotásai közé tartoznak.

Válasz helyett Balogh Jenő fürgén felugrik, összeszedi iratait és mosolyogva figyelmeztet az intervjú előfeltételére: hogy magáról nem kíván beszélni!

Szólt és már el is tünt magas korát meghazudtoló frisseséggel az ülésterem bordó függönyei mögött.

BAROSS GÁBOR

(Ifj. Baross Gábor tulajdonában lévő eredeti után)

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

ifj. BAROSS GÁBOR

(Kottner felv. S.-A.-Újhely.)

BAROSS GÁBOR – IFJ. BAROSS GÁBOR

Budapest legforgalmasabb terén, a Keleti pályaudvar főhomlokzata előtt monumentális méretű szobor áll: a Baross-szobor.

Baross-tér, Baross-szobor. Úgy hozzátartoznak a főváros sajátságos jellegzetességeihez, akár a Duna, a Gellérthegy, az Andrássy-út, vagy az ezredéves emlékmű.

Baross Gábor a „vasminiszter", a magyar vasútnak, hajózásnak, iparnak és kereskedelemnek lánglelkű minisztere. Kossuthnak, Széchényinek, Deáknak követője, Tisza Kálmánnak barátja. Szobor, utca, tér, számos nevéről elnevezett egyesület hirdeti halhatatlanságát.

Ez az apa.

Ifj. Baross Gábor a Postatakarékpénztár volt vezérigazgatója, volt országgyűlési képviselő és évekig a TESZ elnöke, édes gyermeke a híres „vasminiszter"-nek.

Szabadság-téri lakásának dolgozószobájában kerestem fel a nagy Baross Gábornak fiát.

A kandalló felett, a főfalon életnagyságú olajportré függ. Villogó tekintetű, szakállas, díszmagyaros férfiú: id. Baross Gábor.

Fia ingujjban, házicipőben ül íróasztalánál, rengeteg levél, ujság, könyv között. Éppen telefonál, amikor belépek.

Nézem az apát, nézem a fiút.

Keresem a hasonlatosságot a külsőségekben, de nem találom. A nagy Baross Gábor joviális, magyaros külsejével ellentétben ifj. Baross Gábor borotváltképű, élesmetszésű vonalaival inkább egy angol gentleman benyomását kelti.

Baross Gábor végez a telefonnal és a legnagyobb szívélyességgel áll rendelkezésemre.

— „Apák és fiúk" — mondja és eltünődik a címen.

— Valóban nagyon érdekes és hálás téma ez ujságírói szempontból. Fölötte alkalmas finom megfigyelések, következtetések leszűrésére és az ezekből következő konzekvenciák levonására.

— Érdekes, hogy én sohasem foglalkoztam ezzel a problémával. Szüleim és nevelőim engemet szerénységre és igénytelenségre neveltek. Nem mondották, hogy „atyád történelmi nagyság" stb. és nem oktattak születési előjogokra és kiváltságokra. Az ilyen szellemet atyám közelségében egyébként vakmerőség is lett volna becsempészni.

„A nagy ember fia: rendszerint kishitű vagy nagyképű lesz"

— Fiatalos külsőm folytán gyakran a legnagyobb meglepetést kelti, hogy én édes fia vagyok a néhai nagy Baross Gábornak. Nemrégen egy előkelő szalónban, ahol többek között jelen volt Magyarország egyik legnagyobb írójának a fia is, önkéntelenül felvetődött a maga intervjú-témája. Nagy emberekről és azok fiairól beszéltünk. Megállapítottam — mondja ifj. Baross Gábor — hogy nagy ember fiának lenni nemcsak hálátlan, hanem sokszor kényelmetlen körülmény is. A nagy ember fiának qualitásait, ténykedéseit és munkásságát nem tudják az emberek elválasztani az apa bűvkörétől. Általában nem akarják megbocsátani azt, hogy valaki nagy ember fiának született . . .

— Már gimnázista koromban kezdtem érezni atyám nevének bizonyos terhét. Már akkor észrevettem, hogy egy ilyen kivételesen nagy ember fiától többet követelnek, mint mástól. Dolgozataimra a tanárok ezt a stereotip mondatot szokták használni:

— „Baross Gábor fiától nem ezt vártam". Majd ha valamit egészen kitünően oldottam meg, akkor igy hangzott a tanári megállapítás: „Természetes, hogy Baross Gábor fiának ehhez értenie kell . . ."

— „Természetes" — ezen van a hangsúly a kivételes teljesítményeknél is — mert hát véletlenül nagy ember volt a papa.

Lemondó gesztust csinál a kezével Baross Gábor fia. Méteres léptekkel sétál fel és alá a szobában.

— Méltóságod szerint tehát semmi előnye sem volt abból, hogy apja Baross Gábor volt?

Határozottan és röviden válaszol.

— Nem.

Pár pillanat után folytatja.

— No nem tagadom, a társadalmi életben előnyt jelentett atyám neve, de a közpályán inkább hátrányt, ha az atyámat megillető történelmi mércét velem szemben alkalmazzák. Én azt tartom helyesnek, ha személyes vonatkozásokban az élet minden síkján kikapcsoljuk a születés, a származás minden előnyét. Fel kell szabadítani magunkat a nagy név súlyos nyomásától, ellenesetben az ember rendszerint vagy kishitű, vagy nagyképű lesz... Ezzel a két tulajdonsággal pedig az életben sikert elérni alig lehet.

A zsentrifiú Beamter lesz...

— Mondana el valamit méltóságod a pályafutásáról — kérjük a nagy miniszter fiát.

Nevet Baross Gábor.

— „Pályafutás". Mulatságos ezt a jelzőt használni arra az „Entwicklungra", amely a mi zsánerű fiataljainknak az első lépést jelenti az életben. Sablonos és unalmas. Jogi tanulmányaim után leszolgáltam a zsentri fiúknál elmaradhatatlan önkéntesi évemet, majd fizetésnélküli közigazgatási gyakornok lettem Trencsénben. Két évig ingyen szolgáltam a tekintetes vármegyét. Huszonhárom éves koromban 33 korona 33 fillér tiszteletdíjjal tiszteletbeli főszolgabírája lettem egy olyan járásnak, amelynek 52 községe volt. Sajnos atyámat fiatalkoron veszítettem el és ez a körülmény más irányba terelte életpályámat. Ha édesatyám él, sohasem lettem volna Beamter, mert ő inkább gyakorlati embert — mondjuk — mérnököt nevelt volna belőlem.

— Vissza tud jól emlékezni édesatyjára?

— Nyolcéves gyermek voltam, amikor atyám 1892 május 9-én, 44 éves korában meghalt. Fiatal korom dacára igen jól emlékszem vissza számos vele kapcsolatos mozzanatra.

— Apám otthonában, családja körében is „vasminiszter" volt. Rendszerető és példásan fegyelmezett volt a családi körben is. Valósággal kitüntetésszámba ment, ha valamelyikünkkel szóba elegyedett. A látszólagos ridegség mögött azonban egy igazságos és szerető szív dobogott.

— Sohasem felejtem el, amidőn egy ízben télvíz idején, télikabát nélkül mentem haza. Apám éppen fenyítésre emelte a kezét, amikor én sírva bevallottam, hogy egy szegény fiúnak ajándékoztam a kabátomat. Apám szemében könnyeket láttam csillogni . . .

— Másik emlékem már testi fenyítékkel kapcsolatos. Volt apámnak egy öreg ajtónállója, névszerint Kondér Mihály. Egy ízben szórakozottságból nem fogadtam Mihály bácsi köszönését. Mire atyám egészséges pofonnal adta tudomásomra, hogy a kis ember köszönését is illik viszonozni . . .

— Az volt a szokás nálunk — folytatja visszaemlékezéseit Baross Gábor — hogy reggelenként bevittek bennünket, gyermekeket, atyám szobájába jóreggelt köszönni. Amikor megbetegedett, odahívott az ágyához és megmutatta a körmeit, amelyek kékek voltak a magas láztól.

— Nézd fiam, úgylátszik lázam van — mondotta atyám . . .

— Utolsó emlékem róla a következő:

— Amikor atyám betegsége súlyosra fordult, bevittek bennünket a szobájába. Mi gyerekek rémülten álltunk meg az ajtó küszöbén. Nem mertünk közeledni hozzá. Atyám arca viaszsárga, meggyötört, szénfekete haja, szakálla hófehér volt. A 44 éves daliás ember való-

sággal aggastyán benyomását keltette. Atyám észrevette arcunkon a megdöbbenést és így szólt:

— „Vigyétek el a gyerekeket. Félnek tőlem."

— Ez volt atyám utolsó szava hozzánk. Élve többet nem láttuk.

— Mondjon méltóságod még valami családi vonatkozású emléket édesatyjáról.

Baross Gábor beletekint a cigaretta kék füstjébe. Mintha a multban kutatna.

— Édesapám egész családjával szemben különösen szigorú volt. A család érdekei utolsórendű ügyek voltak. Ha a családból valaki protekciót kért, az egyszerre elveszett ember lett. Éppen az ellenkezőjét volt képes ilyenkor megcsinálni.

— Egy igen érdekes és atyámra igen jellemző esetet mondok el önnek.

— Egy ízben, amidőn atyám miniszter korában a vágvölgyi vonalat utazta be megtekintés végett, öccse Jusztin, aki akkor Trencsénben volt alispán, az egyik állomáson beszállt hozzá a szalónkocsiba. Atyám a világ legtermészetesebb hangján kérdezte meg öccsét, az alispánt, hogy megváltotta-e jegyét a szalónkocsira. Nagybátyám zavartan jelentette ki:

— „Kedves Gábor, bocsáss meg, de egy családi ügyben szeretnék referálni neked". Mire atyám határozottan utasította, hogy szálljon ki a kocsiból, váltsa meg a jegyét és majd csak aztán referáljon.

— Az ilyen és ehhez hasonló barossgábori gesztusok miatt ma is sokan ökölbeszorított kezekkel gondolnak vissza rá.

— Édesapám a kisemberek minisztere volt. Szállóigévé lett híres mondása: „Azt akarom, hogy a brassói kofa is Budapesten vegye meg a kalapját". Minden ténykedését, minden intézkedését a legszegényebb néposztály érdekében cselekedte meg. Előtte valóban nem léteztek osztály, vallás és faji szempontok. Ő az akkori világ ideológiájának megfelelően liberális felfogású ember volt, a fogalom klasszikus értelmében.

Itten közbevágok és megkérdem a „vasminiszter" fiát, miként vélekedik ő atyja liberalizmusáról.

— Én nem vagyok liberális — mondja — habár a liberalizmusnak a mai változó idők más fogalmazást is adtak, mint ama klasszikus időkben. Én nacionalista vagyok. Az én nacionalizmusom nem jelenti azt az antiszemitizmust, amely zárt ajtók mögött, vagy éretlen tömegek előtt a nemzet és állam boldogabb jövőjét a zsidók pusztulásával hirdeti. Politikai hitvallásom: Hit a magyarság jövőjében és a magyar faj képességeiben. Ezért követelem a magyarság, illetve a magyar faj szupremációját minden más fajjal szemben. Ebből folyik, hogy egyenlő esélyek és egyenlő képességek mellett is, a saját fajomat, a magyart állítom előtérbe.

— Ez az álláspontom determinálja a zsidókérdésben vallott felfogásomat, mert ha becsülöm is a zsidóságnak azt az értékes rétegét, amely hűséggel csüng hazánkon, mégis fajtám térfoglalását és dominálását tartom szükségesnek a nemzeti élet minden síkján, tehát azokon is, amelyeken a régebbi politikai programmoknak, de saját hibáinak és mulasztásainak következményeképpen háttérbe szorult.

A szobor előtt...

Végezetül még megkérdem Baross Gábort, milyen érzést vált ki belőle, ha a Baross-téren atyjának szobrát látja?

Baross Gábor kedvesen mosolyog és kívánságomra autóval hajtatunk a Baross-téri szobor elé, hogy saját szememmel láthassam azt a nem mindennapi megnyilvánulást, amelyet a húsból és vérből való gyermek és az érccé merevedett apa találkozása kivált.

Délután két óra van. A Baross-szobor körül kubikosok ülve fogyasztják szalonna-kenyér ebédjüket. A fotoriporter azzal szólítja fel a kubikosokat távozásra, hogy „a szobor fiát fogják fotografálni".

A szegény munkások értelmetlenül bámulnak hol minket, hol a „vasminisztert", aki sziklát markolva dacosan tekint a levegőbe.

Mintha engedtek volna azok a kemény vonások...

BERZEVICZY TIVADAR

(Berzeviczy Albert tulajdonában lévő eredeti után)

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

BERZEVICZY ALBERT

(Székely Aladár felv.)

BERZEVICZY TIVADAR – BERZEVICZY ALBERT

Berzeviczy Alberttel 1934 novemberében folytattam ezt a beszélgetést.

A körút lármás forgataga, villamos csilingelése, autódudák tülkölése lármás hangjaikkal jól hallatszanak Berzeviczy Albert New-York palotában lévő dolgozószobájának nyugodt, csendes légkörében. Szinte idegenül hatnak a technikai monstrumok kísérőzenéi ebben a környezetben, amelynek minden tárgyát a történelem levegője lengi át. Kép, festmény, szobor, emléktárgy egy letünt gazdag históriai korszak beszédes dokumentumai között fogad a nyolcvanegy éves Berzeviczy Albert, aki közéleti pályájának magas ormain is nemesen egyszerű, közvetlen ember maradt, bár neve már külön históriai életet él.

— Az édesapjáról szeretnék írni — mondom az intervjú témája iránt érdeklődő kegyelmes úrnak.

— Hálásan köszönöm a kedves figyelmet — feleli érezhető ellágyulással a hangjában Berzeviczy Albert. Igen kellemes meglepetés ez számomra, mert már politikai „merényletre" gondoltam — tréfásan célozva ezzel a politikai ujságíró esetleges kíméletlen kérdéseire . . .

— Édesatyámról, Berzeviczy Tivadarról „Régi emlékek" című könyvemben részletesen írtam, azonban kegyeletes szívvel teszek eleget kérésének, hogy az ő nemes emlékét értékes cikksorozatában is megörökíthessem.

— Édesatyám 1817 június 24-én született a Sáros megyei Berzeviczén, melytől családunk neve is szárma-

zik, atyja Berzeviczy József volt, a tárcai járás közkedvelt főbírája, anyja Kolosy Johanna. Atyját nagyon korán veszítette el, atyai nagybátyia, Berzeviczy Albert Volstán irányította nevelését. Később berzeviczei birtokát is kezelésére bízta és azt végrendeletileg is reáhagyta. Ez az Albert Volstán sajátságos, nagyműveltségű ember volt. Már 1818—20-ban beutazta majdnem egész Európát, időzött minden nagyobb székvárosban, levél- és könyvtári tanulmányokat is folytatott és útjairól egy naplót hagyott hátra, melyet Szádeczky Lajos kiadott. Én még emlékszem rá, mert hat éves koromban, 1859-ben halt meg atyám házában mint nyolcvannégy éves aggastyán. Befolyása atyám életirányára annál nagyobb volt, mert túlélte atyám édesanyját is, aki 1844-ben halt meg, éppen akkor, mikor atyám megnősült, feleségül vevén Szinyei Merse Amáliát, Szinyei Merse László, előbb alispán, majd törvényszéki elnök leányát és Szinyei Félix sárosmegyei alispán és később főispánnak — a művész Szinyei Pál édesatyjának — nővérét.

A szabadságharc szolgálatában

— Atyám örökölt birtokának kezelése mellett a megyét is szolgálta és a szabadságharc alatt mint főjegyző működött és a nemzetőrség szervezésében is résztvett. Emiatt az abszolutizmus első korszakában a megye gyanús és ezért sokszor zaklatott nemesei közé tartozott.

— Az 1861-iki fordulat atyámat is ismét a közpályára vonta, az alispánok egyike lett és törvényszéki elnök. Bár emiatt családjával be is költözött Eperjesre, hivatali működésének a provizorium hamar véget vetett és mi ismét visszakerültünk a falura.

— Mikor aztán 1865-ben a kiegyezés komoly szándékával összehivatott az országgyűlés, atyámat a héthársi kerület — melyhez Berzevicze is tartozott — képviselőjévé választotta és ő az országgyűlésen a Deák-párthoz csatlakozott. Mandátumát megújította az 1869-iki

választás is, de nem hosszú időre, mert 1870-ben Eötvös kívánatára elvállalta Sáros és Szepes megyék tanfelügyelőségét és mikor a tanfelügyelőségeket megyénként szervezték, a Sáros megyeit: emiatt be is költözött Eperjesre és viselte e hivatalát egész 1885-ig, amikor az elismerés minden jelei között nyugalomba vonult és azontúl a telet — velem együtt — Budapesten, a nyarat Berzeviczén töltötte. Szeretett hitvesét csak másfél évvel élte túl. Hirtelen halt meg, éppen mikor budapesti útjára készült, 1889 október 19-én, Berzeviczén hetvenkét éves korában.

— Atyám e szerény pályafutása nem állott egyenes arányban képességeivel — mondja Berzeviczy Albert. Ő amily szigorú volt a kötelességteljesítésben önmaga iránt, oly önzetlen és szerény volt másokkal szemben. Nem kereste az érvényesülést, szívesen engedte át mindig az elsőséget másoknak. Az otthont és a csöndes munkát jobban szerette, mint a nyilvános szereplést és bár nyilatkozatai mindig tartalmasok voltak és stílusa jeles, a szónoki hatás eszközeivel nem rendelkezett.

— Határozott irodalmi hajlamai fiatalkori ömlengéseken és alkalmi megszólalásokon kívül nem érvényesültek. Pedig mindig vonzódott az írókhoz: Sárosi Gyula, Pulszky Ferenc, Tóth Lőrinc, Váradi Gábor, a két Vachot és Remellay Gusztáv fiatalkori barátai közé tartoztak, kikkel később is levelezésben állott. Bár fiatal korától egész 1865-ig majdnem kizárólag falun élt, folytonos figyelemmel kísérte a magyar irodalom nevezetesebb jelenségeit és akkori könyvtárából — mely most is együtt van berzeviczei házamban — alig hiányzott ama kor emlékezetes irodalmi termékeiből valami.

— A tanfelügyelőségre nem hozott magával pedagógiai előképzettséget, de Eötvös akkor az első szervezéskor nem is akarta csupán hivatásos pedagógusokból állítani össze tanfelügyelői karát. A népnevelés úttörő munkájánál szüksége volt az illető vidék közéleti tekintélyeire is, továbbá jó adminisztrátorokra, széles látkörű emberekre. Több akkori kinevezés tanusítja ezt. Atyám lelkiismeretességével, buzgalmával csakhamar mintaszerű

hivatalnokká lett a választott új szakban és méltányos gondolkodásával, higgadtságával és megnyerő modorával annyira meghódította azokat, akiknek ügyei rá voltak bízva, hogy a tanfelügyelőségtől való megválásakor még az ő szerénysége sem kerülhette el az ünneplések hosszú sorát.

— Még megérte parlamenti szereplésemet és államtitkárságomat, ami hanyatló egészsége mellett is örömet szerzett neki. De anyám halála óta (1888 tavaszán), már úgyszólván csak utána, a sírba vágyott és mindinkább közönyös lett a földi dolgok iránt. Egy hozzám intézett levele befejezetlenül feküdt íróasztalán, mikor reggel ágyában halva találták.

— A berzeviczei templom márvány-epitaphiuma, mely rá és anyámra emlékeztet, helyén maradt, de a márványtáblát, mely a szép emeletes berzeviczei népiskolának az ő buzgalmából való felépülését hirdette, az elszakított terület új uralma eltávolította helyéről.

Magyarország történelmének leggyászosabb és legragyogóbb fejezetei

— Édesatyja életpályájának ismertetése után legyen szabad megkérnem excellenciádat, mondja el páratlanul gazdag közéleti pályájának, valamint a 81 év vívódásainak, tapasztalatainak tanulságait.

— Az elmult nyolcvanegy év történelmének lapjai Magyarország leggyászosabb, de egyben legragyogóbb fejezeteit jelentik — mondja Berzeviczy Albert. — Valóban ritka gazdag emlékeim vannak úgyszólván gyermekkorom óta. A szepesi hegyek zúgó fenyveserdői és a Tátra kéklő hegyláncainak katlanjában megbúvó Berzeviczén születtem 1853-ban, a gyászosemlékű 48-as szabadságharc után, amely gyermeki képzeletemet teljesen lenyügözte, annál is inkább, mivel a hozzám legközelebb állók sorsának sanyarúságához és végzetes fordulataihoz fűződtek.

— Szülőhelyem, Sárosmegye általában nem volt kedvező talaja a hatalmasan ébredező új korszellemnek. Uralmon jobbára azok voltak, kiket — bár köztük sok kifogástalan hazafi is volt — „pecsovicsoknak" nevezett a közszólás. Következett az 50-es években az abszolutizmus, a Bach-korszak és gyermekcipőim topogásához a kísérőzenét minduntalan láncok csörrenése szolgáltatták, melyeknek bilincsei legközelebbi hozzátartozóim kezére fonódtak. Az abszolutizmus nem egészen tíz év alatt úgy a nemzet, mint a külvilág előtt kudarcot vallott. Bebizonyosodott ennek a politikának képtelensége akár arra, hogy kibékítse, akár arra, hogy hatalmi eszközökkel féken tartsa a nemzetet. A bécsi minisztérium oszlopai ingadozni kezdtek, Bach megbukott és végre kitört 1859-ben az elnyomott nép által annyira óhajtott külpolitikai bonyodalom, az osztrák-olasz-francia háború, amelyet nagyobbrészt az emigráció készített elő. A lidércnyomás megszünt és megint hozzáfogtunk alkotmányos életünk felvirágoztatásához.

Amint a történelmi multat felidézi, csupa tárgyilagosság, de mégis líra, szubjektív emberi érzés Berzeviczy Albert minden szava. A nagy politikus emlékezései nyomán egy tisztult történelemszemlélet világos korrajzát kapom.

Emlékezés Görgey Artúrra és báró Eötvös Józsefre

— Melyik volt első nyilvános politikai szereplése kegyelmes uramnak? — kérdem tovább Berzeviczy Albertet.

— Első szereplésem 1866-ban volt, amidőn Lőcsén a Svábi ház ablakára „transzparenst" készítettem, amely a magyar címert hazafias köriratban tüntette fel, majd este hatalmas tömeg diákot vezettem fáklyával kezemben, éltetve torkunk szakadtáig a „független felelős magyar minisztériumot" és nem bántuk, hogy arcunk kormos lett a füsttől. Felejthetetlen élményem, amidőn fiatalkoromban egyszer egyedül voltam otthon a ház tornácán

és magas, rendkívül impozáns, szakállas férfiú kereste apámat s miután apám nem volt otthon, egy névjegyet adott át nekem, majd sarkonfordult. A névjegyen csak ennyi volt írva: Görgey Artúr.

— Gyermekkori élményeim között nem mosodott még el az a jelenet sem, amelyet akkor még a Nemzeti Múzeum dísztermében ülésező főrendiház karzatáról láttam egyszer. A kvótakérdés fölötti vita alatt Perczel Móric esernyővel a kezében ment fel a szószékre, hogy beszédét elmondja. Ugyancsak élénken él emlékezetemben báró Eötvös Józseffel, a nagy kultuszminiszterrel való első találkozásom. Édesapámmal mentem fel báró Eötvöshöz. Valami megköszönnivalónk volt. Abban a budavári Uri-utcai épületben fogadott a miniszter, amelyben magam is működtem később. Szívdobogva léptem be és azt hiszem, inkább apám mondotta el a köszönetet mint én. De zavarom hamar elmult, amikor a költő miniszter — akinek karcsú, alacsony termetét, fekete attila födte — bevont egy ablakmélyedésbe, vállamra tette a kezét és szemüvegén keresztül annyi jóságot és annyi ábrándot sugárzó lelkes szemeivel rámnézett. Barátságosan kikérdezett tanulmányaim felől, aztán buzdított, hogy: „csak tornázzál sokat, mert kicsit „pápista" színben vagy" és azzal nyájasan elbocsájtott.

— Politikailag igen jelentős esztendő volt — folytatja Berzeviczy Albert — 1868, amikoris a véderőre vonatkozó törvények és több közjogi és szervezkedési kérdést oldottak meg: törvénykezési rendtartás, Erdély úniója Magyarországgal, a nemzetiségi, népoktatási és vallásügyi törvények, kiegyezés Horvátországgal. Mindezeket a törvényeket három hónap alatt alkotta meg az első „alkotmányozó országgyűlés".

— Ugyanebben az évben magas külföldi vendég látogatott el hazánkba. Június derekán Napoleon Jeromos, a „Plon-Plon", vagy vörös herceg jött el Magyarországba, akit fölötte rokonszenvesen fogadtak. Kevéssel megérkezése után láttam a herceget az Európaszállónak erkélyén, ahol megszállott. A herceg kilépett és ott fogadta nyájasan mosolyogva a közönség lelkes

éljenzését. Rendkívül hasonlított akkor I. Napoleonhoz. Szinte azt a benyomást keltette, mintha a nagy császár alakja tünt volna fel előttünk.

A régi Pest és a régi Buda

— Beszéljen valamit kegyelmes uram az akkori Budapest városi és társadalmi életéről?

— Hát bizony a mai Budapest modern Bábelként hat az akkori, szinte mezővárosias Pestbudához. Jellemző, hogy a két parti városban mindössze csak két szobor volt. Budán a Szentgyörgy-téren a Hentzi-emlék és egy kőből faragott nőalak, a ma már nemlétező halpiacon. A pesti oldalon viszont József nádor szobra volt az első emlékmű. A hidak közül csak a Lánchíd volt meg, amelynek budai oldalán egy nagyon szerény és egyszerű színház húzódott meg, amelynek homlokzatára az volt írva: „Hazafiság a nemzetiségnek". Ez volt a budai magyar színház, amellyel először hatolt be bátran a magyar szó a budai teljes német polgárság közé. A társadalmi élet a hírhedt „Blaue Katz"-ban volt a legjelentékenyebb. A mostani városligeti köröndön magas fű nőtt és ott volt a tulajdonképpeni korzó. A köröndi vendéglővel szemben egy nádfonatú székben ült mindig Deák Ferenc társaságával adomázva.

— Mondjon el kegyelmes uram valamit a letünt korszak nagy politikusaival való nexusáról.

— Együtt képviselősködtem Tisza Kálmánnal, Trefort Ágostonnal, Csáky Albinnal, Madarász Józseffel, id. gróf Szapáry Gyulával stb., akikhez fiatal korom dacára barátság fűzött. Politikai barátaim közül szívesen emlékszem Tisza Istvánra, akivel majdnem mindig közös fronton harcoltam. De ezek már a maiak. Ezekről maguk fiatalok is ép eleget tudnak.

— Meg van elégedve élete munkásságával? — kérdezem végezetül Berzeviczy Albertet.

— Hosszú politikai pályám — válaszolja a kegyelmes úr — nem nagyon hagyott keserű emléket lelkemben, ha nem is értem el mindent, amit szerettem volna . . .

Az intervjúnak vége van.

— Az akadémia ülésére kell mennem — mondja, miközben kedvesen az ajtóig kísér.

Elmenőben fülembe csengenek az agg politikusnak utolsó szavai: „nem értem el mindent, amit szerettem volna" . . . Vajjon mi hiányozhatik ebben az alkotásokban és sikerekben gazdag életből? Berzeviczy Albert adós maradt a válasszal. Én azonban úgy érzem, hogyha nem is ért el mindent Berzeviczy Albert „amit szeretett volna" mindenesetre elért valamit, ami kevés politikusnak jut osztályrészül: szeretetet és mélységes nagyrabecsülést, amely osztály- és felekezetre való tekintet nélkül árad feléje az ország társadalmából.

BEÖTHY ANDOR

(Fekete felv. Nagyvárad)

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

BEÖTHY LÁSZLÓ

(Irisz felv.)

BEŐTHY ANDOR – BEŐTHY LÁSZLÓ

Biharmegyében, de főleg Nagyváradon fogalom a Beőthy név. Nevök elválaszthatatlanul összeforrott a megye történetével. Hiszen már 1447-ben szerepeltek a Beőthyek a megye különböző fórumain. A család egyik tagja, mint Bihar vármegye követe jelenik meg már ekkor az országgyűlésen. Ez időtől kezdve, mint esküdteket, szolgabírákat, alispánokat, főispánokat találjuk a Beőthyeket, amint áldásos működést fejtenek ki a megye és az ország életében.

Beőthy László a felsőház jelenlegi alelnöke a legkimagaslóbb tagja a Beőthy-nemzetségnek. 27 évvel ezelőtt már kereskedelmi minisztere Tisza István kabinetjének, Ferenc Józsefnek valóságos belső titkos tanácsosa, akit még ma is ott láthatunk a felsőház díszes faragású elnöki székében, amely méltóságot a felsőház megalakulása óta a méltóságos főrendek általános tiszteletétől övezve gyakorolja.

Az a kor, amelyben Beőthy László fiatal volt, a kiegyezés korszakára esik. Ez a kor a magyar politikai és gazdasági élet újjászületése volt. Ipart, kereskedelmet, művelődést — és amit elsőnek kellett volna említenem — nagy egyéniségeket kitermelő korszak volt. A miniszterelnöki székben a generális, Tisza Kálmán ült és a régi Sándor-utcai képviselőház padsoraiban még Jókai Mórral, Szilágyi Dezsővel, Wekerle Sándorral, Khuen-Héderváryval, Bánffy Dezsővel, Darányi Ignáccal, id. Ugron Gáborral és Tisza Istvánnal találkozhattunk.

Ilyen társaságban volt fiatal honatya Beőthy László. Ezt a korszakot jelöli meg a politikai terminológia li-

berális és szabadelvűnek. És ezt a korszakot divatos manapság egyes körökben újból és újból elhantolni. Pedig rendkívül érdekes visszapillantást vetni — már a párhuzam és kiáltó kontraszt miatt is — erre a boldog békevilágra, olyan férfiakra, akik, mind édesapjuk, mind saját személyükben annak a kornak aktív politikai megszemélyesítői voltak.

Beőthy Lászlóról közismert, hogy évszámra nem ad intervjút, azonban édesapjáról Beőthy Andorról és a régi politikai világról — de csakis erről — szívesen beszél.

Bulyovszky-utcai lakásának dolgozószobájában fogad a kegyelmes úr.

Elbűvölően kedves és szívélyes úr Beőthy László. Alighogy leülünk, már fiatalosan felkel foteljéből és cigaretta után néz.

— Így könnyebben megy az emlékezés — mondja.

— Magamról nem szeretnék beszélni — jegyzi meg nagy szerényen — de örülök, ha édesapámról — aki mint apa és politikus egyaránt ideálom volt — beszélhetek.

Beőthy Andor „hamis ügyvédi oklevele"

— Édesapám 1828-ban született Nagyváradon. Iskoláit a konviktusban végezte, majd szerzett magának egy hamis ügyvédi oklevelet . . .

A kegyelmes úr elmondja ezután a „hamis" ügyvédi oklevél történetét.

— Édesapám 1849-ben, 20 éves korában önként jelentkezett gróf Károlyi Sándor huszárezredénél, amelyet a gróf a forradalomkor saját költségén állított fel. Huszonegyéves korában hadköteles lett és ekkor be kellett volna vonulnia az osztrák ármádiába, de ez édesapám izzó magyar lelkével összeegyeztethető semmiképpen sem volt. Cselhez folyamodott tehát. Miután ügyvédi diplomával rendelkezőket az osztrákok nem soroztak, édesapám Sándor. bátyjának ügyvédi diplomáját nyujtotta be a sorozó bizottságnak úgy, hogy a Sándorból Andort csinált. Nagy vakmerőség volt, mert

ha jobban megnézik a diplomát, rájönnek a hamisításra, de szerencséje volt és ezek után nem kellett szolgálnia az akkoriban oly gyűlölt schwarz-gelb zászlók alatt.

Tisza Kálmán barátja

— Az 1848-as forradalom leverése után és az abszolutizmus alatt édesapám is, mint az ország többi jeles fia, teljesen visszavonult a közélettől, biharmegyei birtokán gazdálkodott. Pályafutását mint Sárrét főszolgabírája kezdte, de csak addig viselte tisztét, amíg alkotmány volt. Az alkotmány nélküli nyomott világban — folytatja Beőthy László — a politizálást csak a magánházakban, baráti összejöveteleken űzték. Ebben az időben, körülbelül 1861-ben jött össze gyakrabban édesapám Tisza Kálmánnal, akinek később legodaadóbb híve és barátja maradt. A leggyakrabban Esztárban, Szunyogh Albertnél voltak ezek a baráti összejövetelek, ahol meghányták-vetették az ország sorsát. E vacsorák a késő éjjelbe nyúltak és sokszor tánccal végződtek.

A bihari éjszakai mulatozásokból egy kedves apróságot mesél el a kegyelmes úr.

— Egyszer Tisza Kálmán egy ilyen esztári mulatságon a cselédlánnyal perdült táncra. Nemsokára egy hasonló mulatság közben — amelyen már Tisza István is résztvett — apám azt mondta Tiszának:

— Apád Esztáron még a ragyás szolgálót is megtáncoltatta.

— Tisza István a legközelebbi alkalomkor azzal fogadta apámat:

— Megkérdeztem édesapámat az esztári szolgálóról és azt mondotta, hogy ez igaz, de a szolgáló nem volt ragyás . . .

Az alispáni székben

— 1870-ben Bihar vármegye alispánja lett, mely tisztséget huszonkét évig viselte. Az az idő, amelyet édesapám az alispáni székben töltött, Bihar vármegye és Nagyvárad életében az alkotó munka és a társadalmi

béke jegyében telt el. Én, mint gyermek természetesen nem vagyok hivatott erről beszélni, de beszél helyettem az ő nemes emléke, amely kitörülhetetlenül él a sajnos idegen impérium alatt élő azon váradiak lelkében, akik őt ismerték.

— Harcos, igen erélyes ember volt, aki nem az íróasztal mellől kormányozta a megyét. Semmilyen befolyás, vagy pláne barátság nem érvényesülhetett nála elhatározásainál. Mindent a saját belátása szerint ítélt meg. Dobozi Miklós főjegyző volt az egyedüli ember a megyében, akivel átbeszélte a dolgokat.

— Nem volt templombajáró ember s tudtommal csak karácsonykor, húsvétkor és pünkösdkor lehetett templomban látni, de mégis mélységesen vallásos volt. Ennek a körülménynek tudható be, hogy alispánsága alatt Bihar megyében és Nagyváradon példás társadalmi és felekezeti béke uralkodott. Ezt a szellemet — mint atyai örökséget — én is gondosan megőriztem és ápoltam, amikor később a megye élére kerültem.

A szabadelvűség tulajdonképpen nagyon természetes volt Biharban, a Tiszák vármegyéjében. Az a meleg baráti kapcsolat, amely a geszti földesurak és a Beőthyek között fennállott, nem is termelhetett ki mást, mint nemes értelemben vett szabadelvűséget, vallási türelmet és társadalmi békét. Szívesen időzik Beőthy kegyelmes úr a Tiszák emlékénél, akikre a legnagyobb kegyelettel gondol.

A berettyóújfalusi 48-as választópolgár

— Amidőn 1875-ben Tisza ki akarta buktatni a negyvennyolcas Csanády Sándort, apámat — aki akkor alispán volt — léptette fel Tisza az ellenzéki jelölttel szemben az újfalusi kerületben. Jellemző édesapám népszerűségére, hogy habár be se tette a lábát a kerületbe, mégis kétszázhetven szótöbbséggel buktatta ki a negyvennyolcas jelöltet. Természetesen ekkor lemondott az alispánságról, de később újból megválasztották.

Kedves epizódot mesél el ezután Beőthy László ezzel a választással kapcsolatosan, amely igen jellemző az akkori becsületes közerkölcsökre.

— A választás alatt egy berettyóújfalusi parasztember, aki híres 48-as verekedő volt, a következő szavakkal állított be édesapámhoz a megyeházára:

— Eljöttem bejelenteni, hogy mint alispánt igen tisztelem tekintetes alispán urat, de képviselőmnek nem fogadom el . . .

— Az egyszerű parasztember gerincessége igen jólesett édesapámnak, mert lelke mélyéből megvetette a kétkulacsos jellemnélküli embert.

Meghatódott kegyelettel beszél Beőthy László Tisza Istvánról, akit édesapja vezetett be a megyei törvényhatóságba és akinek később ő minisztere és legodaadóbb barátja lett. Csak saját magáról nem akar beszélni Beőthy László. Hosszas kérésem annyit eredményezett, hogy nagy vonásokban mégis visszatükröztethetjük azt a puritán, de munkásságban gazdag életet, amelyet Beőthy László a közélet különböző síkjain mind mai napig kifejtett.

— A biharmegyei Hencidán születtem 1860 június 6-án. Az elemi iskolákat és a gimnázium első osztályát a szülői házban magánúton végeztem Hegyesy Márton, későbbi országgyűlési képviselő, tanítóm nevelése mellett. A második, harmadik, negyedik és ötödik osztályokat Nagyváradon, a hatodikat Pozsonyban, a hetediket, nyolcadikat ismét Nagyváradon végeztem, ahol letettem az érettségimet. Ezután beiratkoztam a budapesti Tudományegyetemen a jogra, amelyet kitüntetéssel végeztem el. 1883 június 15-én doktorrá avattak. Ekkor Berlinbe mentem, ahol a nagyhírű Treitschkétől jogbölcsészetet, Wagnertől és Schmollertól nemzetgazdaságtant, Draysentől pedig történelmet hallgattam. 1884-ben Bécsbe mentem, ahol a világhírű Lustkandeltől politikát és Stein Lőrinctől nemzetgazdaságtant hallgattam. Bécsből Párisba kerültem, ahonnan 1885-ben mentem haza Váradra, ahol még abban az évben árvaszéki jegyzővé választottak.

— Hogyan kapcsolódott be excellenciád a politikába?

— 1890-ben a megüresedett élesdi kerületben felléptem képviselőnek és meg is választottak szabadelvű programmal. A Házban azonnal tagja lettem a bíráló bizottságnak és mint a bizottság előadója az 1893-iki országgyűlésen beszéltem először. Állandó előadója voltam a mentelmi bizottságnak és én referáltam a polgári anyakönyvvezetésről szóló törvényjavaslatot is a bizottságban, de a Házban már nem, mert időközben főispánná neveztek ki.

Az apa alispán, a fiú főispán egyidőben a megyeházán

— Csak három évig képviselősködtem — folytatja Beőthy László — mert 1893 szeptember 29-én Bihar vármegye főispánjává neveztek ki. Kinevezésemkor édesapám volt az alispán, én azonban megvártam, amíg édesapám abban az évben nyugdíjba ment és csak utána installáltattam magamat.

— Mindenesetre érdekes, hogy negyvennyolc évig laktunk egyhuzamban édesapám és én hivatalos minőségben a megye házában.

— A beiktatási ünnepségemen Tisza Kálmán is megjelent és székfoglaló beszédem után a megyebizottsági tagok előtt hangosan a következőket mondotta:

— Pragmatika volt ez és nem közönséges székfoglaló. Olyan pragmatika, melynek alapján minden hozzátétel nélkül kodifikálni lehetne a főispán hatáskörét.

— Közéleti munkásságom eredményei között Tisza Kálmánnak erre a kijelentésére vagyok a legbüszkébb. Tizenkét évig voltam főispán, de ebbeli működésemről szerénytelenségnek tartom beszélni.

— 1910-ben Tisza István felkérésére elvállaltam a hosszúpályi kerület mandátumát, 1911 őszén pedig a Tisza-kabinet kereskedelmi minisztere lettem.

A háború előtti boldog békeidőkről nosztalgiával beszél Beőthy László. Végtelen tisztelettel emlékezik Ferenc Józsefről, mint mindenki, akinek szerencséje volt az öreg uralkodó elé kerülni.

Ferenc József és a Pece...

— Amidőn Bánffy behozta, hogy az udvari ebédekre nemcsak az „udvarképesek" kaptak meghívást, igen sok érdekes epizód történt a Burg fényes termeiben. Egyízben az udvari szokásokat nemigen ismerő társaság a király jelenlétében csak suttogva mert beszélni, ami bizony kissé kómikusan hatott. A vendéglátó figyelmes király észrevette ezt a kínos merevséget s odalépett a megszeppent társasághoz a következőket mondván:

— Tessenek csak fesztelenül beszélni.

— A másik apróság Ferenc Józseffel már személyemmel kapcsolatos volt, amelyből kitünik, hogy Ferenc József valóban a monarchia első tisztviselője volt, aki a legpontosabban volt értesülve a legkisebb ügyekről is.

— Nagyváradon hadapród iskolát építettek a Pece partján, amely az építkezés folytán bizonyos szabályozásokat igényelt. Amikor a királynál audiencián voltam, a legnagyobb meglepetésemre Ferenc József hirtelen a következőket kérdezte:

— S mondja kérem, mi van a Pecével?

— Még ma is rejtély előttem — mondja a kegyelmes úr — hogy a trón szédítő magasságában egy monarchia millió gondja közepette hogy lehetett egyáltalán tudni a kis Pece patakról...

A háborúról és az azt követő forradalomról beszélünk. Tisza István mártírhaláláról, amely — amint mondja — életének legmegrázóbb fájdalma volt.

Valóban. Beőthy László politikájában a legfőbb komponens a nagy mártír emlékének és politikai hagyatékának ápolása, mert Tisza István útjait, elveit és felfogását tartja az egyedüli helyes célkitüzésnek a nagy magyar problémák eléréséhez.

A napi politikáról a nagy nyilvánosság számára ezúttal nincsen véleménye a felsőház alelnökének. De annyi megállapítható, hogy magas közjogi méltóságából ritka érdeklődéssel figyeli a felsőház törvényhozásának munkásságát.

Előrehaladott kora ellenére minden ülésen ott láthatjuk Beőthy Lászlót azzal a kötelességtudással és munkaszeretettel, amely legjellegzetesebb tulajdonsága a szabadelvű világ e kimagasló puritán egyéniségének: Beőthy Lászlónak.

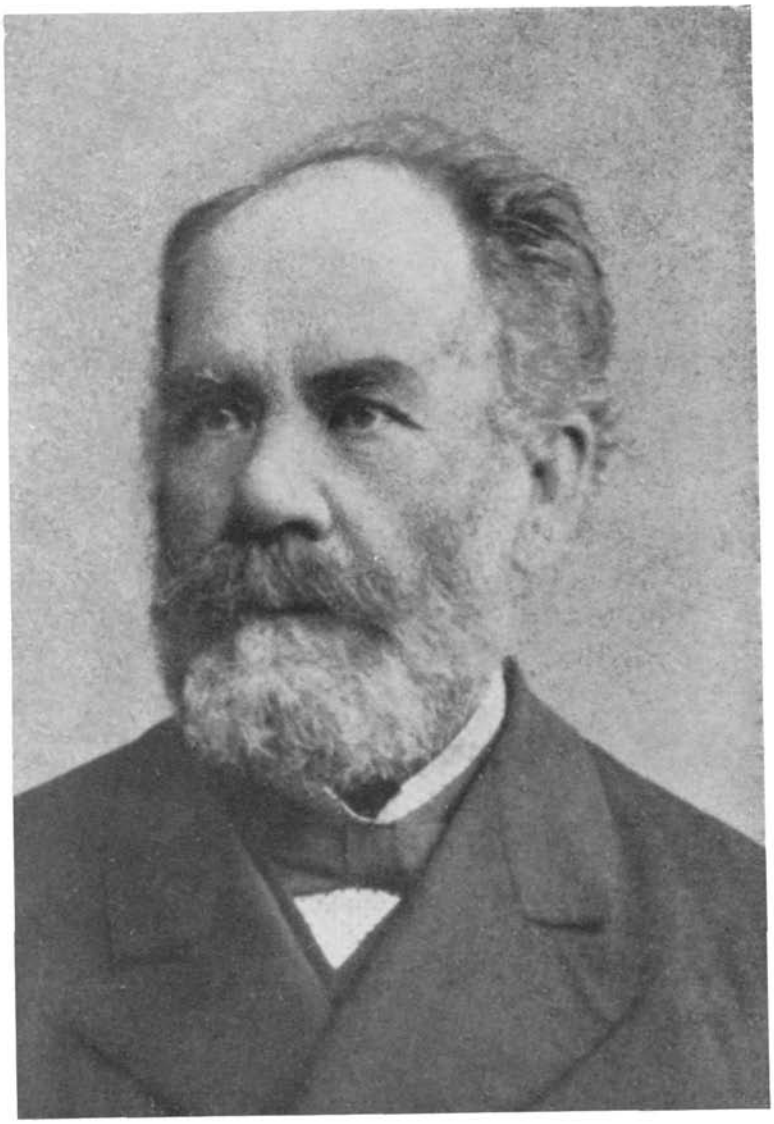

Dr. BESSENYEY BERTALAN

(Bessenyey Zénó tulajdonában lévő eredeti után)

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

BESSENYEY ZÉNÓ

(Székely Aladár felv.)

BESSENYEY BERTALAN – BESSENYEY ZÉNÓ

Kossuth, Andrássy vármegyéjében, a híres kuruc Zemplénben megyeszerte megbecsült nevők van a Bessenyeyeknek. 1600 óta (ez idő tájt költöztek a Bessenyeyek a szomszédos Szabolcsból Zemplénbe) a megyei, de az országos közéletnek is úgyszólván minden síkján ott találjuk a családnak egy-egy tagját. Hazájáért küzdő hős katonák, birtokos gazdálkodók és jogtudósok voltak, akik mindig erejükkel túlmenően áldozták vérüket, vagyonukat, tudásukat és tehetségüket a haza és a tiszta közérdek szolgálatában.

A család mai reprezentánsa Bessenyey Zénó a legismertebb egyénisége a Bessenyey-nemzetségnek, kimagasló és szeretetreméltó alakja a magyar politikai és társadalmi közéletnek.

Szeretetreméltót írtam és ez Bessenyey Zénóra az emberre és politikusra — a legsokatmondóbb. Mert közel 30 éves közéleti munkássága alatt — amelyet Bessenyey Zénó a megyei és országos politikában sokszor igen válságos időkben mind a mai napig eltöltött — csak barátokat és még ellenfeleiben is egyéniségét feltétlenül megbecsülő ellenfeleket szerzett. A szeretet, amellyel Bessenyey Zénót a közélet különböző őrhelyein, a második nemzetgyűlésen, az országgyűlés házalelnöki székében, majd jelenleg méltóságában a Fővárosi Közmunkák Tanácsának elnöki székében körülveszik — csak azzal az egyéni ízes, magyaros charme-al lehet megmagyarázni, amely Bessenyey Zénót oly jellegzetessé teszi. Híres jóhumorú ember. Képviselőházi frappáns enunciációi, rendreutasításai sokszor harsány derültséget váltottak ki

a t. Ház minden tagjából. Gyakran láttam ezt az öles termetű óriás férfit gyermekded önfeledtséggel, könnyeit törölgetve nevetni egy jó anekdótán.

De van benne valami a régi táblabíróvilág derüjéből, tempós nyugodtságából és konzervatívizmusából is. Történelmi tradiciókban nevelkedett, konzervatív lélek. Érdekes ezt megállapítani arról a férfiúról, aki a Közmunkák Tanácsában, elnöki működésével páratlan ütemű lendületet adott a székesfőváros fejlődésének, aki a korszerű haladás és modern kezdeményezés merész zászlóvivője. Ez a paradoxon vonás talán egyik legjellegzetesebb színe és értéke Bessenyey Zénó lelkiségének. Ezt az értékes lelki kettősséget látom én például abban is, hogy itt a Közmunkák Tanácsának hipermodern Klinkertéglás vasbeton palotájában öregapáinkra emlékeztető csibukból eregeti a füstöt a fehér mennyezet felé. Talán jelentéktelennek tünik ez sokaknak. Nekem következtetésre alkalmas. Meglátás dolga . . .

A főfalon id. gróf Andrássy Gyulának a Közmunkák Tanácsa első elnökének portréja függ. Itt ebben a friss, még malterszagú fogadószobában beszélgetünk. Idézzük a multat, az Andrássy korát, a magyar történelemnek ezt az eseményekben, izgalmakban, de alkotásokban is gazdag korszakát, amelyben a fiatal Bessenyey Bertalan, Bessenyey Zénó édesapja élt és munkálkodott a zemplénmegyei Miglészi birtokon.

Bessenyey Zénó rövid gondolkodás után ismerteti családja historikumát.

— Ősi családunk azon ága, amelyből származom 1600 körül került Szabolcsból Zemplénbe. Bessenyey Gergely ősöm nézeteltérés miatt otthagyta Szabolcsban élő családját és átment Sárospatakra a Perényiekhez „hajduk hadnagyának", itt bekerült egy csete-patéba a királyi csapatokkal és emiatt feljebb került Zemplénbe. Beleszeretett Azari Orsolya nevű ősanyámba, elvette feleségül és az azari birtokon kezdett gazdálkodni. Ennek fia elvett egy Bernáth lányt, ezzel kapta miglészi birtokunkat és ezen a birtokon gazdálkodott a család és itt lakott boldogult édesatyám is.

— Úgylátszik a családi tüzhelyrakások jól sikerültek, mert ezek után a házasságok után nem sokat érintkeztek a szabolcsi rokonsággal és a kapcsolatok az idők folyamán el is halványultak.

A jó ügyvéd és szerető ember

Atyám fiatalon került árvaságra. Nővéreivel együtt édesanyja neveltette. 1827-ben született, tehát fiatalságát a szabadságharc eszméjében és szolgálatában töltötte, tele a szabadság iránti vágyakkal és demokratizmussal, mely mellett elhanyagolódott az ősökkel való minden összeköttetés ápolása. Komoly munkásságát az abszolituzmusban kellett megkezdenie, ekkor tett németül ügyvédi vizsgát, de ügyvédi gyakorlata mellett is megmaradt az ősi földön és annak szeretetében. Ügyvédi gyakorlata sohasem irányult pénzszerzésre, hanem egy-két nagyobb ügyön kívül, főként a falusi és kisemberek peres ügyeivel foglalkozott tele tűzzel és lelkesedéssel. Az ügyvédi honorárium néha egy-egy ingyen napszám, vagy ingyen szekérfuvar volt. A szabadságért, a független életért, az igazságért való verekedésért rajongott. Mindenekfelett szerette családját és gyermekeit. Számos gyermeke közül végül is csak ketten maradtunk élve és a változott viszonyok elvitték az ősi földeket is. Egyedül a családi temető maradt meg.

Aránylag ifjú jogász koromban veszítettem el édesatyámat is. Ennek folytán sajnos nincsen sok emlékem róla. Nem tudok reá másképen visszaemlékezni, mint a becsületesség, a tiszta élet és az igazság harcosára, aki rajongásig szerette gyermekeit. Imádta az ügyvédséget, mert nyilván úgy fogta fel ezt a hivatást, hogy bajbajutott embertársainak ily módon segítségére lehet. Az ügyvédi hivatás iránti szeretetet nyilván tőle örököltem, — állapítja meg Bessenyey Zénó — mert máskülönben nem igyekeztem volna 1928-ban erősen megkésve letenni az ügyvédi vizsgát.

— Szíveskedjen excellenciád saját magáról is egyet-mást elmondani — kérem Bessenyey Zénót.

Hosszas, mély szippantás a monstrum-pipából és egy kissé aggódó pillantás egyelőre a válasz.

— Ez lesz az interjú nehezebbik része — mondja végül mosolyogva. — Ha az ember magáról beszél, abban van valami nekrológszerű és én még fiatalnak érzem magam. Nem lehetne tehát engem kihagyni?

Így Bessenyey Zénó. Én azonban tudom, hogy inkább szerénysége gátolja abban, hogy saját életéről és munkásságáról beszéljen, mint a „nekrológ íz . . ." Az a közéleti férfitípus, aki nyilatkozatok, interjuk helyett az alkotásokat, a jól végzett munka gyümölcsét és eredményeit beszélteti maga helyett.

Az első szociális feladat

Hogy mégis nyilatkozott magáról is, ezt annak a körülménynek kell betudni, hogy e sorok írója, mint zempléni ember a „földi" bizonyos kiváltságait élvezem Bessenyey Zénónál.

— 1880-ban születtem ősi református családból a zemplénmegyei Migléczen. A jogot Eperjesen, Kassán és Kolozsvárott hallgattam és itt avattak jogi és államtudományi doktorrá is. Tanulmányaim befejezése után nagyobb utazásokat tettem külföldön, majd hazatérve, Zemplén vármegye szolgálatába léptem. Fiatal korom óta szerettem a politikát, de ennek túlzásai, durvaságai, elfogultságai és kicsinyességei nélkül. Olyan időben kerültem a közigazgatáshoz és szolgáltam annak különböző részeit, amikor a közigazgatás össze volt szőve a politikával, amikor eredményes közigazgatást nem lehetett csinálni jó politika nélkül. Ezenkívül a politikával személyes vonatkozásba is kerültem, apósom 10 évig volt Zemplén megyének erőskezű főispánja és én őt szívesen és szeretettel támogattam. 1908-ban a sárospataki járás főszolgabírájává választottak. 1915-ben mint alispáni hatáskörrel felruházott tiszteletbeli vármegyei főjegyző, később mint kormánybiztos dolgoztam az oroszok által elpusztított Felső-Zempléni községek újjáépítése

körül. Később a házhelyrendezéseknek is kiküldött kormánybiztosa voltam. A vandál módon feldult falvak és községek újjáépítésénél találkoztam elsőízben nagyarányú szociális és emberbaráti feladatokkal, amelyek haladéktalan gyors megoldást sürgettek. Igyekeztem ennek a reám bizott feladatnak szerény képességeim szerint megfelelni. Azt hiszem beválthattam a munkásságomhoz fűzött reményeket, mert magamra vontam Tisza István figyelmét, aki már működésem elején magához hivatott és biztosított teljes bizalmáról.

— Soha senki nem tett reám mint ember olyan mély benyomást mint Tisza István. Szuggesztív egyénisége és akarata, ridegségig menő komolysága, mellyel minden közügyet tárgyalt, valósággal megsuhogtatta az ember felett a történelmi beállítottságot. Olyan mélységesen komoly és meggyőződéses, olyan fanatikusan hajlíthatatlan volt, hogy a vele való érintkezésnél az ember már valósággal kiérezte belőle a későbbi tragédiát...

— A kommunizmus és a forradalom után — folytatta Bessenyey Zénó — megundorodva vonultam vissza a közélettől. Azt hittem, hogy egész életemet csak mint magánember fogom eltölteni, akkor még számbavehető vagyonom kezelésével. Az Úristen azonban máskép döntött. 1922-ben visszatértem a politikához és tulajdonképeni életem, munkásságom és eredményeim akkor kezdődtek.

— Bethlen Istvánt 10 évig támogattam szívesen és örömmel. Számos kitünő tulajdonsága mellett legfeltünőbbnek találtam, hogy semmi érzéke sem volt a hiúság és hizelgés iránt. Száraz, nyugodt ésszel építette fel taktikáját és érte el azokat az eredményeket, amelyeket ma már talán sokan lekicsinyelnek, de amely nélkül ezt az országot új életre megalapozni lehetetlenség lett volna.

A korán tragikusan elhunyt Gömbös Gyuláról beszélgettünk. Gömbös különös szeretettel tüntette ki mindig Bessenyey Zénót.

— Gömbös Gyula legfeltünőbb tulajdonsága — állapítja meg Bessenyey Zénó — a lelkes rajongáson ki-

vül a végtelen jóság volt. Nem tudott úgy érintkezni egyénnel, társadalmi osztállyal, foglalkozási ággal, vagy felekezettel, hogy hajlandóságot ne érzett volna arra, hogy belássa, mennyire fontos szerepe lehet minden jóhiszemű és jóindulatú embernek a nemzet érdekében. Mivel ezeket a kitünő közvetlen impressziókat igyekeztek néha egyesek lerontani, következtek be életében apró zökkenők. Ő maga azonban mindig hajlamos volt arra, hogy mindenkinek megbocsásson, mindenkit szívébe zárjon és mindenkit összekovácsoljon a nagy nemzeti munkára. Egyénileg is rendkívül hálás vagyok neki, mert hozzám mindig végtelen jó volt. Ezt a jóságát velem szemben akkor is megőrizte, mikor eredménytelenül fáradoztam, hogy őt és Bethlen Istvánt közös munkára összebékítsem. Általában politikai vezetőimnek csak hálás lehetek. Mindig megértő és támogató barátsággal viselkedtek velem szemben szegény Darányi Kálmán, Imrédy Béla és Teleki Pál miniszterelnök is.

A Ház alelnöke

Képviselőházi működéséről beszélgetünk, amidőn Puky Endre külügyminiszterré történt kinevezésekor ő foglalta el a Ház alelnöki székét.

Eszembe jut egy emlék. 1934-ben viharos interpellációs nap volt. Késő este volt és hátra volt még sok obstruáló honatya. Gömbös Gyula miniszterelnök a büféből kijövet a terem felé tartott, amikor a folyosó másik végén feltünt Bessenyey Zénó szálas alakja. Elnökölni ment. A miniszterelnök arca hirtelen felderült és így szólt: „No nem lesz itt éjjeli ülés. A Zénó ledarál és lehengerel mindent és mindenkit" — célozva ezzel Bessenyey gyorsütemű elnöklésére. Valóban így is volt. A jegyző még fel sem olvasta a jelenlevő interpelláló képviselő nevét és máris elhangzott az emelvény magasságából az elnöki enunciáció: „Képviselő úr nincs jelen, interpellációja töröltetik". Mire honatyánk magához tért, akkorára már egy másik társáról állapíttatott meg, hogy

„nincs jelen" s így tovább... Az ülés végén Gömbös nevetve gratulált, — ahogy ő mondta — a „schnellsieder elnöknek", de az interpellálni akaró honatyák is humorosan vették tudomásul „távollétüket"...

Képviselőházi alelnöksége után a Fővárosi Közmunkák Tanácsának élére került. Itt kapott valóban szárnyat és lendületet az a hatalmas energia, amely Bessenyey Zénóban feszül. De ezekről ő nem kíván beszélni.

Az egyetlen gyermek

Az intervjú végén a kegyelmes úr íróasztalához megy és egy katonaruhás ifjú képét mutatja. A fotográfia egyetlen fiát, Bessenyey Sámuelt ábrázolja.

— Nem tudok úgy apáról és fiúról beszélni, hogy meg ne említsem néhány szóval azt a viszonyt, amely köztem és egyetlen fiam között van és amelyet barátság, megértés és nevelés szempontjából nyugodtan tekinthetek mintaszerűnek. Úgy érzem, hogy ki kell ezt hangsúlyozni manapság, amidőn a fiatalság nagy része nyakló és gátlás nélkül szembehelyezkedik apáik képviselte konzervatív szemlélettel. Az a differencia és lelkikülönbség, amely természetszerűleg mindig fennállott a két nemzedék, az apa és fiú között, ma sokkal élesebb határvonalakkal jelentkezik és jelzi ennek az ideges, neuraszténiás kornak tüneteit.

— Én boldog vagyok, hogy fiam úgy politikai, mint társadalmi vonatkozásokban az enyémmel teljesen azonos felfogást vall és általam megszabott utakon jár.

— Ez a kellemes tudat, a fiammal való feltétlen harmónia és a becsülettel végzett munka jelentkező gyümölcse nyujtják a derűt és kiegyensúlyozottságot nyugalmasnak nem mondható életemben.

Bessenyey Zénó végszavait az alábbi személyes impresszióммal kívánom kiegészíteni:

A közelmultban, éjjel egy óra körül magános férfit láttam sétálni az épülő Madách sugár-út állványai és

meszesgödrei között. A csikorgó hidegben feltűnt a magános férfi nyugodt szemlélődése. Közelebb mentem: Bessenyey Zénó volt.

Ez a hivatalos időnek egyáltalán nem mondható inspiciálás most utólag megerősíti a tényt, hogy valóban nem nyugalmas a Székesfővárosi Közmunkák Tanácsa elnökének élete.

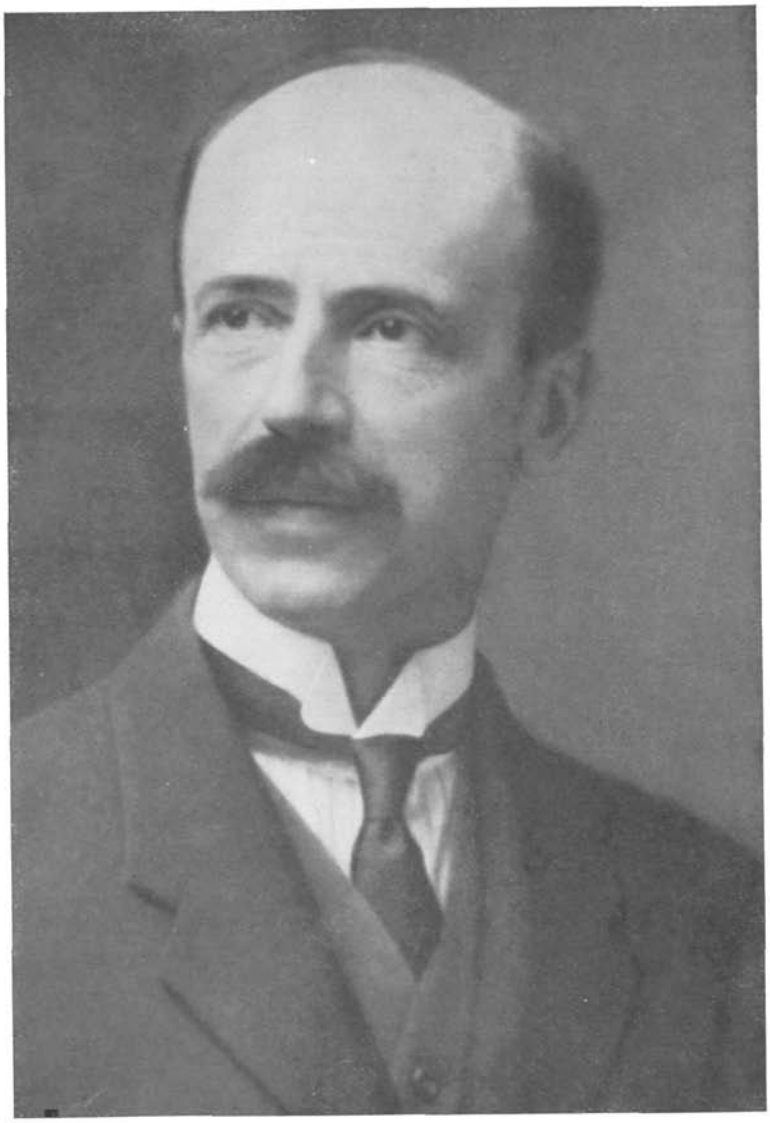

gróf BETHLEN ISTVÁN

(Koller utóda Szenes felv.)

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

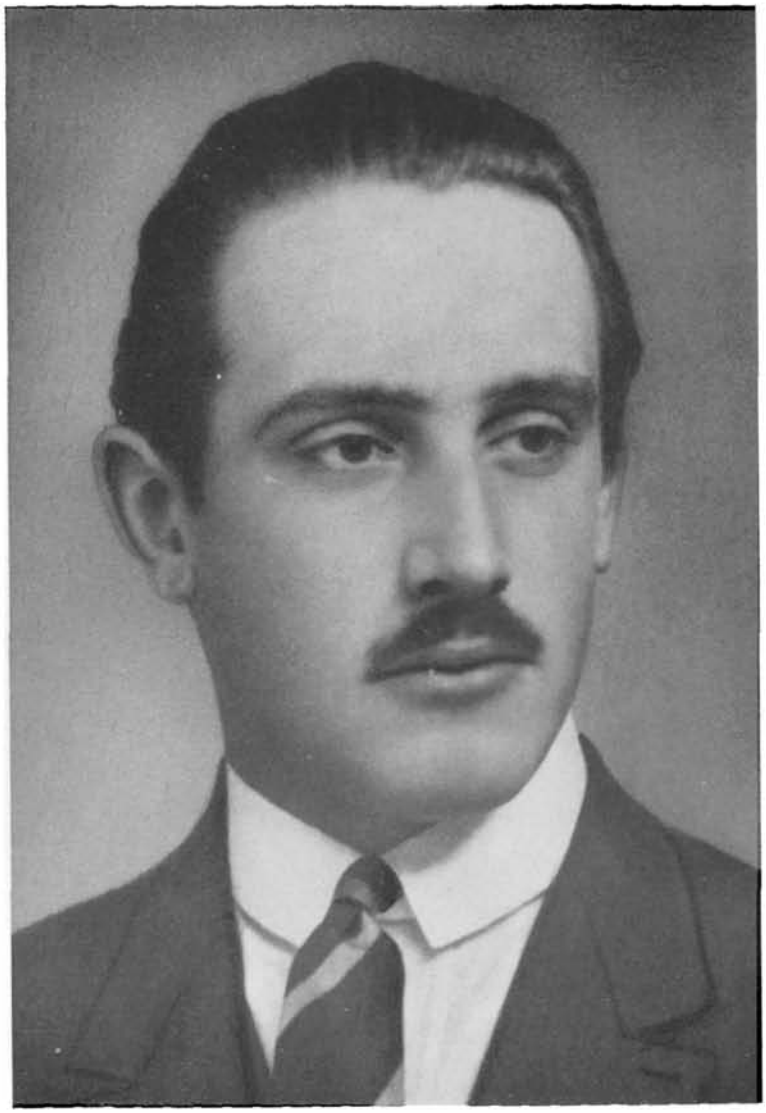

gróf BETHLEN ANDRÁS
(Koller utóda Szenes felv.)

GRÓF BETHLEN ISTVÁN – GRÓF BETHLEN ANDRÁS

Az interjút Bethlen Andrással 1936 februárban készítettem.

Bethlen: A név hallatára a történelem levegőjét érezzük. Országunk történelmi multjához éppen úgy hozzátartozik ez a név, akár maga az elszakított Erdély, ahonnan sarjadtak s amelynek egyik ősük fejedelme volt.

Gróf Bethlen István Magyarországnak több mint tíz éven át miniszterelnöke, európai vonalú politikus, olyan kivételes emberi értékekkel, államférfiúi valőrökkel, amelyek Európa-szerte megbecsülést szereztek nevének.

A volt miniszterelnök, az ország egykor nagyhatalmú urának fiával, gróf Bethlen Andrással egy biztosító társaság kis irodájában beszélgetek.

Három láb hosszú és három láb széles gróf Bethlen András irodája, ahova a felek természetesen minden bejelentés nélkül jutnak be.

Gróf Bethlen András széllesvállú, rendkívül jó megjelenésű fiatalember. Kreol arcszíne, hollófekete haja, komoly tekintete emlékeztett elsősorban a Bethlenek családias jellegére.

Gomblyukában csáklya-jelvényt visel.

Mindenekelőtt a gyermekkoráról érdeklődöm.

— Érvényesült az atyai szigor a gyermekszobában?

Bethlen András elmosolyodik.

— Atyámat általánosan szigorú, erősakaratú embernek ismerik, aki rendet és fegyelmet követel meg környezetétől. Azonban hála az égnek, az „erős kéz politikáját" sohasem érvényesítette családjával és velünk gyermekeivel szemben. Neveltetésünk csak a nevelő-

nőnknek okozott gondot. Atyám azonban egyáltalában nem akart irányt szabni neveltetésünknek. Csak a lármázást nem tűrte meg soha és ha dolgozott, akkor templomi csendnek kellett lenni az egész házban.

— Hol végezte gróf úr tanulmányait?

— Gimnáziumi tanulmányaimat Budapesten, a fasori gimnáziumban végeztem. Kolozsvárott érettségiztem, majd Budapesten három évig hallgattam jogot. Két évig voltam Kölnben, a közgazdasági egyetemen. 1924-ben New-Yorkba utaztam ki, ahol a Banca Commerzialenél tanulmányoztam az amerikai bankéletet.

Jimmy Walker a „nagyvágó" ...

— Kikkel érintkezett gróf úr többek között New-Yorkban?

— A legkellemesebben tudok visszaemlékezni Jimmy Walkerre, az akkori newyorki polgármesterre, aki nekem jó barátom volt. Jimmy, amint ismeretes, polgármestersége előtt ujságíró volt, aki, hogy népszerűen fejezzem ki magamat, pénzügyi stiklijei folytán méltóan érdemelte ki a „nagyvágó" jelzőt ...

— Gyakori vendég voltam Otto H. Kahn híres amerikai bankár házánál. Otto H. Kahn egyike volt New-York leggazdagabb embereinek. Ő volt a Metropolitain Opera igazgatója és az övé volt Mellon pénzügyi államtitkár után Amerika leghíresebb magánképtára.

— Kint New-Yorkban ismertem meg Sándor Pált és feleségét egy estélyen. A franküg izgalmai akkor érték el tetőpontjukat. Igen jól esett akkor nekem az ellenzéki Sándor Pál szájából hallani az elismerést és nagyrabecsülést édesapám, az akkori miniszterelnökkel szemben.

— Newyorki tartózkodásom után Londonba utaztam, ahol egy évig egy kis hollandi bankházban tökéletesítettem pénzügyi ismereteimet.

— A bankéletben való elhelyezkedés édesatyja óhajára történt?

— Nem. A bankszakma elsajátítását kizárólag saját iniciativámra szorgalmaztam.

— Mi vonzotta a bankszakmához gróf urat? A pénzszerzés?

— Az is — válaszolja Bethlen András. — Kénytelen voltam egy olyan szakmát választani, ami elsősorban kereseti lehetőséget nyujt, mert hiszen nekünk nincsen vagyonunk és nekem magamnak kellett gondoskodnom fenntartásomról.

„Édesapám, a miniszterelnök miatt nem tudtam állást kapni"

Az embernek önkénytelenül eszébe jut a sokszáz fényes egzisztencia, amely a mindenkori hatalom árnyékában olyan magától értetődő természetességgel szokott kitermelődni.

— A miniszterelnök fia maga gondoskodik fenntartásáról? Hát nem tudott gróf úr annakidején egy jól jövedelmező állást kapni?

Bethlen András legyint a kezével.

— Dehogynem. Sok szép pozíciót önként ajánlottak fel bizonyos körök nekem, de nem volt szabad vállalni, mivel atyám az ilyesmit határozottan megtiltotta.

— A sok közül talán megemlítene gróf úr egyet.

— Ha óhajtja, elmondhatom, hogy például, amikor Angliából hazajöttem, Kozma Miklós, a Távirati Iroda akkori elnöke, személyi titkárnak hívott meg maga mellé, amit én természetesen készséggel vállaltam volna, de édesatyám politikai morálja tiltakozott az ellen, hogy a miniszterelnök fia állami pozíciót kaphasson.

Most elgondolkodik Bethlen András és mosolyogva jegyzi meg:

— Ma már talán igazgatósági tag vagy talán igazgató lennék a Magyar Távirati Irodában . . .

— Tudtommal gróf úr nem tevékenykedik többé a bankéletben — mondom. — Miért szakított a maga választott életpályájával?

— A sors úgy alakult — mondja gróf Bethlen András — hogy érdeklődésemet teljesen a gazdálkodás és a politika felé kellett fordítani.

— Apropos, politika. Miért kezdi csak most érdekelni gróf urat a politika? — kérdezzük.

— Eredetileg engem mindennél jobban érdekelt a politika — mondja Bethlen András — ami nagyon érthető és természetes is, hiszen gyermekkorom óta a politika levegőjében éltem.

— Tehát gróf úr ezek szerint szereti a politikát — vetem közbe.

— Erre határozott igennel válaszolok — mondja Bethlen András. — Főleg szociológia és gazdaságpolitika érdekel elsősorban és pénzügyi gazdaságpolitikai előtanulmányaimmal tulajdonképpen meg akartam vetni az alapját annak a készültségnek, amellyel jövő politikai pályafutásom alatt a köz érdekeit szolgálni kívánom.

— Milyen politikai ambiciói vannak gróf úrnak a közeljövőben?

— Képviselő akarok lenni.

— Milyenek a kilátásai a gróf úrnak a képviselőséget illetően?

— Képviselő leszek — mondja határozott hangon gróf Bethlen András — hogy ma vagy holnap, vagy holnapután, úgye-e az már nem lényeges.

— Mint politikusnak mi a véleménye atyjának, Bethlen István grófnak politikájáról?

— Én majdnem száz százalékban édesapámmal azonos politikai nézetet vallok. Nekem módomban volt okulni is atyám politikájának egyes fázisain, amelyeket ő maga is ma már minden bizonnyal másképpen csinálna.

— Ha bekerül a képviselőházba, tudna-e édesapjával ellentétes politikát képviselni?

— Nem valószínű, hogy ilyen helyzet előálljon, de amennyiben nézetem valamiben nem egyezne atyáméval, minden bizonnyal „ellenzékbe vonulnék".

— Minden politikai ügyet — folytatja Bethlen András — megtárgyalok édesapámmal. Én neki mindinkább barátja vagyok már, mint fia. A barátság alatt természetesen igaz barátságot és nem politikai barátságot értek. A politikai barátságról a közelmultban igen furcsa és, mondhatnám így is, megdöbbentő tapasztalataim vannak . . .

— Politikai elveit milyen megjelöléssel tudja gróf úr meghatározni?

— A képviselőházban a „nemzeti haladó és konzervatív" politika mellett fogok küzdeni, amely egészségesen egyezteti össze a liberális, konzervatív politika előnyeit a mai, haladó kor követelményeivel. Radikális azonban sohasem lennék.

— Mi, erdélyiek — folytatja Bethlen András — mindig a reform szellemét hirdetjük, persze csak nem a mai jelszavas politika értelmezésében.

Végül a csáklyásjelvényről intervjúvolom Bethlen Andrást.

— Kialakulhat-e e szimbolum mögül ismét egy aktív politikai szellem?

— Meggyőződésem, hogy igen — válaszolja Bethlen András. — A csáklya komoly politikai mozgalom emblémájaként napról-napra jobban hódít a siker jegyében.

— Vállalna édesatyja, a kegyelmes úr ismét aktív szerepet a belpolitikában?

Bethlen András kérdőn tekint rám.

— Mint miniszter vagy mint miniszterelnök?

— Mondjuk, mint utóbbi.

Bethlen András pillanatokig gondolkozik, majd diplomatikusan kitér a válaszadás elől.

— Erről talán a „kegyelmes urat" tessék megkérdezni — mondja ironikusan gróf Bethlen István fia.

Egyelőre gróf Bethlen András nagy komolysággal hajol biztosítási irodájában az íróasztalán tornyosuló akták fölé.

Számol, kalkulál és hivatalnokoskodik annak a történelmi családnak a sarja, amely fejedelmet is és apjában — Tisza Kálmán után leghosszabb ideig — miniszterelnököt adott az országnak.

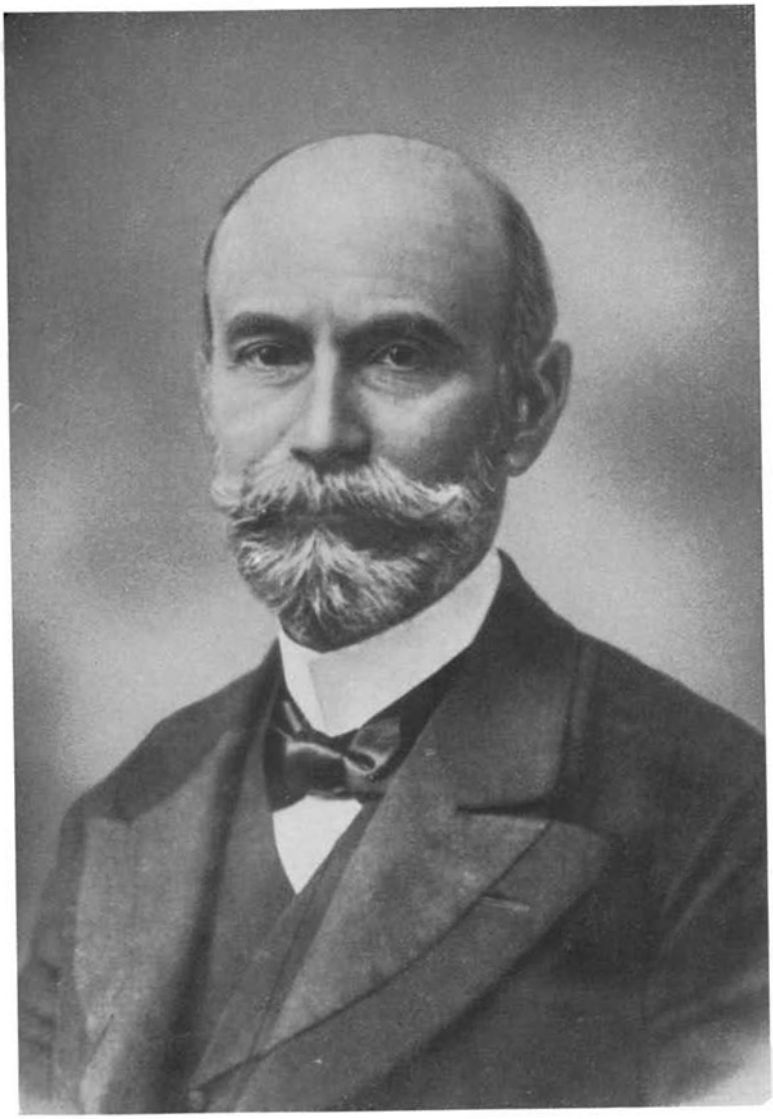

id. CHORIN FERENC

(ifj. Chorin Ferenc tulajdonában lévő eredeti után rep. Irisz)

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

ifj. CHORIN FERENC

(Halmi felv.)

ID. CHORIN FERENC – IFJ. CHORIN FERENC

Az elmult nyáron a felsőház költségvetési vitájánál a középső mezőny egyik padsorában felállt egy alacsonytermetű főrend s minden szóvirágtól ment közel másfélórás beszéde után olyan tapsot kapott, amilyen csak a legritkább esetben szokott felhangzani az előkelő felsőház márványcsarnokában. Főhercegek, miniszterek, különböző érdekképviseletek delegáltjai siettek kezetszorítani a szónokkal emlékezetes büdzsébeszéde után.

Hogy mi volt a különös jelentőség ebben a szónoki sikerben, hogy miért vetítjük előre, mintegy bevezetésül ezt az apró képet? Egyszerűen azért, mert ez a beszéd a magyar gyáripar, a tőke védelmében hangzott el és szónoka, Chorin Ferenc a magyar gyáripar vezére volt . . .

A felsőháznak a nagyipar képviselője iránti elismerésében észre kell vennünk Chorin Ferencet, az embert, aki hatalmas felkészültségével, tudásával és szociális érzésével szimpátiát és megértést tud teremteni egy olyan osztály számára is, amely — különösen manapság — a leginkább van kitéve a nem tárgyilagos kritika és demagógia viharzásainak.

Nem véletlen, hogy Chorin Ferenc édesapját, id. Chorin Ferencet — fiának elődjét a felsőházban, a GYOSZ és a Salgótarjáni Kőszénbánya R. T. elnöki székében — szintén egészen kivételes tisztelet és megbecsülés övezte a politikai és közgazdasági világban.

A tudás és a tehetség igazolása volt, hogy az Arad-

ról Pestre került vagyontalan fiatal fiskális, id. Chorin Ferenc a kiegyezés utáni Magyarország jogi, gazdasági átalakulásának egyik kimagasló egyénisége lett.

A tehetség és tudás karrierje

Az apa és fiú karrierjében a tehetség, a tudás mutatkozik a legfőbb komponensnek és a materiális és szellemi öröklődésnek valóban gyönyörű példája, amikor a fiú az élettől, a sorstól ugyanarra a posztra állítva — ha változott és sokkal keményebb feladatok között is — teljesen az apa szellemében, apjának közgazdasági és politikai elvei szerint teljesítheti nehéz hivatását.

A Salgótarjáni elnöki szobájában, a nagy vállalattal kapcsolatos ezer ügyes-bajos elfoglaltsága között, megpróbálom kiragadni Chorin Ferencet a lüktető mából, hogy a nagy elődről, édesatyjáról beszélve, közvetlen képet kaphassak a békebeli magyar gyáripar volt vezéréről, id. Chorin Ferencről. Milyennek látta apját a politikust és közgazdászt és milyen volt személyes érzelmi viszonya Chorin Ferenchez, az apához?

— Felejthetetlen édesatyámhoz gyermekéveim és férfikorom legszebb emlékei fűződnek — mondja a kegyelmes úr. — Egyetlen fiú votlam és apám oly közel emelt magához, annyira osztályosa lehettem gondolat- és érzésvilágának, hogy ma is csak a mélységes fiúi szeretet rajongásával tudok nemes alakjára visszagondolni. Ha nézem az Isten kegyelméből hosszú és harmónikus életének sokféle változását, úgy látom, hogy nagy, soha egészen ki nem elégített közéleti szerelme: a politika volt. A politika hozta fel fiatalember korában Aradról Budapestre, évtizedeken át volt képviselő, majd a főrendiház tagja és amikor gazdasági térre tolódott át működése, különösen mióta a Gyáriparosok Országos Szövetségét megalapította, ezt politikai szempontokból is tette és sohasem volt kérdés, melyet elsősorban ne a magyarság érdekeinek szemszögéből ítélt volna meg.

Chorin Ferenc fel-alá sétál dolgozószobájában. Többször megáll édesapja képe előtt. A Jókaira hason-

lító öreg úr, Ferenc József-kabátjában, magas csukott gallérjával, csokornyakkendőjével, a boldog békét varázsolja elénk. Szemének derűje, ajkának mosolya egy hatalmas alkotó lélek kiegyensúlyozottságát mutatja.

— Ha édesatyám képére nézek, megelevenedik előttem a kedves, meleg családi kör, melyben ő legjobban érezte magát. Hallom szép baríton hangját, amint beszélget az országos politika kérdéseiről, amint vitába száll velünk, akkor fiatalokkal, kik természetesen más szemmel láttunk sok kérdést, mint ő. Hajlott korában is mindig legszívesebben a politikai mult eseményeiről beszélgetett és az ő temperamentumos modorában, még magánbeszélgetéseiben is csiszolt szavakkal beszélt azokról a történelmi időkről, amelyeket átélt és közéletünknek azokról az immár történelembe vonult alakjairól, kikkel törvényhozói működésében együtt dolgozott.

A szegény aradi ügyvéd választási győzelme a kormánypárti Csemegi Károllyal szemben

Id. Chorin Ferenc ifjúkoráról — amely egészen a Bach-korszakig nyúlik vissza — beszélgetünk.

— Édesatyám mindig nagy büszkén mesélt arról, — mondja Chorin Ferenc — hogy mikor Bécsben jogászkorában az egyetemen tanult, aradi fiú létére egy Ausztria ellenes összeesküvés gyanúja miatt letartóztatták. Különös szeretettel beszélt arról is, amikor mint ismeretlen fiatalembert, Arad a kormánypárt hatalmas jelöltjével, Csemegi Károllyal szemben, megválasztotta képviselőnek. Édesatyám törvényhozói pályáján többször cserélt pártállást, mert nehezen türte a pártkeretek bilincseit és hosszú kormánypártisága alatt is megőrizte felfogásának függetlenségét és gyakran élt a kormányokkal szemben is a birálat jogával. Élete egyik nagy eredményének tekintette azt, hogy mint a mentelmi bizottság elnöke, kialakította a mentelmi bizottságnak azt a praxisát, melyen a mentelmi jog felépült és amely

a mentelmi jogot széles értelemben magyarázta. Ebben a minőségben ismételten szembe került a kormánnyal: így különösen Rakovszky Istvánnak annak idején nagy port felvert mentelmi ügyében, amikor mint a bizottság elnöke, különvéleményt jelentett be, majd ki is lépett a kormánypártból. Akkor alakult meg a nagy disszidencia Szilágyi Dezső, Andrássy és Hieronymi vezetése alatt, mely azután a Bánffy-kormány bukásához vezetett.

— Mi volt édesatyja politikájának legjellemzőbb vonása?

— Atyám politikai felfogásának egyik legjellemzőbb vonása a szabadságjogok nagy tisztelete volt. A közszabadságok teljességéért számtalanszor síkraszállt és különösen a sajtószabadság kérdésében szólalt fel sokszor a parlamentben. Ez a felfogás vitte arra is, hogy élesen szembeszálljon a darabont-kormánnyal és nagy sikerének tekintette, hogy a Gyáriparosok Országos Szövetségét is sorompóba tudta állítani a kormány törekvéseivel szemben.

Küzdelem az ország gazdasági önállóságáért

— Egész életén végigvonult s talán sarkcsillaga volt politikai pályájának: a gazdasági önállóságért való küzdelem. Az önálló vámterületnek és az önálló jegybanknak a híve volt, mert úgy érezte, hogy Magyarország politikai életének teljességéhez tartozik az, hogy nagy ipar fejlődjék ki.

— A delegációban hosszú éveken át nagy küzdelmet folytatott a katonai szállítások kvótaszerű részének eléréséért Magyarország javára. A sikeres küzdelem gyümölcseit Magyarország a háborúban élvezte. Ennek nyomán számos iparvállalat keletkezett, melyek jelenleg is gerincét alkotják gazdasági életünknek. Ez a gazdasági meggyőződése vezette akkor is, amikor a Gyáriparosok Országos Szövetségét megalapította. Kezdettől fogva arra törekedett, hogy a gyáriparnak

életét belekapcsolja a magyar közéletbe, hogy a gyáripar részére megszerezze a magyar politikai világ rokonszenvét és a szövetség egész erejét a magyarság politikai céljainak szolgálatába állítsa. Azt hiszem, ez volt a titka annak, hogy a szövetség oly hamarosan népszerűvé vált és oly mély gyökeret eresztett a közvéleményben.

A GYOSZ-nak a háború alatti tevékenységéről, majd a forradalom, a kommün alatti időkről beszélgetünk, amikor id. Chorin Ferenc kénytelen volt beszüntetni az ő általa létrehozott Gyáriparosok Országos Szövetségének működését.

— A háború szerencsétlen befejezése már öreg korban érte édesatyámat — mondja Chorin Ferenc. — Súlyos sebet ejtett érzésvilágában Magyarország feldarabolása. Sohasem tudta egészen megérteni, elfogadni azt, hogy azokat a színmagyar városokat, melyeket oly sokáig képviselt a parlamentben: Aradot és Szatmárt elszakították az ország területétől. A legreménytelenebb napokban sem akarta elhinni, hogy az a Magyarország, melyben az ő élete lefolyt, már nincsen többé. A forradalmak idején optimizmussal ítélte meg a helyzetet. Sohasem fogom elfelejteni azt a szomorú ülést, amikor a Gyáriparosok Országos Szövetsége a kommün kitörése után összeült és a Szövetség működését beszüntette. Majdnem mindenki sírt a jelenlevő, munkában megkeményedett szívű tagok között. Hazamenet azt mondotta nekem édesatyám, hogy mindig azt hitte, hogy a szövetség fogja őt eltemetni, de sohasem tudta elképzelni azt, hogy ő temesse el a szövetséget s hogy ő húzza meg annak halotti harangját. Nem is hitte ezt el és boldog napja volt, amikor a kommün összeomlása után újra megindult a Szövetség működése.

— Közéleti működésének minden ágában — kint a fórumon és otthon a könyvtárszobában egyaránt — a nagy szabadelvű tradiciók, a humanizmus korszakának tisztult világfelfogása szólt hozzánk. Szerette ennek a korszaknak politikai íróit, nagy költőit. Öreg korában is szavalta Arany Jánost, Schillert, az elmult idők általunk

már kevésbé ismert költőit. E korszakkal együtt lezárt világfelfogása ellenére sem zárkózott el a fiatal generáció törekvései elől, nem állt idegenül szemben ezekkel és ezért sohasem volt ellentét közte és ama fiatal generációk között, melyet maga körül felnevelt. Csak azokkal állott szemben idegenül, sőt ellenségképpen, kiknél nem látta a magyarság nagy kérdései iránt való fogékonyságot, akik a magyarság kérdéseit, a politika eseményeit, a gazdasági történéseket nem a magyarság jövőjének szempontjából ítélték meg. Minden érzése, multjának minden emléke, életének minden sikere összeforrott a szabadelvűség tradicióival és mikor alakja megelevenedik előttem, ezt látom a legélesebben magam előtt.

— Az apa és fiú egymáshoz való viszonyának tökéletes képéhez érdekelne még néhány adat excellenciád pályafutásából — mondom Chorin Ferencnek. — Beszéljen az ifjú évek mozgalmasságairól, a szárnypróbálgatásokról egészen a máig, amikor édesatyja hatalmas pozíciójának örökében folytatja és fejleszti tovább az ő megkezdett alkotásait.

A 24 éves képviselőjelölt

— Keresve ifjúsági emlékeimet — válaszol Chorin Ferenc — megelevenednek előttem azok az ifjúsági mozgalmak, amelyekben résztvettem. Az ifjúság élete akkor az Egyetemi Körben koncentrálódott és sokan azok közül, kik az ifjúsági mozgalmakban akkor szerepet játszottak, a magyar közéletnek értékes munkásai lettek. Természetesen a legelevenebb ifjúsági emlékem az, amikor mint sub auspiciis regist, Ferenc József kihallgatáson fogadott. Politikai pályám korán ért véget, mert 24 éves koromban a Tisza-féle téli választáson megbuktam és ezzel képviselőházi szereplésem, még mielőtt megkezdődött volna, már be is fejeződött. Berlinbe kerültem mint végzett jogász és ott a gazdasági élet lüktetése annyira hatott rám, hogy kezdtem mindjobban a gazdasági kérdések iránt érdeklődni. Mint ügyvéd is

ezekkel foglalkoztam mindaddig, míg át nem vettem a Salgótarjáninál édesatyám örökét.

— Mit tart kegyelmes uram eddigi pályafutásában a legkiemelkedőbbnek?

— Legnagyobb büszkeségemnek azt tekintem, hogy édesatyám örökébe léphettem a Gyáriparosok Országos Szövetségénél, melynek sorsát a változott viszonyok között — valóban örvények és sziklák között — igyekszem abban a szellemben vezetni, melyet ő reám és az egész gyáriparra örökül hagyott, mely szerint minden gyáriparos annyi értéket képvisel, amennyi szolgálatot tud tenni a magyarság gazdasági és szociális fejlődésének. Édesatyám azt a missziót, melyet a gyáripar élén betöltött, politikai feladatnak is tekintette és úgy érzem, ha el is távolodtam kora ifjúságomban az aktív politikai élettől, az utolsó évtizedekben a politika jutott mind közelebb a gazdasági élethez.

— Mi a véleménye excellenciádnak azokról a hangzatos gazdaságpolitikai jelszavakról, amelyek új irányt kívánnak szabni a fennálló gazdasági termelésnek a fennálló gazdasági ipari és pénzügyi intézmények keretein belül?

Chorin Ferenc néhány pillanatig elgondolkodik, majd megszólal.

— Generációk váltása mindig szakadékot jelent az egyes generációk között, de nézetem szerint minden szakadékot át kell, hogy hidaljon a célnak közössége. Édesatyám igyekezett a gyáripar politikai misszióját átérezve egy táborba tömöríteni a gyáriparosokat és nekünk is feladatunk ebben az irányban dolgozni, hogy a gyáripar mindinkább faktora legyen a nemzet életének, szolgálja a nemzet kulturális és nemzetgazdasági célkitűzéseit, a nemzeti vágyak beteljesedését.

Beszélgetésünk alatt csak az eseményeken keresztül csillámlik át valami Chorin Ferenc saját lényéből, mert az igazi nagyok szerénységével hárít el minden személyes motívumot, amely őt esetleg népszerűsíthetné.

Mielőtt bejöttem dolgozószobájába, titkárától, báró Korányi Jánostól azt hallottam, hogy Chorin sokszor a

késő éjszakai órákig — amikor már a legkisebb tisztviselője is pihen — dolgozik íróasztalánál.

— Hatalmas elfoglaltsága után mik a szórakozásai, szenvedélyei kegyelmes uram? — kockáztatom meg mégis a személyi kérdést.

— Nincsenek különösebb passzióim — mondja egészséges mosolyával — hacsak az nem, hogy szenvedélyesen imádom a politikát és a GYOSZT. Szeretem az emberek dolgát, sorsát intézni, segíteni ott, ahol kell, irányítani, mindenben szerepet vállalni. De legnagyobb örömöm és szórakozásom — mondja búcsúzóul — a családom, feleségem és három kis gyermekem, akik elfelejtetik velem a keserűségeket és csalódásokat, amelyek a politikai és közgazdasági életnek még rózsás virányain is törvényszerűleg nőnek.

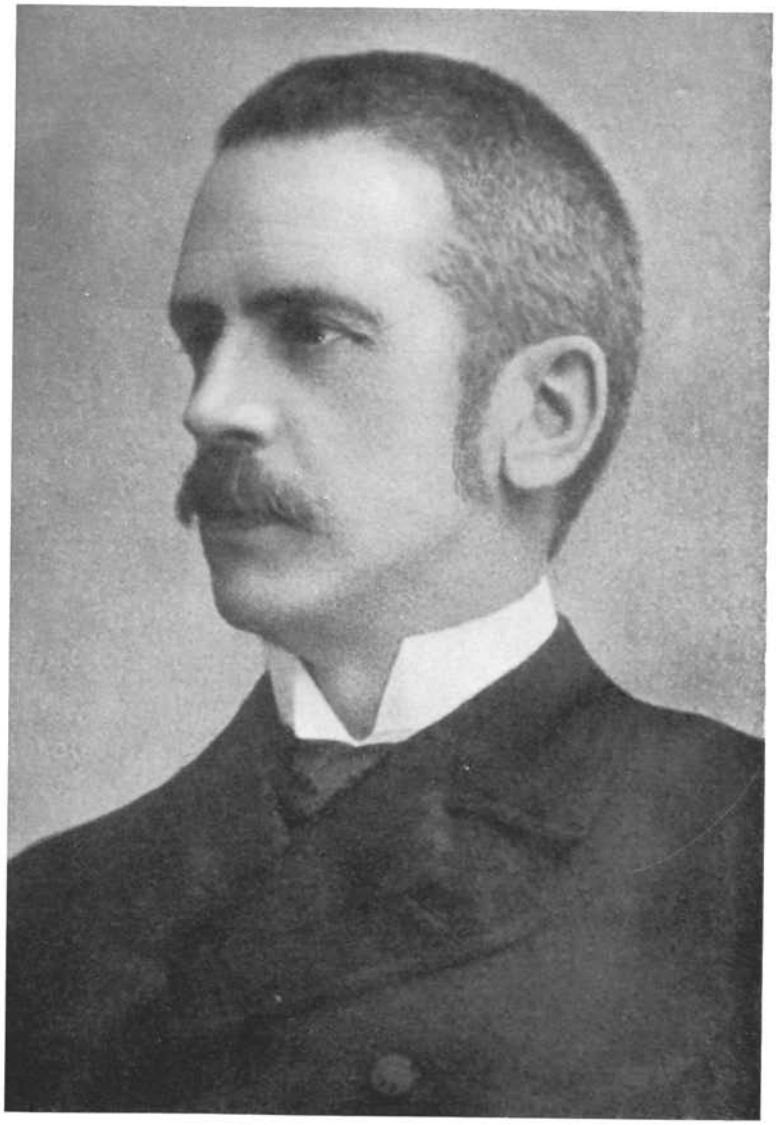

gróf CSÁKY ALBIN

(Rep. az Országgyülési Múzeumban lévő fényképről)

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

gróf CSÁKY KÁROLY

(Brunhuber felv.)

GRÓF CSÁKY ALBIN – GRÓF CSÁKY KÁROLY

Gróf Csáky Károly atyja, gróf Csáky Albin kultuszminiszter, a ferencjózsefi korszak nagy liberálisainak egyik legkimagaslóbb alakja volt.

Csáky Albin neve eszmény, fogalom. Fénylő megtestesítője egy klasszikus boldog időszaknak: az egyenlő polgári és szabadságjogok történelmi Magyarországának.

Ma, amidőn divattá vált temetni ezt a korszakot és annak halhatatlanjait, az Irányi Dánieleket, Eötvös Józsefeket, Treffort Ágostonokat és Csáky Albinokat — érdekesnek tartottam megszólaltatni e nagy gárda egyik legmarkánsabb tagjának, a recepciós törvény megalkotójának, gróf Csáky Albinnak fiát, gróf Csáky Károly, volt honvédelmi minisztert, miképpen vélekedik ő, a gyermek, atyjának történelmi szerepéről: állítsa fel a mérlegét ennek a sokat ócsárolt politikai korszaknak és vonja le hatását a ma, a jelen politikájára.

Künn a csendes Pasaréten, egy skatulyaszerűen kicsiny, hangulatos villában lakik gróf Csáky Károly.

A Bethlen-kormánynak éveken át volt honvédelmi minisztere, teljesen kikapcsolta magát nemcsak a politikából, de még a társadalmi életből is.

Séta az ősök között

Dolgozószobája főfalán skárlátpiros főpapi talárban Csáky Károly egyik ősének képe függ: Csáky Imre kardinális, kalocsai érsek. A Csáky-család többi őseinek olajportréi, régi korszakok klasszikus alakjai, történelmi

légkört és szinte múzeumi hangulatot varázsolnak a modern butorok közé.

Nyílik az ajtó és belép gróf Csáky Károly. Zöldesszínű sportruha van rajta, zöld és pirosmintás nyakkendővel, bricsesznadrág, sport-félcipő. Két jól megtermett vadászkutyája hűségesen követi minden lépését.

Gróf Csáky Károly közvetlenül, kedvesen üdvözöl, majd körülvezet a kis lakásban: séta az ősök között.

Édesatyjának kandalló felett függő sikerült olajportréja előtt megállunk.

— Ilyen mosolygós, derűs ember volt az apám — mutat Csáky Károly a képre. — Csak akkor borult el az arca, ha kocsit kértünk tőle sétakocsizásra. Tudniillik, imádta a lovakat és kímélni akarta őket.

Visszamegyünk a dolgozószobába. Leülünk. Gróf Csáky Károly cigarettára gyújt és hamarosan felszakadnak az emlékezés zsilipjei a néhai nagy kultuszminiszter fiából.

— Hogyan látja excellenciád édesatyjának liberális politikáját a mai időkben, amidőn annak védelmében és támadásában a félvilág gyürkőzik végső leszámolásra?

— Szomorúan konstatálom — mondja minden szót hangsúlyozva, gróf Csáky Károly — hogy a világban egyes politikai rendszerek következetesen igyekeznek népszerűsíteni azt a demagog frazeológiát, mely szerint a jelen kor minden bajáért az a liberalizmus felelős, amelynek boldogult édesatyám is egyik exponense volt nálunk Magyarországon. Sárral akarják beszennyezni az ország politikai és gazdasági fénykorának azokat az eredményeit, amelyeket ez az „átkos liberalizmus" teremtett meg . . .

Győz a szabadság és egyenlőség szelleme

Feltekint atyja képmására és sóhajtva folytatja Csáky Károly:

— Mennyire más, mennyire komolyabb volt apám idejében a politika. A parlament a tiszta elvek és szent

ideálok ütközőporondja volt. Nagy politikai csaták dúltak apám idejében, de ezek a harcok hatalmas, korszakalkotó alkotásokat eredményeztek. Apám fizikailag gyenge ember volt, de vasidegekkel rendelkezett. Erre a legjobb tanubizonyság az a kíméletlen harc, amelyet például kultuszminisztersége alatt, az egyházpolitikai viták és az egyenjogusítási recepciós törvények életbeléptetésekor a klerikális körök intéztek ellene. Ő azonban mégis kiverekedte a maga igazát. Eleinte Ferenc József is a legélesebben ellenezte a recepciós törvények megalkotását, de még a királyi ellenszenvet is legyőzte az akkor elementáris erővel feltörő szabadság és egyenlőség szelleme, amelynek nem volt opportunus ellentállni . . .

— Fiatal gyermek voltam ezekben az időkben, de élénken emlékszem, hogy amidőn egyházpolitikai harcait végre teljes siker koronázta, hatalmas erővel mozdult meg édesapám ünneplésére az ország és természetesen elsősorban Budapest népe. Zászlókkal és különböző lelkes feliratú táblákkal vonultak Andrássy-úti lakásunk elé, hogy édesapám mellett tüntessenek.

Kétségtelen, hogy Csáky Albin neve ragyogó betükkel él és világít a magyar nemzet lelkében. Az államférfi, a nagy kultúrpolitikus jelentékenyebb alkotásai nem szorulnak bővebb ismertetésre, hiszen korszakos reformjai rányomták bélyegüket egész kultúrpolitikánkra, művelődéstörténetünkre. Csáky Albin életének teljes komplexuma, pályafutásának összes mozzanatai azonban már kevésbé ismeretesek, különösen a mai fiatalabb nemzedék előtt.

Megkérem tehát Csáky Károly grófot, ismertesse részletesen édesatyjának pályafutását, azt a 72 évet, amelyet Csáky Albin ritka, sokoldalú és gazdag munkásságban a magyar globuson, a magyar népért eltöltött.

— Atyám 1841-ben április 19-én született Krompachon, Szepes megyében. Atyja gróf Csáky Ágost, anyja báró Prónay Iphigenia volt. A család birtokában

terjedelmes uradalmak voltak úgy Erdélyben, mint Magyarországon, különösen Bihar megyében.

— Atyám gimnáziumi tanulmányait Lőcsén, a jogi tanfolyamot Kassán és Budapesten végezte. 1863-ban ügyvédi oklevelet szerzett és 1865-ben mint 24 éves ifjú résztvett a kiegyezési tárgyalásokat előkészítő és a kiegyezést utóbb megkötött országgyűlésben, amelyen Szepes megye lőcsei kerületét képviselte.

— Ennek az országgyűlésnek a befejezését azonban nem várta be, mert még 1867-ben, az alkotmány visszaállítása után kinevezték Szepes megye főispánjává. A hetvenes években rábízták Szepes megyén kívül még Sáros megye kormányzatát is, amelyről csak 1880-ban mondott le, mert megingott egészsége nem bírta a kettős szolgálatot.

Egy nagy kultuszminiszter

— Treffort Ágost halála után — folytatja Csáky Károly — 1888 szeptember 22-én Ferenc József édesatyámat nevezte ki kultuszminiszterré, aki így hamarosan Magyarország politikai életének irányadó államférfia lett.

— Miniszteri reformmunkája kiterjeszkedett a nevelésügy minden ágára. Nemzeti kulturánk szempontjából atyámnak egyik üdvös alkotása volt az 1891. évi XV. törvénycikk, amellyel a kisdedóvás ügyét törvényesen szabályozta és a kisdedóvodák felállítását az egész országban kötelezővé tette. Ezzel a rendelkezéssel megelőzte az összes művelt nyugati államokat.

— Másik nevezetes alkotása, amely kiváló gyakorlati érzékéről tesz fényes tanubizonyságot a budapesti II. kerületi gimnázium mellett egy fiúnevelő, a Ferenc József-Intézet létrehozása volt.

— A tanítás színvonalának emelésére az irodalmi és történeti oktatáshoz szükséges szemléltető eszközök rendszeres beszerzését ő rendelte el. Tökélesítette a tankönyveket és szaporította a tanári segédkönyveket.

A külföldi iskolázás tanulmányozására, a tanárképzés emelésére pedig tanári tanulmányutakat rendszeresített.

— Különös figyelmet érdemelnek és nagy haladást jelentenek közoktatásügyünk történetében atyám ama intézkedései, amelyek az ifjúság testi nevelésére irányultak. A testedzés a szellemi nevelésnek is egyik hathatós eszköze lévén, mindenütt tornaversenyek tartását rendelte el. Megreformálta a magántanári intézményt és ő hozta be a király legfőbb védnöksége alatt végbemenő ünnepélyes doktorráavatás intézményét, hogy ezzel ifjúságunkban a nemes versenyt és ambiciót élessze.

— Nagy súlyt helyezett a szakoktatásra, mert szükségesnek tartotta, hogy a hazai ifjúságot a gyakorlati életpályákra terelje, hogy az iparban és a kereskedelemben érvényesülhessenek és hasznára legyenek a nemzetgazdaságnak is. A régi intézetek megfelelő szervezése és kibővítése mellett különösen két új alkotásának van nagy jelentősége: az egyik a női kereskedelmi tanfolyam, a másik a keleti kereskedelmi tanfolyam, melyeknek célja, hogy a kereskedelmi pályára készülő egyéneknek alkalmat adjon a Kelet főbb nyelveivel, kereskedelmi, néprajzi és egyéb viszonyaival való megismerkedésre.

— Az emberbaráti intézmények, a siketnémák, vakok intézete szintén atyám alkotásai voltak.

Az egyházpolitika

Csáky Albin politikai alkotásainak két legjelentékenyebb eredményéről: az egyházpolitikai és recepciós törvényekről beszélgetünk ezután.

— A vallásügyi politika mindig parlagon hevert a korábbi miniszterek alatt — mondja gróf Csáky Károly. — A vallásügy ódon szerkezete sehogysem illett az új kor eszmeáramlatába, a modern államszervezetbe, de mégsem mertek hozzányulni, mert azon a véleményen

voltak, hogy a régi épületet a legkisebb szélvihar is könnyen rombadöntheti.

— 1890-ben, amidőn az egyház és állam közötti viszony napirendre került, rendkívül kiélesedtek a lappangó ellentétek az egyházpolitika újjászervezésének hívei és ellenzői között.

— A válságot atyámnak ez év februárjában kiadott úgynevezett elkeresztelési rendelete robbantotta ki. 1874 óta ugyanis mind sűrűbben fordultak elő esetek, hogy egyes lelkészek más felekezetű gyermekeket is megkereszteltek, holott a törvény értelmében minden lelkész csak a saját felekezetéhez tartozó gyermeket keresztelhetett meg.

— Atyám a bonyodalmak elkerülése végett kimondotta, hogy ezentúl minden külön felszólítás nélkül kötelesek a lelkészek az egymástól megkereszteltek anyakönyvi kivonatát kölcsönösen megküldeni s amennyiben azt elmulasztják, rendbírsággal sújtják őket.

— A felekezeti türelmetlenség erre felütötte a fejét. A katolikus klérus hitelvi akadályt, lelkiismereti kényszert kezdett emlegetni s nyiltan ellenszegült a rendelet végrehajtásának. A mozgalom mindnagyobb arányokat öltött és sokan atyámat okozták az egyházpolitikai helyzet elmérgesedéséért. Pedig atyám jóhiszeműen cselekedett és rendelete kibocsátása előtt kikérte több egyházfejedelem véleményét, akik egy szóval sem említették, hogy a tervezett rendelet intézkedései a katolikus lelkészséget lelkiismeretbeli konfliktusba hozzák, avagy a katolikus dogmát sértik. Atyám rendelete tehát egy olyan lavinát indított el, amelyet előre nem láthatott, mert hiszen a dogma főőrei, a katolikus püspökök sem látták.

— Atyámat és minisztertársait a szónak nemes értelmében vett liberalizmus szelleme arra ösztönözték, hogy a megkezdett úton félelem és gáncs nélkül tovább haladjanak és hogy az állam és egyház viszonyát a kor modern szellemében átreformálják.

— Ennek a szellemnek sugallata alatt atyám 1892 májusában elfogadta Irányi Dániel határozati javaslatát a vallásszabadság és a felekezetek egyenjoguságáról, ugyanekkor bejelentette azt is, hogy a zsidó vallás recepciójára vonatkozólag is törvényjavaslatot kíván előkészíteni.

— Atyám elhatározását tett követte és már a következő évben benyujtotta ezeket a törvényjavaslatokat, amelyekhez még csatlakozott Szilágyi Dezsőnek a polgári házasság bevezetését elrendelő törvényjavaslata is.

— Ezzel az egész vonalon megindult az állami hatalom érvényrejuttatása és üdvös tevékenysége. Az egyházpolitikai harcok nyomán szított izgalmak pedig hamarosan elültek.

— Atyám végig tagja volt a Tisza-, valamint a Szapáry-kormánynak és tárcáját megtartotta Wekerle kabinetjében is.

— Az egyházpolitikai törvények megalkotásával befejeződött a szerepe és a Bánffy-kormányban, amely atyám alkotását, a zsidók recepcióját keresztül is vitte, már nem vállalt tárcát.

— Atyám 1894 július 11-én megvált kultuszminiszteri tárcájától, de tagja maradt ezután is a szabadelvű pártnak, melyet rövid időre 1898-ban a Bánffy-kormány parlamenti helyzetének tisztázására benyujtott lex-Tisza miatt hagyott el.

— Midőn Széll Kálmán kormánya megalakult, 1899-ben a disszidens csoporttal együtt atyám is visszalépett a pártba, amely még abban az évben alelnökévé választotta. A következő évben a király a főrendiház elnökévé nevezte ki, mely állásában 1906-ig maradt meg.

— A szabadelvű párt veresége után azok közé tartozott, kik az orthodox 67-sekkel visszavonultak a közügyektől és politikai vezérüknek Tisza Istvánt ismerték el.

— Ez önkéntes politikai számüzetése alatt 1907

májusában a király az aranygyapjas rend lovagjává nevezte ki. Midőn a Wekerle-kormány megbukott, atyám elsők között támogatta Khuen-Héderváry kormányát, amelynek, valamint a nemzeti munkapártnak egyik oszlopa és vezérpolitikusa volt.

— 1910 június 18-án a király újra kinevezte a főrendiház elnökévé.

— 1911 június 15-én elnökölt édesatyám utoljára a főrendiházban. Ekkor a véderőjavaslatokat tárgyalták. De az ülést csak megnyitni tudta. Korához és állapotához képest még elég érces hangon tette meg elnöki bejelentéseit, de alighogy az első szónok, gróf Dessewffy Aurél beszélni kezdett, atyám az egyik jegyző utján magához kérette báró Jósika Samu alelnököt, akihez, amidőn fölsietett hozzá, így szólt:

— Rosszul vagyok, kérlek, vedd át az elnöklést.

— Az első pillanatra nem is vették észre az elnökcserét. Atyámat az orvosi szobába kísérték, ahol Nagy Albert, a főrendiház orvosa, vértódulást konstatált nála. Percek mulva megérkezett a Házba Tisza István s azonnal az orvosi szobába sietett atyámhoz, aki rövid idő mulva kissé magához tért. Ekkor hazaszállították Bristol-szállóban lévő lakására.

Ezután több hónapig betegeskedett s természetesen teljesen kikapcsolódott a politikából. 1912 december 12-én meghalt.

Kemény szavak a mai időkről

Gróf Csáky Albin áldásos és alkotásokban gazdag életének ismertetése után visszazökkenünk a ma politikájába.

A mai politikai ideológiákról, eszmékről és elvekről kemény szavai vannak Csáky Albin fiának.

— Ma a jelszavas politika korszakában élünk. Azok az urak, akik állandóan a régi liberális korszakot ócsárolják, megfeledkeznek arról, hogy ez a liberális politika nem üres jelszavakban élte ki magát, hanem tartal-

mat is adott azoknak az eszményeknek, amelyeket a liberalizmus képvisel.

— Mit ért excellenciád jelszavas politika alatt?

— Ez alatt azt értem — válaszolja Csáky Károly — hogy a pozitív munka helyett frázisok puffogtatásával telítik meg a közéletet. Külföldről importált politikával akarnak egyesek talajt teremteni uralmuk stabilitásához.

— Szomorú tünetnek látom a diktatórikus törekvéseknek, a parancsuralomnak, ha egyelőre burkolt formában is, a jelentkezését. A mi különleges helyzetünk a kompromisszumok politikáját követeli és nem az egy akarat és a politikai egykéz politikáját.

— Kit tart excellenciád a belpolitikában a jövő emberének?

— Bethlen Istvánt — mondja szinte gondolkodás nélkül Csáky Károly. — Bethlen elsőrangú politikai tehetség, akit ez a kis ország nem nélkülözhet. Szinte látom benne azt a képességet, ahogyan ősei, az erdélyi fejedelmek tárgyaltak, taktikáztak a törökkel, a románokkal és a többi feltörő nemzetiségekkel. Igazi politikus vér, amely nem tagadja meg magát. Bethlen mai szerepében igen nagy előnyére szolgál az a körülmény, hogy a háború előtt ő is sokáig ellenzéki volt és ez az ellenzéki szellem igen előnyös formákkal kecsegteti az ő jövőbeni politikai törekvéseit.

— A mai rendszer emberei között Kozma Miklósban látok elsőrangú politikai képességeket, amelyekből arra következtetek, hogy Kozma Miklósra még elsőrangú szerep várhat a közeljövő politikájában.

— Visszatérne-e még excellenciád az aktív politikába?

— Egyelőre nem — hangzik a válasz. — A politikai szereplés helyett inkább sportolok, vadászok és még ma is, 63 éves korom dacára mindennap megcsinálom „fejeseimet" a közeli Ludovika Akadémia uszodájában.

— A belpolitikában ezek a mai szélsőségek nem tarthatnak sokáig. A maradéktalan titkos választójog

életbeléptetését nem lehet már sokáig elodázni és ez esetben véleményem szerint koaliciós kormányzat fogja átvenni a hatalmat, amely hasonlóan az emlékezetes Bethlen—Nagyatádi-féle politikai egyesüléshez, ismét Bethlen István vezérletével fogja vezetni az országot a boldogabb jövő felé. Egy ilyen új politikai koalició kedvéért esetleg hajlandó lennék még a „fejeseket" is elhanyagolni . . . — mondja mosolyogva befejezésül Csáky Albin fia.

gróf CSEKONICS ENDRE

(gróf Csekonics Iván tulajdonában lévő eredeti után)

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

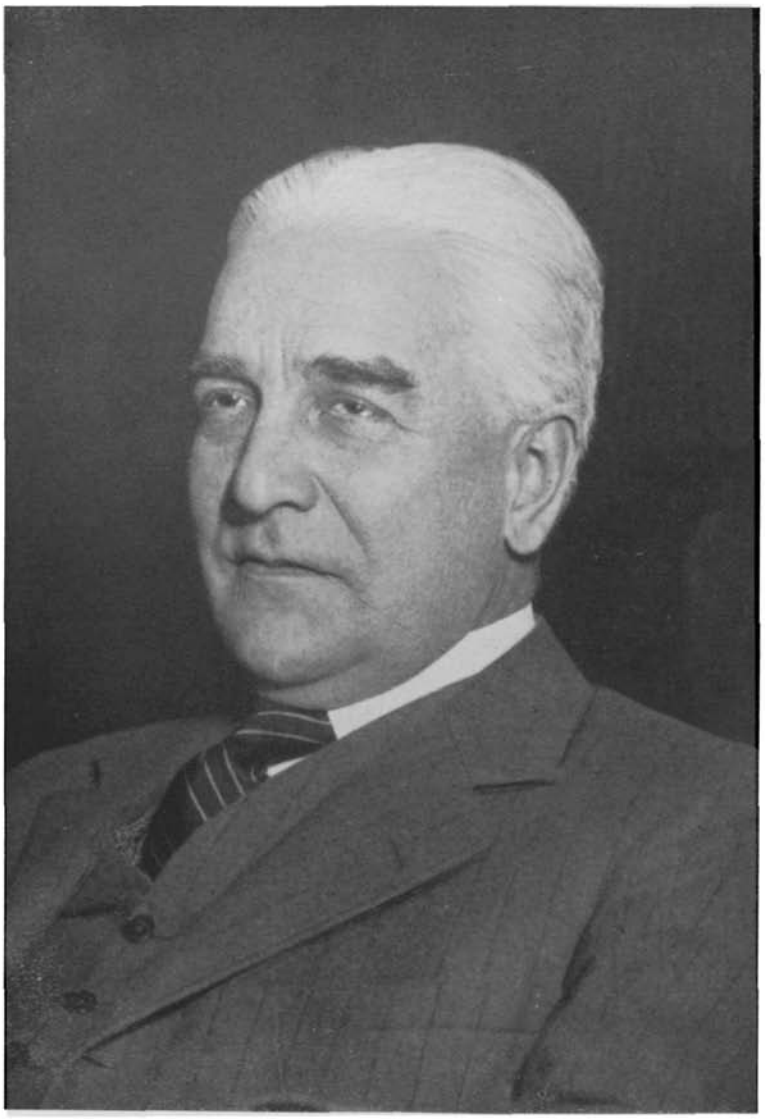

gróf CSEKONICS IVÁN

(Irisz felv.)

GRÓF CSEKONICS ENDRE – GRÓF CSEKONICS IVÁN

Benczur Gyulának a Millenniumra festett híres képén, amelyen mesteri eszközökkel eleveníti meg az országnak királya előtti hódolatát, ott láthatjuk Magyarország összes magas tényezőit, az egyházak fejét, a miniszterelnököt, főurakat, főrendeket és képviselőket.

A trón oldalán, kiváltságos helyen állanak a prímás, az országbíró, Horvátország bánja, a főudvarmester, főasztalnokmester, főpohárnokmester, stb. közjogi fogalmazásukban a zászlós urak, a magyar király legszűkebb környezete.

A királyi udvarok merev levegőjében, de különösen Ferenc József udvarában — ahol az etikett nemcsak külsőség, hanem lényeg is volt, igen komoly rangot és felelősségteljes poziciót jelentett a király környezetéhez való tartozás.

Természetes, hogy a főasztalnokmesteri, főpohárnokmesteri címek nem jelentették szószerint azt az feladatkört, amelyet ez a megjelölés takar. Ezek a címek csupán az uralkodóhoz való közvetlen kapcsolat kifejezői voltak és éppen ezért az ország zászlós urai a legbefolyásosabb egyéniségeik közül kerültek ki.

Gróf Csekonics Endre, Ferenc József főasztalnokmestere, szintén kimagasló alakja volt a történelmi Magyarországnak.

Közismert tény, hogy Ferenc József legmegbecsültebb emberei közé tartozott, aki hatalmas befolyását érvényesítette a Burgban is, ha hazája érdekéről volt szó.

Joviális, hatalmas és érdekes alakját ott láthatjuk az elöljáróban említett Benczur-féle tablón is, mint ahogy nem hiányzott Csekonics Endre az ország kulturális, társadalmi és gazdasági életének olyan mozzanatainál sem, amikor munkáról és áldozatkészségről volt szó.

A kecskeméti-utcai Csekonics-palota egyik kis dolgozószobájában, finom régi butorok, boldog békét varázsló miliőjében beszélgetek Csekonics Endre fiával, gróf Csekonics Ivánnal. Gróf Csekonics Iván nyugalmazott rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter megbecsült személyisége, kiváló exponense a magyar előkelő világnak és politikai közéletünknek. Eseménydús diplomáciai multja, gazdag tapasztalatai, a felsőház legkomolyabb egyéniségei közé emelik gróf Csekonics Iványt, aki elegáns megjelenésével, ezüstösen csillogó hajával, finom jelensége a magyar országgyűlés felsőházának.

A falakon és az íróasztalon lévő képek a békebeli Magyarországot idézik.

Gróf Csekonics Iván megmutat néhány ebből a korból való fotográfiát s miközben Ferenc József uralkodásának boldog korszakáról beszél, kedélyt, de némi rezignációt is érzek a hangjában.

Ez érthető is. A monarchia, élén a legnagyobb európai autorítással, Ferenc Józseffel, Magyarországra is a nagyhatalom fényét vetítette. Természetes tehát, ha e korról annak aktív szereplői — mint gróf Csekonics Iván is — csak amolyan édes-keserű nosztalgiával beszélhetnek.

A zsombolyai földesúr

Amikor megmondom gróf Csekonics Ivánnak, hogy édesapjáról akarok írni, tökéletes „diplomatikus" hallgatásba burkolózik.

— Mint gyermek nem érzem magamat hivatottnak, hogy az ő egyéniségéről beszéljek — mondja gróf Csekonics Iván. — Ezzel érzésem szerint, emléke ellen is vétenék, hiszen édesatyám mindig elhárította ma-

gától az önszerepeltetést, a személyes vonatkozású publicitást.

— Egyéniségének megrajzolásához mindenki hivatottabb lehet, mint a vérségileg hozzá legközelebb álló, akinek szemében a szerető apa minden kritikán és véleményen felül a gyermeki érzelmek legforróbb régióiban él.

— Elmondhatok azonban néhány hiteles adatot róla, amelyből vázlatosan következtetni lehet egyéniségére és arra a hasznos, közérdekű munkásságra, amelyet édesapám nyolvanhároméves korában bekövetkezett haláláig végzett.

— Édesapám a szabadságharc előtt 1846 szeptember 13-án született a borsodmegyei Ivánkán, mint Csekonics János gyermeke, Csekonics József tábornok unokája.

— A család Vasmegyéből származott és Józseffel került Zsombolyára, ahol atyámnak már hatalmas kiterjedésű mintabirtoka volt.

— Mintagazda volt a szónak legkomolyabb értelmében. Szerette a földet és értett is hozzá. Sokoldalú elfoglaltsága mellett maga irányította a gazdaság minden ügyét, mert az volt a véleménye, hogy az igazi földesúr nemcsak birtokolja a földet, élvezi annak hozamát, hanem együttműködésével maga is mintegy részesévé válik a föld megmunkálásának.

— Szerette és megbecsülte a cselédséget, a föld kérgestenyerű egyszerű fiait, akiknek minden bajukban atyai jóindulattal segített.

— Édesatyám tulajdonságai közül egyébként a szeretet és a jótékonyság volt az uralkodó vonás — mondja gróf Csekonics Iván —. Közismert az áldozatkészsége, amellyel például a nagy szegedi árvíz idején a károsultak és hajléktalanok segítségére sietett.

A Vöröskereszt élén

— Jótékonyságának ideális terrénumot nyujtott a magyarországi Vöröskereszt Egyesület, amelynek elnöke volt. Tárgyilagosan megállapíthatom, hogy édesatyám-

nak döntő érdeme volt, hogy ez a nagyhivatású intézmény a háború alatt oly kitünően és tökéletesen megfelelt hivatásának.

— Gróf Csekonics Endre közismerten nagy társadalmi életet élt — vetem közbe. — Békében palotája az arisztokráciának egyik kedvelt központja volt. A házigazda a magyar főúr lebilincselő kedvességével és vendégszeretetével felejthetetlen emléket hagyott azoknak lelkében, akik nála megfordultak.

— Édesatyám rendkívül szerette a színházat — mondja gróf Csekonics Iván — amelyért legfiatalabb korától kezdve öregségének utoló napjáig rajongott. Ebben talán nem volt minden hatás nélkül az a körülmény, hogy nevelője Gaál József a „Peleskei nótárius" hírneves szerzője volt, aki tanítványával szorgalmasan eljárogatott a régi Pest ritkaszámú, de oly kedves színházaiba. Budapesten egyszerre három színházban is volt atyámnak évi bérlete és szinte elképzelhetetlen volt, hogy egy premiert elmulasszon. Ahol csak tehette, pártolta a színművészetet, de ezt is az ő jellegzetes szerény módján, hogy arról ne kerüljön semmi a nyilvánosság elé.

— Nagyon szerette a lovakat. Ő maga fiatalabb korában híres lovas és jó kocsis volt. A hajtás élvezetét ritkán engedte át kocsisának. Közismert volt Pesten kétlovas csukott hintója, amelyet halála napjáig használt. Az autót nem szerette s ebben én nem a technikai haladás iránti ellenszenvet, hanem kedvenc lovai iránti szeretetét látom. Nagy vadász volt. Többek között Salzkammergutban volt vadászterülete, ahol szép számmal volt a zerge.

Gróf Csekonics Endrének politikai szerepe iránt érdeklődöm.

— Édesatyám nagy szerepet vitt a megyei életben. Megyéjében, Torontálban fogalom volt, akinek szava minden kérdésben döntő súllyal bírt. Nagy politikai szerepe mellett mégsem volt a szónak igazi értelmében vett politikus. Mert ő a politikában csak az

egyenes utakat járta és megvetette a politika apró fogásait és cselszövéseit. Azt az irányzatot követte mindig, amely nem egy pártnak vagy rendszernek, hanem az ország magasabbrendű érdekeinek felelt meg.

— Mint erősen hívő és vallásos katolikus, érzelmileg közelállott volna a gróf Zichy Nándor és gróf Eszterházy Miklós Móric által vezetett néppárthoz, a megyei és országos politikában azonban mégsem csatlakozott hozzájuk, mert az volt a véleménye, hogy lent a végeken, az erősen nemzetiségű vármegyében nem lehet ellenzéki politikát csinálni. Ő azt is tudta, hogy a 48-as politika felkavarná a megyei nemzetiségeket s ezt nemcsak a társadalmi béke, hanem az országos politika szempontjából is aggályosnak tartotta.

— Ezért mint konzervatív politikus, nagy támasza volt a kormánynak és végig kitartott gróf Tisza és Széll Kálmán politikája mellett.

— Csak egyszer fordult a kormány ellen és pedig az egyházpolitikai vitánál. Ő ugyanis az egyház álláspontját vallotta és szintén ellenezte a polgári házasság bevezetését.

— Ha azt kérdezi tőlem, hogy mivel tudom kifejezni atyám politikáját, akkor a következőket mondhatom:

— Liberális szemléletű politikus volt, de a liberalizmusnak deákferenci értelmezésében.

— Tökéletesen össze tudta egyeztetni a katolicizmust, a vallásosságot a liberális szemlélettel, mert hiszen csak zavaros fogalmazással lehet éket verni az egészséges konzervatív liberalizmus és az igazi keresztény gondolat közé.

— Ami viszont atyámnak mint főasztalnokmesternek udvari szerepét illeti — a cím valóban komoly udvari szerepet sejtet — mondja gróf Csekonics Iván — a valóságban azonban szorosan vett udvari funkciója csak a koronázási díszebéden volt, amikor formálisan ő tette a tálat a király és királyné elé.

— Ilyenformán nem áll módomban, hogy a „sajtó" érthető kíváncsiságát a főasztalnokmester udvari szere-

péről kielégíthessem — mondja kedves humorral gróf Csekonics Iván.

Az interjú gróf Csekonics Ivánnal, édesatyjáról, gróf Csekonics Endréről ezekután végetért. De nem ért véget érdeklődésem gróf Csekonics Iván személye iránt, akinek értékes diplomáciai pályafutása jogosan ébresztheti fel a közvélemény általános figyelmét.

A közönség egyébként is szívesen lát holmi misztikumot a „kulisszák mögötti" rejtélyes diplomata világban. A diplomáciát jellemzően „boszorkánykonyhának" hívja, ahol a homály ködébe burkolt politikai „konyhachefek" készítik elő a világpolitikai változások étrendjét.

Vasárnapok és hétköznapok a diplomáciában

Derűsen mosolyog a diplomácia rejtélyeire tett megállapítással kapcsolatban gróf Csekonics Iván.

— Érdekes — hangsúlyozza, hogy még ma is valóságos romantika veszi körül a diplomáciai pályát és a tájékozatlan publikum a diplomatákat titokzatos jelenségeknek képzeli, akik zárt ajtók mögött mint bűvös alkimisták a legrejtélyesebb metódussal folytatják tárgyalásaikat. A diplomata lényéből adódik ugyan — folytatja gróf Csekonics Iván — hogy a tárgyalások alatt sok a rejtély és a homály és vannak természetesen nagy izgalmak is, de hát azért a diplomaciánál is úgy van, mint minden más foglalkozásnál: vannak vasárnapok és vannak hétköznapok. Voltak igen forró, lázas napjaim, de voltak nyugalmas periodusaim is. Én véletlenül már a pályám legelején igen fontos helyeken teljesítettem szolgálatot és ennek folytán sok jelentős eseményt éltem át. Pályafutásomat 1900 októberében egy kivételes beosztással kezdtem a külügyminisztériumban, gróf Goluchovszki Agenor külügyminiszterségé idején. A külügyminisztériumban a sajtóosztályra kerültem, amelynek vezetője akkor Dóczi Lajos, a neves író, helyettese pedig Jettel udvari tanácsos volt. A

sajtóosztályt akkor még „literarisches Bureau"-nak hívták s tevékenységem egy része a király számára a magyar nyelvű napilapokból kivonatolt lapszemle összeállítása volt. Ez a látszólag sablonos munka sok gondot és körültekintést igényelt, mert Ferenc József a monarchia legprecizebb első hivatalnoka volt és mindenről pontosan kellett tájékoztatni. A lapszemlének pontban 12 órakor készen kellett lenni.

— Mi volt a sorsa a dinasztiaellenes közleményeknek? Bekerültek azok is a lapszemlébe?

— Természetesen — válaszolja. — Ferenc József a feltétlen sajtószabadság híve volt, sőt egyes erősebb cikkrészeket eredetiben, külön be kellett ragasztani a lapszemlébe.

XIII. Leó pápa halálos ágyánál

— Diplomáciai pályám további állomása — folytatja gróf Csekonics Iván — Róma volt, ahol 1901-ben a Szentszéknél akkreditált gróf Szécsen Miklós nagykövet mellett mint attasé teljesítettem szolgálatot. A nagykövetség a Palazzo Veneziában — ma Mussolini rezidenciája — volt. Végigizgultam a híres pápai konklávét, amely Ferenc József vétója folytán akkor az egész európai diplomáciát foglalkoztatta. A 90 éves Leó pápa majdnem 24 napig agonizált és a pápai előírások szerint a négy nagykövet, nevezetesen az osztrák-magyar, a francia, a spanyol és a portugál közül legalább kettőnek jelen kellett lennie a halál beállta-kor, hogy jegyzőkönyvet vehessenek fel és elvégezhessék azokat a teendőket, melyeket ilyenkor az évszázadokra vissza-visszamenő ceremónia előír. Miután éjjel-nappal készenlétben kellett lenni, a nagykövetek helyett két-két titkár figyelte a pápa haláltusáját. Tíztizenkét éjjelt én is átvirrasztottam. Ebben az időben volt kint gróf Zichy Gyula, a mostani kalocsai érsek is, akkor még mint a Szentatya mellett szolgálattevő kamarás.

— Rómában három évig voltam, majd 1905-ben Pétervárra kerültem, ahol Aehrenthal, majd Berchthold,

a monarchia későbbi háborús külügyminisztere, voltak a nagykövetek.

— Mi a véleménye kegyelmes uramnak a monarchia e két jelentékeny politikusáról? — kérdezem.

Gróf Csekonics Iván finoman elhárítja a választ.

— Berchthold még él és ezért nem kívánok kritikát gyakorolni felette, Aehrenthalról azonban megállapíthatom, hogy egyike volt a legnagyobb és legelőrelátóbb diplomatáknak. A szárazmodorú ember arcán ritkán jelent meg mosoly, de azért nagyon érzőszívű ember és nagyon jó főnök volt, aki sokat törődött alantas tisztviselőivel is. Például ha nekem diktált, a legtöbbször oktatólag megmagyarázta, hogy ezt vagy azt miért kell így vagy úgy megírni. Ha Aehrenthal műve — amelyért egy életen át dolgozott — a három császárszövetség, az orosz, német, osztrák-magyar összefogás létrejött volna, akkor sohasem lett volna világháború. I. Ferenc József és II. Miklós cár el is fogadták már Aehrenthal tervezetét, de Vilmos császár vonakodásán megbukott ez a háborút feltétlenül elhárító politikai elgondolás.

II. Miklós cárnál ebéden

— Milyen emlékei vannak kegyelmes uramnak a cárról és a cári Oroszországról?

— Oroszországi tartózkodásom alatt éppen viharos történelmi események rázkódtatták meg a hatalmas orosz birodalmat. Ekkor, 1905-ben tört ki az orosz-japán háború, amelyből egy kitüntetést, a Vöröskereszt-érmet profitáltam — mondja nevetve. — A háborút követte a forradalom, majd 1906-ban megalakult az első Duma. Bizony, ezek rendkívül izgalmas idők voltak számunkra is.

— A cárral elsőízben akkor álltam szemközt, amikor gróf Berchthold átadta a megbízólevelét. Ennél az aktusnál én is jelen voltam. — Hogy milyen ember volt a „minden oroszok rettegett cárja"? — Rám például igen közvetlen, érzelmességre hajló és barátságos ember benyomását keltette. Szokás volt, hogy a hajdani

szentszövetség uralkodóinak születésnapján, a cár vendégül látta az illető uralkodó képviselőit. Egyik augusztus 18-án, Ferenc József születésnapján én is részt vettem a Szentpétervár közelében lévő Carszkoje Szelóban a cár ebédjén. Meglepett az a közvetlen modor, ahogyan eldiskurált velem. Elmesélte például, hogy az autója alig néhány kilométerre elakadt a feneketlen sárban és miután éppen aznap a Dumában egy képviselő új iskolák építését sürgette, a cár ironikusan a következőket jegyezte meg:

„Ezek iskolát akarnak a birodalom legutolsó sarkában is, mikor a főváros tőszomszédságában még járhatatlanok az országutak" . . .

— Pétervár után Párisban, majd Londonban teljesítettem szolgálatot. Londonban ekkor halt meg VII. Edward és így részt vettem V. György király koronázásán is. Londonból Washingtonba kerültem, ahol akkor William Taft volt az elnök. Akkor láttam a nagy Roosevelt elnök elgondolásai szerint a Csendes és Atlanti Óceánok között felépített Panama csatornát, röviddel elkészülte előtt.

— Washingtonból 1912-ben Stockholmba, majd Berlinbe kerültem. 1913 végén Bukarestbe, Bukarestből különleges megbízatással Varsóba helyeztek és ott ért a háború kitörése is. Varsóból Konstantinápolyba neveztek ki, ahol négy évig 1918-ig teljesítettem szolgálatot őrgróf Pallavicini János nagykövet mellett. Közvetlen a háború befejezése előtt ismét visszakerültem Varsóba, ahol mint a régi monarchia utolsó közös hivatalnoka, mint likvidáló biztos maradtam 1919 október 30-ig.

Aki, mint gróf Csekonics Iván a világdiplomácia utóbbi negyven évének úgyszólván minden jelentősebb fázisánál jelen volt, valóban illetékes felelni a közhiedelemre a világháború „főbűnöseit" illetőleg. Meg is kérdem:

— Voltak excellenciád szerint közvetlen előidézői, illetve főbűnösei a világháborúnak?

Gróf Csekonics Iván megfontoltan, de határozottan felel:

— A mi részünkről semmiesetre sem. Szerény nézetem szerint a háború előtti diplomácia legtöbb tagjában megvolt a törekvés a béke fenntartására. Ez kétségtelen. A világháború kitörésének csak kis részben volt tisztán politikai háttere, mert gazdasági komponensek, elsősorban egyes nagyhatalmak konkurrenciája mozgatták a legtöbb politikai akciókat és Európában a gazdasági válság már 1914-ben kitörőben volt.

A felsőház összetétele és az arisztokrácia

A fényes diplomata mult felidézése után néhány aktuális politikai kérdést intézek gróf Csekonics Iványhoz.

— Milyennek látja kegyelmes uram a mai felsőház összetételét a régi főrendiház strukturájával szemben? Nem találja, hogy az érdekképviseletek felsőházi képviselői erősen háttérbe szorítják a főnemesi családok eddigi befolyását?

— Én a felsőház mai összetételét igen szerencsésnek és az idők szellemének megfelelőnek tartom — válaszol gróf Csekonics Iván. — Igen helyes az érdekképviseleti rendszer, amely közelebb hozza egymáshoz a társadalmi osztályokat. A régi főrendiház kifejezetten agrárjellegű volt és néha bizony kiélesítette a földbirtokososztály és az egyéb termelési ágak, valamint a fogyasztók egyes rétegei között az ellentéteket. Ami viszont az arisztokrácia háttérbeszorítását illeti — hát kérem, amióta eltörölték a nemesi előjogokat, tulajdonképpen nem is lehet az arisztokráciáról más értelemben, mint társadalmi vagy legfeljebb történelmi osztályról beszélni. De ennek a történelmi osztálynak a politikai jelentősége ma nem kollektív, hanem individuális, azaz értéke annyi, amennyire egyes tagjai hasznosítani tudják magukat a közéletben.

Gróf Csekonics Iván a továbbiakban feltűnéstkeltően szögezte le véleményét az ország nyugalmát veszélyesen feldúló nyilas mozgalmakról is.

— A mult kormánynak e mozgalommal szembeni magatartása már-már azt a látszatot keltette, hogy a kormány is bizonyos mértékig szimpátiával kíséri e szélsőséges párt törekvéseit. Ezt a körülményt alaposan ki is használták a szélsőséges elemek, mert úton-útfélen hivatkoztak mögöttük álló magasabb körökre. Most, hogy a kormány erélyt mutat, nagyon csökkent ezeknek az elemeknek a jelentősége. De a kormánynak fel kellene lépnie a felekezeti izgatások ellen és bizonyos végrehajtási túlkapásokkal szemben is. Nem tudom helyeselni azokat az intézkedéseket, amelyek a tagadhatatlanul gazdasági problémává fejlődött zsidókérdést balkáni, vagy más szomszédos állam drasztikus eszközeivel akarják megoldani. Nézetem szerint a zsidóság gazdasági túlsúlyát csak igazi tudással és kitartó szorgalmas munkával lehet kiegyenlíteni, de semmiesetre sem fejbeveréssel és minden méltányosság figyelmen kívül hagyásával.

— Én már azért sem tudok antiszemita lenni, mert mint keresztény ember a felebaráti szeretet alapján állok.

Gróf Csekonics Iván most hátradől a székében. Rendkívül érdekes megnyilatkozása után szünetet tart. Diplomatánál szokatlan nyilt színvallását a szeretet akkordjaival fejezte be.

Stílusos ez a hang édesatyja nemes emlékéhez, akiről gróf Csekonics Iván azt állapította meg, hogy lelkében a szeretet volt domináló. De méltó ez a szellem és gondolkodás gróf Csekonics Iványhoz is, akinek lelkében a magyar történelmi osztály legnemesebb hagyományai élnek.

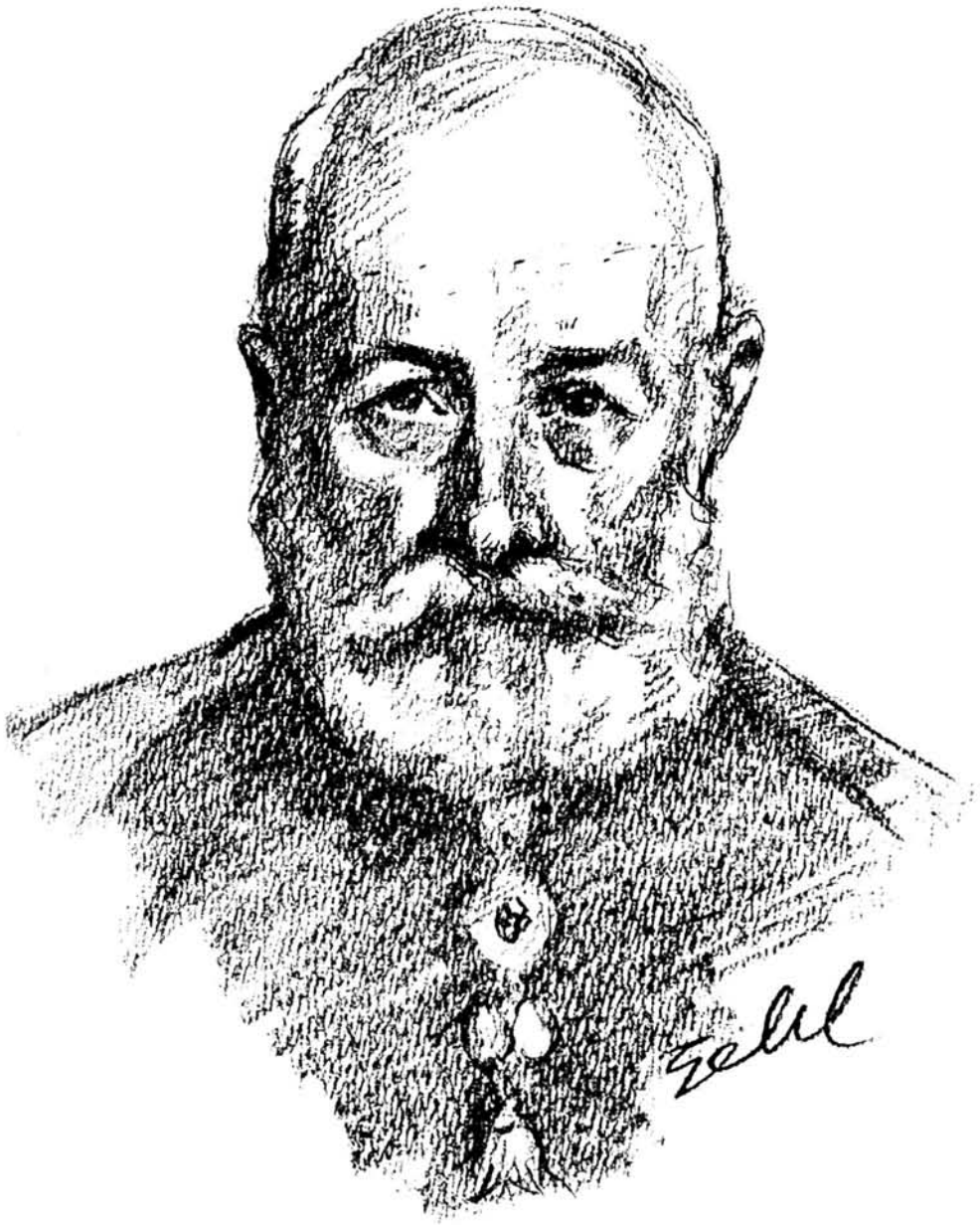

gróf ESTERHÁZY MIKLÓS MÓRIC

(Egykori festmény után rajzolta Gehl Zoltán)

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

gróf ESTERHÁZY MÓRIC

(Rep. az Országgyűlési Múzeumban lévő fényképről)

GRÓF ESTERHÁZY MIKLÓS MÓRIC – GRÓF ESTERHÁZY MÓRIC

A magyar katolikus közélet legutóbbi évtizedének Zichy Nándor mellett nem volt még egy olyan értékes kimagasló alakja, mint gróf Esterházy Miklós Móric.

Az egyházpolitikai reformok nyomán feltámadt katolikus ellenállásnak lett egyik vezére és ennek folytán természetesen döntő szerepet kapott a komoly politikai tényezővé vált Néppártban.

Gróf Esterházy Miklós Móric, politikai szerepe dacára, mégsem volt vérbeli politikus. Sőt az aktív politizálástól élete derekáig meglehetősen távol tartotta magát. Ő eszméket és gondolatokat szolgált egész életében. Szellemi kincseit és jótékonyságát mindenkor rendelkezésre bocsátotta, ha azt hasznos és közérdekű célok megkívánták. Fínom lelkületére azonban idegenül hatottak a lármás politikai közélet disszonáns hangjai.

Hogy ennek dacára mégis ott láthatjuk gróf Esterházy Miklós Móricot a Néppárt politikai küzdelmeinek legelső vonalaiban, hogy a választási küzdelmekben városról-városra járta az országot a legvérmesebb politikust megszégyenítő agitációs készséggel — ezt csak az ő mélységes és komoly vallásosságával magyarázhatjuk, amely harcos, küzdő elemeket ébresztett fel benne, amikor az egyház jogait és létérdekeit vélte az egyházpolitikai javaslatok által veszélyeztetve látni.

Harcos kiállása nem tudta ugyan megakadályozni a kormányt elhatározásának keresztülvitelében, felvilágosító propagandájának azonban mélyreható hatásai lettek az egész magyar közéletre.

Kétségtelen, hogy gróf Zichy Nándorral együtt gróf Esterházy Miklós Móric fektette le Magyarországon a konzervatív keresztény nemzeti gondolat alapjait, azt a szilárd talapzatot, amelyen ma is állanak.

A választási küzdelmek után gróf Esterházy Miklós Móric ismét visszavonult a politikai küzdőtérről. Csákvár ura ezután még kevesebbet mutatkozott a nagynyilvánosság előtt, érthető tehát, ha legszűkebb baráti környezetén kívül igen kevesen ismerhették a magyar arisztokráciának és katolikus közéletnek ezt a nagyműveltségű és szinte profetikus ihlettel megáldott tagját.

Fia, gróf Esterházy Móric, Magyarországnak talán legválságosabb idejében volt miniszterelnöke, igen sokban hasonlit nagynevű édesatyjához. Gróf Esterházy Móric, politikai közéletünknek széles tudású tagja, szintén exkluzív zárkózottságával, a zajos politikán való felülemelkedettségével vonja magára elsősorban a figyelmet. Egyik legszorgalmasabb tagja a t. Háznak. Finom ősz feje, jellegzetes, kissé imbolygó járása, markáns színfoltja a magyar parlamentnek. A folyosón vagy a teremben a személyének kijáró tisztelet és érdeklődés övezi. A világháborúból maradt kopott nyeregtáskája, amelyet irattáskául használ és amelyben legutóbb nemzetiszínű szalagot láttam csokorba kötve. mindig tömve van, bizonyságul a közéleti munka iránti nagy érdeklődésének. Gróf Esterházy Móric ugyanis a képviselőséget nem nobile officiumnak, hanem hivatásnak és kötelességnek tekinti.

Törvényhozói és közéleti munkásságában egyedül a sajtóban való szereplést hanyagolja el. Nem szeret nyilatkozni, intervjút adni. A hírlapíró érdeklődésében nyilván „illetéktelen" beavatkozást lát abba a szentélybe, amelyben lelkének nyilvánosságtól irtozó belső életét éli.

Amikor megkérem gróf Esterházy Móricot, hogy könyvem számára mondjon el néhány jellemzést édesatyjáról, rögtön érzem, hogy enged a kegyelmes úr eddigi zárkózottságából.

Az igazi keresztény szellem

— Édesatyám nemkevésbé irtózott a személyi szerepléstől, mint én — mondja Esterházy Móric. — Hogy mégis elmondok néhány emléket róla, teszem ezt azért, mert érzésem szerint nem lehet hatásnélküli, ha a vallásnak, a hitnek és a konzervatív szellemnek mai nagy válságában felidézzük egy konstruktív igazi keresztény férfiúnak példáját. Konstruktív építő szellem volt, aki politikai szereplésével nemcsak politikai koncepcióit és elveit akarta diadalra juttatni, hanem mintegy apostol, meg is jelölte az utat az utána következő nemzedékek számára.

— Az a hatalmas lelki demonstráció, amelyet édesapám Zichy Nándorral a kilencvenes évek politikai harcaiban — de mindenekelőtt a katolikus közéletben előidézett — nem csupán egyházi jellegű megmozdulás volt, hanem alapja annak a tisztult keresztény közerkölcsnek is, amelynek kiteljesedése felé kell ma is törekednünk.

— Atyámat a keresztény gondolat uralomra juttatásáért való harcaiban bensőséges, mély vallásossága inspirálta, amelyet még a szülői házban neveltek belé.

A tudomány és irodalom barátja

— Atyám 1855 szeptember 20-án született Rómában, mint Móric Miklós gróf, Ausztria vatikáni nagykövetének és Lobkowitz hercegnőnek gyermeke. Atyám 1880-ban nősült, Schwarzenberg Franciska hercegnőt vette el. Fiatal korában nem foglalkozott politikával, de mint a főrendiháznak tagja, résztvett a törvényhozás munkájában. Életszemlélete és hajlamai a tudomány, irodalom és művészetek felé vonzották, amelyeket haláláig lelkesen pártolt és támogatott. Szerette a könyveket. A csákvári kastélyban lévő hatalmas könyvtára élénk bizonyítéka édesatyám széleskörű irodalmi és művészeti érdeklődésének. Az egyházi és vallásos

irodalom minden számbajöhető munkáját elsőnek olvasta. Azt tartotta, hogy nem elég képviselni egy elvet, vagy hitvallást, hanem tudományosan, irodalmilag is fel kell vérteződni, hogy szellemi edzéssel ellenállóbbakká válhassunk az élet küzdelmeiben.

Az egyházpolitikai harcok

— Az egyházpolitikai harcok megkezdéséig édesatyámnak módja volt erre a csendes filozófikus elmélyülésre, hiszen a politika vizein ekkor olyan hullámok fodroztak, amelyek nem keltettek különösebb hatásokat az ő lelkében. Amidőn azonban a kormány benyujtotta az egyházpolitikai javaslatokat, édesatyám egyszeriben kilépett politikai izoláltságából és gróf Zichy Nándorral együtt megszervezte a főrendiházban a javaslat ellenzékét. Édesatyám lakásán alakult meg az Országgyűlési Néppárt, amely az egész országban ellenállást szervezett a javaslat ellen. A szervezés munkájában maga is tevékeny részt vett, vándorapostolként járta Zichy Nándorral az országot és népgyűléseken agitált a néppárti eszmék mellett. Édesatyám ekkor alapította meg a Fejérmegyei Napló-t és az ő támogatásával jött létre az Alkotmány is. Mindkét orgánum a Néppárt célkitűzéseit szolgálta.

— A harcos propagandának és kiállásnak — folytatja gróf Esterházy Móric — megérlelődtek gyümölcsei. A Néppárt jelentős tényezővé küzdötte fel magát az országos politikában. Édesatyám a nevezetes választáson Galgócon és Rácalmáson lépett fel, azonban a választási erőszakosságok következtében nem juthatott be a parlamentbe és csak a főrendiházban folytathatta a keresztény eszme védelmében vállalt küzdelmét.

— Meg kell állapítanom, hogy a Néppártnak 53 kerületben többsége volt, azonban a választási visszaélések folytán csak 18 mandátumot szerezhetett. Bánffynak ez a példátlanul erőszakos választása, az obstrukció eseményei, a közéleti harcmodor elfajulása

nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy édesapám visszavonuljon az aktív közélettől, amelyhez a Néppárt túl éles ellenzékisége is hozzájárult. A választás után magában a Néppártban is felmerültek olyan ellentétek, amelyeket édesapám képtelen volt áthidalni és ekkor írta meg közismert nyilt levelét, amelyben megmagyarázta az aktív politizálástól való visszavonulásának igazi hátterét. Ő ugyanis konzervatívabb szempontból fogta fel a párt hivatását és hajlandó lett volna Bánffynak még az erőszakos választásokat is megbocsátani, csakhogy elkerüljük a nagyobb összeütközéseket a király és a nemzet között. Az igazságérzetében megsértett és túlheves párt azonban nem fogadta el tanácsait és igy állt elő a helyzet, hogy édesapám tulajdonképpen nem is a kormány elleni oppozicióból, hanem saját pártjának túlságos intranzigenciája folytán vonult passzivitásba.

A pártviszályok szomorú tanulsága

— Meggyőződésem — mondja Esterházy Móric — hogyha édesapám tovább maradt volna a közéletben, akkor a keresztény politika sokkal kedvezőbb és eredményesebb utakra tért volna. A politikában mindenfelé elhatalmaskodtak a kárhozatos jelenségek és ezek a magyar nemzet presztizsét úgyszólván teljesen aláásták. A politikai pártoknak az egymás elleni tusakodások helyett ekkor az lett volna a feladata, hogy felismerjék a nagy veszedelmet, amely főleg keletről, az orosz birodalom felől fenyegette már akkor a monarchiát. A pártvillongások közepette a nemzet végzetesen megfeledkezett azokról az eszmékről, amelyeket id. Andrássy Gyula hirdetett és bízva részben a monarchia hadseregében, részben a hármasszövetség erejében, azt hitték, hogy nemzetünk sorsa örökre biztosítva van és minden figyelmüket egyedül csak a belső küzdelmekre koncentrálták. Végeredményben ez volt az oka a parlament nagy hanyatlásának és vele együtt a pártok és a nemzet gyengülésének, úgy, hogy amidőn a nemzet elvesztette

a háborút, nem voltak többé pártok, amelyek az ország érdekeit szem előtt tartva képesek lettek volna megakadályozni a közélet teljes elfajulását és a legszélsőbb forradalom felülkerekedését.

— Az idők távlatából még jobban látom igazolva édesatyám akkori politikáját, amelyhez egy ritka éles reálpolitikai megérzés adta az impulzust, de amelyet kortársai közül csak kevesen értettek meg.

— Jó politikát csinálni annyi, mint előrelátni és édesatyám — amint az események sajnos igazolták — előrelátott.

— A gondviselés végül mégis kegyes volt hozzá, mert még életében meg engedte érni törekvéseinek azt az elégtételét, hogy közéleti működésének vezéreszméje: a keresztény gondolat a romokból való újjáépítés politikájának általánosan vallott irányelve lett.

Az interjút — amelyet a t. Ház folyosóján csinálok — most csengőberregés akasztja meg. Gróf Esterházy Móric hóna alá veszi a legendás nyeregtáskát és besiet a terembe. Néhány perc mulva már ott áll a balközép mezőny első sorában és hozzászól a zárszámadáshoz, amelynek közismerten kiváló szakértője.

Beszéde alatt a miniszteri tisztviselők karzatán előrelendülnek a fejek, fürgén szaladnak a papíroson a ceruzák. A különös figyelem és érdeklődés nyilván nemcsak az illusztris előadó személyének szól, hanem a kiváló szakszerűségnek is, amellyel gróf Esterházy Móric a pénzügyi kérdésekben rendelkezik.

Monoton, száraz szónok Esterházy Móric. Nem fűszerezi mondanivalóit, nem pályázik külső, olcsó hatásokra, parlamenti sikerekre. Közéleti munkásságában a közérdek szolgálata, hazája iránti kötelességérzete vezérli. Állandó helytállás ott, ahol az ország érdeke azt megkívánja. A Keresztény Pártnak évtizedek óta egyik legszámottevőbb tényezője, de gróf Esterházy Móric sohasem vállalt a parlamentben, a pártban, vagy a közélet többi fórumain olyan szerepeket, amelyek a pártvezérek népszerűségének elengedhetetlen kísérői. Ő az általa képviselt ügynek mindig csak szol-

gálója és nem főszereplője kívánt lenni. Ezért Esterházy Móric parlamenti munkássága nagyobbára a bizottságok zárt ajtajai mögött a nyilvánosság görögtüzének mellőzésével zajlik le.

Önzetlen áldozatkészségének leghatalmasabb tanujelét akkor adta Esterházy Móric, amikor a világháború folyamán, igen nehéz időkben, aránylag fiatalon a nemzet és a koronás király bizalma őt állította a monarchia örvények között vergődő hajójának kormánykereke mellé. Gróf Esterházy Móric ekkor egy pillanatig sem habozott a feladat gigantikus súlya miatt.

A miniszterelnöki szék ekkor Magyarországon prokruszteszi szék volt, de Esterházy Móric vállalta a velejáró izgalmakat és felelősséget. Kötelességteljesítés volt.

báró FEJÉRVÁRY GÉZA

(Koller utóda Szenes felv.)

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

báró FEJÉRVÁRY IMRE

(Koller ulóda Szenes felv.)

BÁRÓ FEJÉRVÁRY GÉZA – BÁRÓ FEJÉRVÁRY IMRE

Amidőn Koscialkovszky volt lengyel miniszterelnök Gömbös Gyula látogatásának viszonzására Budapesten járt, nem tudott szótlanul elmenni báró Fejérváry Gézának a miniszterelnökség falán függő képe előtt.

— Nagy nép ez, amelynek ilyen gyönyörű férfiai vannak — mondotta.

Hát valóban. Akik emlékeznek a békeidők legendás honvédelmi miniszterére, a későbbi daliás miniszterelnökre, azok nem tudják kivonni magukat a szuggesztív hatás alól, amelyet báró Fejérváry Géza már eredeti férfias külsejével is keltett a vele érintkezőkben.

Különös érdeklődésre tarthat számot, ha komlóskeresztesi báró Fejérváry Géza nemes történelmi alakját egyetlen fiának, báró Fejérváry Imre, Baranya vármegye és Pécs szabad királyi város volt főispánjának emlékezéseivel idézzük a magyar közönség elé.

Báró Fejérváry Imre hosszú évek óta a legteljesebb visszavonultságban él. A nyilvánosság előtt nem szerepel. Nyilatkozatokat nem ad. Látogatásomra is csupán édesapja iránti kegyeletből adott módot, akinek nagy emlékét fiúi kegyelettel őrzi.

Döbrentei-utcai lakásának dolgozószobájában ritka gazdag mult szép emlékei között fogad báró Fejérváry Imre. Íróasztalán, de a falon is több helyen különböző egyenruhákban édesapja képét látom. Rendkívül sok a hasonlatosság apa és fiú között, még így, uniformis nélkül is.

A hatalmas festmények közül kitűnik a solferinói csata egyik részlete, előtérben lóháton báró Fejérváry Géza, az ütközet hőse.

A Mária Teréziás vezérkari kapitány

— Édesapám — mondja báró Fejérváry Imre — 1833 március 15-én született Josefstadt erődjében, ahol atyja, komlós-keresztesi Fejérváry József, a későbbi altábornagy, az időben mint százados szolgált. 1844 szeptember 24-én került a bécsújhelyi katonai akadémiára. Akkoriban ott katonatisztek és piaristák nevelték és tanították hét évfolyamon át a növendékeket. Minősítése a legjobb reményekre jogosította szülőit és nem is csalódtak fiúk jövőjébe vetett hitükben, mert az akadémiából való kilépését követő kilencedik évben már a legnagyobb katonai kitüntetés, a Mária Terézia-rend lovagkeresztje díszítette mellét. 1859-ben Solferinónál mint Benedek Lajos hadtestparancsnok törzséhez beosztott vezérkari kapitány érdemelte ki azt a kitüntetést. Kapta pedig hősiesen véghezvitt hadi tettéért, dandárparancsnokoknak adott körültekintő és hasznos tanácsaiért, valamint azért, hogy hadtestparancsnoka nevében oly parancsokat osztott ki, amelyekről az mitsem tudott, de amelyek Benedek hadtestének san-martinói győzelmének biztosítására elkerülhetetlenül szükségesek voltak.

— Amidőn atyám megköszönte a Mária Terézia-rend lovagjai közé való iktatását, meglepte őt I. Ferenc József bámulatos emlékezőtehetsége, mert e szavakkal fogadta: „Önt már ismerem Bécsújhelyből". Őfelsége ugyanis közel egy évtizeddel azelőtt szemlét tartott a bécsújhelyi akadémián és éppen atyám lőfegyverét kérte el, hogy megvizsgálja a növendékek katonai felszerelését.

— 1860-ban nyerte el apám a kamarási méltóságot és 1862-ben a Mária Terézia-rend alapszabályai értelmében az őt megillető bárói rangot. Midőn pedig az

utóbbi évben nősülni akart és a vezérkarnál a nős tisztek százalékszáma be volt töltve, megvált a vezérkartól és áthelyeztetett — saját kérelmére — az újvidéki „gróf Coronini" 6. sz. gyalogezredhez. Ennek kötelékében vett részt mint század-, majd osztályparancsnok az 1864. évi schleswig-holsteini hadjáratban. Ott harcolt Loopstedtnél, Fahndorfnál, valamint Fridericiánál és ott volt ez utóbbi vár körülzárásánál is.

— Szigorú, de igazságos elöljáró volt. Atyailag gondoskodott katonáinak minden szükségletéről. A hadjárat alatt pedig — ahol csak mód volt rá — feljavította legénységének ellátását, saját zsebéből fizetvén a költségeket. Tiszttársai és katonái ragaszkodással viseltettek iránta és pályája későbbi éveiben is alkalomadtán szívesen keresték fel.

Elsőízben I. Ferenc József mellett

— 1865 február hó 12-én a 39. sz. gyalogezred állományában őrnaggyá lépett elő és egyúttal őfelsége szárnysegéde lett. Az 1866.-i porosz háború tartama alatt mint szárnysegéd a főhadsegédi iroda hadműveleti osztályában nyert beosztást. Az uralkodó a Königgrätz melletti döntő csatának 1866 június 3-án bekövetkezett szerencsétlen kimenetele után kétízben küldötte ki édesapámat az északi hadsereghez: elsőízben mint gróf Mensdorff-Pouilly Sándor altábornagynak, akkor császári külügyminiszternek katonai kísérőjét, másodízben pedig egymagában azzal a megbízással, hogy tájékozódjék a hadihelyzetről, a hadsereg harcképességéről és néhány kérdésre hozza meg Benedek Lajos táborszernagynak válaszát. Atyám e második kiküldetésénél nemcsak a neki megparancsoltakat teljesítette, de több irányban kezdeményező lépéseket is tett annak érdekében, hogy hadseregünk az ellenség előnyomulásának kellő időben és helyen gátat vethessen. Erélyes beavatkozásának egyik eredménye volt az is, hogy a pozsonyi fontos Duna-átjáró hadseregünk birtokában maradt.

— Majd mint szárnysegéd elkísérte a királyt 1868-ban a párizsi világkiállításra, ahol Ferenc Józsefet a francia nemzet óriási ünnepségekkel fogadta. Ugyancsak jelen volt I. Ferenc Józsefnek I. Vilmos porosz királlyal az 1866.-i események után történt első találkozásakor.

Az államtitkár

Báró Fejérváry Géza közpályájának további fejlődéséről a következőket mondja báró Fejérváry Imre:

— Édesapám 1868 október 28-án megvált szárnysegédi állásától és mint alezredes a budapesti 32. sz., majd a pozsonyi 72. sz. gyalogezredhez került. 1872 végén a magyar királyi honvédséghez ezredes-dandárparancsnokká nevezték ki. A közös hadseregből a honvédséghez való áthelyezését a honvédelmi minisztérium vezetésével megbízott akkori miniszterelnök gróf Lónyay Menyhért javasolta.

— Alig két hónapi dandárparancsnoki működése után Szende Béla honvédelmi miniszter mellé államtitkárnak nevezték ki. Ebbeli minőségében megfeszített munkával és hajthatatlan eréllyel működött közre az akkortájt még csak fogyatékosan szervezett magyar honvédségnek a kor igényeinek megfelelő színvonalra való emelésében.

— Atyám — tizenkét évi államtitkársága alatt — tábornokká, majd altábornaggyá lépett elő és valóságos belső titkos tanácsos lett.

A miniszter

— 1884 október 28-án Tisza Kálmán kormányában elvállalta a honvédelmi miniszteri tárcát, amelyet megtartott a követő Szapáry, Wekerle, Bánffy és Széll kabinetekben is egészen 1903 június 27-éig.

— Miniszteri kinevezésével egyidejűleg mint altábornagy szolgálaton kívüli viszonyba került és bekapcsolódott a politikai életbe.

— Ezzel eddigi munkaköre bővült tárcájának a parlamentben való képviseletével.

— Parlamenti felszólalásait őszinteség, határozottság, az érvek logikus felépítése és a szókimondó bátorság jellemezték. Fejtegetéseit gyakran fűszerezte eredeti ötletekkel és pezsgő humorral. Nem egyszer nevettette meg a tisztelt Házat szellemes és csipős megjegyzéseivel. Mint a gyakorlott vívó riposztozott az ellenzék vágásaira és élesebb összetüzést itt-ott lovagias elintézés is követett.

— Kezdetben idegenkedett országgyűlési képviselői mandátum vállalásától és inkább a főrendiházban — amelynek 1873 óta volt tagja — kívánta gyakorolni tagsági jogát. Amikor azonban Pauler Tivadar igazságügyminiszter 1886 áprilisban bekövetkezett elhúnytával Budapest I. kerületének mandátuma megüresedett, — amely kerületben atyám lakott — mégis vállalta a képviselői megbízatást. A legközelebbi választás alkalmával ismét a kerület képviselője lett, de önként lemondott, mert — igaz, hogy tévesen — azt hitte, hogy megválasztásánál szabálytalanságok történtek. Később — miniszter társai kérelmére — vállalta Temesvár szabad kir. város parlamenti képviseletét és ezt a mandátumot honvédelmi miniszteri állásáról való lemondásáig megtartotta.

A király és ország meleg érdeklődése Fejérváry betegágyánál

— Amikor 1900-ban honvédelmi miniszterségének tizenhatodik évében súlyos betegségben szenvedett, a király a szükséges műtét elvégzésére világhírű berlini sebészprofesszort hivatott hozzá. Széles körökben kísérték aggódó részvéttel atyám betegségének lefolyását. Ezerszámra érkeztek a részvétet tanusító levelek és sürgönyök és nem volt se szeri, se száma a személyesen érdeklődőknek a Herczel-szanatóriumban sem, ahol a beteg feküdt. Országszerte nyilvánult meg a közönség rokonszenve és tisztelete atyám iránt, amelynek a sajtó is pártkülönbség nélkül adott kifejezést. Ezt a hangula-

tot tükrözi vissza a „Pesti Hírlap" 1901 január 20.-i „Az ország betege" cím alatt megjelent cikke, amelyből a következő sorokat idézem: „Igazán az ország betege ő. Nemcsak a nemzeté, hanem a királyé is; az országé tehát... Talán jól mondjuk úgy, hogy ezt a férfiút egyszerre az egész ország családi szeretete vette körül... Barát és ellenség közt nincs többé különbség. Csak egy óhajtásban dobbannak össze a szívek: Isten adja, hogy meggyógyuljon!"

Ferenc József levele kedvelt katonájához

— Hogy atyámnak minő érdemei voltak a honvédség megszervezésében, erről nem én — a fia — hanem mások, elsősorban pedig katonák vannak hivatva ítéletet mondani.

— Ebben a felfogásban idézek tehát néhány nyilatkozatot, amelyek jellemző világot vetnek atyámnak a honvédség terén kifejtett ténykedésére.

— 50 éves szolgálati jubileuma alkalmából a legfelsőbb hadúr 1901 augusztus 15-én kelt kéziratában következőképpen szólt atyámhoz:

— „Kedves báró Fejérváry táborszernagy! Midőn immár felépülve azon napot üli meg, melyen szolgálati idejének 50-ik évét betölti, az érdemek- és sikerekben gazdag multjára való visszapillantás Önre nézve bizonyára ép oly lélekemelő hatással lesz, amint az Engem és a hazát, ki Önt legjobbjai közé számítja, kiváló örömmel tölt el.

— Aminőnek a fiatal, talpraesett katonatiszt lenni igért, ki a legnagyobb katonai kitüntetést a csatatéren szerezte meg magának, azt Ön pályafutásának minden mozzanatában fényesen be is váltotta.

— Ésszel és szívvel működött és alkotott Ön mindenkoron, s magyar honvédségem fejlesztése és sikeres kifejlődése oly alkotás, mely az Ön sokoldalú és kiterjedt tevékenységének köszönhető.

Teljes szívemből kívánok Önnek ehhez szerencsét,

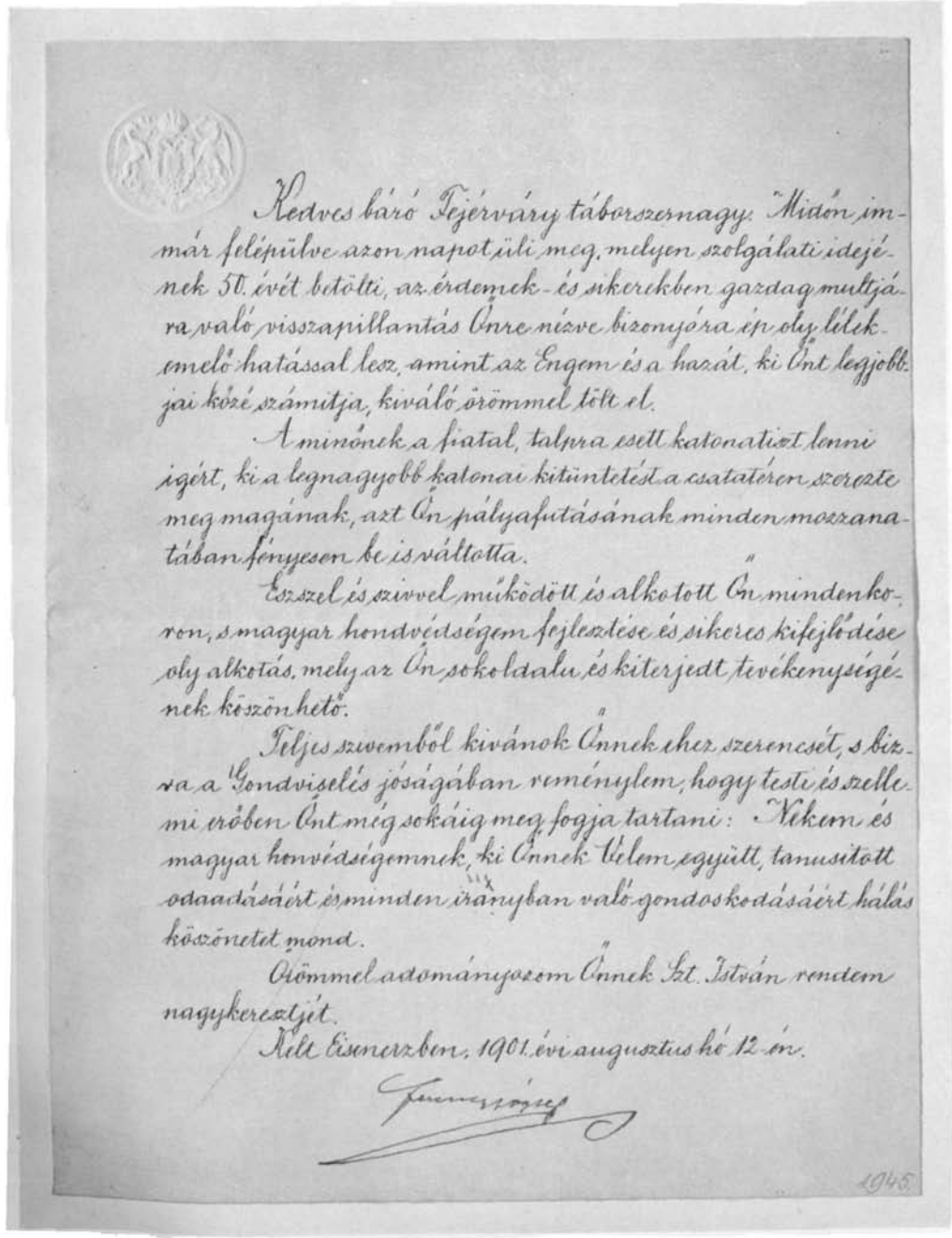

Kedves báró Fejérváry táborszernagy. Midőn immár felépülve azon napot ülni meg, melyen szolgálati idejének 50. évét betölti, az érdemek- és sikerekben gazdag multjára való visszapillantás Önre nézve bizonyára ép oly lélekemelő hatással lesz, amint az Engem és a hazát, ki Önt legjobbjai közé számitja, kiváló örömmel tölt el.

A minőnek a fiatal, talpra esett katonatisztet lenni igért, ki a legnagyobb katonai kitüntetést a csatatéren szerezte meg magának, azt Ön pályafutásának minden mozzanatában fényesen be is váltotta.

Ésszel és szivvel működött és alkotott Ön mindenkoron, s magyar honvédségem fejlesztése és sikeres kifejlődése oly alkotás, mely az Ön sokoldalu és kiterjedt tevékenységének köszönhető.

Teljes szivemből kivánok Önnek ehez szerencsét, s bizva a Gondviselés jóságában reménylem, hogy teste és szelleme erében Önt még sokáig meg fogja tartani: Nékem és magyar honvédségemnek, ki Önnek Velem együtt, tanusitott odaadásáért és minden irányban való gondoskodásáért hálás köszönetet mond.

Örömmel adományozom Önnek Szt. István rendem nagykeresztjét.

Kelt Ischlben, 1901. évi augusztus hó 12-én.

Ferenc József

1945.

Ferenc József eredeti levele báró Fejérváry Gézához 50 éves katonai szolgálata alkalmából

(Báró Fejérváry Imre tulajdona)

SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

s bízva a Gondviselés jóságában reménylem, hogy testi és szellemi erőben Önt még sokáig meg fogja tartani: Nekem és magyar honvédségemnek, ki Önnek velem együtt, tanusított odaadásáért és minden irányban való gondoskodásáért hálás köszönetet mond.

Örömmel adományozom Önnek Szent István-rendem nagykeresztjét.

Kelt Eisenerzben, 1901. évi augusztus hó 12-én.

Ferenc József, s. k."

A honvédségért

— És ugyanezen alkalommal József Károly Lajos főherceg, a honvédségnek akkori főparancsnoka a honvédség, csendőrség és a honvédelmi minisztérium tisztikara küldöttségét atyám elé vezetvén, az alábbi szavakkal jellemezte a honvédségnél kifejtett működését:

„Nagyméltóságú uram! Amidőn a honvédségbe lépett, ez még nagyon gyenge lábon állott, csak kezdő volt, egészen gyermekkorát élte. Akkor Nagyméltóságod mint dandárparancsnok állt a mi sorainkban, de nemsokára rá Őfelsége megismerve Nagyméltóságod tetterejét, felemelte a minisztériumba mint államtitkárt és az naptól kezdve a magyar kir. honvédség egy új aerába lépett. Nem soká tartott azután, hogy ő cs. és ap. kir. Felsége Nagyméltóságodat miniszterré emelte és azóta fokról-fokra fejlődött a honvédség és jelenleg harcképes csapatokat mutat fel. És ez Nagyméltóságodnak érdeme, ki nem ismert éjjelt-nappalt, aki buzgón működött mindig és eréllyel látott utána, mert bizony mikor átvette, akkor igen gyenge lábon állottunk és akkor igen kezdetleges volt a honvédség."

— A honvédségnél betöltött szerepéről „A magyar királyi honvédség története" címén a Hadtörténelmi Levéltár kiadásában 1928-ban megjelent munka a következőket mondja: „Katonai ismeretei a tábornoki kar egyik legkitűnöbb tagjává, szervezési és közigazgatási

képessége a honvédelmi minisztériumban nélkülözhetetlenné téve őt."

— Felemlítem még vitéz Berkó István nyugalmazott ezredesnek — a közismert katonai írónak — „Két Nevezetes Centennárium" cím alatt a „Magyar Katonai Szemle" 1933. évi május havi 5. számában megjelent cikkét, amelyben József Károly Lajos főhercegről, a honvédség volt főparancsnokáról és báró Fejérváry Géza volt honvédelmi miniszterről írt következőképpen:

„Mai honvédségünk jórészt a régi honvédség örökéből épült fel, mert attól fejlett magyar szolgálati nyelvet, magyar nyelvű szabályzatokat, kész tisztikart és egyéb intézményeket vett át. Ennélfogva a mai honvédség is — öröksége révén — mindama munkásságnak gyümölcsét szintén élvezi, amellyel a régi honvédség naggyáalkotói, József királyi herceg és Fejérváry Géza honvédelmi miniszter, a nemzetnek és a hazának oly nagy szolgálatokat tettek.

Megilletődve hajtjuk meg a hála és kegyelet zászlaját hazánk eme két nagy fiának emléke előtt, születésük százéves évfordulója alkalmából."

A magyar darabont testőrség kapitánya

1902-ben, mikor a Széll-kormány a törvényhozástól a közös hadsereg és a honvédség ujonclétszámának felemelését kérte, kitört az obstrukció. A képviselőház kisebbsége minden igyekezete oda irányult, hogy a kormány törvényjavaslatának megszavazását lehetetlenné tegye. Széll Kálmán miniszterelnök az obstruáló kisebbséget passzív rezisztenciával akarta legyőzni, ami azonban nem sikerült. Ily viszonyok közt a kormány felmentését kérte a királytól. A felmentésnek 1903 június 27-én történt megadásával atyám is visszavonult hivatalától tizenkilenc évi miniszterségе után és többé nem vállalta a honvédelmi tárcát.

— Honvédelmi miniszterségе alatt a szegedi 46.

számú gyalogezred tulajdonosa és a katonai Mária Terézia-rend kancellárja lett. 1890-ben szolgálaton kívüli viszonyban táborszernaggyá lépett elő és ezzel elérte a békevilágnak legmagasabb tábornoki rendfokozatát. Amikor pedig e rendfokozat címeit újból szabályozták, a gyalogsági tábornoki címet kapta.

— A honvédelmi tárcáról való lemondása után atyám a szabadságolt tábornokok viszonyába került. Ekkor megbízta a király a magyar darabont testőrség megszervezésével, amelynek 1904 októberében kapitánya lett. Ettől az állásától 1905-ben miniszterelnökké történt kinevezésekor megvált.

Személyes vonatkozású intimitásokról érdeklődöm ezután a híres honvédelmi miniszter fiánál.

Báró Fejérváry Imre elhárítja a kérést.

— Rengeteg legenda, de megtörtént epizód is forog közszájon édesapámról. Ez érthető, hiszen kortársai szerint is rendkívül érdekes, eredeti egyéniség volt. Egy-egy kifejezése szólásmóddá vált, de nem hivatásom, hogy az édesapám köré font legendafüzérhez én is virágokkal járuljak. Annyit talán elmondhatok, hogy rendkívül jószívű, előzékeny és udvarias volt. Mindenkit fogadott és ha csak módjában állott, segített a kérelmezőkön. A hozzá érkezett rengeteg levél közül egyet sem hagyott válasz nélkül.

— Szeretett másoknak örömet szerezni. Megtörtént például, hogy sétája közben valamely ékszerüzlet előtt egy katonát látott, amint nagy áhítattal nézegette a kirakatot. Kérdésére elmondotta, hogy nincs órája. Édesapám megvásárolta a katona részére az órát és kedvvel legeltette szemét a boldogan távozó legényen.

Miniszterelnök

Mindezek után szóvátettük a Fejérváry-kormány működését, amelynek tagjai közül ma már csak Lukács György volt kultuszminiszter, báró Fejérváry Imre 1897-től 1905-ig főispántársa él. A „darabont-kormány"-ról

beszélünk, amelyet a politikai humor annakidején azért nevezett így, mert elnöke báró Fejérváry Géza közvetlenül kormányralépése előtt a magyar királyi darabont testőrség kapitánya volt.

— Atyám miniszterelnöki kinevezését — mondja báró Fejérváry Imre — Tisza István 1905. évi április hó 24-én kelt felterjesztésében pendítette meg az uralkodónál.

— A helyzet akkoriban ugyanis az volt, hogy egyfelől a lemondott Tisza-kabinet, amely már hónapok óta csupán az ügyek ideiglenes vezetésével volt megbízva, mind nyomatékosabban sürgette végleges felmentését a királynál, másfelől az ellenzéki pártok szövetségéből létrejött parlamenti többség, az úgynevezett koalició, amelynek kebeléből az új kormánynak kellett volna alakulni, kijelentette a király előtt, hogy csak azon feltétel alatt hajlandó kormányt alakítani, ha katonai programját a király előzetesen elfogadja.

— A koalició katonai programjában többek között benne volt az a kívánság, hogy a közös hadsereg magyar részében ne német, hanem magyar legyen a vezényleti és szolgálati nyelv. Ezzel szemben a Felség álláspontja az volt, hogy az 1867. évi XII. t.-c. 11. §-a értelmében a nyelvnek a hadsereg keretében való megállapítása alkotmányos királyi jog és hogy ragaszkodnia kell a hadsereg harcképessége szempontjából az egységes vezényleti és szolgálati nyelv fenntartásához.

— Sem a királyi kihallgatások, sem a többségi pártokhoz kiküldött királyi megbízottaknak tárgyalásai nem eredményezték a korona és koalició között fennálló ellentét áthidalását. A király is, a koalició is mereven ragaszkodott állásfoglalásához.

Ferenc József: „Sohasem fogom ezt önnek elfelejteni, Fejérváry Géza!"

— Május közepe felé az uralkodó magához kérette édesapámat Bécsbe. A kihallgatás során közölte a Felség, hogy „homo regius" útján még egy utolsó kísérle-

tet kíván tenni a koalicióval való megegyezésre. Ha ez sem vezetne eredményre, pártonkívüli, átmeneti jellegű minisztérium alakítását tervezi, atyám elnöklete alatt. A jelenlegi súlyos helyzetben pedig feltétlenül számít szolgálataira.

— Atyám erősen szabadkozott a megbízás ellen, de a végén engednie kellett a Felség sürgős kérésének és nehéz szívvel vállalta a súlyos feladatot. Áldozatkészségét könnyes szemmel köszönte meg a király e szavakkal: „Sohasem fogom ezt önnek elfelejteni, Fejérváry Géza!"

— Miután az említett újabbi homo regius-i kiküldetés is hiábavalónak bizonyult, atyám végleg összeállította miniszteri listáját és kihallgatást kért a Felségtől. Mindezt közölte Tisza Istvánnal 1905. évi június 10-iki levelében, amelyet nyomott hangulatában következőkép fejezett be:

„Remegéssel látom közeledni a napot, amidőn meg kell tennem a halálugrást, és százszorta szívesebben neki mennék — de csak szárazföldön — még a legfélelmesebb japán admirálisnak is."

— 1905 június hó 18-án mentette fel a király a Tisza-kabinetet és nevezte ki a Fejérváry-kormányt. Ez alkalommal kéziratot intézett atyámhoz, amelyben a kormány feladatául tüzte ki, hogy igyekezzék az uralkodó és a koalició közötti megegyezést előkészíteni s ezzel a többségi kormány kinevezését mielőbb lehetővé tenni.

— Midőn a Fejérváry-kabinet június 21-én az országgyűlésen bemutatkozott, mind a képviselőház, mind a főrendiház bizalmatlanságot szavazott neki. A képviselőház ugyanakkor alkotmányellenesnek is nyilvánította a Fejérváry-kormányt és vállalkozását s felhívta a törvényhatóságokat a kormánnyal szemben való passzív ellenállásra. A kormány másnap, június 22-én a királynak bejelentette lemondását, de Őfelsége a lemondást nem fogadta el.

— Így indult azután rögös útján az új kormány szekere. Sok nehézség, sok akadály leküzdése után

végül is célhoz ért. Nehéz, fárasztó, idegölő, áldozatokkal és önmegtagadással egybekötött munka teljesítése után sikerült édesatyámnak 1906. évi április hó 6-án létrehozni a megegyezést a király és a koalició között. Azokat a feltételeket, amelyek mellett a király az ország kormányzását a koalicióra bízta, az ú. n. paktumban, foglalták írásba. 1906. évi április 8-án pedig megtörtént a Fejérváry-kormány felmentése és a Wekerle-féle koaliciós-kabinet kinevezése.

— Őfelsége ugyanez alkalommal kéziratot intézett atyámhoz, amelynek egyik része így szól: „Ezen a legnehezebb körülmények közt példás áldozatkészséggel viselt állásában, a Személyemhez való leghűbb ragaszkodástól, valamint a legtisztább hazafiasságtól vezéreltetve, önfeláldozó buzgalommal kitünő szolgálatokat teljesített. Kíváló érdemeit még emelte az az önzetlen és sikeres tevékenysége, amelyet Magyarország eddigi válságos politikai helyzetéből a békés kibontakozás megvalósítása körül kifejtett".

Ferenc József pohárköszöntője a Burgban

— Miniszterelnöksége után édesatyám ismét a darabont-testőrség kapitányi állását foglalta el. Hosszú közszolgálata alatt szerzett érdemeiért az uralkodó számos kitüntetésben részesítette. A már említett katonai Mária Terézia-rend lovagkeresztjén és a Szent István-rend nagykeresztjén kívül, a Lipót-rend nagykeresztjét, a Vaskorona-rend első osztályát és a gyémántos katonai érdemkeresztet kapta. A solferinói csata 50-ik évfordulóján 1909 június 24-én a király vendégül látta a Burgban, ahol lakosztályt bocsátott rendelkezésére. Díszebédet adott tiszteletére, azon felköszöntötte és a Mária Terézia-rend lovagkeresztjéhez még a briliánsokat adományozta neki. 1911-ben 60 éves katonai jubileuma alkalmával Őfelsége emlékérmet veretett és ennek egy példányát aranyban átadta atyámnak, egy másik ezüst-

példányt pedig magának tartott meg. Számos bronzpéldányt a családtagok, csapattestek és katonai hatóságok között osztatott szét.

— Majd 1912-ben Őfelsége a Mária Terézia alapította és a bécsi udvartartáshoz tartozott magyar királyi testőrség kapitányává nevezte ki atyámat. Ezzel ismét szeretett királyának közvetlen környezetébe került.

De itt látom báró Fejérváry Imre íróasztala mellett az uralkodói kegy legfényesebb megnyilatkozásaként Ferenc József ezüst szobrát is, bevésve a következő ajánlással:

„In dauernder dankerfüllter Gewogenheit. Franz Josef".

Ezt a gyönyörű emléket a király 1913 március 15-én báró Fejérváry Géza 80-ik születésnapján adományozta kedvelt öreg katonájának.

E szép történelmi emlék hatása alatt megkérem báró Fejérváry Imrét, legyen szíves néhány szóval saját életéről megemlékezni, hiszen már nyolc évvel édesapja miniszterelnöksége előtt Baranya vármegye és Pécs szabad királyi város főispánja volt és közéleti működése részben egybeesik azzal a korral, amikor édesapja körül felváltva a szeretet és a támadás hullámai csapkodtak.

Baranya és Pécs főispánja

— Magamról nem kívánok beszélni — szögezi le báró Fejérváry Imre. — Nagyon régen visszavonultam már a politikától. Néhány kronologikus adatot azonban — ha kívánja — elmondhatok önnek.

— 1866 február 20-án születtem Bécsben. Középiskolai tanulmányaimat a Theresianumban, jogi tanulmányaimat pedig Debrecenben és Budapesten végeztem s ez utóbbi helyen avattak doktorrá. Közszolgálati tevékenységem Baranya vármegyéből indult ki. Ugyanis Kardos Kálmán akkori főispán 1889 július 8-án vármegyei tiszteletbeli aljegyzővé, majd gróf Teleki Géza belügyminiszter — Teleki Pál miniszterelnök édesapja —

1890 február 12-én Kardos mellé főispáni titkárrá nevezett ki. E minőségben csaknem két évet töltöttem a vármegyében és Pécsett, ahol megismertem a két törvényhatóság közigazgatási és társadalmi viszonyait. 1891 végén a belügyminisztériumba kerültem mint segédfogalmazó, ott szolgáltam mint fogalmazó és segédtitkár is. 1897 március 7-én Baranya vármegye és Pécs szabad királyi város főispánjává neveztek ki, amely állásomról 1905 decemberében lemondottam.

Ilyen rövid életrajzi adatokkal tér ki báró Fejérváry Imre kérdéseim elől, mert magáról nem akar kimerítően beszélni.

— Az akkori idők politikusai közül mégis ki gyakorolt méltóságodra különösebb hatást? — kísérletezem ismét a kérdéssel.

— Tisza István nagy egyéniségével, acél jellemével és ízzó hazaszeretetével volt rám a legnagyobb hatással az akkori kor politikusai közül. Az 1910. évi képviselőválasztás alkalmával mandátumot ugyan nem vállaltam, azonban mint a Nemzeti Munkapárt végrehajtóbizottságának előadója, teljes odaadással vettem részt a választási küzdelemben.

Távozásom előtt mégegyszer megkockáztatom báró Fejérváry Imréhez a kérést, hogy miután báró Fejérváry Gézában lehetetlen neki csak édesatyját látni, hanem meg kell látnia benne a közélet hosszú ideig volt vezető tényezőjét is — vázolja előttem néhány szóval a nagy férfiú egyéniségét.

— Édesapám egyénisége — mondja báró Fejérváry Imre — katonai pályájáról a politikai pályára való átlépésével miben sem változott.

— A solferinói csata évéből származó minősítési lajstrom „Kedély- és jellemtulajdonság s szellemi képesség" című rovatában következőképpen jellemzi őt:

„Vidám, élénk és jószívű, emellett nyilt, igazságos, határozott és minden tekintetben becsületes jellemű, telve ambicióval és eréllyel; igen kitartó, sok tehetséggel, gyors és jó felfogással s gyakorlati ésszel bír."

— Élete végéig ilyennek ismertem magam is édesatyámat. S még egy jellegzetes tulajdonságát kell felemlítenem: rendíthetetlen kötelességérzetét.

Tisza István emlékbeszéde a Házban

Ezek után báró Fejérváry Imre, hogy megkönnyítse írói feladatomat, kivette könyvtárából a képviselőházi naplónak azt a füzetét, amely Tisza István miniszterelnöknek báró Fejérváry Géza halálakor 1914 április 25-én tartott képviselőházi beszédét tartalmazza.

— Itt van — mondja báró Fejérváry Imre — a nemzet mártírjának atyámról mondott megemlékezése:

„Férfias és kemény egyéniség volt, erős jellem, meleg szívvel, minden szépért, jóért és igazért hevülni tudó lélekkel párosulva. Utálattal fordult el minden alacsony dologtól, lelke melegével szerette mindazt, ami hű, igaz és nemes volt, mert hiszen hű, igaz és nemes volt az ő egyénisége is.

A katona állott előttünk ő benne a maga legszebb, legmagasztosabb, legideálisabb értelmében. Hiszen mint katona kezdte pályáját s már azóta is eltelt egynéhány esztendő, amióta felszázados évfordulóját ülte meg — még akkor előrehaladott kora dacára testi épségben és erőben — annak a nevezetes fegyverténynek, amely az akkor még fiatal, nagy reményekre jogosító katonatiszt homlokára övezte a babért.

Fényes katonai pályájáról ment át a politikai közélet szolgálatába, magával hozva és érvényre juttatva ezen a téren is az egyéniségét valóban jellemző katonai erényeket. Bátorság, szilárdság, egyenesség, a világosan maga elé tüzött cél felé való szilárd törekvés jellemezte politikai eljárásában, s mindenekelőtt az a kötelességérzet, amely az előtte levő célnak, a gondjaira bízott közügynek és közérdeknek feltétlenül alárendelt minden egyéni tekintetet. Hiszen a katona az, aki hivatásának betöltésében bármely pillanatban készen áll az egyéniség teljes feláldozására is. Ez a katona nyilvánult

meg ő benne egész közpályájának kis és nagy fordulataiban az egész vonalon.

Mert nála soha felfedezni nem lehetett lelkének egyetlen rejtekhelyében sem, egyéni érdeket, egyéni hiúságot, egyéni ambiciót. A célt szolgálta az igaz férfi egész hűségével és egész erejével, a célt, amelynek szolgálatába szegődött. Ebben a szolgálatban egy közös nagy érzéssel, közös szeretettel szolgálta királyát és nemzetét. Egész működésének, hogy úgy mondjam, egész hivatásának tulajdonképpeni lényege, gerince, kvintesszenciája a trónnak és hazának együttes szolgálata.

Az ő missziója az volt hosszú évtizedeken keresztül, hogy közvetítse a megértést király és nemzet közt, hogy e megértés útjából elhárítsa az akadályokat és talán csak egy késő nemzedék fogja igazán megtudni és megbecsülni azokat a nagy szolgálatokat, amelyeket e téren sokszor zajtalanul teljesített, sokszor oly tevékenységgel, amelyről a hozzá közelállók közül is csak nagyon kevesen tudtak. És azután, amidőn egyszer mégis kitörni látszott a meghasonlás király és nemzet között, ő volt az, aki kockára tette mindenét, aki áldozatul vitte egy hosszú élet alatt megszerzett összes népszerűségét, összes kedveltségét, azt az egész fényt és díszt, amely a magyar nemzet szívében az ő alakját már akkor körülvette, hogy egy curtiusi ugrással abba a mélységbe vesse bele magát, amely tátongani kezdett király és nemzet között.

Akkor a felkorbácsolt szenvedély üvöltött rá ezért az önfeláldozó elhatározásért. De megérhette azt az időt, amikor megértette és méltányolta ezt a cselekedetét is az egész hálás magyar nemzet és azt hiszem, ma különbség nélkül minden igaz magyar embernek hálás elismerése, szeretete és kegyelete kíséri őt sírjába.

Adja Isten, hogy ezt a kegyeletet időtlen időkig fentartsa és megőrizze lelkében egy oly magyar nemzet, amely meg tudja érteni az ő egyéniségét, az ő erényeit, az ő cselekedeteit; és adja Isten, hogy változatlanul fennálljon és trón és nemzet számára megteremje

áldásos gyümölcseit az a kölcsönös megértés, az a lelki egybeforradás király és nemzet között, amelynek ő szentelte mindenét, ő áldozta egész erejét és egész életét".

Eddig szól Tisza István drámai erejű megemlékezése. Klasszikus szavak, klasszikus férfi szájából.

Tisza István így gondolkodott Fejérváry Gézáról, aki egy szebb, lovagiasabb, boldogabb korszakban volt hős katona, nagy hazafi, gránitjellem.

gróf FESTETICS SÁMUEL

(Gróf Festetics Domokos tulajdonában lévő eredeti után)

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

gróf FESTETICS DOMOKOS

(Photo Franz Löwy, Wien)

GRÓF FESTETICS SÁMUEL – GRÓF FESTETICS DOMONKOS

Amidőn 1935 tavaszán a Gömbös-féle választások után összeült az újonnan megválasztott országgyűlés és megtörtént a plénumban való bemutatkozása — sokaknak feltűnt a jobboldal egységes, zárt mezőnyében egy magas, karcsú, fiatal honatya, aki már első politikai debütálásánál a régi parlamenti harcosok rutinjával és szenvedélyességével villogtatta meg küzdő pengéjét.

A fiatal honatya gróf Festetics Domonkos, a szigetvári kerület országgyűlési képviselője volt.

A rendkívül heves és küzdelmes választási harc, amely gróf Festetics Domonkos és ellenfele, báró Biedermann Imre között viharzott és amely gróf Festetics Domonkos fölényes győzelmével végződött, egyszeribe az érdeklődés homlokterébe állította a fiatal Festetics Domonkos grófot.

A jobboldali sajtó szertelen tömjénezése, éppenúgy mint a baloldali sajtó rendkívül heves támadásai lehetetlenné tették, hogy Szigetvár fiatal követéről objektív, tárgyilagos, retus nélküli portrét kapjon a magyar politikai közvélemény.

Megpróbálok tehát átlépni a politikai sáncokból és farkasvermekből, arra az exterritóriumra, ahonnan gátlások nélkül lehet szemlélni az embereket és eseményeket a maguk emberi közelségében: az apjáról és saját magáról beszéltetem gróf Festetics Domonkost minden politikai beállítottság, pártkeret és él nélkül és íme mindjárt fel is tünnek gróf Festetics Domonkos énjének igazi kontúrjai.

„Apám a katonaság felé vonzódott"

— Édesapja szintén politikus volt? — teszem fel az első kérdést Festetics Domonkos grófnak.

— Apám, gróf Festetics Sámuel nem volt politikus — mondja gróf Festetics Domonkos. — Hogy miért nem politizált apám? Én azt hiszem, hogy nem csupán azért, mert nem érdekelte a politika, hanem elvből sem. Ő inkább a katonaság felé vonzódott, azonban a föld szeretete később mégis a gazdálkodás felé sodorta és azt hiszem falusi magányában volt a legmegelégedettebb.

— A szülői ház politikaellenes légkörében mégis hogyan érlelődött meg méltóságodban a közélet, a politizálás iránti nosztalgia? — kérdem Festetics Domonkos grófot.

— Hát kérem, hogy őszinte legyek, fiatalkoromban én sem érdeklődtem a politika iránt. Amikor egyetemi tanulmányaimat Grácban és Innsbruckban befejeztem, Olaszországba, Franciaországba és Svájcba utaztam, hogy tanulmányozzam az ottani kulturális és gazdasági intézményeket, hogy majdan tapasztalataimat saját gazdaságomban hasznosíthassam.

— Itthon azután — folytatja gróf Festetics Domonkos — mindjobban erősödött bennem az érzés, hogy a születési előny és a nevemhez fűződő történelmi tradiciók nem engedhetik meg számomra az elefánttoronyban való életet, mégha az természetesen nagyobb passziókkal is jár.

„Meg akartam ismerni közelről a nép lelkét"

— A csertői uradalomban, amelyet 1931-ben vettem át, a földesurak szokványos érdeklődésén túlmenően kezdtem figyelemmel kísérni napszámosaim és a falu népének szociális és társadalmi viszonyait. Érdekelt a nép pszichológiája. Meg akartam ismerni egészen közelről a lelküket. Persze nem a földesúr, a gróf hozzáférhetetlen magasságából, vagy egyes pesti szociógrafusok ködfelhőjéből, hanem közöttük elvegyülve, pana-

szaikat, sérelmüket meghallgatva próbáltam egyetemes érdekeiket a lehetőségig megvédeni.

— Ezt a felfogást, a néppel való ilyen bánásmódot apámtól örököltem, aki jóllehet igen szigorú, de igazságos ember volt felfelé és lefelé egyaránt. A nép megérezte és megértette az én lelkemet és az irántuk való érdeklődésem szálaiból sodródott idővel az az elszakíthatatlan kötelék, amely engem szigetvári választóimmal összekötött. A nép látta, hogy a magasabb származás nemcsak előnyt, hanem kötelezettséget is jelent viselőjére és ezzel adtam meg a választ kérdésére: hogy mi vitt engem a politika felé. Mert állíthatom, hogy tisztán az a harmónia, amely köztem és a kisemberek között oly előnyösen kifejlődött, indított el engem a politika küzdelmes útjára.

Szigetvár követe

— 1933-ban Kaposváron a törvényhatóság tagja lettem, majd 1935-ben országgyűlési képviselővé választottak.

— Mik voltak méltóságodnak első politikai tanulságai?

Frappánsan válaszol gróf Festetics Domonkos.

— Hogy őszinte legyek, első nagy deillúzióm... Ugyanis közelébe érve a politika „misztériumához", azt kellett rögtön tapasztalnom, hogy egyes politikusok valósággal sportot űznek abból, hogy minél eredményesebben és hathatósabban használhassák ki az alsóbb néposztály nyomorát és főleg politikai tájékozatlanságát. Azt észleltem, hogy a politikában az egyik legnagyobb faktor sajnos a demagógia, amely még a korteshordón úgy ahogy megbocsátható, de a Ház plénumából, a törvényhatóságok és egyéb köztestületek termeiből minden eszközzel ki kell irtani.

— Apám például — amint már fentebb is említettem — nem volt politikus, de a szónoklatoknak azt a nemét, amely hatáskeltésben és lázításban merül ki, lelke mélyéből elítélte.

„Politikai ideálom: Gömbös és Mussolini"

Képviselővé választásának körülményeiről és néhai Gömbös Gyulához való viszonyáról beszélgetünk. Gömböshöz gróf Festetics Domonkost, amint ismeretes, a barátságnak meleg szálai fűzték.

Még most is kegyelettel a hangjában és „vezérem"-ként aposztrofálja Gömbös Gyulát.

— Gömböst személyesen csak megválasztásom után ismertem meg. Politikai irányzata és politikai metódusainak helyessége, de a lényéből kiáradó szuggesztív erő is hozzájárult ahhoz, hogy a legmélyebb barátsággal és odaadással támogassam őt törekvéseiben. Pedig sokszor nem rejtettem véka alá a meggyőződésemet, ha az nem egyezett az övével.

— Ezzel kapcsolatosan egy kis epizódot mondok el önnek.

— Egyízben, mikor felmentem a miniszterelnökségre, a nagyszámú látogatók miatt nem tudtam hamar bejutni a miniszterelnökhöz. Mire én kissé hangosan kifakadtam parancsőrtisztje, Szakváry Emil előtt. Éppen nagyban méltatlankodom, mikor észrevétlenül kinyílt az ajtó és kijött Gömbös. Vállamra tette a kezét és gúnyosan így szólt: „Ejnye Dózsi, hát már az előszobámba jössz defetista beszédeket tartani . . ."

— Politikai ideálom volt Gömbös Gyula, — mondja mély rezignációval a hangjában gróf Festetics Domonkos. — A másik politikus, aki hasonló hatással volt reám: Mussolini, akit személyesen ismerek. 1923-tól 1927-ig künn voltam Rómában és így közvetlen szemlélője és tanuja lehettem Mussolini gigantikus nemzetépítő munkájának.

— Milyen céljai és tervei vannak a politikában gróf úrnak? — kérdem végezetül Szigetvár ifjú követét.

— Ne vegye frázisnak, de célom valóban csak az, hogy a népért, a kisemberekért, az elesettekért dolgozzam legjobb képességem szerint. Meg kell azt is ezúttal mondanom, hogy jobboldali beállítottságom nem jelenti

azt, mintha én a nemzet igaz ügyeiért való küzdelemből bárkit ki akarnák rekeszteni. Sőt én azt tartom, hogy a nemzetnek azok a politikusok tesznek jó szolgálatot, akik a nemzeti összefogás alatt nem egy politikai árnyalatnak koóperációjára gondolnak, hanem egyesíteni kívánnak minden nemes törekvést és szándékot, jöjjön az — felekezetre való tekintet nélkül — bármelyik oldalról.

— Ez az én politikai hitvallásom. Amikor ezt leszögezem, magam előtt látom felejthetetlen emlékezetű édesapámat is, aki politikamentesen is mindig ilyen megfogalmazásban értelmezte a nemzeti összefogást . . .

GAAL GASZTON

(Szenes felv.)

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

GAAL OLIVÉR

(Irisz felv.)

GAÁL GASZTON – GAÁL OLIVÉR

Az alábbi beszélgetést még 1936 márciusában folytattam Gaál Olivérrel, nem sokkal a képviselővé történt megválasztása után.

Gaál Gasztonnak, a független kisgazdapárt néhai nagy vezérének fia.

Gaál Gaszton már életében fogalom volt, halála után azonban szinte történelmivé magasztosult a boglári földesúr alakja.

Az első és a második nemzetgyűlés elnöke volt Gaál Gaszton. Megingathatatlan puritán jellem, a politikusok azon fajtájából, aki midőn elveit veszélyeztetve látta, le tudott szállni a magas elnöki székből, hogy ellenzéki padsorokból védje meg álláspontját, mint az elvek és meggyőződések tántoríthatatlan lovagja.

A szikár, csontkeretes szemüvegű, kissé hajlott Gaál Gaszton haláláig hű maradt az ellenzéki padokhoz, ahhoz a baloldali mezőnyhöz, amelynek első sorában Apponyi Albert helye mellett most egy bronzrelief emlékeztet a nagy agrárpolitikus halhatatlan emlékére.

Fia, Gaál Olivér ott ül már a képviselőházban atyja történelmi helye mögött.

Gaál Olivér még kissé elfogódottan lépked a parlament pirosszőnyeges, márványoszlopos folyosóin. A politikában most végzi Gaál Olivér első nyilvános szárnypróbálgatásait. Ismerkedik az emberekkel, ismerkedik a légkörrel.

Magas, vállas férfiú Gaál Olivér, olyan bajuszt visel, mint néhai apja. Fekete ruhában van, amely ünnepies színt és komolyságot kölcsönöz a fiatal képviselőnek. Megválasztása óta harmadszor van a képviselőházban.

Az új és érdekes személynek kijáró udvar veszi körül Gaál Gaszton fiát. Gajáry Kálmán, a kisgazdapárt népszerű titkára kalauzolja a fiatal honatyát a Házban.

Politikai hitvallását és egyéni elveit minden bizonnyal párthatározat folytán taktikai szempontokból a szűzbeszédéig konzerválnia kell Gaál Olivérnek.

Nem is beszélünk tehát politikáról, mert egyelőre jobban érdekel bennünket az az út, amelyet Gaál Gaszton fia a képviselőségéig tett meg.

„Apám földművest akart belőlem nevelni és nem politikust"

A parlament folyosójának egyik pamlagán ülve beszélgetünk. Mindenekelőtt a hetekkel ezelőtt lezajlott képviselőválasztásról beszél Gaál Olivér, amellyel, amint ismeretes, az általa megpetíciónált és a közigazgatási bíróság által megsemmisített kormánypárti mandátumot sikerült neki nagy többséggel elnyernie.

— Öreg emberek sírtak örömükben, amikor javamra dűlt el a választási harc — mondja Gaál Olivér.

— Minek tulajdonítja képviselő úr a lengyeltóti kerület választópolgárságának nagy lelkesedését, a kisgazdapárt népszerűségének, vagy Gaál Gaszton névnek?

— Természetesen, elsősorban boldogult édesatyám neve, politikai eszménye, puritán elveinek szelleme hódította meg számomra a kerület bizalmát. Tagadhatatlan tény, hogy a választópolgárok szavazataikat úgy tették az urnákba, mintha azzal virágot tennének boldogult édesatyám sírjára. A szavazatokat ennek a kegyeletnek a jegyében adták le a lengyeltóti választópolgárok. De nagy része van a győzelemben pártomnak, a Független Kisgazdapártnak is, amely letéteményese édesatyám politikájának és amely párt tisztán lobogtatja azt a zászlót, amely felejthetetlen édesatyám kezéből kiesett.

— Politikusnak nevelte képviselő urat édesatyja?

— Atyám földművest akart nevelni belőlem és nem politikust. Mint ahogy ő is egész életén keresztül szerel-

mese volt a földnek. Atyám a magyaróvári gazdasági akadémián nyert diplomát, majd mint gazdasági gyakornok a mezőhegyesi állami birtokra került. Atyám vérbeli gazda volt elsősorban és csak másodsorban volt politikus. A mezőgazdaságban szerzett alapos felkészültsége azonban akaratlanul is a politika területére sodorta, még pedig a politikának arra a síkjára, amely a legnagyobb nemzeti kincset, a földet és annak művelőjét, a kisbirtokost kívánja megvédeni a hatalmasok túlkapásaitól.

— Fenntartás nélkül fogja követni képviselő úr édesapjának politikáját?

— Egyelőre, amint mondottam, nem akarok politikáról nyilatkozni, de azt máris leszögezhetem, hogy jövőbeli politikai munkásságomat teljes egészében azoknak az érdekeknek a védelmébe kívánom állítani, amelyekért atyám haláláig küzdött. Meg kell jegyeznem, hogy ez nagyon természetes is, mivel nemigen lehet bonckés és revízió alá venni azokat a tiszta politikai ideálokat, amelyek édesatyám politikáját jelentették.

— Milyen pályát választott volna magának képviselő úr, ha történetesen nem Gaál Gasztonnak a fia?

— Én talán akkor is csak földműves, gazdaember szerettem volna lenni — azzal a különbséggel, hogy akkor talán nem lettem volna képviselő.

— A privát életében mostan mivel foglalkozik képviselő úr?

— Gazdálkodom a birtokon, amely atyai örökség folytán rám maradt. Sokszor én magam is megfogom az eke szarvát, mint ahogy azt boldogult édesatyám is gyakran megtette.

— A proletárdiktatúra alatt balatonboglári birtokunkat állami tulajdonba vették a kommunisták. Meg kell állapítanom, hogy még a kommunisták is némi megértéssel és tisztelettel viseltettek atyám személyével szemben, mert megengedték atyámnak az elkobzott birtok kezelését. Atyám ezt kereken visszautasította, mire a kommunisták visszahagytak saját tulajdonunknak 4 holdat,

amelyből atyám konyhakertet csinált. Ez volt annakidején az ő földbirtoka, amelyben ő maga kézimunkásként dolgozott 1919 március 28-tól május 3-ig.

Gaál Gaszton esténként a szövetkezetben könyvelt

— Hogyan élt édesatyja otthon, a boglári kúriában?

— Atyám magánélete és közélete között valóban semmi különbség nem volt. A fővárosban is ugyanazt az egyszerű életmódot folytatta, akár lenn Bogláron, vagy a tanyáján. A pózolást és a nagyképűséget gyülölte a legjobban, minthogy ezek voltak a legtávolabb puritán lényétől. A képviselőház elnöke, a legnagyobb polgári párt vezére, ha hazajött Pestről, a legnagyobb természetességgel ment át esténként a szomszédos szövetkezetbe könyvelni — nem lévén akkor más tollforgató ember a faluban.

— Ezeket az eszményi vonásokat láttam én édesatyámnál — mondja Gaál Olivér. — Hogy örököltem-e azokat? — Itt mélyet sóhajt Gaál Gaszton fia.

— Szeretnék méltónak bizonyulni az ő nagy szellemèhez — teszi hozzá határozott hangon.

GÖMBÖS GYULA

(Egykori fénykép után rajzolta Gehl Zoltán)

SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

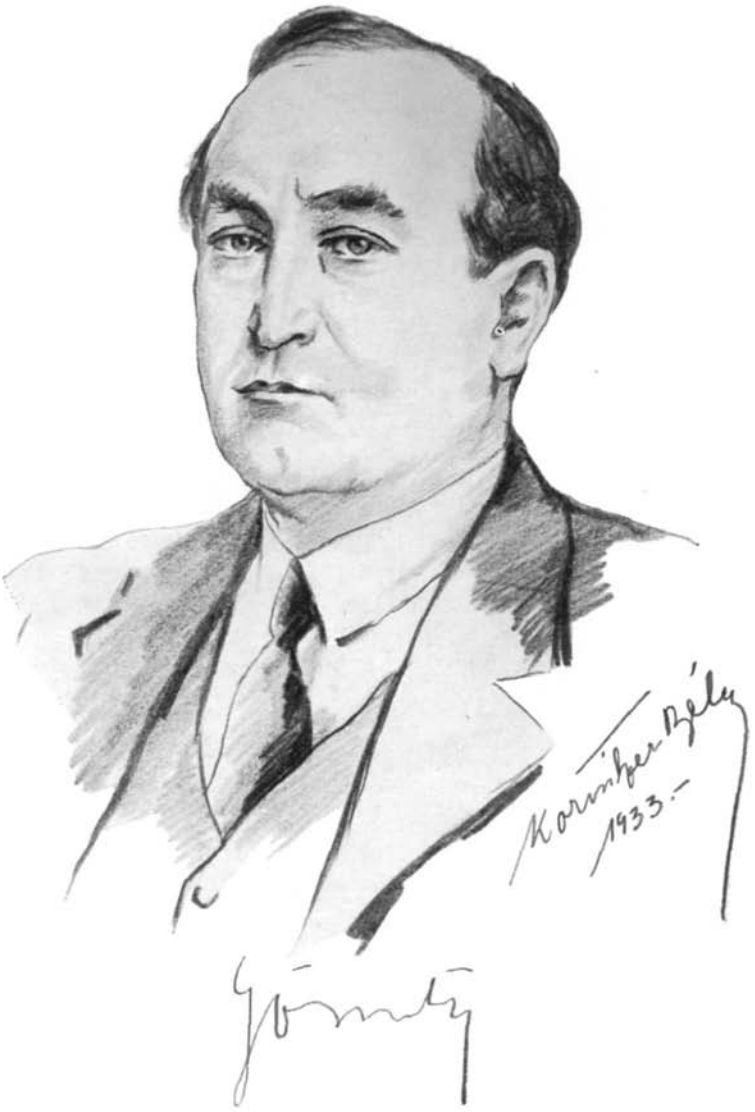

(Ceruzarajzom Gömbös Gyuláról. Eredetije az Országgyűlési Múzeumban van)

GÖMBÖS GYULA – VITÉZ GÖMBÖS GYULA

A nagy karrierekben, amelyek nélkülözték a születési és pénzkiváltságok természetes előnyeit, találunk mindig valami meseszerűt. Mintha a sors szeszélye tréfát akart volna csinálni, hogy megfricskázza a megszokott társadalmi rendet. A meseköltők ilyenkor szoktak az egyszerű favágóból királyfit, a szolgálólányból pedig királylányt csinálni.

Gömbös Gyula tüneményes pályafutása szintén meseszerű, de ehhez a meséhez az élet, a valóság szolgáltatta a kellékeket és a statisztériát.

Nézzük meg közelebbről az életnek ezt a meseszövését. Nézzük meg egész közelről Gömbös Gyulát, aki abban a megtiszteltetésben részesített, hogy miniszterelnök korában fogadott, 1933 májusában.

Délután két óra van. Egymásután kanyarodnak el a nagy RR. jelzésű miniszteri kocsik a Sándor-palota nemes egyszerűségében is finom homlokzata előtt. Vége van a minisztertanácsnak. A kabinet tagjai már mind hazamentek, de a miniszterelnök még dolgozószobájában van.

Félháromra vagyok beiktatva a miniszterelnök gazdag programjába, de várakozni kell, mert amint a miniszterelnök személyi titkárától Vass Elektől hallom, a kormányelnök este nagy beszédet mond a Házban és most készíti hozzá jegyzeteit.

Nagy elődök arcképei

A várakozás alatt elnézem a falon függő nagy elődök képeit. Bismarck nagy partnere, a kiegyezés Andrássyja, igazi férfias szépségében. Itt van díszes testőrkapitányi

egyenruhájában, csillogósan, daliásan, keményvágású tekintettel báró Fejérváry Géza, a mosolygó macskabajuszú báró Bánffy Dezső, az angol lordra emlékeztető Wekerle Sándor, a komolytekintetű Khuen-Héderváry Károly, a joviális bankárra emlékeztető körszakállas Széll Kálmán és a gránitból faragott nagy mártír: Tisza István.

Nevök egyenként fogalom, együttesen pedig a kiegyezés utáni Magyarország történelmét jelentik. Egykét kivétellel az arisztokrácia osztályához tartoztak ezek a kormányfők. De főurak tartották az ország rúdját az összeomlás után is: Teleki Pál, Bethlen István, Károlyi Gyula személyében. Most egy murgai néptanító fia ül a miniszterelnöki székben . . .

Az út a tolnai kis faluból, az oszlopos fehértornácú tanítói lakból a miniszterelnöki empir palotáig annyi érdekességet rejt magában, hogy bizvást kielégítheti egy meseköltő fantáziáját is. Hogy milyen körülmények játszanak közre egy ilyen rendkívüli pályafutás állomásain hogy miképpen lesz hős a sorstól prózai szerepekre rendelt egyedekből — ezekre akar e sorok írója választ kapni attól a férfiútól, aki személyében ennek a problémának a legérdekesebb és legtipikusabb megszemélyesítője.

Gondolataimat ajtónyílás szakítja félbe, a kitáruló nagy fehér szárnyasajtóban megjelenik a miniszterelnök. Vass Elek katonásan pattan fel asztala mellől, most én következem.

A miniszterelnök íróasztala mellett ülve fogad. Kezében papirvágókés, a másik kezével az éppen berregő telefonkagylót veszi fel. Sötétszürke zakó, világos kasanadrág van rajta. Kedvenc viselete a miniszterelnöknek, mert gyakran öltözködik így. Miközben beszél, hátradől a székében. Ivelt nagy homloka, bozontos szemöldöke, éles metszésű dacos szája, az arcjáték állandó ritmikájával kísérik mondanivalóit. Mozgalmas, eleven arca van Gömbös Gyulának, amelyen beszédesen érzékelhetők a bensőjét uraló indulatok és érzelmek.

Most hirtelen feltekint reám a miniszterelnök és a magyar úr szivélyességével, szemesarkából kinál meg az

vitéz GÖMBÖS GYULA

(Szenes felv.)

SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

asztal mellett lévő bőrfotellel. Fél perc és jellegzetes, rövid tömör mondataival már be is fejezte a beszélgetést és ismét kérdően tekint fel rám szemüvege mögül (amelyet most látok rajta először) a világoskék szempár.

A murgai tanító

Elmondom újból előterjesztett kérelmemet, mire a miniszterelnök így szól:

— Gondolkodtam ezen a témán és érdekesnek tartottam. Mert az ember lelki arcát nézetem szerint a leghívebben az a fénykör mutatja meg, amelyet a szülői ház tűzhelye vetít rá. Ez tehát az apára és fiúra egyaránt vonatkozik.

— Ha az arcképét, melyet elsősorban édesatyámról és rólam akar megrajzolni, mentesíteni tudja a pozíciómnak kijáró barokkos díszektől — akkor ezekből a realitásokból hasznos tanulságokat szűrhet le magának elsősorban az a fiatalság, amelyben kis mértékben van a hivatástudat, a predesztinációnak az a szükséges mértéke, amelyek hijján csak közepes koncepciók és elhatározások születhetnek.

— Hogy édesatyám tanító volt, én meg az ország miniszterelnöke lettem, ebben én azért nem látok különösebb jelentőséget, mert bennem gyermekkorom óta élt és lobogott valami elhivatottság-féle, küldetésszerű sugallat, amely már a murgai dombok között megépítette mai pozíciómhoz — vegye ezt szószerint: a miniszterelnöki székhez — a szivárványhídat. A hivatástudat nélküli ifjúság talán ösztönzést és biztatást fog meríteni az én pályafutásom kispolgári elemeiből. Ezért készséggel beszélek róla.

— Családom ősi vasmegyei nemes család volt. Vármegyei urak, katonák, táblabírák voltak közöttük. Egyik ősöm a nemesi felkelő seregben Napoleon ellen harcolt.

Édesapja ifjúságáról beszél a kegyelmes úr, amikor édesapja tanítói oklevéllel a kezében jelentkezett a

baranyamegyei Hidason, hogy a hirdetett tanítói állásra igényt tartson. Meg is választották, de itt csak két évig működött. 1882-ben, 24 éves korában már Murga község tanítói állására hívták meg. Hamarosan a legnagyobb tekintélye lett a németajkú községnek. Igazi nevelője és lelke lett a murgaiaknak.

— 1886-ban házasságra lépett édesanyámmal, született Weitzel Anna Máriával. Én voltam az elsőszülött gyermekök.

— Az első elemire világosan visszaemlékszem, meg arra is, hogy rossz gyerek lehettem — mondja mosolyogva a miniszterelnök — mert a tanítói s egyben atyai nádpálca gyakran suhogott felettem. Apám roppant tekintély volt nemcsak családunkban, de a faluban is. A németajkú néphumor úgy hívta, hogy: „Der Herrgott von Murga", „a murgai Atyaúristen". Daliás testtartású, határozott fellépésű ember volt. Csak nyilt kék szeme árult el valamit az énjét alapjában uraló gyöngédségből. Fegyelemmel és roppant szigorúsággal nevelt bennünket. Gyermekkoromban nemcsak az iskolában kellett félnem a tanító úrtól, hanem otthon a szülői házban is, ahol édesapám az iskolában gyakorolt eréllyel és komolysággal irányította neveltetésünket. Most utólag örülök ennek a kemény „spártai nevelésnek", mert keménnyé kovácsolt és megedzett az élet súlyos problémáival szemben. És ott a murgai fehérre meszelt kis elemiben lopózhatott a szívembe mai eszményem: az új, kasztnélküli magyar embertípus alakja, mert én, a „tanító úr fia" nem éreztem semmi kiváltságot, vagy kedvezést a padban mellettem ülő zsellérgyermekkel szemben.

— Édesapám nagyszerű ember- és nemzetnevelő munkájának hatása rányomta a bélyeget egész pályafutásomra.

— Édesanyám német származású asszony, apám németajkú községben tanított, de megalkuvás nélküli kemény magyarokat neveltek. Többek között ezért vagyok a leghálásabb nekik.

— A harmadik elemit már Sopronban végeztem, mi-

vel édesapám ott kapott tanítói állást. Itt a Ferenc József-tér 6. sz. alatti híres Fabricius-házban laktunk. A szép, tágas lakás kellemes csere volt a kis murgai tanítói lakkal szemben, de tizenöt év multával, nyilván faluja iránti rendkívüli nosztalgia hatása alatt visszatért az evangélikus metropolisból a bogárhátú Murgára. A városi tanító úrból ismét falusi tanító lett, hogy a későbbi „civitas fidelissima" városában terjesztett magyar szellemet tovább plántálja a németajkú magyar murgaiak lelkében.

Hogyan lépett Gömbös Gyula a katonai pályára?

— Hogyan került excellenciád a soproni gimnáziumból a kadétiskolába? — kérdezem a miniszterelnököt. — Önálló elhatározás volt ez, avagy édesapja sarkalta a katonai pálya felé? — A miniszterelnök az ablak előtt jellegzetes terpeszállásban áll. Lenéz a Dunára az alant elterülő dübörgő milliós városra. Olybá tűnik most, mintha a magas katona inspiciálná az előtte dobbanó léptekkel elvonuló ármádiát . . .

A miniszterelnök határozottan felel:

— Igen. Mindig vágytam a katonai élet után. De édesapám is, már zsenge gyermekkoromban úgy látta, hogy katona leszek. A vad iskolai csaták és verekedések után szokta mondani: „Ez a fiú jó lesz katonának" . . .

A kegyelmes úr most a szoba sarkában lévő kis asztalról fényképet vesz elő: mosolygós, magyarosbajuszú férfit ábrázol: édesapját, a murgai tanító urat.

Eltünődve nézi a képet, de hamarosan elkomorodik az arca.

— Tizenkét éve már, hogy szegény apám meghalt, — mondja Gömbös Gyula — de jóságos komoly arca úgy áll előttem, mint amikor utoljára láttam. Friss, egészséges volt. Szívgörcs ölte meg 63 éves korában. Ott fekszik a murgai dombtetőn, kedvenc falujában, amelyhez minden idegszálával vágyódott.

A miniszterelnök elhallgat.

Csend üli meg a dolgozószobát. A kegyelet csendje, amelyet nem akarok kérdésekkel megzavarni.

A miniszterelnök most kérdően tekint reám.

— Remélem kielégítettem a „sajtó" kíváncsiságát, — mondja, hangjában kedves közvetlenséggel.

— Részben igen — mondom óvatosan. — Mert szeretnék excellenciád pályafutásának továbib etapjairól is írni. Az útról, amely a pécsi honvéd-hadapród iskolától a miniszterelnöki székig vezetett.

A miniszterelnök elhárítja az érdeklődést.

— Magamról nem kívánok beszélni, de ha ön — amint látom — mindenképpen színes riportot akar — elmondhatok néhány érdekesebb mozzanatot ifjúságomról, de csak addig a korig, amíg nem váltam politikussá.

— Első komolyabb élményem a pécsi hadapródiskolában volt a harmadik évben. Báró Hazai Samu vezérezredes jött le meglátogatni az iskolát. Hazai báró nyilvánosan megdicsért az osztály előtt és érdekes, hogy tizenöt évvel később a sors úgy hozta, hogy mint vezérkari százados Hazai Samu mellé, a pótlásügyi főnökségre lettem beosztva szolgálattételre.

— 1900-ban a 25. honvéd gyalogezred zászlóaljához vezényeltek Varasdra, Horvátországba. E honvédezredeknél a szolgálati nyelv és így a vezényszó is horvát volt, amelyet rövidesen elsajátítottam.

— 1907-ben Zágrábba, Horvátország fővárosába kerültem, ahol akkor Boroevics Szvetozár altábornagy volt a honvédkerületi parancsnok. Sok érdekes emlékem van Zágrábról. Előttem van a híres plitvicai-bál (ezt a plitvicai társaság rendezte), amely a plitvicai tavak idegenforgalmának emelésére alakult. A horvát előkelőség színes keleties pompájában vonult fel a bálra a bánnal az élén. Igazi békebeli mulatság volt.

— 1908-ban Bécsújhelyre kerültem. Itt a kard- és tőrvivóversenyen aranyérmet nyertem.

— 1912-ben a bécsi császári és királyi hadi iskolába kerültem.

A császárvárosról beszél a kegyelmes úr.

— A bécsi évekből a legérdekesebb emlékem közé sorozom találkozásomat a Kormányzó Úrral, aki akkor szárnysegédi minőségben Ferenc József mellé volt beosztva. Jól emlékszem, minden nap pontosan háromnegyed nyolckor lovagolt ki, hogy reggeli sétáját elvégezze.

— A másik élményem már a hadi iskolában történt, de ez már izgalmasabb volt:

— A hadsereg szervezési kérdéseinek megvitatásánál, főleg a katonai szempontok mérlegelése közben arra a meggyőződésre jutottam, hogy Magyarországnak, de a monarchiának is nagy érdeke az önálló magyar hadsereg mielőbbi megszervezése. Ezen meggyőződésemnek — nem kis meglepetésére tanáraimnak és osztrák hallgatótársaimnak — egy rövid előadás keretében kifejezést is adtam. Szavaimat nagy megdöbbenés és konsternáció fogadta. Az osztrák hadi iskolában forradalminak hatottak az ilyen elvek, hiszen előttük a hadsereg közös, illetve osztrák jellege érinthetetlen szentség volt, amelyet nyilvánosan megbontani nem volt ajánlatos. Az osztrák tisztek az óra végén rögtönzött értekezletre ültek össze és memorandumot dolgoztak ki, amelyben erőteljes szavakkal visszautasították az én felfogásomat és kijelentették, hogy ők, mint a hadsereg tisztikarának képviselői, tiltakoznak az ellen, hogy az egységes hadseregszervezés ellen bárki is ellenvéleményt hangoztasson.

— Másnap reggel a rangidős főhadnagy a katedrához ült és felolvasta az ellenem megszövegezett nyilatkozatot. A nyilatkozat elhangzása után én léptem az emelvényre és a legkeményebben visszautasítottam az osztrák kollégák igazságtalan magatartását, a rajtamesett sérelemért pedig lovagias úton elégtételt kértem.

— A kínos esetről jelentést tettek a császári és királyi hadi iskola parancsnokának Krausz Alfréd altábornagynak, aki ugyan bölcsen napirendre tért az incidens felett, de nem mulasztotta el ugyanakkor kijelenteni,

hogy az önálló magyar hadsereg a monarchia bukását jelentené.

— A bécsi nyugodt békés napok — folytatja a miniszterelnök — 1914-ben végetértek. Kitört a háború és a különböző katonai iskolákban elsajátított tudományomat a harctereken kellett hasznosítanom. Háborús szereplésemet már a politika szálai kezdik átszőni, erről pedig — amint mondottam — nem kívánok beszélni.

Az asztali órán fél négyre jár a mutató. A miniszterelnök még nem ebédelt, de én még néhány percet kérek drága idejéből, hogy a beszélgetés közben róla készített portré rajzomat befejezhessem.

— Ön igazán ügyesen hasznosította a velem eltöltött idejét — mondja a miniszterelnök — amikor a kész ceruzarajzot bemutatom neki. A rajz tetszik. A miniszterelnök örömmel írja alá.

Felállok. Kemény, de szivélyes kézszorítással búcsúzik Gömbös Gyula, Magyarország miniszterelnöke, aki a murgai egyszerű tisztes tanítói házból hozott szellemi és erkölcsi örökséget most az ország legelső helyén gyümölcsözteti.

Ime, a murgai tanítói laktól a miniszterelnöki palotáig ívelő szivárvány ragyogó útja.

Tulajdonképpen csak annyi történt, hogy a murgai tanító fiából az ország tanítója és nevelője lett. A tanterem ezúttal a magyar alkotmányosság remek gót hajléka, tanulói pedig egy ország polgársága.

HEGEDÜS SÁNDOR

(Uher Ödön felv.)

SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

HEGEDÜS LÓRÁNT

(Koller utóda Szenes felv.)

HEGEDÜS SÁNDOR – HEGEDÜS LORÁNT

Ezt a beszélgetést Hegedüs Lóránttal 1937 júliusában folytattam a felsőház folyosóján.

Mind távolabb van már az a legendás békevilág, az a politikai korszak, amely 1867-től, a kiegyezéstől 1914. forró nyár utójáig a magyar politika és alkotmányosság reneszanszját jelentette.

E korszak politikai vezéralakjai, miniszterei és irányítói a történelem légkörével övezetten kitörölhetetlenül élnek a magyar nép lelkében. Egyik nevének, politikájának varázsával eszménnyé, ideállá nőve — ugyanakkor a másik, az objektivitás, a tárgyilagosság, de főleg a ténybeli ismeretek hiányában, hamis beállításban szerepel.

Például a forradalmak likvidálása és Tisza István grófnak fájdalmas halála után vált csak ismertté a magyar közvélemény előtt, a felelős tényezők előtt régen ismert tény, hogy a nagy mártír, a köztudatban hamisan „háborús uszítónak" ismert Tisza tulajdonképpen egyedül ellenezte a legélesebben a háborút.

E sorozatosan megjelent történelmi reminiszcenciák, intim emlékek tehát sok hamis beállítást világítottak meg az igazság fényével.

A magánélet, a nyilvánosságtól elvonatkozott életmód és életfelfogás adja meg sokszor a leghűbb és legklasszikusabb emberi és lelki portrét.

Természetesen mit sem von le az emlékezések értékéből az a némi szubjektivitás, amely a gyermeket el-

fogja apjának emlékével szemben. Mert ki van hivatva a nagyközönség előtt kellően soha nem ismert intim kulisszavilágról, a szó szoros értelemben vett magánéletről beszélni, ha nem a gyermek.

Ezúttal Hegedüs Sándorról, Széll Kálmán négy éven át volt kereskedelmi miniszteréről beszél fia Hegedüs Lóránt a kiváló író és zseniális finánccpolitikus.

A felsőházban hatalmas gyűrű övezi Hegedüs Lórántot. Még mindig a majdnem egyórás magyar nyelvű Hodzsa-beszéd járja, amelyet az akkori csehszlovák miniszterelnök az ő kezdeményezésére mondott el a komáromi Jókai-szobor alapkőletételénél.

A napi politikából szívesen zökken ki Hegedüs Lóránt, amikor megkérem, hogy édesapjának, Hegedüs Sándornak politikai és emberi egyéniségéről beszéljen.

A kolozsvári szegény diák útja a miniszteri székig

— A mi öreg székely családunknak nemesi okmánya — kezdi el emlékezését Hegedüs Lóránt — nem az a sokszáz éves nemesi áramlás, amely családunk ősi eredetét és székely nemesi származását van hivatva bizonyítani, hanem azok a tényleges dokumentumok, amelyek családunk tagjainak példátlan akaraterejéről, szívósságáról és munkásságáról tanuskodnak.

— Az a magyar közmondás, hogy a „munka nemesít", családunkban valóban komoly értelmet és valóságot kapott. Képzeljen el 1865-ben egy cingár, szokatlanul vézna fiút, aki feljött Pestre az egyetemre azzal a reménnyel, hogy az anyaországban kenyeret adó pályát harcol ki magának és meghalt, mint gazdag ember, mint sok közgazdasági és jótékonysági intézet elnöke, mint a dunántúli református egyházkerület főgondnoka, főrendiházi tag, mint őfelsége belső titkos tanácsosa, mint volt miniszter, mint a Tudományos Akadémia tagja, magas rendjelek tulajdonosa, stb.

— Az ilyen pályafutás tüneményességét — folytatja Hegedüs Lóránt — csak akkor lehet kellőkép értékelni, ha megismerjük az adottságokat és a miliőt, ahonnan ez a pályafutás kiindult, a kikristályosodás és érvényesülés szédítő bércei felé.

— Apám élete és pályafutása példa lehet arra, hogy mire viheti az ember ernyedetlen szorgalommal és lázas munkássággal.

Csengery Antal házában

— Vékony, törékenytestű gyermek volt, de annál erősebb és szívósabb a lelke, amely acélosan küzdött az akadályok ellen. Kolozsvári diákévei után feljött Pestre és egyenesen Csengery Antalhoz ment, akinek az eszes, fiatal gyermek annyira megtetszett, hogy házában nevelőnek alkalmazta. Itt történt meg, hogy egy vacsoránál, amelyen Deák Ferenc is jelen volt, a haza bölcse felvetette a kérdést, hogy ki volt Ábrahám Lincoln gyilkosa. Mély hallgatás ülte meg a társaságot. Nem tudták. Mire apám, a fiatal nevelő úr félénken megszólalt: Booth.

— A másik, apám alapos tudására jellemző epizód már az egyetemen történt, amikor saját tudós tanárát Kautz Gyulát figyelmeztette, hogy tévesen idézte Proudhont, a francia szociológust.

A „Hon" szerkesztőségében, Jókai Mór mellett

— Hogyan kapcsolódott be excellenciád édesapja a politikába?

— Édesapám karrierjét — mi tagadás, mondja Hegedüs Lóránt — döntően befolyásolta az a körülmény, hogy 1868-ban a „Hon" című, akkor nagytekintélyű laphoz került munkatársnak. A „Hon"-nak Jókai Mór volt a főszerkesztője. Nem sokkal később megismerkedett édesapám Jókai Mór fivérének Jókai Károly-

nak Jolán nevű leányával, akit feleségül is vett. Édesanyám révén tehát rokona is lett a költő és író fejedelemnek.

— Jókai népszerűsége teljes verőfényében ragyogott akkor és bearanyozta a körülötte lévőket is. Az, hogy valaki a „Hon" munkatársa és Jókai rokona, már elég ajánlólevél volt ahhoz, hogy bármelyik kerületben felléphessen képviselőnek.

Abrudbánya követe

— 1875-ben édesapám, a fiatal ujságíró leutazott Abrudbányára és egy krajcár pénz nélkül meg is választották képviselőnek. A kerület mindössze két kis községből állott, de mindegy volt neki. A mandátum megnyitotta előtte a parlament kapuját és itt indult el tulajdonképpen igazában közéleti munkássága.

— Hogyan fogadta a Ház az ifjú követet? — kérdem.

— Apám az ő szempontjából a legszerencsésebb pillanatban jelent meg a politikában. A „szavaló parlament" korát éltük és közben tönkrementek az ország pénzügyei. A nagy ideálisták mindenre gondoltak, csak gazdasági és pénzügyi reformokra nem. És amikor a megriadt államférfiak szeméről végre leesett a hályog, kétszeres gőzerővel vetették magukat a közgazdasági kérdésekre, melyeket eddig elhanyagoltak, rábízván azokat a jó Istenre, hogy jó termést adjon. Szóval a régi, e tekintetben naiv parlamentnek hitében a legfőbb, sőt az egyedüli közgazdasági faktor a májusi eső volt . . .

— Amikor édesapám bekerült a Házba, akkor kezdett átfordulni a magyar politikai tevékenység erre az elhanyagolt területre. Csak az volt a baj, hogy kevesen értettek hozzá. Lónyay Menyhérttel és az ifjú Széll Kálmánnal úgyszólván már ki is merült a közgazdasági augurok névsora. És ezeket is úgy nézték, mint valami kivételes embereket, akik be vannak avatva megfoghatatlan misztériumokba . . .

— A közlekedési miniszter, Péchy Tamás például

nem restelte megkérdezni, hogy mi voltaképpen az apropriáció? . . . Egy oszlopos tagja a pártnak pedig akként érvelt a klubkonferencián, hogy a sok államadósság a legbiztosabb fenntartója az államnak, mert a hitelezők aztán nem engedik az államot elbukni . . .

— Képzelheti tehát — mondja Hegedüs Lóránt — hogy milyen elismeréssel fogadták apámat, aki jogi tanulmányai közben a közgazdasági ismeretekre fektette a fősúlyt.

— A „Hon"-ban is az akkor még sokkal primitívebb közgazdasági élet napi mozgalmairól és hullámzásairól vezetett állandó rovatot. Apám tehát nem mint kezdő „gólya", hanem egyszeriben mint augur került a Házba.

— Felismert képességei révén csakhamar előadója lett a mindenható pénzügyi bizottságnak, delegátus komoly kérdésekben és hangadója, szónoka a pártnak. Parlamenti poziciói után nem ő nyult, hanem azok tapadtak hozzá.

— Mi vonzotta excellenciád édesapját a közgazdasági élet felé?

— Nagyon természetes volt — mondja Hegedüs Lóránt — hogy a bankok, részvénytársaságok és biztosító intézetek vetekedtek azért, hogy édesapám helyetfoglaljon igazgatóságaikban. Hiszen apám a közgazdasági és pénzügyi világban olyan tekintély volt, hogy nagy képességeit valóban nem lehetett nélkülözni.

Munkarendszeréről beszélünk ezután.

— Fűtetlen szobában, nagy plédbe burkolva szokott dolgozni a híres Jókai-féle sárga házban. Száz kézzel dolgozott egyszerre. Gyakran előfordult például, hogy miközben a parlamentben az előadói székben nehéz javaslatot képviselt, közben vezércikk-jegyzeteket csinált aznapi cikkéhez. Csodálatos folyékonysággal ömlött belőle a szó és válaszolt mindenkinek, mintha csak a vitára koncentrálta volna minden figyelmét. Beszéde után leült és mintha misem történt volna, folytatta nagy kusza betűivel a vezércikket, ahol elhagyta.

A „könnyelmű" Jókai

Ráterelődik a beszélgetés a „világhírű nagybácsira" — ahogyan Hegedüs Lóránt Jókai Mórt aposztrofálja.

— Jókai nemcsak költészetben volt a költők fejedelme, hanem bohémiában is — mondja mosolyogva Hegedüs Lóránt. — Bájos, de sokszor fantasztikus „esetek" maradtak fenn róla a gazdasági és pénzügyi dolgokban való járatlanságával kapcsolatban. Minden pénzt elköltött, ami még nem lett volna olyan baj, ellenben a váltó intézményét valahogyan sehogy sem akarta respektálni. Édesapám intézte gazdasági ügyeit és sokszor volt módjában tapasztalni a nagy mesemondónak a váltókkal, illetve a lejáratokkal szembeni angyali közömbösségét. Egy ízben eredeti „fizetési eszközöket" kreált. Pédául, amikor a svábhegyi villáján dolgoztak a munkások, történetesen kifogyott a pénze, Jókai egy telekkel akarta kifizetni a munkabért... Hogy Jókainak ne legyenek financiális gondjai, beválasztották a Generali Biztosító Intézet igazgatóságába. Meg kell állapítanom, — mondja Hegedüs Lóránt — hogy az igazgatósági tag úr éveken keresztül még a nevét sem tudta az intézetnek, amelynek tagja volt... A gyűlésekre sem járt be. Tragikus, hogy amikor a vállalatnak egyik ülésén egyszer mégis meg akart jelenni és úgy intézkedett, hogy hazajön erre az alkalomra Abbáziából, hirtelen meghal.

Kolozsvár képviselője, a miniszteri szék és az ellenségek

Az abrudbányai követ pályafutásának további szakaszai iránt érdeklődöm.

— Természetes, hogy édesapám nem maradhatott sokáig Abrudbányán. 1887-ben szülővárosa Kolozsvár választotta meg képviselőjének. A „kincses" Kolozsvár elnevezéshez nagyban hozzájárult az a közhasznú tevékenység, amelyet apám Kolozsvárért végzett.

— 1899-ben kereskedelmi miniszter lett.

— Mi az oka annak, hogy boldogult édesapját kereskedelmi minisztersége alatt annyit támadták? — kérdem Hegedüs Lóránfot.

A kérdés nem éri meglepetésként a kegyelmes urat. Mintha örülne, hogy erről beszélhet. Szokott temperamentumával válaszol.

— A Szapáry-rezsim alatt, majd később, amikor már felszaporodtak a stréberek a Házban, kitört az irigység az akkor már dúsgazdag ember hírében álló édesapámmal szemben. Nem birták megbocsátani azt, hogy a szegény fiúból, tisztára csak képessége és tudása által Magyarország legnagyobb közgazdasági tekintélye, az állami költségvetésnek 24 éven át előadója lett. Elkezdték támadni őt és a pártot, „közgazdasági tevékenysége" miatt. Ami eleinte érdemszámba ment, az idők mulásával gáncs lett. Az Adria-vitában, amikor az Adria-biztosítóval kötött szerződést, az ellenzék obstruált ellene. Saját pártjában, a szabadelvű pártban is akadtak egyesek, akik az obstrukciót támogatták. Ez apámat annyira elkeserítette, hogy valósággal megundorodott a politikától.

— Érdekes, hogy ez, a köztudatban számító finánc-politikusként élő férfiú, alapjában véve rendkívül érzékeny és könnyen ellágyuló természet volt.

— Galád rágalmazók, politikai intrikusok akkor is bőven voltak közéletünkben — mondja kipirultan Hegedüs Lóránt. — A politikai harc sohasem volt válogatós az eszközökben. És a politikusnak állnia is kell a kritikát. Természetes azonban, hogy csak addig, amíg a kritikát az igazság inspirálja, ha azonban, amint apám esetében, a hazugság és a gyülölet kerekedik felül, akkor forduljon az ember a tudományos irodalom felé, amelynek apám 59 éves korában bekövetkezett haláláig lelkes buvárja és művelője volt.

HERCZOG FERENC

(Egykori fénykép után rajzolta Gehl Zoltán)

SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

HERCZEG FERENC

(Szenes felv.)

HERCZOG FERENC – HERCZEG FERENC

Az interjút Herczeg Ferenccel 1936 szeptember 8-án csináltam.

E beszélgetéseknél, amelyekben két különböző korszak, két különböző generációjának alakjait: az apát és fiút állítom szembe egyéniségük és képességük megismerése által — gyakran a sablonos interjukat messze túlszárnyaló lelki megnyilatkozások, örökszép emlékek tolulnak tollamra.

Adva van a nagy ember fia, aki beszél sokszor szubjektív, de mégis legközvetlenebb hangon apjáról, arról, aki kifelé úgynevezett „közéletet" élt — amíg ő a közvetlen közelség retusirozatlanságában látta.

Ugyanilyen érdekességre tarthat számot természetesen a fordított helyzet is, amikor a nagyságnak és országos hírnévnek örvendő fiú beszél az átlagember apáról, aki az ő szemében végeredményben ilyenformán is a gyermeki szeretet makulátlan fényében ragyog.

A magyar irodalom és költészet legnagyobb alakját, Herczeg Ferencet kerestem fel, hogy emlékezései kapcsán visszaadjam azt a képet, ahogyan a nagy író lelkében él a felejthetetlen szülői portré: ezúttal az édesapjáé Herczog Ferenc, Versec egykori polgármesteréé.

A 74 éves nagy író visszaemlékezéseinek különös megható színt kölcsönöz az a körülmény, hogy a Hidegkúti-úti villában még maga mellett tudhatja édesanyját, a 90 éven felüli nagyasszonyt, aki meglepő friss fizikai és szellemi kondicióban láthatja immár ősz fiát irodalmi pályájának csúcsán.

Dolgozószobájában példás rendben tartott hatal-

mas könyves szekrények és könyves polcok között, a betű, az írás birodalmában fogad Herczeg Ferenc.

Óriási íróasztala szinte roskadozik a halomra rakott könyvek és levelek sokaságától. Meg kell állapítanom a példás rendet a „költői rendetlenség" szokásos megállapításával szemben.

Valóban Herczeg Ferenc egyéniségét, lényét, szellemének töretlenségét, eleganciáját sugározza ez a pedantéria. Ilyen a nagy író exterriörjében is. 74 évvel a vállán egyenes tartásával, kék szemének fiatalos lobogásával egészen rácáfol korára.

Amikor szemben ülök Herczeg Ferenccel és megkérem, hogy beszéljen édesapjáról, akit — amint megtudom — már 17 éves korában elveszített, komoly megilletődöttség érzik hangjában. Mielőtt válaszolna, megmutatja édesapjának biedermeieres keretben lévő arcképét. Rendkívül finom, álmodozó tekintetű, Kazinczy-típusú körszakállas férfi tekint le ránk a néma keretből, széjjelárasztva maga körül a délvidéki, akkor még magyar Versecnek levegőjét.

Az első emlék: verés

— Édesapámmal kapcsolatos első emlékem — kezdi el némi tünődés után Herczeg Ferenc — verés volt, amit körülbelül két éves koromban kellett elszenvednem egy renitenskedésem miatt. Emlékszem téli reggel volt, Zsuzsi néni gyertyafény mellett mosdatott, én a nagy tálban álltam és bőszülten visítottam.

— Ne rijjon úrfi, mert kijön a tekintetes úr és megveri!

— Én persze bűnös könnyelműséggel nem tulajdonítottam jelentőséget Zsuzsi figyelmeztetésének és ennek tulajdoníthatom első komolyabb összeütközésemet édesapámmal, amely abban nyilvánult meg, hogy miután a bömbölést nem hagytam abba, kijött és alaposan elvert.

— Második emlékem már nagyapámmal is kapcsolatos:

— Amikor nagyapám még egészen fiatalon, 50 éves korában meghalt, édesapám a ravatalhoz vitt, ott felemelt és azt mondta: „Nézd meg jól nagyapádat, sohasem fogod többet látni".

— Én olyan jól megnéztem nagyapámat, hogy még ma is magam előtt látom.

Gyógyszerész-polgármester

— Mi volt a foglalkozása excellenciád édesapjájának?

— Édesapám gyógyszerész volt, majd Versec város polgármestere. Élete a kisváros polgári életének medrében folyt le. Az én emlékezetemben ő mint az erő, a bölcsesség és a jellem mindenen túlemelkedő kolosszusaként él, ki úgy tartotta markában családunk sorsát, mint egy madárfészket.

— A gimnázium hetedik osztályában jártam, amikor édesapám meghalt. Meglehetősen okoskodó és renitens fiú voltam, aki sok bosszuságot szerzett tanárainak, de a megsemmisítő súlyú apai tekintély ellen gondolatban sem mertem volna fellázadni. Igaz azonban, hogy édesapám nemcsak családunknak, de idegen embereknek is feltétlenül imponálni tudott.

— A szigort a családjával szemben is érvényesítette? — vetettem közbe a kérdést.

— Igen — mondja Herczeg Ferenc. — Kemény, komoly, zárkózott ember volt, amint ma mondanák: százszázalékos férfi. Soha lágynak, meghatottnak nem láttam. Az érzelgés semilyen formáját nem birta és én nem emlékszem, hogy engem valaha is megcsókolt volna. Pedig semmi áldozatot nem sokalt családjáért és minket gyerekeket anyagi viszonyait túlhaladó módon látott el.

— Excellenciád édesapjában volt írói képesség és hajlandóság, illetve édesapjától örökölte azt?

Herczeg Ferenc így felel:

— Úgy gondolom, hogy igen. Noha édesapám polgári pályán maradt, azonban meggyőződésem,

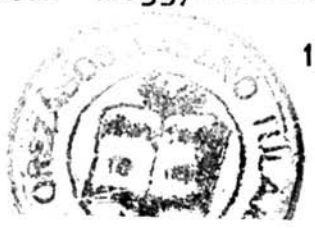

hogyha írónak készült volna, akkor mint író jelentékeny sikereket ért volna el. Nagyon szép és válogatott könyvtára volt apámnak és rendkívül szeretett olvasni. Ha hazajött a gyógyszertárból, leült karosszékébe, én meg a bátyám leheveredtünk lábai előtt és így hármasban sokszor órákon keresztül rendíthetetlenül olvastunk.

— Excellenciádat tehát írói pályára nevelte édesapja?

— Ezt éppen nem lehet határozottsággal megállapítani — válaszol derűsen Herczeg Ferenc. — Anyai nagyapám például festőt szeretett volna nevelni belőlem. Festői karrieremet egyébként meg is jósolta. Ez úgy történt, hogy körülbelül három éves koromban krétával egy ludat rajzoltam a fekete szekrény ajtajára. Nem volt közönséges lud, hanem olyan, amely hátranéz — mondja derűsen. — A ludnak ez a különös expoziturája végleg meggyőzte nagyapámat arról, hogy festőnek kell mennem . . .

— Apámmal viszont már egészen másként állt a dolog. Ugyanis, amikor testvérbátyámat beiratták az első elemibe, engem bús sejtelmek nyugtalanítottak. Nem szerettem az iskolát, sem akkor, mikor csak híréből ismertem, sem később, amikor már magam is jártam. Célozgatni kezdtem tehát otthon, hogy velem talán kivételt lehetne tenni és ki lehetne hagyni a tankötelesek sorából . . .

— Ne félj — mondotta édesapám — tégedet itthon tartunk második borjúnak . . . Tudniillik akkor éppen fehér boci volt az istállóban . . .

— Egy évvel később, mégis „gyanus" előkészületek történtek és amikor megláttam az iskolatáskát, amit nekem vásároltak, keserűség árasztotta el a szívemet. Magamban szószegéssel vádoltam édesapámat a borjú miatt . . . Irgalmatlanul beirattak az iskolába, de hogy milyen tanuló voltam, az nem tudódott ki Versecen: a városi iskolák tanítói mindenkor meg voltak elégedve a polgármester fiának szorgalmával és tehetségével . . . Írói ambicióimról azonban végkép nem vett tudomást édesapám.

„A kormánypártiságot apámtól örököltem"

— Excellenciád már fiatal korában érdeklődött a politika iránt. Hiszen már 40 évvel ezelőtt, mint Versec ifjú követe bent ült a Sándor-utcai régi képviselőházban. A politika iránt való hajlamosságot excellenciád édesapjától, Versec polgármesterétől örökölte?

— A közélet harci zaját — válaszol Herczeg Ferenc — mondhatom már bölcsőmnél hallottam tombolni. Édesapám polgármestersége sok izgalommal és ellenségeskedéssel járt. Pedig döntő része volt abban, hogy Versec szép és gazdag város lett. Ő ültette teli fasorokkal a várost, a várost körülvevő nagy mocsár szabályozásával pedig — amely ellen érthetetlenül szenvedélyes ellenzék szervezkedett — dúsan termő földbirtokhoz juttatta Versecet.

— Ilyenformán én is korán kezdtem érdeklődni a közélet problémái, illetve a politika iránt, azonban a vidéki élet torzsalkotó, szűk látókörű pártharcai politikai szellememet a kormányzópárt konstruktív munkái felé irányították. A kormánypártiságot apámtól örököltem. Ő meggyőződéses Deák-párti volt, majd Tisza Kálmán hívének szegődött. Azt szokta volt mondani: „Mi itt a határvidéken nem engedhetjük meg magunknak azt a fényüzést, hogy a magyar kormánynak opponáljunk . . ."

A verseci követ

Megemlítem Herczeg Ferencnek, hogy éppen az idén 40 éve, hogy mint Versec követe helyet foglalt a t. Ház padsorai között.

— Mi a véleménye a ma politikájáról, a ma politikusairól. Hiszen mint politikus is az író filozófikus nyugalmával és higgadtságával szemlélhette a ferencjózsefi boldog békekorszak politikai szekerének lassú gördülését, egészen addig a korszakig, amelyben a történelmi végzet elvadult sárkányai a megsemmisülés lejtője felé vontatták az események rúdját és a Hermina-úton álnok

bérgyilkosok kioltották Magyarország legkeményebb kezű miniszterelnökének, Tisza Istvánnak életét, akihez közismerten meleg baráti szálak fűzték.

— Haladást vagy dekadenciát lát excellenciád a ma politikájában, — kérdem — hiszen állandó kontaktusban van a politikával és gyakori látogatója a felsőház üléseinek?

— Jólesik a figyelem, hogy nem feledkezett meg első képviselővé választásomnak 40 éves évfordulójáról — mondja Herczeg Ferenc. — Valóban 40 évvel ezelőtt választottak meg először képviselőnek szülővárosomban, Versecen, szabadelvűpárti programmal. Ez Bánffy Dezső miniszterelnöksége alatt történt. Bánffy nagy tehetségű és energikus politikus volt. Kár, hogy eszessége gyakran makacsságba, energiája pedig erőszakosságba csapott át. A választásokon irgalmatlanul végiggázolt az ellenzéken, aminek az lett a következménye, hogy a végleg elkeseredett baloldal a parlamenti obstrukció fegyveréhez nyult, ami viszont az alkotmányos élet teljes elvadulásához vezetett. Akkor kezdődött Szent István birodalmának tragikus alkonya!

A háborúelőtti politika: „esztétikai" politika volt

— Háborúelőtti politikánk — folytatja Herczeg Ferenc — inkább esztétikai, mint reális politika volt. Mindenről esett szó a Házban, csak arról a két kérdésről nem, amelytől az ország jövője függött: a nemzetiségi és a szociális kérdésről. Az ellenzék a közös vámterületet és a közös hadsereget támadta. Pedig a közös gazdasági területnek köszönhette az ország a gazdagságát, a közös haderőtől kellett várnia a magyar nemzeti állam védelmét. Hiszen persze jobb lett volna a magyar nemzeti hadsereg, de ez akkor elérhetetlen utópia volt, mert ellenezte a dinasztia, ellenezte Ausztria, ellenezték a horvátok és a magyarországi nemzetiségek. Mi évtizedeken át közjogi kérdéseken vitatkoztunk, pedig akkor

már nem közjogról, hanem életről-halálról volt szó. Miközben mi elvi harcokat vivtunk, külső és belső ellenségeink nagyonis reális politikát csináltak és előkészítették Magyarország felosztását. A balkáni háború után már nem is titkolták, hogy Törökország után a monarchiára kerül a sor, de nálunk akkor is tovább obstruáltak.

A kiegyezés történelmünk legnagyobb teljesítménye

A háborúelőtti korszakról beszélgetünk, amikor a bécsi Burgban még Ferenc József rezideált.

— Maga még fiatalember — fordult felém Herczeg Ferenc — és így hallomásból ismerheti csak a sokat emlegetett ferencjózsefi korszakot. Mi akkor nyugalomban és biztonságban éltünk, nem is tudtuk elképzelni, hogy másképp is lehet. Bécsben lakott Ferenc József, aki, valahányszor nálunk felborulással fenyegetett a helyzet, eljött és rendet teremtett. Jóformán felelőtlenül politizálhattunk. Megvolt a biztonságérzetünk, az a kellemes tudat, hogy esetleges konflagráció bekövetkeztekor hátunk mögött van az osztrák-magyar nagyhatalom és az akkor legerősebb katonai hatalom, a szövetséges Németország. Éppen ezeknek a hatalmas biztosítékoknak birtokában, amelyet a monarchia Magyarország számára jelentett — megállapíthatom, hogy a mohácsi vészből való regenerálódás után a kiegyezés volt hazánk történetében a legnagyobb és a legjelentékenyebb nemzeti vivmány.

A nyárutó napfényes derűje kicsalja a ház urát a gyönyörű kertbe. Nedvzöld puszpangok, szépséges virággruppok s árnyas sétányok miliőjében folytatjuk a beszélgetést.

A villának kertrenéző falán Mussolini életnagyságú feje van éles fekete konturokkal beégetve. A Corriere della Sera című olasz lapnak egyik munkatársa juttatta el a felrajzoláshoz szükséges patront, tisztelete jeléül Herczeg Ferencnek.

Most feltünik a kavicsos sétányon Herczeg Ferenc kedvenc drótszörű daxlija: a népszerű Tomi. Okos szemével felméri a szituációt s miután láthatóan megállapította, hogy gazdájával interjú készül, várakozó álláspontra helyezkedik. Ilyenformán egyelőre nem lehet még megállapítani, hogy mi a véleménye Tominak a dologról.

A kegyelmes úr látván Tomi diplomatikus hallgatását, feléje szól: „Tomi jöjjön ide maga is..."

Tomi az invitáció után árnyként követ bennünket, látható érdeklődéssel figyelve a beszélgetést...

Tisza István és politikája

— Közismert volt kegyelmes uram barátsága Tisza Istvánhoz. Mi volt ennek a barátságnak a mottója, rugója? — kérdem.

— Engem nem a barátságom tett Tisza politikájának hivévé, hanem politikai meggyőződésem tett Tisza barátjává. Azért követtem politikájában, mert szent meggyőződésem volt, hogy egyedül Tisza István az az egyéniség, aki megértette az országot fenyegető veszedelem egész nagyságát. Állandó szavajárása volt Tiszának a forradalmat megelőző időkben: „Az ország lejtőn van." Ezt annyiszor hangoztatta, hogy sokan már gunyolták is e sztereotíp kijelentése miatt. Két nappal halála előtt voltam utóljára Hermina-úti villájában. Én is, mint annyi sokan mások, kérleltem, hogy meneküljön el abból a villából, amely egyébként is szerencsétlen építkezés volt. Nagy, szabadbanyiló ablakai lehetővé tették minden mozdulatának ellenőrzését. A villa közvetlen környezete is a „Trieszti nő" című korcsmával nem volt valami megnyugtató. Mindezeket jól tudta Tisza is, de őt a nemzeti katasztrófa közepette nem érdekelte személyes biztonságának kérdése.

— Azt hiszem, még mindenki előtt ismeretes Tiszának a parlamentben elkövetett revolveres merénylet alatt tanusított példátlan nyugalma. Amikor a lövés el-

dördült, Tisza a házelnöki székből intett a karzaton ülő feleségének, hogy nincsen semmi baj, majd határozott hangon enunciálta: „az ülést folytatjuk . . ."

— Én is jelen voltam ennél a revolveres merényletnél. A Magyar Figyelőnek egyik korrekturáját javítottam éppen, amikor Kovács a terem közepe felé rohanva kiáltotta: „Van még itt egy ellenzéki" és lőtt, majd maga felé fordította revolverét. A történelmi hűség kedvéért megemlítem — folytatja Herczeg Ferenc — hogy Ercsey Péter jobboldali képviselő a Tiszára irányzott lövések után rálőtt a merénylő Kovácsra. Nagyon jellemző az akkori közállapotaink bomlására és süllyedésére az is, hogy a merénylet után Hock János papi áldásban részesítette a merénylőt, két komtesz pedig virágokat szórt lába elé . . .

A geszti Tisza-kúria

Most Tisza Istvánról, a magánemberről fest eleven szinekkel klasszikus portrét Herczeg Ferenc.

— Akik Tisza Istvánt csak látásból, vagy csak felületesen ismerték, azok szoborkeménységű arcvonásai után rideg, komor természetnek gondolták. Ezzel szemben a tény az, hogy az acélos akaratú, valóban kemény, hajlíthatatlan férfi igazi énjében egyszerű, istenfélő, derüs lélek volt. Mint annyi igazi férfiban, benne is voltak meglepően naiv vonások. A cigányzene néha úgy felvillanyozta, hogy néha órákig egymagába táncolt szilajul a banda előtt.

— A politikából való kikapcsolódásakor is, amikor lement pihenni geszti birtokára, már jóelőre ki volt adva az utasítás, hogy a család összes rokongyermekeit Gesztre kell vinni. A komornak ismert férfinak egyik legkedvesebb szórakozása volt, ha gyermekekkel játszhatott.

— Geszt egyébként sem volt arisztokratikus hely. A magyar oszlopsoros tornácon, mint a régi köznemesi kúriákon — agarak heverésztek, a park kifutóiban dámvadak helyett csikók legeltek.

— Általában az a véleményem — folytatja Herczeg Ferenc — hogy Tisza Istvánt nagyon sokban félreismerték. Ez volt sajnos a tragikuma. Ráfogták például, hogy háborús uszító, pedig ő ellenezte legtovább a Szerbiának szóló ultimátumot. Megtették hetyke és lelketlen junkernek, pedig az életet és saját kötelességeit senki nála komolyabban nem vette. Mondták, hogy keveset olvas, ezzel szemben tény, hogy gazdag és gyönyörű könyvtárt gyüjtött és hogy például az egész Arany Jánost kívülről tudta — de sohasem idézte. Megtették a magyar nép ellenségének is. Pedig erről a népről ő a rajongó szeretet hangján szokott beszélni, gyakran hallottam tőle, hogy a magyar paraszt a világ legkülönb emberfajtája.

— A magyar parasztról egyébként nekem is ugyanez a véleményem.

Tisza és Bethlen

A mai politikus generációra terelődik a szó. Nagy rokonszenvvel és tisztelettel nyilatkozik Herczeg Ferenc Bethlen Istvánról, akit a ma élő legnagyobb magyar államférfinak tart.

— Bethlen politikai és emberi kvalitásainak jellemzésénél önkéntelenül kínálkozik az összehasonlítás közte és Tisza István között. Kiváló kormányzási képességei, energiája és látszólagos ridegsége csakugyan Tiszára emlékeztet. Pedig lényüknek két kardinális vonása egymással ellentétes.

— Bethlenben, aki tipikusan erdélyi ember, több a diplomáciai rugalmasság, míg Tiszában több volt a született vezér szervezőképességéből. A másik különbség, hogy Tisza igenis akarta a hatalmat, míg Bethlen azt hiszem nem akarja eléggé. Pedig Kornis Gyula „Államférfi"-ában olvastam, hogy az államférfinak akarnia kell a hatalmat. Egy olyan erős és gazdag egyéniséget, mint Bethlen István, parlagon hevertetni olyan luxus, amelyet ez a kis ország nem engedhet meg magának.

— A mai politikusok között Eckhardt magaslik ki fölényes intelligenciájával, tudásával és a szónoklásban való páratlan dialektikájával. Általában azt hiszem: több a tehetséges ember az ellenzéken, mint a kormánypárton. Ebben különben egyezik a mai politikai helyzet a háborúelőttivel.

Nem a titkos választójog a fontos — hanem a tiszta választás

A napi aktuális politikára áttérve, megkérdezem Herczeg Ferencet mi az álláspontja a választójog kérdésében, amely Gömbös miniszterelnöknek ismeretes levele folytán újra napirendre került.

Herczeg Ferenc határozottan körvonalozza álláspontját ebben a kérdésben.

— Az általános, nőkre is kiterjedő választójog híve vagyok, az írni-olvasni nem tudók kirekesztésével. Ezt megelőzőleg azonban el kell készíteni a felsőház reformját és a kormányzói jogkör kiterjesztését. Hangsúlyozni kívánom — folytatja Herczeg Ferenc — hogy nekem nem is olyan fontos a jogkiterjesztés, mint az, hogy a reform tiszta és becsületes választást garantáljon. Ki kell küszöbölni a csalásokat és visszaéléseket, amelyek leszállítják az országgyűlés tekintélyét, beteggé teszik közéletünket és aláássák hitelünket a külföld előtt.

Herczeg Ferenc most hosszabb szünetet tart, majd így szól:

— Valósággal egy politikai „manifesztációt" csiszolt ki belőlem édesapám emlékének és saját politikai multamnak felidézésével.

Szinte mentegetődzve mondja ezeket Herczeg Ferenc s a nyilatkozatból származó „ódiumot" kedvesen rámhárítja. Vállalom.

Kéztogás a halálos ágyon

Mielőtt eltávoznék, Versec nagy szülöttjének, Herczeg Ferencnek vendégszerető hajlékából, még megkérdem:

— Édesapjával kapcsolatosan melyik emlék az, amelyik a legmélyebben vésődött lelkébe?

Herczeg Ferenc látható megindultsággal így válaszol:

— Kézfogásom apámmal a halálos ágyon.

— Az örökös várospolitikai izgalmak ugyanis annyira aláásták édesapám egészségét, hogy egész fiatalon, alig 48 éves korában meghalt. Halála előtt néhány órával behivatott engem és bátyámat, kezet fogott velünk. „Isten áldjon meg benneteket fiam" — mondta és elhanyatlott a párnán... Ez volt a búcsúja.

Megrendülve hallgatom Herczeg Ferencnek megrázó visszaemlékezését.

Herczegferenci dráma, amelynek hőse az apa, a verseci polgármester és fia a magyar írófejedelem.

HORÁNSZKY NÁNDOR

(Rep. az Országgyűlési Múzeumban lévő fényképről)

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

HORÁNSZKY LAJOS

(Irisz felv.)

HORÁNSZKY NÁNDOR – HORÁNSZKY LAJOS

A magyar ellenzéki politika harcos egyéniségei között keveset ismerünk, akik küzdelmeiket annyi mérséklettel, a nemzet érdekei felett való szüntelen aggódással vívták volna, mint Horánszky Nándor.

A guvernementális ellenzéki politikának klasszikus megszemélyesítője volt Horánszky Nándor, aki csaknem 30 évig mint harcos ellenzéki politikus küzdött a mindenkori kormányok ellen, a királyi kegy és a népszerűséghajhászás tökéletes kikapcsolásával.

Harcai nem az elvadult indulatok, hanem az elvek és ideálok küzdelmei voltak. Sohasem tért le politikai eszményeinek magaszabta mesgyéiről és így vált ő az alkotó ellenzékiség ideális alakjává.

Mint a Nemzeti Párt elnöke, 1902-ben fuzionált a szabadelvüpárttal és vállalta ekkor Széll Kálmán kormányában a kereskedelmi tárcát.

Parlamenti küzdelmei alatt mintha már készült volna a gazdasági és kereskedelmi élet legfelsőbb irányítására.

Ezzel a megállapításommal természetesen nem a miniszteri bársonyszékre gondolok, mert hiszen Horánszky Nándor sohasem vágyott a hatalom után.

A kereskedelmi tudományok és a kereskedelempolitika iránti érdeklődés Horánszky Nándornál abból a felismerésből fakadt, hogy az országnak — az akkor még elhanyagolt közgazdasági ismeretek mellett — szüksége van alaposan képzett gazdasági szakemberekre.

És Horánszky Nándor, aki képviselői pályája elején tíz évig jogászkodott, érett korban, mint népszerű, beérkezett politikus feküdt neki a gazdasági tudományoknak. Húsz évig tanult, hogy a gazdasági szaktudás és szakértelem terén ő legyen az elsők között is az első.

Ezzel magyarázható, hogy amikor Hegedüs Sándor után Horánszky Nándor végre elvállalta a kereskedelmi tárcát, akkor már az egész ország tudta, hogy erre a posztra nemcsak ő a legméltóbb, de ő az ország számára a leghasznosabb is.

Tragikus magyar sors, hogy az isteni gondviselés kifürkészhetetlen akarata Horánszky Nándornak csak hat hetet engedélyezett, hogy mint kereskedelmi miniszter megvalósíthassa azokat a terveket, amelyekért annyi lelkesedéssel és tudással készült.

Mint miniszter halt meg egészen váratlanul s ezzel derékba roppant az a nagyvonalú kereskedelmi politika is, amelyet Horánszky Nándor maga elé tűzött.

A híres klub

Felkerestem Horánszky Nándor fiát Horánszky Lajost, a kiváló történetírót és politikust, hogy a történetíró tárgyilagosságával, a gyermek legközvetlenebb impresszióin keresztül beszéljen Horánszky Nándorral, az apáról és politikusról.

Horánszky Lajost a Tisza István Társas Körben kerestem fel, amelynek ő az igazgatója és létrehozója.

A Lloyd palotában a híres „Klub"-ban adott találkozót Horánszky Lajos, amely neki nem második, hanem talán első otthona.

Ez a klub jelenti Horánszky Lajos számára az életet, politikát, társadalmi érintkezést, szórakozást, egy szóval mindent, mindent. A klub neki a magyar politika exterritoriális szigete, ahová nem érnek fel a napipolitika hullámai, mert a klubnak történelempatinázta bástyafalán azok ugyis megtörnének, megsemmisülnének.

Horánszky Lajos a Lloyd Klub ablakain keresztül

nézi még ma is a világot. Ez persze nem jelent maradiságot, megkövesedett politikai dogmáknak a haladó életbe való átültetését, hanem jelent egy sziklaszilárd, megdönthetetlen politikai hitet, amely rendíthetetlenül bízik a klubot egykor benépesítő gárda, — természetesen elsősorban és mindenek felett Tisza István — nemzeti és politikai géniuszában.

Hogy ez mennyire így van, az már Horánszky Lajos első szavaiból kitűnik.

Figyeljük csak meg. Éppen feltűnik robusztus alakja a nagyterem parkettjén. Komoran jön felém, meglehetősen nagy adag bizalmatlansággal. Nyilván túlságosan fiatalnak ítél meg ahhoz, hogy megérthessem a Klubnak (az ő klubjának) szellemét és levegőjét.

— Intervjú a máról, a ma politikusairól? — harsogja kérdően felém, miközben szemöldöke valahol a homloka közepéig szalad fel.

— Badarság! — teszi hozzá, még mielőtt felvilágosíthatnám jövetelem célja felől.

Ez a „tömör" kifejezés és a kijelentést kísérő lemondó gesztus élénken érzékelteti Horánszky Lajos felfogását mindenről, ami elszakadt attól a politikai felfogástól, amelyet az árkádos Lloyd-palota képviselt évtizedeken át a magyar közéletben.

Komor hangulata csak akkor enged fel, amikor megemlítem, hogy engem éppen az a korszak érdekel, amelyet a Tiszák, Wekerlék, Khuen Héderváryak, Széll Kálmánok és last but not least a Horánszky Nándorok, — az ő édesapja — személyesítettek meg.

Leülünk két kényelmes fotöjbe. Szembe velünk Deák Ferencnek történelmi levegőt árasztó képe függ. Ebben a miliőben mindjárt közelebb érezzük magunkat Horánszky Nándorhoz is, akinek alakja fiának, Horánszky Lajosnak szavain keresztül plasztikusan elevenedik meg.

— Atyám — mondja Horánszky Lajos, miközben felmutat a haza bölcsének képére — a régi Deák Ferenc-féle nagy iskolának volt tanítványa, aki a közszolgálatot rendkívül szigorú erkölcsi mértékkel mérte. Leg-

keményebb saját magával szemben volt. Ezt bizonyítja pályája is, amelyet a szakadatlan munka és kötelességteljesítés jegyében küzdött végig, soha el nem tántorodva azoktól az erkölcsi törvényektől, amelyek a közélet emberére kötelezők.

— Azok közé tartozott, akik 1878-ban, nem lévén megelégedve az akkori kiegyezéssel, kiléptek a kormánypártból, holott pedig apám akkor Tisza Kálmánnak, a nagyhatalmú miniszterelnöknek teljes bizalmát bírta.

— Nem tudom már, hol hallottam azt a balga és csak mosolyognivaló állítást, amely szerint atyám vágyott a hatalomra és a miniszterségre. Erre éppen elégszer lett volna alkalma harminc év alatt, ha meggyőződésével megalkuszik és otthagyja az ellenzéket, ami akkor is elég keserű kenyér volt a becsületes emberek számára. De eltekintve ettől: vajjon nincs-e joga a közélet emberének hatalomra törekedni, hogy megvalósíthassa elveit és céljait? Kár erről egyébként beszélni, mert hiszen mindenki, aki ismerte apámat és figyelemmel kísérte nehéz, sokszor szenvedélyes harcait, az tisztában volt vele, hogy soha nem irányította más, mint az ország érdeke.

Harminc évi ellenzéki küzdelem után...

— Ellenfelei sokszor keserűséggel és pesszimizmussal vádolták, de ha mai szemmel nézzük akkori harcait s mérlegeljük azokat a jóslásokat és bírálatokat, amelyek egykori beszédeiben foglaltatnak, akkor nem zárkózhatunk el ama tanulságok elől, amelyekből sokban a mai tragikus fordulatokra következtethetünk.

— Mindezeket a fiú elfogultsága nélkül állapítom meg azon az alapon is, hogy áttanulmányoztam és megírtam ennek a korszaknak a történetét, anélkül, hogy munkámban a pártoskodó részrehajlás vezetett volna.

— Atyám harminc évi ellenzéki küzdelem után jutott el oda, hogy megtalálhatta az egyesülést a másik oldalon is azokkal, akikkel közösen együttmunkálkodva, üdvös eredményeket érhetett volna el az ország javára.

Sajnos, a mi végzetünk az, hogy az értékesebb elemek találkozása meg van nehezítve. A személyes ambiciók, a pártintrikák meghiúsítják a jobb erők találkozását. A politika egyik súlyos próbatétele, hogy gyakran szétválasztja a jóhiszemű embereket és könnyen összehozza a törtetőket, akiket a közérdek szolgálatában nem vezetnek ideális szempontok.

— Ezt a tehertételt a közélet a multban is megérezte, habár talán a szigorúbb erkölcsi ellenőrzést tekintve, kedvezőbb viszonyok között.

— Abban a korban a komoly ellenzéki hivatás csak rövid ideig lehetett elrejtett ambicióknak és csereberélt elveknek a takarója. Nemcsak a parlament, hanem a közvélemény is szigorú mértékkel mért azok fölött, akik elveikkel és pártállásaikkal kufárkodtak. Természetes, hogy a bekövetkezett világválságot tekintve, a mérték is megváltozott. Mindezt persze nem azért mondtam, hogy politizáljak, hanem azért, hogy hangsúlyozzak bizonyos erkölcsi törvényeket, amelynek a multban mindég kötelezők voltak.

— Atyám a Nemzeti Pártnak volt elnöke, mindaddig, amíg meg nem csinálta a fuziót a Szabadelvű Párttal. Ha végigtekintünk ezen a táboron, megtaláljuk benne a közéleti hivatottságra termett tehetségek és jellemek legkiválóbbjait: Apponyi Albert, Szilágyi Dezső, Grünwald Béla, Beöthy Ákos, Hodossy Imre, Horváth Lajos — olyan nevek, amelyek nem tűnhetnek el nyomtalanul e korszak történetéből. Talán az is volt hibája a pártnak, hogy több volt benne a vezér, mint a közkatona.

Horánszky Nándorról, a családfőről és politikusról beszélgetünk.

— Én atyámban a gondos, szerető családfőn kívül állandóan a küzdő, harcoló munkást láttam, aki szívvel-lélekkel össze volt forrva hazája sorsával. Sokszor láttuk őt, még családi körben is, komor, nyomott hangulatban, töprengve és elmélyedve a közállapotok fölött, amelyek egész lelkületét fogva tartották. De ez csak az érem egyik oldala volt, mert különben a régi Zerge-utcai —

ma Horánszky-utca — családi ház az úri barátkozásnak is meleg otthona volt.

Abban a korban nem volt számottevő tekintély, aki ott valaha meg nem fordult volna. Mint kemény harcosnak voltak ellenfelei, de voltak jóbarátai is, akik meleg szívvel ragaszkodtak hozzá. Ezek között Apponyi Albert grófot, Samassa József egri érseket, Kállay Béni közös pénzügyminisztert és Széll Kálmánt említhetem meg mint olyanokat, akikhez egészen élete végéig erős kötelékek fűzték.

Néhány külsőség érdekel Horánszky Nándorról.

— Atyám még utolsó éveiben, 64 éves korában is igen jól tartotta magát. Délceg férfi volt ekkor is, az öregség minden felfedezhető jele nélkül. Szemei komolyak voltak, de mindig fiatalos tűzzel csillogtak.

— Kitünő szónok volt, a szónokoknak abból a fajtájából, akik nem az előadásra, hanem a belső tartalomra, mondanivalóinak értékére fektetik a fősúlyt. Ily módon szónoklatai mentesek voltak a színes szófűzésektől és frázisoktól. Hangja csengő és behízelgő volt, de inkább csak diskurálva beszélt, végtelenül nyugodtan és csendesen. Gesztusokat sem igen használt, csak nagyritkán, egy-egy nagyon kihangsúlyozandó tételnél rázta meg hüvelykujját a levegőben.

— Halála mindenképpen nagy csapás volt, mert az akkori politikai viszonyok között az ő tekintélye az egyik összekapcsoló erő volt a különböző frakciók között, amelyek teljes összeforradásra lettek volna hivatva az ország érdekében.

A millenniumi törvény szövegezője

— Érdekes jelenség volt és magam is mint a közéletben akkor szereplő fiatal képviselő tapasztaltam, hogy dacára atyám évtizedes ellenzéki multjának, az ellentétek kiegyenlítésében milyen döntő súlya volt.

— Annakidején például a legtermészetesebb volt, hogy édesapámat, aki nemcsak a kimondott, de az írott szónak is mestere volt — ellenzéki mivolta dacára fel-

kérte a kormány, hogy szövegezze meg a millenniumi törvényt, amely klasszikus szerkezetével márványba vésett büszkesége nemzetünknek.

— Mielőtt miniszter lett, éppen abban a millenniumi ünnepi hangulatban nagy odaadással fáradozott a pártok békéjén, majd pedig, mikor Hegedüs Sándor után Széll Kálmán kormányában átvette a kereskedelmi tárcát, ő volt egyik tényezője annak a nagy treuga deinek, amelynek megvalósításával nyugvópontra jutott a felzaklatott politikai élet.

— A régi ellenfelei is megszerették, megbecsülték, — ezek közé tartozott Tisza István is, akivel valamikor az ellenzék padjaiban erős harcot vívott — és ha atyám nem hal meg váratlanul, nem következnek be azok a széthúzó irányzatok, amelyek pedig később, sajnos, annyi bajt okoztak.

Mint súlyos kalapácsütések zuhognak Horánszky Lajos szavai, azon politikusok ellen, akiknek ellenzékiségét pusztán — amint Horánszky Lajos mondja — a Tisza-gyűlölet dominálta.

Kiméletlen, kemény megállapításai vannak erre a harcmodorra, amelyek Horánszky Lajos szerint már annakidején az összeomlás csiráit hordozták magukban.

Amikor saját pályafutása iránt érdeklődöm, kelletlenül válaszol. De azért néhány életrajzszerű adatot mégis elmond magáról.

— 1871 január 3-án születtem, Szolnokon. Tanulmányaimat befejezve, nyolc esztendőn át külföldön folytattam közgazdasági tanulmányokat és gyakorlatot, majd a Magyar Agrárbank főhivatalnoka lettem.

— 1901-ben szabadelvű-párti programmal országgyűlési képviselővé választottak. A párt bukása után visszavonultam a politikai élettől, de később teljes erővel vettem részt a Nemzeti Társaskör megalakításában s 1910-ben a nemzeti munkapárt országos szervezéseiben.

— A háború után széleskörű publicisztikai működést fejtettem ki. Beöthy Zsolttal és az irodalom több jelesével megalapítottam a „Budai Aurora Kört", mely-

nek célja az volt, hogy a háború után meggyengült magyar közszellem ébrentartását ápolja.

— 1907-ben megírtam „Bacsányi János és kora" című munkámat.

—Tevékeny részt kértem magamnak a Tisza-emlékbizottságban. A Tisza István Társaskör megalapításában résztvettem, annak 1924. év óta vezető igazgatója vagyok. Most mint „jó keresztényt" — ezúttal először látok mosolyt Horánszky Lajos arcán — meghívtak a Fabank élére, hogy az Elek Pál-féle Magyar Bankban szerzett pénzügyi és közgazdasági ismereteimet a vállalat számára gyümölcsöztessem.

„Szeretem az igazságot és azt ki is mondom"

— Egyébként „Tisza István élete és kora" című művem sajtókészen áll. A munka a magyar közélet legutóbbi félszázados történetét foglalja magában. Lesznek érdekeltek, akiknek a munkám nem fog tetszeni, amivel azonban vajmi keveset törődöm.

— Célom az volt, hogy megírjam az igazat a sok hamis történetírás után, mellyel a háború óta a lelkeket mérgezik. Nem félek a világosságtól, mert szeretem az igazságot és azt ki is mondom.

Szinte úgy tűnik fel, mintha egy láthatatlan ellenség felé intézné szavait.

Mielőtt távozom, megkérdem Horánszky Lajost, hogy hosszú közéleti pályafutása alatt melyik élmény gyakorolta reá a legmélyebb benyomást?

Horánszky Lajos röviden válaszolt:

— Életem legnagyobb benyomása Tisza István heroikus küzdelme és tragédiája.

Miután bepillantást nyertem Horánszky Lajos lelkébe, a legtermészetesebbnek tartottam ezt a lakonikus rövidségű választ.

Lefelé megyünk már a lépcsőn a Klubból — amelyet most is ő hagyott el utolsónak — de még mindig ál-

landó visszatérő refrénként hangzik a Tiszák politikájának — mint egyetlen követendő irányzatnak — helyessége és időszerűsége.

Szinte fürkészem a kapu bolthajtását, nem trappol-e be szokott módon a Schneider híres szürkéin Tisza Kálmán, a generális, végtelen uszályú mamelukjaival . . .

Az utca forgataga riaszt fel ebből a viziómból.

A lobogó szakállú ősz generális és fia a legnagyobb és legtehetségesebb magyar miniszterelnök, már régen nem mutatkoznak a Klub termeiben, de szellemük elevenen él és kisugárzik nemcsak a Lloyd-palotára, hanem mindenüvé, ahol a nemzet igazi géniuszát és nagyságát megértő kegyeletes magyarok élnek.

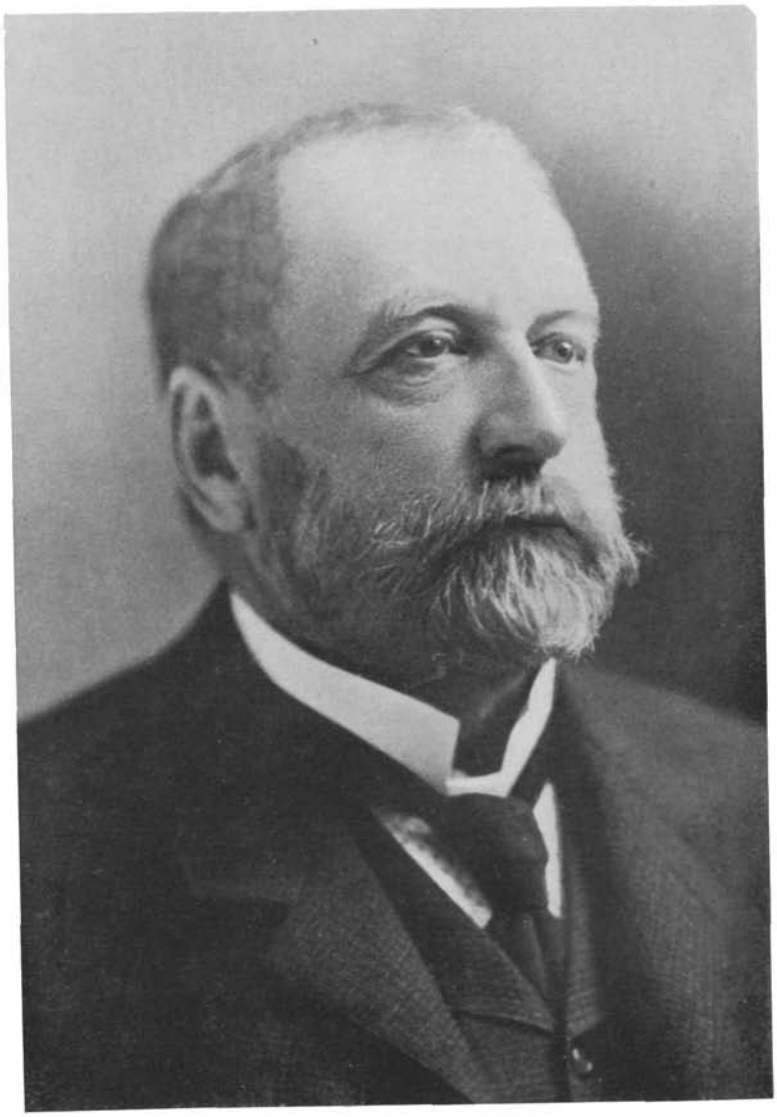

JUSTH GYULA

(Justh János tulajdonában lévő eredeti után)

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

JUSTH JÁNOS

JUSTH GYULA – JUSTH JÁNOS

A magyar politika sok vihart látott egén, fénylő, szikrázó csillag, ragyogó tünemény volt Justh Gyula neve. Kevés politikus alakját fonta körül a nép annyi szeretettel, tisztelettel és büszkeséggel mint az övét. S ez nagyon érthető is. Justh Gyula egész életén át harcos ellenzéki függetlenségi politikus volt. A nép között, a népért élt. A koalició bukása után úgyszólván nem volt nap, hogy hol ebben a városban, hol a másikban ne hallották volna beszélni Justh Gyulát, aki pedig ekkor már 60 éves volt. Városházák erkélyéről, piacok tribünjein ezrek előtt állandó visszatérő refrénként hangzott ajkairól: általános választójog, önálló bank, önálló vámterület, magyar hadsereg — olyan fogalmak, amelyek a fanatizmusig hevítették Justh Gyulának amugyis lelkes tömegeit.

Délceg, férfias megjelenése erőt, törhetetlen akaratot és hajlíthatatlanságot sugárzott.

De nem nélkülözte egyénisége a romantikus vonásokat sem.

A magyar társadalom az önérzetes férfi romantikus gesztusaként fogta fel Justh Gyulának azt az emlékezetes és egyedülálló elhatározását is, amellyel egy rajta esett sérelem miatt visszaküldte Ferenc Józsefnek valóságos belső titkos tanácsosi kitüntetését.

Lehet-e tehát csodálkozni, ha a politikailag mindig ellenzéki beállítottságú magyar nép érzelmeinek egész skálájával hevült a függetlenségi gondolat vezéréért és hogy benne saját lefojtott vágyainak, indulatainak inkarnációját és megszólaltatóját látták.

Ezért amikor például a szövetkezett ellenzék és a volt kormánypártnak a Házban történt első döntő mérkőzése eredményeként 62 szavazattöbbséggel Justh Gyulát választották meg a Ház elnöki méltóságára — az ellenzéki diadalban elsősorban a 48-as függetlenségi eszmék diadalát, az ősi alkotmányt és biztosítékainak győzelmeit ünnepelték.

Justh Gyula alakja sziklaként emelkedett ki a magyar ellenzékiség humuszából. Egyénisége megtestesítője volt a függetlenségi eszméknek. Politikai hite a függetlenségi ideál volt, az a nemzeti és mégis európai liberális ideál, amit a 48-as idők hoztak magukkal. Justh Gyula politikai hitének a 48-as idők eszmevilágában voltak gyökérszálai, ezért tudott erős nemzeti érzése mellett is oly fogékony lenni az akkori kor követelménye iránt is. Legfőbb irányítója: magyarsága volt, de gondolkodását át- és átitatták a demokratikus eszmék. Az ő egyénisége gyönyörű példája annak az igazságnak, hogy az erős nemzeti érzést hogyan lehet harmónikusan beilleszteni az általános emberi eszmeáramlatokba.

A közben muló évtizedek nem tudták ugyan elmosni Justh Gyula kemény alakjának éles vonalait, mégis úgy érezzük, hogy amidőn a mai Magyarországon — ha más értelmezésben is — ismét kardinális létkérdés lett a függetlenség és az integritás gondolata — hálás feladat idézni Justh Gyula emlékét, küzdelmeit és munkásságát. Hiszen az ő politikájának vezérfonala: a nemzeti és függetlenségi ideál az a fundamentum, amelyen az ország mai hivatalos kormányzata nyugszik.

A magánember és a politikus

Fiával, Justh János volt képviselővel és főispánnal beszélgetek.

Hogyan látta ő, édes gyermeke Justh Gyulát a politikust és magánembert?

— Úgy találom — mondja némi gondolkodás után — hogy a gyermeknek általában nehéz édesapja egyéni-

ségéről beszélni, mert a dícséret és elismerés nyomán könnyen a szubjektivitás vádjával illethetik.

— Különös érvénnyel bír ez a tétel édesapámmal kapcsolatban, mert hiszen nehéz őróla úgy beszélni, hogy elnyomja az ember a rajongást, csodálatot és bámulatot, amely rabul ejtett mindenkit, aki vele érintkezett.

— Édesapámról két kép él emlékezetemben: az egyik az apáé, a családfőé, a másik a politikus és közéleti férfiúé. Az előbbi csupa közvetlenség, jóság és bizonyos mértékig kedélyesség is. Az utóbbi csupa erő, gerincesség, megközelíthetetlenség és hajlíthatatlanság. A két portré kiegészítette egymást és a különböző elemek összetétele jelentette édesapámat.

— Közpályán telt el egész élete. Még nem volt 30 éves, amikor vezére lett a csanádmegyei ellenzéknek. Másfél évtizeddel később már az országos függetlenségi és 48-as pártnak volt az elnöke.

— Híres küzdelmei és harcai a legszélesebb közvélemény előtt zajlottak le. Ez a Justh Gyula tehát jó ismerős — és gondolom — leginkább így él apám emléke a magyar nép és politikai közvélemény lelkében. Hogy milyen volt otthon a családi körben a magánéletben, azt már természetesen csak azok tudhatják, akik megfordultak nálunk Reviczky-utcai lakásunkban, vagy a tornyai kastélyban.

— Édesapám szigorúan és fegyelemmel, de nagy szeretettel nevelt bennünket. A vezérséghez szokott férfiú otthonában közvetlen és kedélyes volt. Szeretett velünk kártyázni. Csak fillérekbe ment persze a játék, de igen jellemző édesapámra, hogy a veszteséget mindenképpen meg kellett fizetni nekünk gyermekeknek is... Ilyenkor nem ismert tréfát és a „kártyaadósságokat" bizony ki kellett fizetni.

— Fiatal korában hármas tarokkot játszott Leszkay Gyulával, Tóth Jánossal és Putnoky Móriccal. Putnoky Móricot igen kedvelte, aki egyik leghűségesebb híve és barátja volt. Lakásunkon gyakori vendég volt Ugron Gábor, Eötvös Károly, Kossuth Ferenc, Apponyi Albert,

Zichy Aladár, Sághy Gyula, Bartha Miklós, Thaly Kálmán, Batthyány Tivadar és Lajos, Bernáth Béla, Salamon Géza, Holló Lajos, Beck Lajos stb. Igen szenvedélyes és sokszor hajnali órákig tartó eszmecseréktől volt hangos a Reviczky-utcai lakás.

Justh Gyula szórakozásai iránt érdeklődöm.

— Ha közéleti elfoglaltsága megengedte, szívesen járt színházba. Szeretett olvasni. Szerette a szabad természetet és a gazdálkodást. Ha Tornyán volt, elvegyült a cselédség között. Meghallgatta panaszaikat és ha lehetett ott a helyszínen orvosolta is őket. A tornyai birtok teljhatalmú gazdatisztje Lukács János volt (Lukács Gyulának, a képviselőház elnöki osztályfőnökének az apja). Lukács és édesapám között meghitt baráti viszony volt. Mindketten egyformán nyakas természetűek voltak, de a 30 éves együttműködés alatt sohasem romlott le köztük a harmónia.

— Szenvedélyes dohányos volt. Szívszélhüdés ölte meg hirtelen a Hungária-szállóban és amikor benyítottak a szobájába, hanyatt fekve holtan találták, de a szivar akkor sem hiányzott ujjai közül.

Ezek után a következőkre kérem Justh Jánost:

— Szíveskedne részletesebben kronológikus sorrendben ismertetni édesatyjának pályafutását és küzdelmeit. A harcaiban ejtett és kapott sebeket, a sikereket és letöréseket, a Koronával és a kormányzatokkal folytatott mérkőzéseket, amelyeket a romantika és a népképzelet sokhelyütt a legenda kétesértékű szálaival fonta már át.

Beszélgetésünknek ennél a fázisánál az éppen jelenlévő Beck Lajos nyugalmazott államtitkár — Justh Gyula egyik bizalmasa és életének alapos ismerője — szolgáltat történelmi hitelű adatokat.

— Édesapám — válaszolja Justh János — 1850 január 13-án született a turócmegyei Necpálon. Családunk felvidéki eredetű és egyik ága ma is Túrócban székel. A másik ága az Alföldre került az anyai részről, — aki Marcibányi leány volt — örökölt békési-csanádi

birtokra. A tornyai kastély, amelyben laktunk, 25 szobájával gyönyörű műemlék volt.

— Atyám Szentetornyán töltötte gyermekkorát. Tanulmányait a budapesti egyetemen végezte. 1872-ben mint tiszteletbeli aljegyző Békés megye szolgálatába lépett. Négy évvel később a békésgyulai járás főszolgabírója lett. 1879-ben átvette édesatyja egyik birtokának vezetését. Közben nagyobb külföldi utakat tett. Amidőn hazaérkezett, megszervezte a megyei ellenzéket.

Az első híres párbaj

— Ez időben volt híres párbaja Cseresnyés makói rendőrkapitánnyal. A megyegyűlésen történt összeszólalkozást követte a párbaj, amelyet súlyos nehéz lovassági kardokkal egy pajtában vivtak meg. Édesapám valósággal megskalpolta ellenfelét, mert egy tenyérnyi húst hasított le fejebúbjáról. Cseresnyés is súlyos sebet ejtett apámon és jobb arcán haláláig lehetett látni a vágás okozta hosszú forradást.

— 1881-ben a battonyai kerületben lépett fel függetlenségi programmal, de ekkor néhány szavazattal kisebbségben maradt.

— 1884-ben Makó követeként került be a képviselőházba. Ettől kezdve haláláig tagja volt a törvényhozásnak.

— 1891-ben az Ugron-frakció kiválása után az anyapárt alelnökévé, 1893-ban pedig a lemondó Eötvös Károly helyébe elnökévé választották.

— 1894 február 21-én mondott képviselőházi beszéde nevezetes eseménye volt az egyházpolitikai vitának, mert felszólalásával rábírta pártját a szabadelvű reformok támogatására.

— Az 1895-ben bekövetkezett pártszakadás alkalmával a régi körből 35-öd magával kilépett és az Eötvös-töredékkel új függetlenségi és 48-as pártot alakított, melynek elnökévé választották meg. 1895 decemberében e tisztségéről lemondott az akkor hazaérkező

Kossuth Ferenc javára. Ezután résztvett pártjával az 1898-ban Bánffy ellen megindult obstrukcióban és a függetlenségi párt valamennyi politikai harcában.

— 1905 februárban a képviselőház elnökévé választották. Mint a Ház elnöke vett részt a nemzeti küzdelemben. 1906-ban ismét megválasztották a képviselőház elnökévé. 1907-ben a király valóságos belső titkos tanácsossá nevezte ki.

— 1909-ben, mikor az Osztrák-Magyar Bank szabadalma meghosszabbításának kérdése aktuálissá vált, édesapám a legerélyesebben foglalt állást az önálló magyar jegybanknak 1911 január 1-én való felállítása mellett.

— Mint házelnök mindig pártatlanul és erélyesen vezette a Ház tárgyalásait, a házszabályokat liberális szellemben kezelte, sőt ebből a felfogásából a horvát obtrukciókor sem engedett. Kossuth Ferenc az önálló bankot követelő párthatározat miatt lemondott a párt elnökségéről és 71-ed magával kilépett a függetlenségi pártból. Ekkor édesapám 1909 november 12-én lemondott a képviselőház elnöki állásáról és néhány nappal később élére állt a rövidesen 150 tagra szaporodott pártnak.

— Édesapám politikájának ez volt a legizgalmasabb fejezete. Minden küzdelmét e két probléma megvalósulása dominálta: az általános titkos választójog és az önálló magyar jegybank. Életre-halálra ment a küzdelem. Apám körül ekkor a lelkesedés, de a gyűlölet is a paroxismusig lángolt.

Justh Gyula a királlyal is nyiltan beszélt

— Vígan folyt az intrika ellene az uralkodónál is, aki ekkor magához hivatta, hogy megismerje álláspontját és lehetőleg megnyerje arra, hogy azok a 67-es képviselők, akik az 1906-os választáson megbuktak, újból bekapcsolódhassanak a közéletbe.

— Az uralkodóval még senki olyan nyiltan nem beszélt, mint ekkor édesapám. Kijelentette, hogy alantas rágalom, mintha a függetlenségi párt el akarna szakadni Ausztriától és Habsburg-ellenes volna, azonban ragaszkodnak a hadsereg magyarrátételéhez és a gazdasági függetlenséghez.

— A királyt látszólag megnyugtatták édesapám kijelentései és ennek alapján megkezdte tárgyalásait a pártok vezetőivel. A tárgyalások azonban megfeneklettek.

— Andrássy ragaszkodott az 1905-ben az úgynevezett 9-es programban lefektetett elvekhez, amelyhez Kossuth és Apponyi is hozzájárultak, de nem így édesapám és a függetlenségi párt nagy többsége.

— Édesapám intranzigensen kitartott az önálló nemzeti bank és független gazdasági berendezkedések mellett.

— Ekkor a király Lukács Lászlót, mint homo regiust bízta meg, hogy kezdjen tárgyalást édesapámmal a kabinetalakításra.

— Édesapám és a vezetése alatt álló függetlenségi párt elment ekkor az engedékenység legmesszebbmenő határáig, csakhogy biztosítsa a nemzet számára az általános titkos választójog alapján majdan összeülő nemzetgyűlés döntési jogát a nemzet ügyeiről. A tárgyalásoknál az ütközőpont: az önálló jegybank ügye volt.

— Édesapám célja az volt, hogy az önálló jegybank megvalósulása által helyreálljon a Korona és a nemzet között fennálló feszültség, tehát nem a minden áron való kuruckodás volt az ő hajlíthatatlansága mögött, — ahogyan ellenségei annakidején terjesztették.

— Lukács különböző formulákkal és taktikákkal kívánta áthidalni a jegybank kérdése körüli ellentéteket, — csak őszinteséggel nem.

— Ugyanis, amidőn apámmal való tárgyalásakor ő, Lukács — de még Wekerle miniszterelnök is — készséget mutatott az önálló jegybank felállítására — ugyanakkor a király előtt a legélesebben ellenezték azt.

— Ezt a kétszínű játékot édesapám a királynál történt második kihallgatása alkalmával tudta meg és leplezte le.

— Ferenc József a második audiencián így érvelt apám előtt:

„Minden egyébtől eltekintve már azért sem egyezek bele az önálló jegybank felállításába, mert a magyar pénzügyek két elsőrangú szakértője: Wekerle és Lukács azt a leghatározottabban ellenzik."

— Mire apám nyiltan kijelentette az uralkodó előtt, hogy Wekerle előtte késznek nyilatkozott a Korona megnyerése esetén az önálló jegybank felállítására, Lukács pedig még tovább ment, mert kijelentette, hogy ő kész belépni a függetlenségi pártba!

„Ugy-e azért mi jóbarátunk maradunk?"
— mondotta Ferenc József

— Az uralkodót láthatóan meglepték édesapám nyilt kijelentései és hogy Lukács kétszínű játéka folytán semmiképpen sem hajlandó tárcát vállalni.

— Ezen az emlékezetes audiencián mondotta Ferenc József a búcsúzásnál apámnak:

„Ugye azért mi jó barátok maradunk?" . . .

— Később, Lukács miniszterelnöksége idején édesapám a Ház nyilt ülésén szemébevágta Lukácsnak az önálló jegybank kérdésében közte és az uralkodó között tanusított kétszínű magatartását.

— Ezután jöttek az 1910-es választások — folytatja rendkívül érdekes emlékezéseit Justh János.

— Ekkor az édesapám vezetése alatt álló párt csaknem negyedére olvadt. Hogy a függetlenségi és 48-as párt akcióképességét visszanyerje, 1912-ben az általános titkos választójog propagálása érdekében országos körútra indult, majd obstrukciót indított Khuen-Héderváry Károly kormánya ellen, amely az új véderő-törvényjavaslatot képviselte. Apám ekkor szövetkezett a szo-

ciáldemokrata párttal és csaknem egy évig technikai obstrukcióval akadályozta meg a Ház munkáját.

— Az obstrukció megbuktatta a kormányt, de az utána következő Lukács-kabinet 1912 június 4-én gróf Tisza István házelnök segítségével erőszakosan letörte a technikai obstrukciót és keresztülvitte a véderőjavaslatok elfogadását.

— Az ellenzék ekkor új koalicióra lépett. Elfogadta kibontakozási alapul édesapám választójogi programját, továbbá a két függetlenségi párt közösen, részletekig megállapított programot dolgozott ki. Valamennyi ellenzéki párt együttesen tiltakozott a házszabálysértések ellen. Az ülésteremben a további tanácskozásokat sipolással és trombitálással tették lehetetlenné. Tisza István ekkor az ellenzéki képviselőket — édesapámat is — rendőrökkel távolíttatta el a teremből. Engem, — jól emlékszem — hat rendőr vonszolt ki a teremből . . .

— Ennek a kivezetésnek volt a konzekvenciája, a példátlan eset, hogy édesapám visszaküldte a valóságos belső titkos tanácsosi kitüntetését Ferenc Józsefnek.

Hogyan mondott le Justh Gyula a titkos tanácsosságról

A magas kitüntetés visszaküldésének hiteles részletei iránt érdeklődöm Justh Jánosnál, hiszen annyiféleképpen kommentálják Justh Gyulának ezt az önérzettől duzzadó gesztusát.

— Ebben a kérdésben koronatanu lehetek, mert édesapám megbízásából én vittem fel Bécsbe, a kabinetiroda akkori főnökéhez, Daruváry Gézához, a lemondólevelet.

— Az incidens után édesapám beadványt intézett a kabinetirodához, amelyben arra kért magyarázatot, hogy miképpen egyeztethető össze a rendőri karhatalom alkalmazása, parlamenti működés közben, a király legmagasabb kitüntetésének viselőjével szemben.

— A beadványra nem jött válasz. Egy negyedév multával édesapám megírta lemondólevelét és ezt én személyesen adtam át Bécsben Daruvárynak.

— Erre aztán megjött a válasz, hogy őfelsége a lemondást elfogadja.

— A kormány elleni küzdelem és a közös választójogi alap újból összehozta a függetlenségi párt két csoportját. Elnökül édesapámat és Kossuth Ferencet választották meg.

— Édesapám tevékeny politikájának ez a párttömörülés volt utolsó nagy fellobbanása.

— Az apokalipszis lovasainak patái ekkor már ott dobogtak a magyar élet küszöbén: kitört a háború.

— A hatalmas fizikumot lassanként felőrölték az izgalmak. A szíve — amely állandóan tűzben izzott — ölte meg váratlanul 67 éves korában.

Amidőn arra kérem Justh Jánost, hogy saját életéről is beszéljen — szerényen elhárítva az érdeklődést.

— Teljesen visszavonultam a politikától, közélettől és minden nyilvános szerepléstől. Atyám rakétaszerűen csillogó alakja mellett egyébként háládatlan feladat magamról beszélni.

— Egész pályafutásomra az ő vas egyénisége és megalkuvást nem ismerő politikája nyomta rá a bélyeget.

— Gyermekkorom a politika zajától volt hangos és érthető, hogy a fogékony gyermeki lélek élesen reagált a harcos függetlenségi ideálokra. Édesapámnak nemcsak engedelmes fia, de politikájának mindhalálig hűséges követője voltam.

— 1879 augusztus 11-én születtem Tornyán. Tanulmányaimat Kalocsán és a budapesti református gimnáziumban végeztem. Ez a taníttatási módszer is jellemző édesapámra. Azt akarta, hogy ne legyek elfogult egy irányban sem.

— Egyetemi tanulmányaimat Budapesten és Lipcsében végeztem. Jog- és államtudományi doktorátust a budapesti egyetemen, ügyvédi vizsgát szintén itt tettem. A vizsgálóbizottság elnöke Székely Ferenc koronaügyész volt.

— Tanulmányaim befejezése után igazságügyi szolgálatba léptem, amelytől mint a pestvidéki ügyészség aljegyzője váltam meg.

— 1906-ban Hajdúszoboszló választott meg egyhangulag — természetesen függetlenségi programmal.

— 1910-ben Mezőffy Vilmos agrárszocialista programmal lépett fel ellenem. Mezőffy zsinóros magyar ruhában járta a kerületet. Kitűnő szónok volt, aki magával ragadta a közönséget. Értett a nép nyelvén. Csokoládét osztott, ölelkezett, csókolódzott a választókkal, de eredménytelenül, mert 325 szavazattal kisebbségben maradt.

Földreform-tervek 1917-ben...

— 1917-ben az Esterházy-kormány alatt Csanád megye és Hódmezővásárhely város főispánja lettem.

Justh János mutatja a Makói Függetlenségi Ujság 1917 július 29.-i számát, amely első oldalát a főispáni beiktatásnak szenteli.

— Olvasom az elfakult ujságot és megragadja figyelmemet a főispáni installációs beszédnek következő részlete:

„A földbirtokpolitikai kérdésekről kijelenthetem, hogy amíg a békében csak szavakban merült ki a birtokpolitika rendezése, addig ma három keserves háborús esztendő után, annak végleges és halaszthatatlan megoldását többé elodázni nem lehet.

A háborút követő gazdasági elhelyezkedésünkben a földnek kell magához ragadnia azt a vezető és államfenntartó poziciót, amely legfőképpen tudja és fogja biztosítani a háború által mélyen sujtott országunk gazdasági regenerálódását. Nem a nagybirtokok feldarabolásáról van itten szó, hanem a földnek olyan igazságos elosztásáról, amely lehetővé teszi mindazoknak a megélhetését, akiknek egyetlen foglalkozásuk a földművelés. Akarjuk, hogy „földet a népnek" ne csupán jelszava legyen az új Magyarország kőműveseinek, hanem élő valóság, amely összeegyeztetve a jogos

érdekeket a nem kevésbé jogos igények kielégítésével: megteremti azt a harmóniát, amelyben bízva és melyért dolgozva rakjuk le az alapjait Magyarország további boldogulásának."

Ezt a beszédet okfejtéseinél és időszerű hangjánál fogva akár ma is elmondhatná Justh János.

— A forradalom kitörésekor lemondtam a főispánságról — folytatja Justh János — és Tornyára mentem gazdálkodni, amíg a románok ki nem sajátították a birtokomat. Aradon az ottani magyar párt életében vettem és veszek részt, a Romániai Országos Magyar Párt aradi és aradmegyei tagozatának alelnöke voltam a párt feloszlatásáig.

— Most itt és Aradon élek csendesen, de érdeklődéssel szemlélem az élet és a napi politika eseményeit.

Beszélgetésünknek befejező részét — amelyet ezúttal a Ház folyosóján folytattunk — a teremből kiszűrődő zaj szakította félbe. Bemegyünk. Szétnézünk a mezőnyökön, ahol — még a háborús parlamentben is — történelmi nevek, országos értékek ültek. Ma csupa friss, fiatal, de főleg új arc népesíti be a t. Ház padsorait. Új emberek, akiknek élete eddig ismeretlen volt, jövőbeni munkásságuk pedig még talány.

Justh Gyula és a függetlenségi párt helyén idegen, formaruhás honatyák képviselik a magyar törvényhozás ellenzékét.

Őszintén szólva nem biztató kép. De mégis azzal a hittel távozunk, hogy a politikában a személyek változhatnak, de azok az eszmények, amelyeket a magyar mult nagy férfiai hirdettek e padsorok között, túlélik az új divatokat és koreszméket, mert erejök örök, mint maga a nemzet, amelyért a Justh Gyulák éltek és haltak.

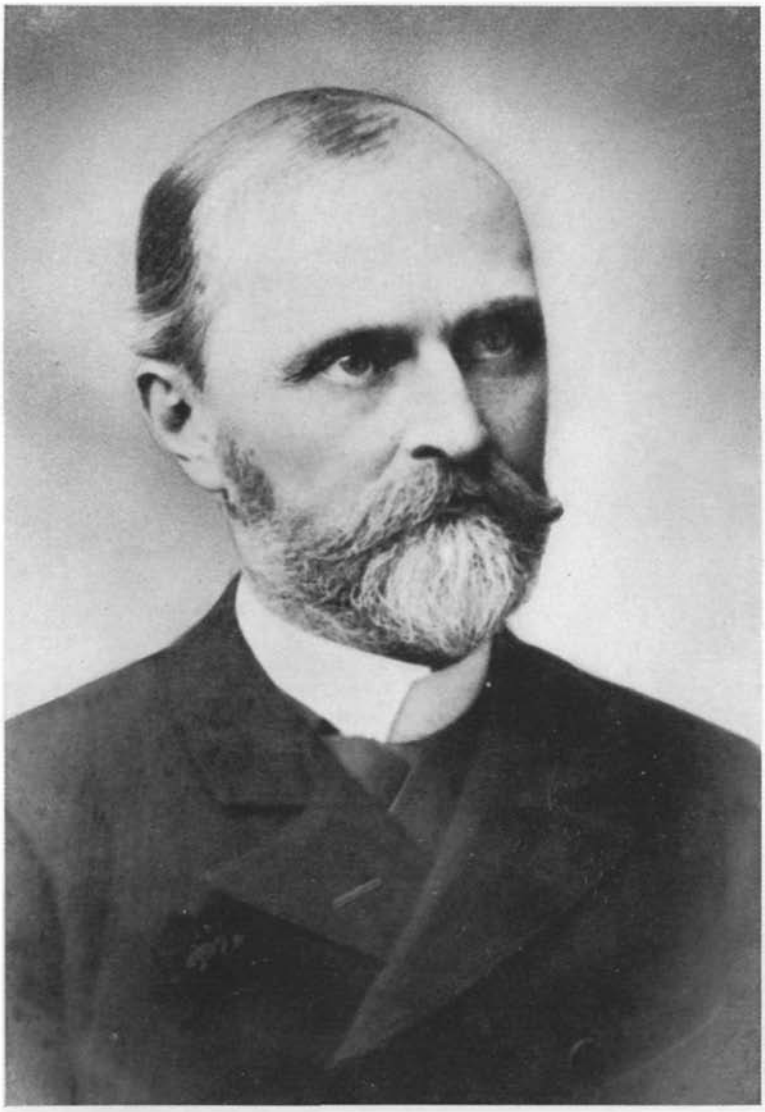

KÁLLAY ANDRÁS

(Kállay Miklós tulajdonában lévő eredeti után)

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

KÁLLAY MIKLÓS

(Streliszky felv.)

KÁLLAY ANDRÁS – KÁLLAY MIKLÓS

Amikor 1866-ban idősebb Albrecht főherceg — Frigyes főherceg édesapja — Szabolcsban járt, a következő szavakkal fordult az őt fogadó Kállay András főispánhoz:

— Mióta laknak itt főispán úr?

Kállay András megszegte a fejét és a következőképpen válaszolt a főhercegnek:

— Ezer év óta fenség!

Az önérzetes főispán híres válaszából szállóige lett nemcsak a Nyírség homokbuckáin, de az egész országban is. Kurucoskodásnak, politikai demonstrációnak emlegették, pedig valójában nem volt egyéb, mint egy ősi történelmi család tagjának bensőséges őszinte hitvallása és szeretete a föld iránt, amelyen élt és dolgozott.

A legerősebb kapocs, a föld kalapálta ki ezt a szeretetet és vonzalmat a Nyírség és a Kállayak között, amelyet majdnem ezer éve művelnek és amelyben őseik porladnak.

Kállay András fiával, Kállay Miklós volt földmívelésügyi miniszterrel, az Országos Öntözőhivatal elnökével hivatali dolgozószobájában beszélgetünk a híres szabolcsi főispán életéről és munkásságáról, amelyet az ország és a megye közéletében kifejtett.

Kállay Miklós mutatja édesapjának arcképét. Meglepően szép és megnyerő külsejű férfi Kállay András. Állítólag korának egyik legszebb férfija volt.

Miközben kezei között forgatja édesapja arcképét, hamarosan felrajzanak az emlékek az ősi nagyhalászi

házról, a nagytekintélyű és mindig komoly családfőről, akit ő már mint idősebb embert ismert meg.

— Kilencen voltunk testvérek, kik közül én voltam a legfiatalabb. Ami tisztelet, szeretet, szív, képesség és jellem iránt kialakulhatott bennem, annak mindig ő volt és maradt az inkarnációja. Nagy tekintélye és komolysága a gyermekszobáig is elhatott. Nemigen emlékszem, hogy gyermekkoromtól kezdve más, mint komoly téma közöttünk szóba kerülhetett volna. Hatalmas, ma már nemigen előforduló enciklopédikus tudása megnyilvánult modorában és az emberekkel való érintkezésében is. Szerették, tisztelték az előbb mondottak miatt, azonban sohasem merült el a mindennapi értelemben vett társadalmi életben s alig emlékszem egy-két idősebb barátjára, akivel tegeződött volna.

A „filozófus" és a „zongoramester"

— Édesapám nyolcéves korában, 1847-ben került Bécsbe, ahol az iskoláit végezte. Ott élte át a negyvennyolcas forradalmat és már mint végzett fiatalember került vissza Szabolcsba. Ilyenformán bizony magyarul alig beszélt még akkor. Hazaérkezése után gazdálkodni kezdett az ősi családi birtokon a hatvanas évek tiszántúli primitív viszonyai között. Szabolcsban nagy feltűnést keltett a fiatal Kállay, mert szórakozásaival nem kapcsolódott be azoknak az időknek a divatjába, hanem inkább olvasmányai és szabad idejét zongorája mellett töltötte, amelyet csodálatosan kezelt. A szabolcsiak ezért a „filozófus" és „zongoramester" nevet adták neki.

— Csakhamar azonban élénk részt vett mégis a politikai életben. Deák Ferenc kiegyezési gondolatának lett erős támogatója és rövidesen vezető szónoka és tollforgatója a vármegyének. Azután a Tisza-szabályozási munkák foglalták le elsősorban közéleti szereplését. Lónyay Menyhért mellett elnöke volt a Felsőtiszaszabályozó Társulatnak, elnöke a Gazdasági Egyesületnek,

majd Tisza Kálmán alatt Szabolcs vármegye főispánja egészen a millennium utáni évekig. Amikor főispánsága után az aktív politikától visszavonult, teljesen a politikai memoir-írás művelésére adta magát, amelyet számos értékes írásával gazdagított.

Boka Károly hegedűje és Kállay András nótái

— Beszéljen excellenciád az ősi családi házról és az akkori megyei életről. Hiszen a szabolcsi dzsentri familiák élete, munkássága, de nem utolsó sorban vigalma, különös színt és érdekességet jelentett az akkori magyar társadalmi életben.

— A nagyhalászi ház és a nyiregyházi főispáni otthon valóban nagy társadalmi életnek volt a színhelye — mondja Kállay Miklós. — A megyének minden, az országnak legtöbb notabilitása, állandóan vendégünk volt. Hiszen maga az akkor még nagyon kiterjedt család is elég lett volna társadalmi körnek. Édesapámmal egyidőben volt közös pénzügyminiszter és Bosznia kormányzója Kállay Béni, négyen voltak főispánok, négyen országgyűlési képviselők. Fiai közül András és Tamás, azonkívül Kállay Ubul, Kállay Leopold, Kállay Ferenc, főispánok pedig Kállay Zoltán, Kállay Ubul és Kállay Albert.

— Édesapám azonban nem irányított bennünket politikai pályára. Ő jobban szerette volna, ha valamely polgári pályán helyezkedünk el. Azt tartotta, hogy politikai pályára csak igen nagyvagyonú embernek szabad menni, mert a politikai pálya más, mint áldozatos pálya nem lehet és feltétlenül magával kell hogy vonja a középvagyonú ember anyagi összeomlását. Nem egyszer szomorúan, de némi elégtétellel említette, hogy aki a Kállay családban még politikai pályára ment, az anyagilag mindig elpusztult . . .

— A Szabolcsban állomásozó huszárezreddel erős társadalmi és baráti viszonyt tartott fenn és a vármegye

közönségét harmonikus együttélésbe kényszerítette a katonasággal. Ezekben az időkben ő maga is jobban elvegyült az emberek közé és pompás magyar nótáival, azoknak Boka Károlytól megtanult interpretálásával sokszor elragadtatta baráti körét. Gyönyörű hangja volt. Nemes Lajos és Fráter Lóránd minden évben egyszer-kétszer lejöttek hozzánk, hogy édesapámtól az igazán régi magyar nótákat megtanulják. Ötven régi magyar nótát — közöttük néhányat saját szerzeményét — kottára is írt.

— Politikailag kihez állt a legközelebb excellenciád édesapja?

— Elsősorban a Tiszáknak volt rendíthetetlen híve és politikai barátai is a régi szabadelvű párt közül kerültek ki. Ha feljött Pestre, a Kiskorona vendéglőben, a Váci-utca sarkán jött össze baráti körével, amely leginkább egyetemi tanárokból, kúriai bírákból állott. Nagy szeretettel viseltetett Szilágyi Dezső iránt, akinek kedves vitatkozó partnere volt.

— A világháború alatt közel nyolcvanéves korában a Nyirbogdányi kerület képviselővé választotta. Édesapám a kommunizmus után, a román megszállás idején halt meg. Néhány nappal halála előtt még kedves Beethoven szonátáját zongorázta.

A rabonbán, Károlyi István, Kaas Ivor, és Bartha Miklós mellett

— Amint már említettem, édesapám nem nevelt politikusnak, én azonban mégis csak sodródtam a politikai pálya felé. Jogászéveim alatt, amikor Pesten voltam az Országos Kaszinó „szkupcsinájában" — természetesen teljesen hangtalanul — figyeltem Ugron Gábor, a rabonbán, Károlyi István és a kor sok híres politikusának beszélgetéseit. Este pedig a Balaton kávéházban szoktam hallgatni Kaas Ivor és Bartha Miklós híres vezércikkeit megelőző vitákat.

— Huszonnégyéves koromban tiszteletbeli szolgabíró lettem Kisvárdán, amikor értesítést kaptam Tisza Istvántól, melyben felszólított, hogy a nyirbátori kerületben lépjek fel képviselőnek. A választáson a negyvennyolcas jelölttel szemben ötvenhét szavazattal lemaradtam. A választás előtt való napon bukott meg Lukács László az ismeretes sópanama ügyben, amire az egész politikai helyzet felborult és negyvennyolc óra alatt a kormány ellen fordult az egész közvélemény. Ilyen hangulatban természetesen kormánypárti jelöltnek csak buknia lehetett. A választás után Tisza István felhívott magához — ekkor találkoztam vele először — és pár kedves elismerő szóval fogadott, majd hosszasan elbeszélgetett velem. Néhány témám — különösen abban az időben szépművészeti kérdésekkel foglalkozó tanulmányaim — nagyon érdekelték és elbocsátott azzal, hogy adandó alkalommal majd gondol rám.

Tisza István távirata a nagykállói főszolgabíróhoz

— Természetesen nagyon hálás voltam Tisza Istvánnak baráti szavaiért, de azt hittem, hogy ezzel az udvarias aktussal Tisza pontot is tett a közöttünk való viszonyra. Csalódtam, mert a világháború zajlása közben 1917-ben Nagykállóban — ahol a főszolgabírói hivatalt vezettem — táviratot kaptam Tisza Istvántól, hogy azonnal jelentkezzem nála. Amikor eléje kerültem, Tisza a következő szavakkal fogadott:

— Én megigértem neked 1914-ben, hogy gondolni fogok rád. Most megürült az oláhfalusi kerület Udvarhely megyében, rendelkezésedre áll, te vagy a hivatalos jelölt.

— Rendkívül meghatott Tisza Istvánnak nem mindennapi figyelme és természetesen azonnal telefonáltam az udvarhelyi főispánnak, Ugron Jánosnak és megkérdeztem, hogy mikor menjek le a kerületbe. A főispán

fölöslegesnek mondotta a leutazásomat, mert hiszen ki volt adva az utasítás megválasztásom érdekében és a kerületben, amelyben mindössze nyolcvanegy választó volt, nem kellett a kortézia. De jött váratlanul Gyöngyös, Tisza István bukása. Ekkor telefonáltam a főispánnak, hogy most már csakugyan le kellene utaznom a kerület megdolgozása érdekében, azonban a főispán azt válaszolta, hogy most már pláne nem érdemes leutaznom, mivel Tisza bukása után megválasztásom szóba se jöhet. Én mégis lementem. Az ellenjelöltemnek ifjabb Guttmann bárónak már meg volt a negyvenegy választója, a másik negyven hűségesen hozzám csatlakozott. A választás előtt látva, hogy csak zavar és főleg verekedés lehet további ottmaradásomból — visszavonultam. A Guttmann mandátumát azonban megsemmisítették, mert nem volt még huszonnégy éves.

Az édesapa örökében

Pályafutásának további etapjai iránt érdeklődöm Kállay Miklósnál.

— Az udvarhelyi választási harc után jött a háború vége és még mielőtt a forradalom kitört volna — kifejezetten a politikai viszonyokra való utalással — lemondottam a főszolgabíróságról és kállósemjéni birtokomon gazdálkodtam. Ott éltem át a kommunizmust és a román inváziót. Néhány letartóztatástól eltekintve különösebb bajom nem is történt.

— 1922-ben Klebelsberg Kunó mint belügyminiszter felajánlotta nekem a szabolcsi főispánságot. Különös gonddal viseltettem a kereskedelem és az ipar problémái iránt. Ezen a téren elért eredményeim fordították felém Bethlen István figyelmét, aki kiküldött a római és a rio de janeirói interparlamentáris kereskedelmi konferenciákra. Ezt követőleg 1929-ben a kereskedelmi minisztérium politikai államtitkára lettem, majd 1933-ban Gömbös meghivott a földmívelésügyi miniszteri székbe.

Báthory István leszármazottja a Wawelben

— Beszéljen excellenciád az alkotásokról, amelyeket tárcája körében minisztersége alatt megvalósított.

— Hivatali működésemnek egyik legkiemelkedőbb momentuma talán két lengyelországi utam volt, amikor *mint a kormány kiküldöttje* és *mint Báthory István leszármazottja* a lengyel kormány meghívására résztvettem a Báthory-ünnepségeken. Ekkor indult meg az azóta örvendetesen fejlődött magyar-lengyel közeledésnek a vonala. A Wawelt, ahol aztán annak idején a Kormányzó urat is fogadták — akkor nyitották meg először, mióta visszakerült lengyel kézre. Mosciszky elnök akkor adta tiszteletemre az első estét az ősi lengyel királyi várban. A következő évben Bielovstokba hívtak meg vadászatra — és azóta lett általános szokássá a lengyeleknél — hogy külföldi állam reprezentánsait vadászaton látták vendégül. Kétszer találkoztam Pilsudszky marsallal, aki felejthetetlen benyomást tett rám és kitüntető barátsággal magánkihallgatáson is fogadott. Pilsudszky bámulatos nyiltsággal és közvetlenséggel beszélt a lengyel politikáról, a lengyelek nagy magyar szimpátiájáról és az ő személyes tiszteletéről Magyarország Kormányzója iránt.

— Kereskedelmi és kereskedelempolitikai tárgyalásaim Dollfusszal szintén egyike azoknak az emlékeimnek, amelyeket sohasem fogok elfelejteni. Hiszen vámháborúban voltunk Ausztriával, amikor én a földmívelésügyi tárcát átvettem és Gömbössel negyvennyolc óra alatt sikerült átalakítanunk ezt a vámháborút a legszorosabb gazdasági együttműködéssé. Ettől az időtől kezdve indult meg a magyar agrártermelésnek árjavító politikája is. Ezt az osztrák bázist egészítette ki később a római paktum, majd a németekkel való szerencsés megegyezés.

— Hogy mit tekintek miniszterségem legnagyobb alkotásának?

— Nem akarok végigmenni azokon a dolgokon, amelyeket fontosnak tartok, de nem hallgathatom el, hogy a magyar kormányzatban és az egész magyar közvéleményben az agrár szempontok, az agrártermelés és

árpolitikának döntő szerepét az ország gazdasági és politikai életének kialakulására, sokszor nagyon nehéz és nagyon súlyos ellenkező álláspontok között mégis nekem sikerült győzelemre vinnem. Sok problémát nem tudtam megoldani miniszterségem alatt, de hogy az agrárkérdések nagy komplexuma most már megoldásra vár s azokat a nemzet egyetemének érdekében meg kell oldani, ezt a szellemet én mindig igen erősen képviseltem és ez a szellem volt minden küzdelmemnek és munkámnak a mozgatója. Ha azóta ezen a téren sok eredményt mutathatunk fel, ezt politikai munkásságom egyik legszebb eredményének tekintem.

— Ennyi sok nagy probléma előkészítése és részbeni megoldása után miért vált meg excellenciád a földmívelésügyi tárcától?

— Hogy miért mondtam le? — teszi fel ismét a kérdést Kállay Miklós — erre a felelet nagyon egyszerű. Én tulajdonképpen sohasem voltam politikus. Akár mint főispán, kereskedelmi államtitkár, vagy földmívelésügyi miniszter, tőlem telhető képességgel és a legnagyobb igyekezettel képviseltem a rámbízott ügykört és gyűlöltem mindent, ami tárgyilagos munkámban zavart. Amint ennek apróbb tünetei mutatkoztak, távoztam.

Az Öntözési Hivatal élén

— Miniszterségem után képviselő maradtam s 1936 őszén illetékes helyről felszólítást kaptam, hogy vállaljam el a magyar öntözés ügyvezetését, amelynek előkészítő munkálatait már miniszter koromban megindítottam. Egy félévi gondolkozási időt kértem, aztán ideiglenesen vállalkoztam az Öntözésügyi Hivatal vezetésére. 1937 augusztusában pedig mai állásomat véglegesen elfoglaltam, ami maga után vonta a képviselői mandátumomról való lemondást és örökös felsőházi taggá történt kinevezésemet.

— Nem fájt excellenciádnak megválni a képviselőségtől?

Kállay Miklós kap a kérdés után, mint akinek eltalálták titkos gondolatát.

— Nehéz elhatározás volt részemről, hogy megváljak a képviselőségtől, mert ehhez az az egyéni vonatkozás is járult, hogy mióta alkotmányos élet van Magyarországon, nem volt képviselőház, amelyikben családom képviselve ne lett volna. Ez a folytonosság lemondásommal most megszünt. De fájt az elválás régi választókerületemtől is, amely hozzám és családomhoz mindig hűséggel ragaszkodott és akik között gyermekkoromtól kezdve az egybeforrottság és együvétartozás tudatát és érzését szereztem meg s vittem magammal — a magyar föld népével.

— A főméltóságú Kormányzó úr, az Alföldi Bizottságnak — amelynek elnöke vagyok — szolnoki ülésén vezette be Magyarországon az öntözés korszakát. Ez a munka most már teljes erővel folyik. Körülbelül ötven mérnök és műszaki segédszemélyzet, most két és háromezer között váltakozó munkáslétszám dolgozik a feladat megvalósításán. Azt hiszem, hogy nincs messze az az idő, mikor az öntözés többezer holdon megindulhat az országban. Lassan fog az eredmény mutatkozni, de ilyen nagy gazdasági átállítást nem is lehet máról-holnapra megcsinálni. Éppen ezért kellett ezt a munkát már megkezdeni, hogy mire az ország — mondjuk húsz-harminc év mulva saját magát sem tudná ellátni öntözéses termelés nélkül, nemhogy exportra termelhetne — készen legyen egy olyan termelésre, amely a jövő generációnak jobb és több megélhetést nyujthat.

Tele van aktivitással, ambícióval, munkakedvvel — és amit elsőnek kellett volna említenem — tehetséggel Kállay Miklós, aki édesatyjától a magyar föld iránti rajongást és szeretetet örökölte, a magyar sorstól viszont, hogy új működésével előmozdíthatja az áldott magyar földnek hatékony és korszerű feljavítását is . . .

gróf KHUEN-HÉDERVÁRY KÁROLY

(Baneth Sándor tulajdonában lévő László Fülöp festményreprodukciója után)

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

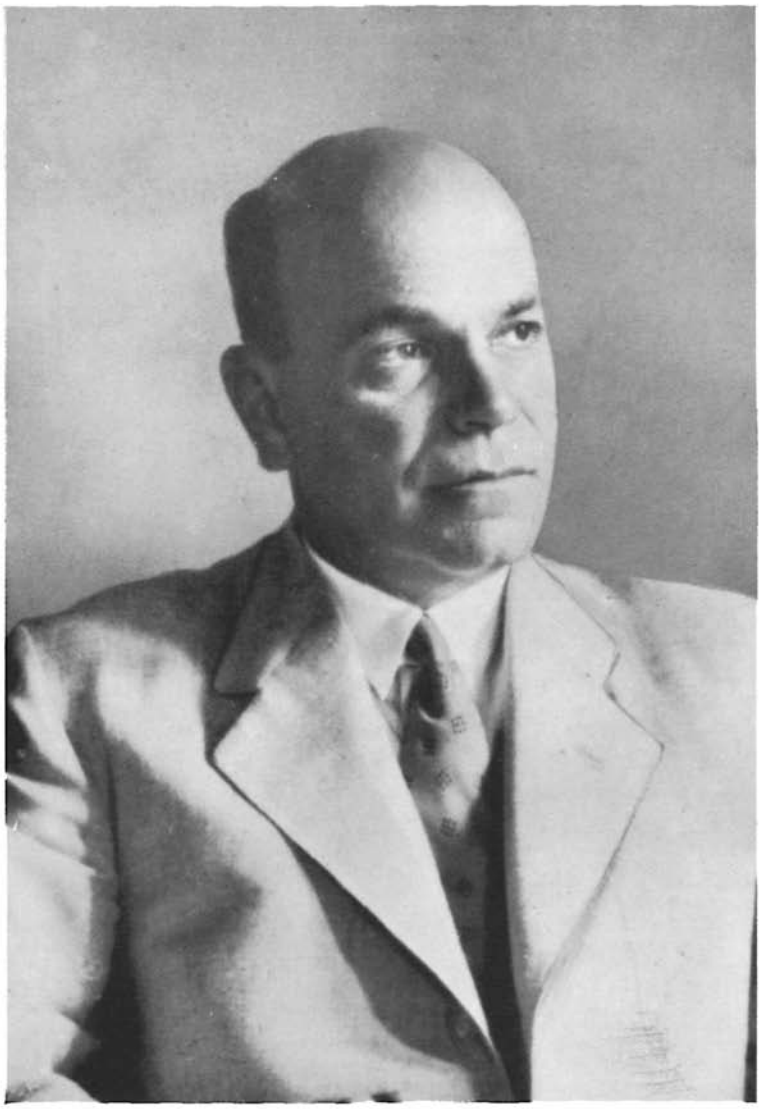

ifj. gróf KHUEN-HÉDERVÁRY KÁROLY

(Irisz felv.)

ID. GRÓF KHUEN-HÉDERVÁRY KÁROLY – IFJ. GRÓF KHUEN-HÉDERVÁRY KÁROLY

A kiegyezés utáni Magyarország egyik legkimagaslóbb alakja volt gróf Khuen-Héderváry Károly. Kétizben miniszterelnök, majdnem húsz éven át Horvátország bánja, a munkapárt nagyhatalmú elnöke. Nevének varázsa és ereje abban a korban, amelyben élt, átszivárgott a köztudatba s olyan népszerűséget biztosított számára, amellyel talán csak a Wekerléé volt mérhető.

Megjelenésének disztingvált előkelősége, férfias szépsége, finom elegánciája, hatásosan egészítette ki azt a hatalmas diplomáciai és államférfiúi képességet, amely tulajdonságok Khuen-Héderváry Károlyt a háború előtti magyar közélet legelső vonalába állították.

Kiváló államférfiúi képességeinek és emberi nagyságának legkézelfoghatóbb bizonyítéka, hogy az uralkodói kegy a legválságosabb időkben kétszer is őreá bízta az ország hajójának irányítását, amelyet Khuen-Hédervárynak sikerült a felizgatott politikai szenvedélyek közül nyugodtabb áramlatok felé terelni.

Már mind kevesebben vannak a kortársak, akik közvetlen részesei, vagy szemlélői lehettek Khuen-Héderváry Károly politikájának, amelynek kiindulása visszanyúlik a 75-ös évekig, amidőn a győrszigeti kerület képviselőjévé választották.

Senki sem lehet hivatottabb felvázolni — ezt a kor távlatában már történelmivé magasztosult — államférfiúi portrét, mint fia, ifj. gróf Khuen-Héderváry Károly, a magyar országgyűlés felsőházának tagja és jegyzője, aki —

aránylag fiatal kora dacára — közelről figyelhette édesatyjának közéleti munkásságát és azokat a hatalmas reformokat, amelyeket édesapja még mint Horvátország bánja hívott életre a politikai villongások megfékezésére és levezetésére.

A Magyar-Német Mezőgazdasági Részvénytársaságnál lévő elnöki dolgozószobájában kerestem fel ifj. Khuen-Héderváry Károlyt, hogy a gyermek közvetlen meglátásain keresztül állítsa elém édesapját, Khuen-Héderváry Károlyt: a politikust és az embert.

— Színes, mozgalmas, munkásságban és alkotásokban gazdag volt édesapám élete — kezdi el emlékezéseit Khuen-Héderváry Károly — hiszen huszonhatéves korában már a győrszigeti kerület képviselője, harminchároméves korában Győr megye főispánja volt és alig lett harmincnégyéves, amidőn a király Horvátország bánjává nevezte ki. Rövid cikk keretében csak közpályájának jelentékenyebb fordulataira tehetünk rövid visszapillantást.

A zágrábi törvényszék gyakornoka

— Édesapám 1849 május 23-án született a felsősziléziai Gräfenbergben, Freiwaldau mellett, mint gróf Belási Khuen Antal szlavóniai földbirtokos és Izdenczy Angelika bárónő fia. Édesapám 1874 december 5-én Bécsben kelt legfelsőbb elhatározás alapján anyai nagybátyja, héderváry és vicai gróf Viczay Héder kívánságára a családneve mellé a Héderváry nevet vette fel, a „belási" előnevet a „héderváry" előnévvel cserélte fel és címerét a Viczay család címerével egyesítette. A főgimnáziumot Pécsett, a jogot Zágrábban végezte és rövid ideig a zágrábi törvényszéknél gyakornokoskodott. Politikai pályáját a 70-es évek elején kezdte, Szerém megyében, amidőn a győrszigeti kerület 1875-ben és 1878-ban a képviselőházba küldte. 1882-ben Győr megye főispánjává nevezték ki, ahol a vízáradások idején elsőrendű adminisztratív tehetségnek bizonyult.

— 1883-ban Tisza Kálmán előterjesztésére Horvátország bánjává nevezte ki a király.

Gondolatban most visszaszállunk a több mint félszázad előtti Zágrábba, a Markov trg. 1. szám alatti Banski dvor-hoz, vagyis a bánsági palotához, ahol a fiatal gróf Khuen-Héderváry gigászi küzdelmeket kellett vívnia az erősen felizgatott politikai kedélyekkel. Ezekről az időkről, a következőket mondja Khuen-Héderváry Károly fia:

— A horvátok sehogy sem akarták elfogadni a Magyarországgal való unió gondolatát. A sáboron, vagyis a tartománygyűlésen, majdnem tettlegességre került a sor, de édesapámnak sikerült közismert tapintatával lecsillapítani a szembenálló feleket és miután megszervezte a magyarbarát uniónista pártot, missziója teljes sikert aratott.

— Édesapám nemzetiségi politikája sokat támadott volt a túlzó sovén magyarok körében. Túlengedékenynek tartották. Még Tisza István — aki pedig édesapámnak legbensőbb barátja volt — sem vallott egy nézetet vele a nemzetiségi kérdésekben. De 1918-ban, amidőn Tisza a boszniai körúton volt, a tőle megszokott férfias nyiltsággal bevallotta, „úgy látszik igazuk volt azoknak, akik más politikát javasoltak". Édesapám politikai vezérelve a „Fortiter in re suaviter in modo" volt, mert noha minden ténykedése magán viselte az erély és megingathatatlan elhatározás jegyét, mégis a kivitelezésben bámulatos hajlékonyságot tudott mutatni — ha a körülmények azt úgy kívánták.

— Amidőn bánságának végefelé az erős kézzel fékentartott ellenzékben elégületlenséget keltett, amely a magyar-horvát kereskedelmi egyességnek, a magyar ex-lex állapot miatt való elhalasztása következtében nőttön-nőtt és végül nyilt zendülésre vezetett s amely első sorban az államvasutak épületein lévő magyar feliratok és címerek ellen irányult — édesapám nem riadt vissza

az ostromállapot kihirdetésétől sem és az ellenzéknek majdnem valamennyi tagját letartóztatta.

— Húszéves bánsága alatt teljesen átszervezte a közigazgatást, hatalmas reformokat létesített és több mint nyolcezer kilométer utat épített, amellyel óriási lendületet adott az országrész korszerű fejlődésének. Érdemeiért a király 1883-ban a belső titkos tanácsosi méltósággal, 1885-ben az elsőosztályú vaskoronarenddel tüntette ki, 1891 márciusában pedig aranygyapjas vitéz lett.

— Az udvari rangsorban milyen címe volt Horvátország bánjának? — kérdezzük.

— A monarchiában zászlós úr, Horvátországban pedig a király helyettese volt, aki trónbeszédszerű deklarációval nyitotta meg a sábor gyűléseit.

— Édesapám bánsága alatt 1903-ban fogadta a Krusedor-kolostorban (az Obrenovicsok temetkezési helye) érkező Obrenovics Sándor királyt és Draga Masina királynét. Hat hétre rá megölték őket.

A miniszterelnök

— Horvátországban való eredményes kormányzása után a király bizalma ismét Khuen-Héderváry Károly felé fordult és a Széll-kabinet lemondása után 1903 június 27-én miniszterelnökké nevezte ki.

— Milyen feladatokkal foglalta el méltóságod édesapja ekkor a magyar miniszterelnöki széket?

— Édesapám kifejezetten azzal a megbízással jött, hogy véget vessen az ex-lex állapotnak és hogy leszerelje az obstruáló ellenzéket. Az ellenzék eleinte erőszaktól tartott, de csakhamar látta, hogy az új kormányelnök békés megegyezésre igyekszik jutni az ellenzéki pártokkal. Kossuth Ferenccel kompromisszumra is lépett, de a független- és a negyvennyolcaspárt többsége tovább obstruált.

A Szapáry-féle vesztegetés

— A némileg megnyugodott politikai légkörben — folytatja Khuen-Héderváry Károly — jött ekkor váratlanul a híres Szapáry-ügy. Egy szerdai ülésen történt. Papp

Zoltán ellenzéki képviselő felállott és letett a Ház asztalára tízezer koronát, amellyel állítólag gróf Szapáry László, Fiume akkori kormányzója megbízásából Dienes Márton volt képviselőt meg akarta vesztegetni, hogy szerelje le az ellenzék technikai obstrukcióját. A felháborodásnak valóságos fergetege szántott végig a honatyák felett. Az elnök hatszor-nyolcszor felfüggesztette az ülést. Holló Lajos, Polónyi Géza és az ellenzéknek számos tagja valósággal tajtékozva követelte a kormány távozását. Apponyi Albert elnök indítványára a Ház bizottságot küldött ki az ügy megvizsgálására, amely magát a miniszterelnököt, édesapámat is kihallgatta. Ez a vizsgálat nem derített ki természetesen semmi kompromittálót édesapámra, mégis, augusztus 8-án beadta lemondását.

Újból a miniszterelnöki székben

— A parlamenti válság folyamán a király bizalma ismét édesapám felé fordult és szeptember 22-én másodízben ültette a miniszterelnöki székbe. Ezúttal a szeptember 16-án Chlopy-ban kelt hadparancs következtében még aggasztóbb helyzet közepette lépett kormányra. Az ellenzék türelmetlenül fogadta bemutatkozását. Szeptember 29-én Koerber osztrák miniszterelnöknek, Magyarország jogait lekicsinylő beszédéről tett nyilatkozatát a Ház Kossuth Ferenc indítványára nagy többséggel napirendre tűzte, mire másodszor is beadta lemondását, amelyet a király november 3-án tudomásul vett. 1904 március 3-án Tisza István miniszterelnök előterjesztésére a király személye körüli miniszterré neveztetett ki, amely méltóságot 1905 június 18-án történt felmentéséig viselte. 1904 június 17-én Temesvár városa képviselővé választotta. Amidőn a Wekerle-kabinet, a bankkérdés miatt a kormány kebelében támadt nézeteltérés következtében lemondott, 1909 decemberben — ugyanaz nap, amikor Lukács László terjesztette elő kibontakozási tervét — a király kihallgatásra hívta. Lukács kabinetalakítási terve meghiúsulván, 1910 január 11-én őfelsége

megbízta kormányalakítással. Kabinetjét január 17-én nevezte ki a király, édesapámat megbízva a belügy, az őfelsége személye körüli és a horvát minisztériumok vezetésével is. Az új kormány 24-én mutatkozott be a Házban és ex-lex állapot lévén, kéthavi indemnitást kért. A kinevezésre vonatkozó királyi kéziratról a Házban vita indult meg, amelynek során Justh Gyulának, a függetlenségi és negyvennyolcaspárt elnökének bizalmatlansági indítványát a Ház többsége elfogadta. Erre két hónapra elnapolták a Házat és édesapám benyujtotta lemondását. A király azonban az országgyűlés feloszlatását határozta el.

A munkapárt élén

— Ekkor indította el édesapám Tiszával együtt a munkapártnak országos újjászervezését. Atyám személyesen járta be az ország 67 megyéjét és lelkes agitációjának meg is lett az eredménye, mert az 1910-es általános választásokon abszolut többséggel jelentkezett az új munkapárt a Ház arénájában. Őt magát Budapest IV. kerülete választotta meg képviselőjéül. Édesapám erre a politikai sikerére volt talán a legbüszkébb, mert a választási győzelemmel beigazolódott az ő tétele, hogy a 67-es politikának túlnyomó többsége volt az országban. Ekkor a Ház munkarendje biztosítva lévén, megszavazták az Osztrák-Magyar Bank szabadalmának meghosszabbítását, de a véderőjavaslat előterjesztése miatt ismét kitört a technikai obstrukció, amelyben Justh Gyula vezetésével a Justh-párt és a néppárt, valamint a Kossuth-párt néhány tagja is résztvett. Apám nem akart erőszakot s a Kossuth-párttal és a néppárttal való megegyezéssel kívánt békét és rendet teremteni, de ekkor Auffenberg lovag, akkori közös hadügyminiszter beavatkozására a legbefolyásosabb udvari körök édesapám rezolucios politikáját dezavuálták, mire édesapám 1912 április 12-én beadta lemondását.

— Nem lesz érdektelen megállapítani — mondja ifj. Khuen-Héderváry Károly — hogy édesapámat a király

ekkor azért volt kénytelen elejteni, mert — amit őfelsége annak idején sejttetett — a trónörökös fellépésének nem tudott ellenállni. Édesapám lemondásának ezt az igazi okát sohasem tárta fel senki előtt, pedig ez az ellenzék előtt nagyon szimpatikus lett volna.

Khuen-Héderváry Károlyról, az emberről, munkarendjéről és szórakozásairól mond el ezután néhány apróságot ifj. Khuen-Héderváry Károly.

Hédervár, Zágráb

— Korán kelő ember volt. Reggeli után kicsit sétált, majd leült íróasztalához és délelőtt kilenctől délután háromig megszakítás nélkül dolgozott. Otthon főképpen politikáról esett szó. Egyébként igen hallgatag ember volt. Sokszor órákig ült magábamerülve, szótlanul, patience-okat rakva.

— Úgy Zágrábban, mint Héderváron nagy volt a vendégjárás. Természetesen elsősorban politikusok jöttek hozzánk. Édesapám szűkebb baráti társasága: Kállay Benjámin, Bosznia volt kormányzója, Thallóczy Lajos, Tisza István, Erdődy Rudolf és István, horvátországi földbirtokosok, Tomasich Miklós, egyetemi tanár, horvát miniszter, majd bán, Láng Lajos és a munkapárt nevesebb tagjai gyakori vendégek voltak Héderváron.

— A sportok közül a hajtást és a lovaglást kedvelte, az utóbbihoz Zágrábban a rossz terep miatt nem jutott hozzá.

Arról beszélgetünk a továbbiakban, hogy a családi házban uralkodó politikai légkör hatással volt-e a serdülő gyermekekre?

— Sándor bátyámat politikusnak nevelte édesapám — mondja ifj. Khuen-Héderváry Károly — engem nem, de azért nem állíthatom, hogy közömbösen érintett a politizálás színdús matériája. Emlékezetes számomra, hogy 1912 márciusában édesapám megmutatta nekem — az akkor még egészen fiatal embernek — a rezolució fogalmazványát, amely Lukács Lászlóé volt. Ez volt az első politikai feladat, amit megbeszélt velem.

— Miután Pécsett a Ciszterciáknál, majd Sopronban a Bencéseknél elvégeztem a középiskolát, a pozsonyi egyetemen folytattam jogi tanulmányaimat. Ezután Budapestre kerültem, ahol államtudományi vizsgát tettem. Egy évig a magyaróvári gazdasági akadémia hallgatója voltam. Az aktív politikával még semmi érintkezésem nem volt, mikor 1914-ben háborúba vonultam mint az 5. Radetzky huszárezred hadnagya. Ennél az ezrednél szolgált Imrédy Béla is.

Gróf Khuen-Héderváry, Tisza István és a háborús felelősség

A háború kitörésével kapcsolatosan egy igen érdekes élményét mondja el ifj. Khuen-Héderváry Károly.

— A Házban voltam, amikor hírül hozták a Szerbiához intézett ultimátum szövegét. Édesapám egy pamlagon ült és csendesen szivarozott. Odaléptem hozzá és azt mondottam, hogy szerintem az ultimátum szövege túlságosan szigorú. Amikor az ő véleménye iránt érdeklődtem, egyetlen szóval felelt: „világháború!" Erre én megjegyeztem: képzelem, hogy István bácsi (Tisza) mennyire hozzájárult a jegyzék erős hangjához. Mire édesapám rendkívül erélyesen megkorholt: éppen ellenkezőleg, Tisza mérsékelni akarta a jegyzék súlyos feltételeit, de nem hallgattak rá.

— A háború alatt már kezdett fellángolni a vád, hogy Tisza István a háború fő előidézője, de úgy Tisza, mint édesapám négy éven keresztül némán, hangtalanul tűrték a vádaskodást, mert ők elsősorban Isten és önmaguk előtt akartak tisztán állani, a közvélemény csak az utolsó komponens volt.

— A háború alatt édesapám elnöke volt a Kárpáti Bizottságnak, amely az elpusztult kárpáti falvakat építtette fel. IV. Károly király trónraléptekor ő vezette a trónralépést bejelentő díszküldöttséget a német udvarhoz. Édesapám 1918 február 16-án halt meg.

Khuen-Héderváry Károly méltó örökösöket hagyott fiaiban. Khuen-Héderváry Sándor rendkívüli követ és

meghatalmazott miniszter igen jelentékeny diplomáciai tevékenységet fejt ki Párizsban, ifj. Khuen-Héderváry Károly pedig a magyar felsőháznak egyik igen értékes, nagy politikai vénával és éleslátással megáldott tagja. Ifj. Khuen-Héderváry Károly nagy szerepet visz a társadalmi és gazdasági életben, valamint az ifjúsági cserkészmozgalomban. 1932-ben ő volt a magyar főcserkész. A Felsődunántúli Mezőgazdasági Kamara harmadszor választotta meg elnökéül. A felsőházba az örökösjogú főrendek küldték be és a felsőháznak 1927-ben jegyzője, a közlekedési és közgazdasági bizottságnak pedig előadója lett. 1940 áprilisában óriási többséggel választották meg az Országos Magyar Mezőgazdasági Kamara elnökének.

Arról a munkásságról, amelyet a politikai, gazdasági és társadalmi életben kifejt, nem kíván beszélni ifjabb Khuen-Héderváry Károly.

Méltó ez a felfogás édesatyja nemes szelleméhez, aki a köz iránti önzetlen kötelességteljesítés terén dicső emléket állított az ideális magyar politikai géniusznak.

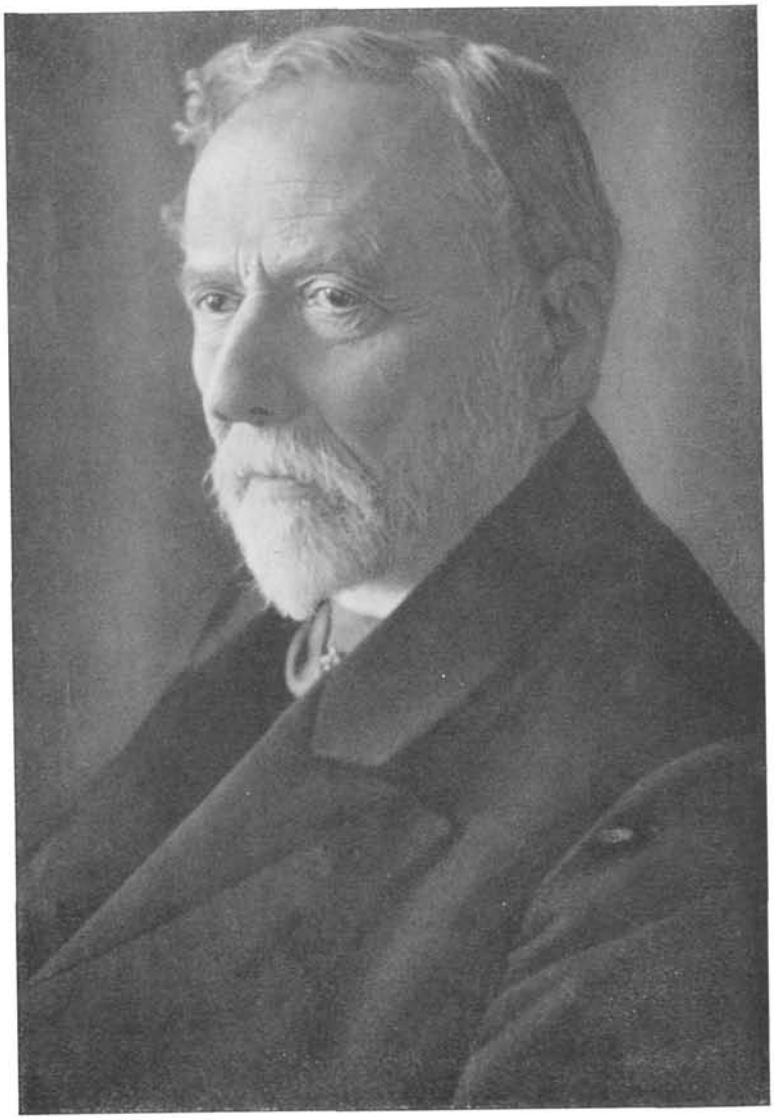

báró KORÁNYI FRIGYES

(Rep. az Országgyülési Múzeumban lévő fényképről)

SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

báró KORÁNYI SÁNDOR

(Kallos Oszkár felv.)

BÁRÓ KORÁNYI FRIGYES – BÁRÓ KORÁNYI SÁNDOR

A politika sokszor a kétes értékelés világa. Könnyen megesik, hogy a nagynevű közéleti férfiú magas pozíciója jelenti csak a fiú életében az előrejutás, a siker elemeit.

A tudomány realisztikus birodalmában azonban, ahol kizárólag a pozitív eredmények rideg mércéje az irányadó, ott a nagy ember fiának is egyéniségnek, szinte self made man-nek kell lennie.

A nagynevű Korányi Frigyes egyetemi tanár nem kevésbé híres fiát, a magyar és az európai orvostudomány kimagasló alakját, báró Korányi Sándort szólaltattam meg ezúttal: mondja el, mit jelentett egyéniségére, tudományos pályafutására az a körülmény, hogy fiatal orvos korában már fenn ragyogott apjának, Korányi Frigyesnek neve a magyar orvostudomány egén.

Váci-utcai kis dolgozószobájában fogad Korányi professzor. Kissé nehézkesen indul meg az interju.

A professzor úr közismerten nem lelkesedik a nyilvános szereplésért.

Fürkészve tekint reám és nagy óvatossággal jelenti ki többször:

— Én magamról nem kívánok beszélni.

Később azonban mégis enged kissé Korányi professzor zárkózottságából.

— Hogy volt-e előnye annak, hogy apám Korányi Frigyes volt, — ismétli első kérdésemet báró Korányi Sándor — természetes, hogy nagy előnyt és könnyebbséget jelentett számomra, hogy apám híres orvostanár volt. Ilyenformán már otthon a szülői házban át voltam

itatva az orvostudomány iránti szeretet és megbecsülés érzésével. Az orvosi hivatás szent fogalom, nemes tradíció volt családunkban. Nagyapám is orvos volt. Minden bizonnyal én is a természetes átöröklődés folytán választottam az orvosi hivatást.

„Apám autodidakta volt"

Hogyan indult el Korányi Frigyes ragyogó karrierje? Hogyan lett a nagykállói körorvosból a magyar és az európai orvostudomány egyik legjelentékenyebb alakja?

— Édesapám, — amit talán csak kevesen tudnak — mondja Korányi Sándor — autodidakta volt. De mint minden zseninek, úgy neki is ez a körülmény nem jelentett egyáltalán hátrányt.

— 1828 december 20-án született Nagykállóban, Szabolcs megyében. Orvosi tanulmányait a budapesti egyetemen kezdte meg és azokban már meglehetősen előre is haladt, amikor a szabadságharc kitörésekor ő is szolgálatába állott a nagy nemzeti ügynek. Eleinte mint alorvos működött a szabolcsi önkéntesek zászlóaljában, majd a pesti orvoskari és nyiregyházai tábori kórházban, végül pedig mint helyettes főorvos a 104. honvéd zászlóaljnál teljesített szolgálatot.

— Az 1848-as forradalom elmultával Bécsbe utazott, ahonnan váratlanul, minden indokolás nélkül hazainternálták Szabolcsba. Ezt az internálási históriát eddig azzal magyaráztuk, hogy apámnak a császárvárosból való kiutasítása „kuruzslás" vádja miatt történt. Egy pár évvel ezelőtt azonban egy érdekes körülmény folytán fény derült édesapám internálásának rejtelmes okára.

— Egy bécsi forradalmi zendüléskor, amidőn a tüntetők felgyujtották a Justizpalastot, rengeteg iratokkal telt ládát dobtak ki a lángokban álló épületből. Az egyik ládából levél került elő, amelyben a pesti rendőrség arról értesíti a bécsi rendőrséget, hogy elfogtak egy fiatalembert, egy egyetemi hallgatót, akihez apám Bécsből levelet intézett, melyben közli vele, hogy látta Bécs-

ben a királyt, akit mint „nagyon csinos fiút" aposztrofált. Pesten akkor rendőrvilág volt — folytatja Korányi professzor — és miután apám pesti tartózkodásakor gyakran fordult meg forradalmi körökben, főleg a Kammon-kávéházban, őt is forradalmárnak nézték és kiutasították Bécsből.

— Ekkor itthon folytatta félbeszakadt tanulmányait s már ez időben annyira kitűnt tanulótársai között, hogy jóval oklevelének elnyerése előtt Balassa tanár tiszteletbeli segédjévé választotta. 1851 március havában orvosdoktorrá, május havában pedig sebészdoktorrá avatták. Nemsokára Bécsbe ment, ahol a híres Schuh sebésztanár mellett működött mint mütőnövendék. A következő évben hazájába visszatérve, szülőhelyén telepedett le és ott tizenkét éven át folytatott kiterjedt orvosi gyakorlatot és egy ideig mint a szabolcsmegyei inségkórház, majd mint az ottani egyesületi kórház főorvosa szerzett érdemeket.

— 1861-ben Szabolcs megye főorvosává választották.

— Ismereteinek bővítése céljából eközben időnként a külföldet is felkereste, másrészt pedig szorgalmasan dolgozott tudományos orvosi kérdésekben, úgy hogy 1864-ben, amikor Pestre költözött és itt az idegkórtan magántanára lett, nevét a szakkörök már jól ismerték. Pesten a Rókus-kórház idegkórtani osztályának lett rendelő orvosa.

— 1866-ban mint a ludoviceumi katonai koleraosztály főorvosa működött. Ugyanezen évben a sebészet számára rendelt tanfolyam belgyógyászati tanárává nevezték ki. A sebészeti tanfolyam megszüntetése után pedig az újonnan alapított második belgyógyászati tanszéket vele töltötték be.

— Pestre költözésével, de különösen rendes tanárra való kineveztetésével természetesen nagyot változott atyám működési köre is. Az embertársai szenvedésein mindenkor segíteni kész orvosnak most ideje jórészét a tanításnak kellett szentelnie. A sikeres tanítás feltételei azonban abban az időben még nem voltak meg: hiányzott a tanításra és tanulásra szükséges kellő számú be-

teganyag, de hiányzottak a taneszközök is. Atyám buzgósága folytán egyre többen keresték fel a klinikát, amelyben eleinte a betegek száma évente csak 210 körül volt, míg ma már ezrek és ezrek keresnek ott gyógyulást. Később taneszközök dolgában is klinikáját úgy szerelték fel, hogy e tekintetben bármelyik hasonló külföldi intézettel bátran kiállhatta a versenyt.

Korányi Frigyesről, a tanárról beszélgetünk ezután.

— Mint tanár — mondja Korányi professzor — alaposan kidolgozott, a gondolkozást fejlesztő és az érdeklődést folyton ébren tartó előadásokra — melyeket szónoki hévvel és ékesszólással szokott tartani — fektette a fősúlyt.

— Hosszú tanári pályája alatt arra törekedett, hogy tanítványai közül az orvosi tudomány művelésére munkatársakat nyerjen.

— Hatalmas tudományos irodalmi munkásságának egyik jelentékeny műve a „Belgyógyászat", amely mint a modern magyar orvosi iskola első összefoglaló munkája, méltán keltett nagy feltűnést.

— Milyen volt professzor úr édesapja otthon, a családi körben?

— Halk, csendesszavú, nyugodt ember volt. Nyugalmát csak természetére értem, mert egyébként lázas temperamentumú és rendkívül munkabírású volt. Csak akkor pihent igazában, ha leutazott Pécelre, a nagy kertbe maga-ültetett virágok és fák közé. Egyébként otthonában is rengeteget dolgozott, akárcsak klinikáján, ahonnan mindig utolsónak távozott.

A tuberkulózis ellen

— Édesapja tudományos munkásságában mit tart professzor úr a legjelentékenyebbnek?

— Édesapám legkiemelkedőbb tudományos teljesítményeként a tuberkulózis leküzdésére irányuló munkásságát tudom megjelölni.

— Úttörő volt Magyarországon a tuberkulózis gyógyításában. Nemcsak a kór tudományos irodalmát gaz-

dagította erről írott munkáival, hanem szanatóriumok, üdülők létesítésével megvetette alapját, a lehetőségét a tuberkulotikus halandóság lokalizálásának.

— Felejthetetlen emlékem — mondja Korányi Sándor báró — hogy amikor édesapám életének legeredményesebb munkáját, az Erzsébet királyné-szanatóriumot megalkotta, az éppen Budapesten tartózkodó Ferenc József azt az óhaját fejezte ki, hogy szeretné meglátogatni a monarchia első tüdőbetegszanatóriumát.

— A szanatórium főbejárata előtt édesapám tanítványai élén — köztük velem — várta a fenséges vendéget.

— Amikor a király kiszállt kocsijából és eléje tárult a méreteiben is impozáns fehér palota, látható meglepetéssel tekintett fel, majd édesapám kezét szokatlanul hosszan rázta meg és így szólt:

— „Ilyen otthont csak a szeretet hozhat létre."

— Valóban, édesapám — mondja Korányi professzor — a megtestesült szeretet volt. Szerette az egyedeket, betegei tízezreit és szerette összességében nemzetét. Csak ezzel a felfokozott szeretetérzettel lehet megérteni, hogy legyűrve magában minden büszkeséget, egy alamizsnát gyüjtő szerzetes alázatosságával járt éveken keresztül ajtóról-ajtóra, hogy összegyüjtse azokat a filléreket, amelyekből a „Morbus hungaricus"-nak, százezer fiatal magyar életet derékban kettétörő „magyar népbetegségnek", a tüdővésznek rettenetes pusztításai elé hullámtörő gátat építhessen.

— Ezen az útján én is követtem édesatyámat, azonban sajnos a tuberkulózis szomorú statisztikáját csak a nyomor enyhítésével lehet végleg feljavítani.

— Tőke hiányában nem lehet megvalósítani és sorompóba állítani azokat a tudományos felkészültségeket, amelyek a tuberkulózis ellen egyébként adva vannak.

— Tanári működésében mi szerzett professzor úrnak legnagyobb örömet?

Gondolkodás nélkül válaszol:

— Legnagyobb örömöm a tanítás volt. A tanítványaimmal való foglalkozás külön élvezetet jelentett számomra. Ilyen érzése lehet a kertésznek, amikor elültetett csemetéit fejlődni látja. Tanítványaim fejlődését látva, még a büszkeség érzete is el szokott fogni, pedig a büszkeség igazán nem elemem.

— Azt szokták mondani — folytatja Korányi professzor — hogy lelkiismeretes előadó voltam. Igen. Én mindig arra törekedtem, hogy az ötödévesek, az utolsó évesek ne hagyják el anélkül az egyetemet, hogy magukban ne vigyék el azt, amire az életben szükségük lesz.

Az orvostudomány a háború után

Az orvostudomány háború előtti és háború utáni korszakáról beszélgetek ezután a legnagyobb élő orvostudóssal.

— Az orvostudomány fejlődése vagy hanyatlása szervesen összefügg a gazdasági helyzettel. Például Amerikában, ahol még mindig prosperity van, az európai kontinenshez képest hatalmas fejlődést mutat az orvostudomány minden ága. Ahol viszont az emberek szegények, ott a tudományos munkásság is szegény. A háború kényszerprosperitása, a technikai fejlődés állandó fokozása, nagyon előmozdította a gyógyítás technikai eszközeit. A háborúból azonban mégis több hátrányt, mint előnyt könyvelhet el az orvostudomány. Az emberiségnek a lelke gyökeresen átalakult nemcsak a felfogásokban, hanem gyakorlatban is. Az orvos, aki eddig egy beteggel, illetve egy betegséggel sokszor hónapokon át foglalkozott, a háború folytán átalakult lelkisége — mert tömegekkel kellett foglalkoznia — elidegenedett ettől a régi orvosi mentalitástól. Az orvosi hivatás szocializálódott. Megszűnt az egyed fontossága a tömegpraxissal szemben.

— Az intézményesített tömegrendelések kétségtelenül szociális és humanisztikus gondolatokból fakad-

nak, de mint minden előnyös körülménynek úgy ennek is megvannak az árnyoldalai.

— E konkluziók után mi a véleménye professzor úrnak az új orvosi rendtartásról?

— Véleményem szerint a biztosítási intézményekkel megölték az orvosi rendet. Nem lehet éhbérért dolgoztatni orvosokat. A magyar orvosi kar helyzete ilyenformán mielőbb tarthatatlanná válik. A rengeteg hivatal, a túlméretezett adminisztráció felfal mindent. Én nem az intézményeket perhoreszkálom, hanem az ügyrendet, amely nem felel meg az orvosok egyetemes érdekeinek.

Távozóban megkérdem Korányi professzort, mi a véleménye a fiatal orvosi generációról?

— Sok a tehetség a mai fiatal orvosok között. A technikai fejlődés nagy mértékben fogja előmozdítani a tudományos eredményeket. Optimistán nézek működésük elé.

Ezzel a bizalmatkeltő megállapítással búcsúzik tőlem a nagy Korányinak nagy fia . . .

báró LÁNG LAJOS

(Báró Láng Boldizsár tulajdonában lévő eredeti után)

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

báró LÁNG BOLDIZSÁR

(Irisz felv.)

BÁRÓ LÁNG LAJOS – BÁRÓ LÁNG BOLDIZSÁR

A 70-es évek végefelé fiatal, csínos, délceg fiatalember ül egy redakció szerény asztalánál. Szorgalmasan rójja az ujság szépirodalmi rovatát. Irodalmi, esztétikai dolgozatok, később színművek is születnek munkássága nyomán a fehér kutyanyelveken. Már a nagy író körvonalai rajzolódnak ki a szerkesztőségi szobában, akinek nevét az írói gárda kitünőségei között kezdik már emlegetni — és lesz belőle az ország egyik legjelesebb politikusa. Az ifjú író Láng Lajos, a szerkesztőség pedig Csernátony Lajos „Ellenőr" című lapja volt.

A magyar történelem nem egy nagysága ujságírással kezdte pályafutását. Hogy csak a legnagyobbat említsem: Kossuth Lajos is a zempléni lapokban bontogatta hatalmas tehetségének szárnyait. Az ujságíró univerzális érdeklődése és figyelme az élet szinesebb régiói felé, gyakran a politika felé irányítja a muzsával már-már eljegyzett íróembert. Igy történt ez Láng Lajossal is.

Színdarabok, színházi kritikák helyett hamarosan ő irányítja Csernátony után a nagymultú lap politikáját.

Láng Lajos korának egyik legsokoldalúbb és legképzettebb politikusa volt. Szépíró, egyetemi tanár, a nemzetgazdasági és statisztikai tudományok katedráján, politikus, híres debatter a Házban, a kereskedelmi-gazdasági politikának kiváló ismerője és úttörője.

Láng Lajosnak, a politikusnak, írónak és tudósnak alakja mellé odakivánkozik még egy kép, Láng Lajosnak, az embernek a portréja.

Láng Lajosnak előkelően finom, disztingvált megjelenése a kellemes impressziók emlékével él azokban,

akik vele személyesen érintkeztek. Egyéniségének teljesen intim vonásait azonban csak a fiának, a gyermeknek meglátásain keresztül kaphatjuk meg a legtökéletesebben.

Báró Láng Lajos fia Láng Boldizsár m. kir. titkos tanácsos, nyugalmazott altábornagy, közéletünk kimagasló értéke. Az ő egyéniségében szinte átörökölve látjuk a nagynevű apa tehetségét, sokoldalúságát. Báró Láng Boldizsár több mint három évtizeden át mint tényleges katonatiszt futotta be fényes pályáját. De katonai működése közben a nagy politika és diplomácia számos őrhelyén is ott láttuk báró Láng Boldizsárt, amint nagy műveltségével, politikai vénájával, kitünő nyelvtudásával a külföld különböző fórumain képviselte a magyar igazságot.

Vigadó-téri finom ízléssel berendezett lakásán szemben ülök báró Láng Boldizsárral. A nagy műveltségű ember széles érdeklődését igazolja a szakértelemmel és szeretettel összeválogatott könyvtár, amelyben a magyarok mellett a külföldi klasszikusokat látni. Íróasztalával szemben Ferenc József szoborportréja, Deáké és Andrássyé között. Ősz hajával kiáltó ellentét fiatalos lelkének frissesége és aktivitása. Legutóbb érkezett haza külföldi útjáról a fáradtság minden jele nélkül.

Az élet lüktető dinamikája mellett azért láthatóan jólesik a kegyelmes úrnak visszaemlékezni a békés, nyugalmas korra, Magyarország nagy fellendülésének korszakára, amelynek alapjaihoz édesapja, Láng Lajos is odarakta tehetségének tégláit.

Ujságíró, majd egyetemi tanár és miniszter

— Édesatyám 1849-ben született Budapesten — kezdi el emlékezéseit báró Láng Boldizsár. — Atyai nagyapám Láng Mihály gyáros és kereskedő volt. Mint egészen fiatalember hirlapi és irodalmi téren tünt fel először atyám, előbb szépirodalmi, irodalomtörténeti, esztétikai dolgozatokat írt. Egyik színművét többször elő is

adták a Nemzeti Színházban. Majd néhány fiatal írótársával szövetkezve, több külföldi munkát fordított le, többek között Buckle Anglia művelődéstörténetéről szóló nagy művének fordításában is résztvett. 1877-ben Csernátony „Ellenőr" című lapjának munkatársa lett és ettől fogva a politikával kezdett tüzetesen foglalkozni. Ujságírótársai voltak Jókai Mór, Szilágyi Sándor, Szemere Attila, Berzeviczy Albert, Asbóth János, Visy Imre, Heltai Ferenc, a későbbi főpolgármester és Adorján Sándor. Ez utóbbi még ma is él.

— Később egészen közgazdasági tanulmányokra adta magát; ez irány megválasztásában talán néhai Kerkápoly Károly jóakaratú buzdításának is volt része. 1877-ben már az egyetemen tart előadásokat, mint a közgazdaság és pénzügytan magántanára. A rákövetkező évben Szakcson, Tolna megyében képviselőnek választják meg. A Ház tagja maradt, igen rövid megszakítással, élete végéig. Leghosszabb ideig — 20 évig — Pápa városát képviselte. 1881 végén névleg is átveszi az „Ellenőr" vezetését, amelyet megtart akkor is, midőn a lap a „Hon"-nal egyesülve „Nemzet"-té lesz.

— Atyám nemsokáig maradhatott főszerkesztői tisztében, mert 1882 végén a budapesti egyetemen Konek Sándor halálával megüresedett statisztikai tanszéket foglalja el rendes tanári minőségben. Nemsokára nagyszabású kézikönyv írásába fogott. E célra Keleti Károllyal és Jekelfalussy Józseffel szövetkezve kiadta „Magyarország statisztikája" című művének 1884-ben az első (népességi), 1886-ban pedig a második (gazdasági) kötetét.

— 1883-ban tagja lett a Magyar Tudományos Akadémiának, ahol számos felolvasásban tudományos alapon foglalkozott gazdasági életünk és közművelődésünk több fontos kérdésével. Ugyanekkor tevékenyen dolgozott a képviselőház pénzügyi bizottságában és számos fontos törvényjavaslatnak lett előadója.

— A Tisza-kabinet újjászervezése és Wekerle Sándornak pénzügyminiszterré történt kinevezése után, 1889 április havában a pénzügyminisztérium politikai állam-

titkára lett. Negyedfél esztendeig maradt e hivatalban és ez idő alatt résztvett a tárca sok fontos feladatának megoldásában. A valutareform idején apám ment ki tárgyalni a három Rotschild-házhoz Párizsba, Frankfurtba és Londonba, az akkor fiatal Teleszky János pénzügyi titkár kíséretében.

— Láng Lajos ezután egyetemi tanszékére tér vissza, de nem szünik meg parlamentáris szereplése se. Szinte csodás, hogy tud átolvadni azzá amivé lett. Egész lélekkel fekszik neki katedrájának és belemelegedvén megkezdi a mi egyetemeinken szinte páratlan termékenységű irodalmi működését úgy könyveiben, mint felolvasásaiban, amelyeknek nagy érdeme és becse, hogy mindig eleven kontaktusban voltak a nemzet napi életével. E dolgozatokban nyoma van annak mindenütt, hogy aktív politikus, országgyűlési beszédeiben viszont, hogy tudós. 1901-ben Széll Kálmán kabinetjében kereskedelmi miniszter lett.

— Miniszterségéhez az alkotások egész sora fűződik: ő alatta épült többek között az Erzsébet-híd is, amely merész, pillérnélküli megoldásával egész Európában feltünést keltett. Kedvenc foglalkozása volt a vámpolitika, amelynek kiváló szakértője és művelője volt. Foglalkozott az akkor még kezdetleges állapotban lévő ipar fejlesztésével, az ipartörvény revíziójával, a munkavédelem kiterjesztésével, ő rendszeresítette a vasárnapi munkaszünetet, foglalkozott a tőzsdereform és a helyiérdekű vasutak ügyeivel, amely vajudó problémák az ő tehetségétől vártak és nyertek megoldást.

A chlopy-i hadparancs és egyéb érdekességek

Láng Lajos szűkebb baráti köre iránt érdeklődöm.

— A politikusok közül legjobb barátai gróf Khuen-Héderváry Károly és Berzeviczy Albert voltak. Amikor az 1904-es hadgyakorlatok befejezése után Ferenc József kiadta a híres chlopy-i hadparancsot, amely — mint emlékezetes — mélyen sértette az ország közjogi

felfogását, Khuen-Héderváry miniszterelnök édesapámat küldte fel az uralkodóhoz, hogy reparálja a sérelmet.

— Ferenc József atyámat bízta meg, hogy a nemzethez intézendő „Népeimhez" címzett híres proklamációját szövegezze meg. Igen jól emlékszem erre — mondja a kegyelmes úr — hiszen ekkor Bécsben a hadiiskola hallgatója voltam és édesapám mellett ültem, amikor ő éjjel a Bristol-szállóban megfogalmazta az uralkodói szózatot. Tíz év multával, amikor mint vezérkari százados őfelsége katonai irodájában szolgáltam, megtaláltam a chlopy-i hadparancsnak egy tábornok által közjogi szempontból is kifogástalanul megfogalmazott eredeti példányát, amelybe a magyar közvélemény által inkriminált részt az akkori polgári hatóságnak egyik magasrangú vezetője toldotta bele.

— Atyám később a delegáció elnöke lett és mint ilyen minden másodévben a Bécsben megtartott delegációs üléseket vezette a bankgassei Magyar Házban. Ebben az időben Bécsben szolgálván, magam is számtalan esetben léptem érintkezésbe a magyar delegáció tagjaival, akik közül sokkal baráti viszonyba kerültem; hogy mást ne említsek, szeretettel gondolok vissza az örökké vidám, sajnos már elhunyt báró Papp Gézára. Szüllő Gézával való barátságom is ezekből az időkből ered.

A demokratikus eszmék nagy politikusáról, Horváth Boldizsárról beszélgetünk, akinek leányát vette el Láng Lajos. Sok intimitást tud Láng Boldizsár nagyapjáról, a 67-es idők nagy igazságügyminiszteréről. Egyik legérdekesebb a következő:

— 1885-ben a főrendiházi reform tárgyalásánál, amelynek édesapám volt az előadója, felszólalt nagyatyám, Horváth Boldizsár is. Mint nyakas kuruc ellenzéki, természetesen ellenzéki padokból és a javaslat ellen . . .

— Az öregúr ellenállhatatlan erejű szónok volt. Kíváló reprezentánsa a régi szónokok romantikus iskolájának. Szokása szerint hatalmas betűkkel írta le kis cédulákra schlagwortjait, de miután már rosszul látott, édesapám leszállt az előadói emelvényről és súgta a schlagwortokat Horváth Boldizsár ellenzéki beszédéhez.

Az egyik asztalon ezüst kazettát látok, a Belvárosi Polgári Kör ajándéka Láng Lajosnak, házasságának 25 éves évfordulója alkalmából, a következő kedves feliratal: „Láng Lajosnak 1901 május 17. Szíved arany, gyémánt elved, lakodalmad ezüst csak. Érje utól egykor szívedet, elveidet." — Az íróasztalon üveg alatt Ferenc József ceruzával írt sajátkezű sorait látom 1912-ből — „Bewilligt. — Fj" — Emlékek rég elmult időkből . . .

Báró Láng Boldizsár mutatja édesapjának keretbe foglalt arcképét.

— Ez sikerült kép. Így él az én emlékezetemben is. Magastermetű, elegáns megjelenés volt. Derüs, kiegyensúlyozott, a humort kereső és megtaláló, egészséges optimizmussal megáldott ember volt atyám. Különösen hálás vagyok neki, hogy ezeket a lelki tulajdonságokat tőle örökölhettem.

Nézem a fényképet. Elválasztott dús hajával, kurtára nyírt szürkés szakállával, pirospozsgás kerekded arcával valóban kellemes benyomást tesz. Csaknem állandóan fehér nyakkendőt viselt, amely hozzátartozott öltözékének sajátos eleganciájához. Símán, folyékonyan beszélt. Gesztusai diszkrétek, hangja természetes és általában egész előadásából hiányzott a pátosz. Kezdetben a Tisza Kálmán rezsim alatt szeretett polemizálni, később azonban lemondott a csipkelődés és visszavagdalkozás kis tűszúrásairól.

Ő alapította meg a híres „keddi vacsorákat", amelyekről annyi kulisszatitok és kacsa került be a lapokba. Ezek az összejövetelek nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a tradicionális együttérzés fennmaradjon és hogy a párttagok, a liberalizmusban ingadozók friss kedvet és erőt merítsenek a küzdelmekhez. Kivált az egyházpolitikai viták idejében bírtak nagy jelentőséggel ezek a „keddi vacsorák". Láng Lajos mint társalgó is elsőrangú volt. Ama igen művelt emberekhez tartozott, akik mindig arról beszélnek, ami a szomszédjukat érdekli.

Atyjának egyetemi tanári működéséről beszél ezután báró Láng Boldizsár.

— Imádta katedráját. Tanári sikereinek mindig jobban örült, mint a politikai babéroknak. Kiváló kedvenc tanítványa volt Balogh Jenő, aki később tanártársa és meghitt barátja lett. Egyik tudományos könyvét neki is dedikálta. Nagyon szerette és nagyrabecsülte Bud Jánost. Amikor drága jó atyámat 1918 márciusában a Deák-téri luteránus templomból temettük, a legmegrázóbb beszédet egyik tanártársa és gyermekkori barátja, az erősen katolikus Concha Győző mondotta. — Tanítványai rajongtak atyámért és ebben ismert egyéni szeretetreméltóságán kívül talán közrejátszott az is, hogy nem nagyon szigorúan vizsgáztatott.

— A viszony köztem és édesapám között ideális volt. Ő volt az én legjobb barátom. Megértette és elnézte a fiatalkor bohóságait is. Neveltetésemnél súlyt helyezett arra, hogy megismerjem a külföldet; minden évben más és más országba küldött tanulmányútra. Ennek későbbi külföldi küldetéseimben igen nagy hasznát is láttam.

— Édesapám halála kitörölhetetlen fájó nyomokat vésett a lelkembe — mondja megilletődöttséggel a kegyelmes úr. — Édesanyám, aki a legkitünőbb és legszeretőbb hitves és a leggyengédebb anya volt, alig néhány hónap után követte édesapámat a sírba.

A kiegyezés utáni korszaktól-napjainkig

— Hogy az én pályafutásomról is beszéljek?

— Mindenesetre érdekes kort éltem meg. Láttam a kiegyezés utáni nagy fellendülést, a monarchia virágzását, Bécs fénykorát, Ferenc Ferdinánd trónörökös előtérbe lépését és heves érdeklődését az osztrák-magyar monarchia politikai és katonai vezetése irányában, majd a monarchia porbahullását. Megismerkedtem a Markó-utcai fogházzal, négy hónapig a gyüjtőfogház cellalakója voltam, résztvettem mint katonai szakértő az úgynevezett béketárgyaláson, láttam Trianont, megértem a részbeni magyar feltámadást és most egy kimenetelében még kiszámíthatatlan európai háborút. — Jelentős kor-

szakok és események az én életemben a következők voltak:

— 1877-ben születtem Budapesten. A gimnázium elvégzése után a bécsujhelyi katonai akadémiába, majd a bécsi hadiiskolába kerültem. Közben az akkori császári és királyi 16. huszárezredben az önkéntesek oktató tisztje voltam. Ma is szoros barátság fűz sok régi tanítványomhoz, akik közül Perczel Miklós és báró Szalay Gábor államtitkárok, Chorin Ferenc, a Gyosz elnöke, Rudnay Lajos követ, Vuk Mihály egyetemi tanár és ennek öccse Gyula, Jankovich Antal miniszteri tanácsos és Bakos János pestmegyei földbirtokos azok, akikkel még ma is gyakran találkozom. Ugyancsak szívesen gondolok vissza Jakabfy Elemérre, az erdélyi magyarság egyik érdemes vezetőjére, aki kiváló tehetségű tanítványom volt.

— 1904-től a vezérkarnál teljesítettem szolgálatot. 1909-től 1914-ig mint vezérkari százados Ferenc József katonai irodájában kaptam beosztást. Itt a magyar ügyek referense voltam. Ezek között legjelentősebb volt az 1912.-i honvédségi reform, amely báró Hazai Samu nagynevű honvédelmi miniszterünk alkotása volt. Hazainak legkiválóbb munkatársa, a szervezési osztály akkori főnöke, Belitska Sándor őrnagy, később honvédelmi miniszter majd varsói magyar követ volt, akihez hosszú évtizedeken át a legbensőbb barátság fűzött.

— Több utazásán kisértem el a császárt és királyt. Ott voltam 1910-ben első és utolsó boszniai útján is. A lakosság nagy tisztelettel és lelkesedéssel fogadta az ősz uralkodót. Személyes megjelenésének varázsa alatt egy csapásra elsimultak a politikai ellentétek. Biztonsági intézkedéseket úgyszólván nem is kellett foganatosítani.

Ferenc József környezetében

— Több ízben voltam kirendelve, hogy őfelségét budai séjour-jaira és Gödöllőre elkisérjem. Az egyik gödöllői út alkalmával a következő epizód történt ve-

lem, mely izgalmasnak indult, de szerencsésen fejeződött be.

— Az udvari kocsin délelőtt 10 óra körül érkeztünk meg a gödöllői kastély elé. Azonnal elfoglaltam lakosztályomat és átnéztem a reggeli lapokat, hogy a szükséges lapszemlét őfelségének elkészítsem. A piros ceruzával kijelölt lapokat átadtam báró Bolfras gyalogsági tábornoknak, a katonai iroda főnökének. Majd visszamentem a szobámba átöltözni az ebédhez, amely fél egyre volt kitüzve. A falon egy szép régi ingaóra ketyegett, amely háromnegyed tizenkettőt mutatott, tehát a legnagyobb nyugalommal álltam neki az öltözködésnek. Arra, hogy egy „császári és királyi udvari óra" ne járjon pontosan, még csak nem is gondoltam. Ez az indokolatlan bizalom okozta a későbbi bajokat.

— Javában öltözködtem, mikor kopognak az ajtómon és egy udvari lakáj sietve jelenti, hogy őfelsége vár az ebédre. A verejték ült ki homlokomra. Ferenc József híres volt pontosságáról, késni nem lehetett. Nem maradt más hátra, minthogy a lakáj utján jelentettem közvetlen főnökömnek báró Bolfrasnak, hogy hirtelen megbetegedésem akadályoz az udvari ebéden való részvételben.

— „Betegségem" hírére Bolfras könnyű ételeket és egy üveg vörösbort küldetett le, melyet én egészségesen elfogyasztottam.

— Este a „Marschall-Tafel"-nál, az udvari kíséret vacsorájánál a tapasztalt öregurak rögtön tudták, hogy csak „rögtönzött" betegségről lehetett nálam szó. Megnyugtattak, hogy nincs köztük egy sem, aki már el ne késett volna. Igaz viszont, hogy ez mindenkivel csak egyszer szokott megtörténni, ebben a milieuben.

— Másnap, mikor megjelentem — most már természetesen pontosan — az udvari ebéden, őfelsége jóságos melegséggel érdeklődött egészségi állapotom iránt . . .

— Nem érzem magam hivatottnak, hogy nagy királyunk politikáját vagy egyéniségét jellemezzem — mondja báró Láng Boldizsár — de miután csaknem öt

évig volt szerencsém őfelsége közelében lennem, azt hiszem hogy nem túlzok, ha azt mondom, hogy őfelsége volt korának talán utolsó igazi grand seigneur-je.

— Őszinte tisztelettel emlékszem vissza arra a szó legszebb értelmében vett előkelő, nemes gondolkodásmódra, amely őfelségéből sugárzott ki és amely környezetében és így a katonai irodában is uralkodott, s amelynek egyik legmarkánsabb képviselője a katonai iroda főnöke, báró Bolfras gyalogsági tábornok volt. Hálával gondolok vissza reá, akiben a bőséges tapasztalatból fakadó leszürődött életbölcsesség a megértő nemes jóindulattal tökéletes harmóniában egyesült.

— A háború kitörésekor a 10. huszárezredben századparancsnok voltam. Azonnal mozgósítottam, századomat bevaggóniroztam és magam, visszarendeltetvén a vezérkarhoz, a VI. hadtesttel, melynek Boroevics volt a parancsnoka, az orosz frontra mentem.

— Amikor a háború folyamán IV. Károly király került a trónra, első tényked̄ései közé tartozott, hogy gróf Apponyi Albert, valamint gróf Tisza István akkori miniszterelnök előtt kijelentette, hogy feltett szándéka eleget tenni a magyar nemzet régi hő óhajának és hozzájárul ahhoz, hogy az önálló magyar hadsereg felállíttassék, tekintettel azonban az ezzel járó nagy szervezési munkálatokra, természetesen nem a háború alatt, hanem annak befejezése után.

Báró Szurmay Sándor, akkori honvédelmi miniszter, aki ebben az ügyben is kiváló szakember volt és aki evvel a kérdéssel különösen meleg szeretettel foglalkozott, engem tisztelt meg azzal a megbizatással, hogy az e tárgyra vonatkozó „tanulmányt" kidolgozzam. Ez a „tanulmány" magában foglalta nemcsak a szorosan vett nyelvi és szervezési kérdéseket, hanem igen fontos közjogi reformokra is kiterjedt, amennyiben a közös hadsereg tervbevett kettéosztása folytán, egy magyar nemzeti és egy osztrák nemzeti hadsereget állítottak volna fel és így a közös ügyek tárgyalására kiküldött delegációk hatásköre is lényegesen összezsugorodott volna.

— A tanulmány kiterjeszkedett a Himnusz- és zászlókérdés, valamint minden más úgynevezett közjogi gravámennek, végül a hadkiegészítésnek, a magyar kívánságokat teljes mértékben kielégítő megoldására is. Ugyancsak ezt az alkalmat használtuk fel arra, hogy megvessük a Magyar Királyi Hadilevéltárnak és Hadimúzeumnak alapját is.

IV. Károly az önálló magyar hadsereg mellett dönt...

— Amikor a tervezetet a hadseregfőparancsnoksággal, őfelsége katonai irodájával, az akkori közös hadügyminisztériummal és a volt császári királyi Landwehrminisztériummal letárgyaltuk, őfelsége összehívta a hadsereg vezetőit, hogy véleményüket ebben a kérdésben kikérje. Az egybegyült magas katonai méltóságok közül József főherceg és báró Hazai Samu az önálló magyar hadsereg létesítése mellett kardoskodtak, néhányan semleges álláspontot foglaltak el, mig sokan a magasrangú tábornokok közül a meglévő rendszer, vagyis a közösség fenntartása mellett nyilatkoztak.

— Őfelsége ezen vélemény-nyilvánítások meghallgatása után kijelentette, hogy a magyar honvédelmi miniszter által benyujtott javaslatot elfogadja, a közös hadsereg kettéválasztását, illetve az önálló magyar hadsereg felállítását elrendeli és ezen nagyarányú átszervezés időpontjául a háború végét határozza meg.

— Ezzel a munkálatok új stádiumba jutottak, a „tanulmány"-ból a legfőbb hadúr által elfogadott végleges tervezet lett, amelyet már csak megfelelő formába kellett önteni, hogy törvényjavaslat legyen belőle. Egyben miniszterem útmutatásai szerint a végrehajtási utasítás irányelveit is kidolgoztam.

— Mindezen munkámban legkitünőbb munkatársaim Csejkovics akkori vezérkari őrnagy és Nagy Vilmos, akkori vezérkari százados, jelenleg honvéd altábornagy és hadtestparancsnok voltak.

— Még Bécsben ismerkedtem meg a Kormányzó Úr őfőméltóságával. Akkor őfelsége szárnysegéde volt, én pedig a katonai irodában teljesítettem szolgálatot. Később Fővezér korában kerültem ismét a Főméltóságos Úr közelébe. Magyarország Kormányzójává történt megválasztása után legmagasabb parancsára megszerveztem és felállítottam katonai irodáját és annak mint alezredes, majd mint ezredes két évig főnöke voltam.

— 1922-ben a párisi magyar követséghez kerültem mint katonai attasé s csaknem hat évig tartott ez a vezénylésem. E minőségben egyszersmind Madridban is akkreditálva voltam. 1927 májusában altábornagy lettem. Nyugdíjaztatásom után in politicis „erblich belastet" lévén, bekapcsolódtam a politikai életbe. Az 1929 januári időközi választáson egységespárti programmal a királyhelmeci (bodrogközi) kerület képviselője lettem, amely kerület 1931-ben és 1935-ben is megválasztott. Parlamenti működésem alatt a véderő-, majd a külügyi bizottság elnöke voltam.

— Évenkint többször járok külföldre, Párisba vagy Genfbe az Interparlamentáris Unió végrehajtó bizottságának üléseire. Itt és az Unió plénumában ismételten felszólaltam. — Az Interparlamentáris Unió magyar csoportjával számos külföldi konferencián vettem részt, mindig nagyobbszámú delegáció élén. Páris, Istanbul, Belgrád, Varsó, Hága, Róma, Bukarest, Brüsszel és Oslo voltak az utolsó pár év konferenciáinak színhelyei.

— 1936-ban Budapesten tartottuk meg az Unió konferenciáját, amely tudományos és társadalmi sikerével, valamint az előkelő külföldi delegátusok nagy számával messze túlszárnyalta a többi hasonló összejövetelek színvonalát.

— Napipolitikával nem kívánok többé foglalkozni, de minden erőmmel és szerény képességeimmel arra törekszem, hogy a külföld közvéleményének és vezető egyéniségeinek felvilágosításával elősegítsem a magyar ügyet. Ezt a célt vélem szolgálni a nemrég megalakult Magyar-Jugoszláv-Társaság élén is.

Nem könnyű dolog báró Láng Boldizsárt személyével kapcsolatban beszédre bírni. Fényes katonai pályája és a polgári életben elért nagy sikerei azonban annál beszédesebbek.

Közéleti munkásságának szép eredményei arról győznek meg bennünket, hogy Nagy-Magyarország kiváló politikusának, báró Láng Lajosnak élete nem szakadt meg, mert tehetsége és eszményei méltó örököst kaptak fiában, aki hű maradt azokhoz az ideálokhoz, amelyeket édesapja képviselt.

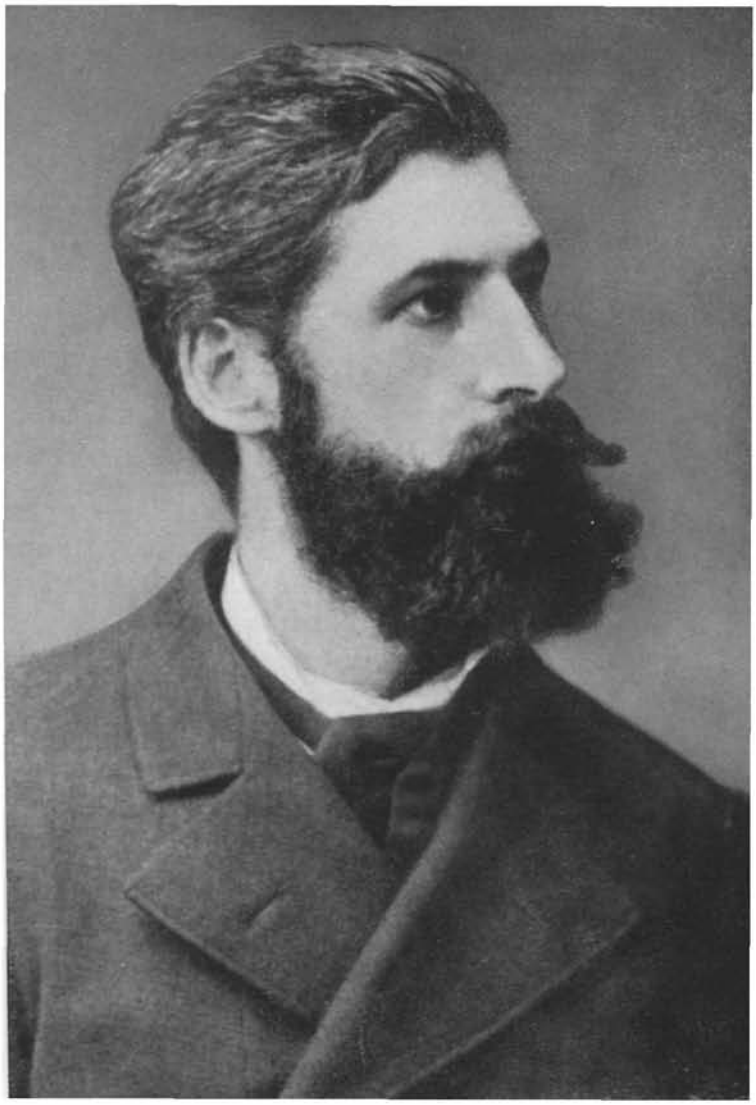

Dr. LÁZÁR BENŐ

(Lázár Andor tulajdonában lévő eredeti után)

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

LÁZÁR ANDOR

(Veres felv.)

LÁZÁR BENŐ – LÁZÁR ANDOR

Ezt a beszélgetést 1938 március 6-án folytattam Lázár Andor igazságügyminiszterrel, három nappal az első Darányi-kormányból történt kiválása előtt.

Az igazságügyminisztérium hatalmas palotájában mostanában szokatlanul lázas munka folyik. A magyar politikai közéletnek évtizedek óta domináló nagy problémáját, a titkos választójogot csiszolják, faragják és öntik formába az illetékes kodifikátorok. Az igazságügyminiszter előkelő tónusú, csendes várószobája azonban mitsem árul el a gyorsütemű adminisztrációból. Halkan kattog a két írógép és Csánk Béla, a miniszter titkára tünik el időnként a hatalmas faragott ajtók mögött. Az igazságügyminiszter fél egyre kéretett és amíg bekerülök hozzá, elnézem a falon függő volt miniszterek olajportréit. Daruváry kivételével Bárczy István, Tomcsányi Móric, Nagy Emil, Zsitvay Tibor és Pesthy Pál (most a közjogi bizottság elnöke) a közelmultnak és a mának emlékét is idézik, amelynek ők még aktív szereplői.

A politikai élet aktuális kérdéseit illetően a csak napokban felgyógyult igazságügyminisztert egyelőre nem akarom terhelni s amidőn eléje kerülök, más irányban indítom el a beszélgetést a magyar pecsétőrrel.

Édesatyjáról, a nemes emlékű pápai ügyvédről beszélgetünk. A gyermeki visszaemlékezés kapcsán nem a miniszter, nem a pártpolitikus szólalt meg, hanem Lázár Andor az ember, aki talán még soha ilyen intenzítással nem nyilatkozott meg a magyar ujságolvasó közvéleménye előtt.

Semmi nyomott nem hagyott rajta a súlyos műtét.

Láthatóan jólesik a miniszternek, hogy betegsége után, első interjúja nem a napi politikáról szól. Barna szeméből derű és mosoly árad, amikor atyjának, a pápai ügyvédnek az emlékét idézem. Példás rendben tartott hatalmas íróasztalából — rendszerető ember pedantériájával — hamarosan elő is kerül édesatyja egykori fényképe.

A kegyelmes úr mutatja a képet. Finom arcélű, körszakállas férfiú, a kor divatjának megfelelően Ferenc Józsefben, széles fekete nyakkendővel. A szakáll kissé elmossa a hasonlatosságot az apa és fia között.

A szegények ügyvédje

— Édesatyám 1848 december 31-én született — kezdi el a beszélgetést Lázár Andor igazságügyminiszter — mint Lázár András, nórápi lévita (lelkész-tanító) második házasságából származó fia, aki rövidesen apját, anyját elveszítvén, bátyjának, Lázár Lajos pápai ügyvédnek családja körében nevelkedett.

— Küzdelmes fiatalság után egyéni tulajdonságai folytán rövidesen, mint pápai ügyvéd tekintélyes barátokat, társadalmi pozíciót szerzett. Harminckétéves volt, amidőn feleségül vette Makara Györgynek, Veszprém vármegye főorvosának leányát — ma is élő édesanyámat. A boldog házasságból négy gyermek származott.

— Milyen boldog impressziók élnek excellenciádban édesapjáról?

— Ötéves gyermek voltam, amikor édesatyám 1887-ben meghalt — válaszol az igazságügyminiszter. — Ennek folytán vele kapcsolatos emlékeim bizony kissé elmosódtak már. Hiszen félszázad mult el azóta és az ember érdeklődése annyi mindenfélére kiterjed, hogy azok között a korán elveszett apa emléke nem él olyan erővel, mintha a későbbi kort is együtt töltöttük volna. Neveltetésünkben ilyenformán sajnos már nem vehetett részt és az a támasz nélkül maradt özvegyére, édesanyánkra maradt. A gyermekkor emlékei tehát már majdnem teljesen szertefoszlottak, de emlékezetemben egy jóságos, családjáért élni, halni tudó szép férfi képe él, aki alapos műveltségével és nagyobb koncepciójával messze kinőtt és kimagas-

lott a kisváros kereteiből. A református egyháznak hű fia és a pápai társadalmi élet mindenki által becsült és szeretett tagja volt.

Mialatt beszél, kezei között forgatja édesatyjának fényképét. A fénykép mintha felfrissítené az igazságügyminiszter emlékezetét, mert a következőket mondja:

— Igaz ugyan, hogy egy ötéves gyermek lelkében még nem alakulhattak ki komolyabb, felemlítésre méltó képek, de azért igen jól emlékszem atyámmal kapcsolatosan egyes élményekre. Például gyakran megtettem, hogy amikor édesatyám tárgyalt az ügyfeleivel, észrevétlenül besurrantam az ügyvédi irodájába, ott meghuzódtam a divány sarkában és gyermekeknél egész szokatlan érdeklődéssel hallgattam jó tanácsait, sokszor korholásait, amiket a hozzá forduló sok falusi emberhez intézett. Igen jó és előkelő klienturája volt, de megható szeretettel törődött a ködmönös, csizmás, egyszerű falusi nép bajával, akik benne nem a felettük álló fiskális urat, hanem atyai jóbarátjukat látták.

— A szociális érzés és gondolkodás — folytatja az igazságügyminiszter — az akkori úri középosztály egyes tagjainál bizony még nem volt valami nagymértékben kifejlődve s már ezért is a szeretetnek különös mértékével övezték atyámat a szegény falusi néprétegek.

— Atyámmal kapcsolatos másik élményem a kishegyi szőlőnkkel kapcsolatos, ahol tavasztól késő őszig — a szüret befejezéséig — laktunk. Édesatyám ide mindig pontosan estefelé szokott megérkezni és mi gyerekek a villához vezető hosszú úton mindig nagy izgalommal lestük, mikor tünik fel a kis kertkapuban édesatyánk alakja. Ha megláttuk, akkor önfeledt, víg kacajjal robogtunk elibe és ő derüs, férfias komolyságával karjaiban vitt vissza bennünket.

A szülői házban csak szeretetet láttam

A szülői házban uralkodó szellemről, majd ifjúkorának erkölcsi szemléletéről (akkor még nem voltak „világnézetek") — beszél a kegyelmes úr.

— Amíg édesatyám házában éltem, majd később, amikor atyai nagyatyám házához kerültem, a családi otthonomban csak szeretetet, melegséget és bizalmat láttam és talán ez a magyarázata annak az emberszeretetemnek, amely engem mindig, mindenkivel szemben eltölt.

Megfontoltan, hangjában a tiszta meggyőződés hevületével mondja a következőket az igazságügyminiszter:

— Bármilyen vonatkozásban is kerüljek összeköttetésbe embertársaimmal, az én lelkemet elsősorban a szeretet dominálja. Ezt a szeretetkészséget atyámtól és anyámtól örökölhettem és ezt a lelki kincset tartom eddigi életem legnagyobb értékének.

Jóleső érzéssel hallgatom az igazságügyminiszter szavait, hiszen Lázár Andor már magas poziciójánál fogva is elsősorban politikus, küzdő, harcos ember és olyan időkben ül Justicia székében, amikor nem igen szoktak szeretetről hárfázni . . .

Meg is említem az igazságügyminiszternek, hogy a mai gyülölettől túlfütött légkörben milyen maradandó hangsúlyt kapnak szeretetről tett kijelentései.

A gyülölködés romboláshoz vezet

Lázár Andor helyeslően bólint.

— Szeretném — mondja — ha szavaimat megértenék mindazok, akik a gyülölet jegyében kívánnak Magyarországon politikát csinálni s okulnának a rombolásokból, melyet a gyülölet inspirálta politika idézett elő szerte a világon. A magam személyére például nagy tanulságnak és mementónak hatott a közelmulti betegségem, amikor kényszerűségből kikapcsolódva a napipolitika forgatagából, ott a fehér betegágyon oly közel éreztem magamban a szeretetet és embertársaimat. Valahogy úgy érzem, hogy azóta még szenvedélymentesebben, még lehiggadtabban fordulok a politika és társadalmi problémákhoz.

„Deák Ferenc követője óhajtok lenni"

— Most engedje meg excellenciád, hogy e lelki megnyilatkozás után megkérdezzem: milyen pozitív politikai elvek irányítják nagyméltóságodat halhatatlan elődjének, Deák Ferencnek örökében?

Néhány pillanat után felel Lázár Andor.

— Sokszor mondtam már miniszterségem alatt, hogy Deák Ferenc követője óhajtok lenni. Sokan talán frázisnak tartották, sokan talán nem hitték el, hogy abban mélységes átgondoltság és meggyőződés van. A deákferenci szellem iránti rajongásom érzékeltetésére elmondom önnek miniszterségem egyik legérdekesebb élményét, amely éppen Deák Ferenccel kapcsolatos volt:

— 1936 nyarán Sopronba hivtak meg, hogy ott Deák Ferencről előadást tartsak. Ezzel az előadással foglalkozva, néhány napot töltöttem Héviz-fürdőn feleségemmel, onnan a kép teljessége kedvéért átmentem Kehidára, Deák Ferenc szülőhelyére, hogy magamba szívjam a „génius-lócit". Kehidáról Nagycenkre, ahova gróf Széchenyi Bertalan, a felsőház elnöke hívott meg, hogy ott némi képet kapjak otthonán keresztül Széchenyi István életéről. Miután közel éreztem magamat a két halhatatlan férfi szelleméhez, mentem át Sopronba s talán soha közvetlenebb erővel nem beszéltem még közéleti pályámon, mint ott Sopronban ezután a két impressziónális látogatás után. Deák Ferenc szellemének nemcsak utódját, a magyar igazságügyminisztert kell áthatnia, hanem az egyetemes magyar közéletet is — hangsúlyozza Lázár Andor.

„Nyugtalan emberek mindig voltak és mindig lesznek"

— Amidőn a deákferenci szellemnek a közéletben való szupremációjáról beszélünk — meg kell kérdeznem excellenciád véleményét a különböző szélsőséges és felforgató törekvésekről — melyek éppen ennek a szellemnek: a jog, törvény és igazságosságnak sutbadobásával

óhajtják céljaikat megvalósítani. Legyen szabad utalnom a puccs-akciókra, melyek éppen a napokban foglalkoztatták a közbiztonsági és igazságügyi hatóságokat.

— Ami a szélsőséges elemek különböző akcióit illeti, arra azt válaszolhatom — mondja az igazságügyminiszter — hogy a magyar nép közismert szabadságérzületével nem volna összeférhető, ha mi teljesen megfosztanók a különböző nézeteket valló embereket a vélemények szabad megnyilvánulásától. Ez nem volna egyébként összeegyeztethető Deák Ferenc szellemével sem. Az államhatalom csak akkor lépjen közbe, ha a vélemények, megnyilatkozások és cselekvések túllépik a szabadságadta határokat és a társadalmi rend felborításával fenyegetnek. Ilyen törekvésekkel szemben az államhatalom a multban teljesítette és a jövőben is teljesíteni fogja kötelességét. Nyugtalan emberek mindig voltak és mindig lesznek — mondja az igazságügyminiszter — de ez nem lehet ok arra, hogy mi is elveszítsük a nyugalmunkat. Én a belpolitikai helyzetünket a legoptimistábban ítélem meg s ezt a felfogásomat alátámasztja az ellenzéki pártok lojalitása és megértése a kormány több alkotmányjogi javaslata iránt. — A titkos választójog is a pártok egyöntetű összefogásának jegyében fog tető alá kerülni — remélem a közeljövőben.

Csánk Béla, az igazságügyminiszter titkára közben többször nesztelenül bejön és jelenti a folyó ügyeket. Befejezem tehát az interjút.

Távozóban megkérdezem az igazságügyminisztert, hogy ezekben a súlyos és felelősségteljes időkben nyujt-e egyáltalán örömet az obligát „piros bársonyszék"?

Az igazságügyminiszter elmosolyodik, majd komolyra fordítja a szót.

— A miniszterség ma különösen elsősorban gondot, fáradságot és felelősséget jelent. A miniszterség jelenthet azonban örömet is, nekem például akkor jelentene örömet, ha sikerülne minden feltünés nélkül megvalósítanom olyan gondolatokat, amelyek meggyőződésem szerint hazám hasznára válnak.

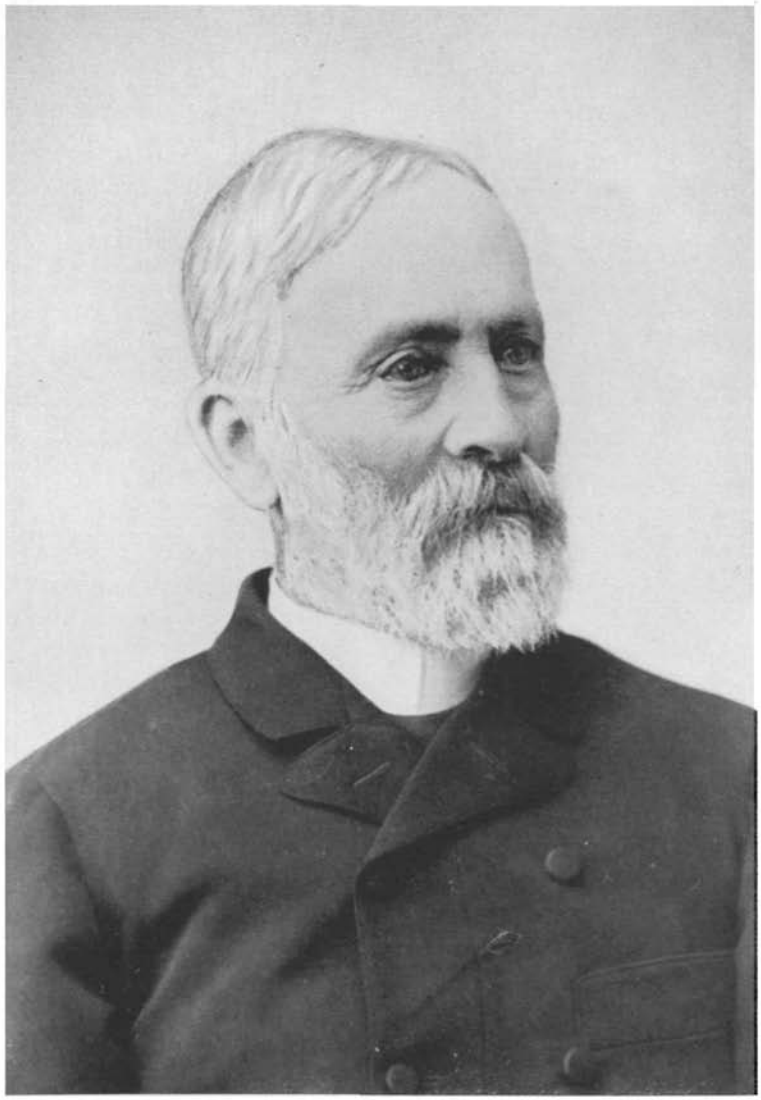

id. LUKÁCS GYÖRGY

(Lukács György tulajdonában lévő eredeti után)

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

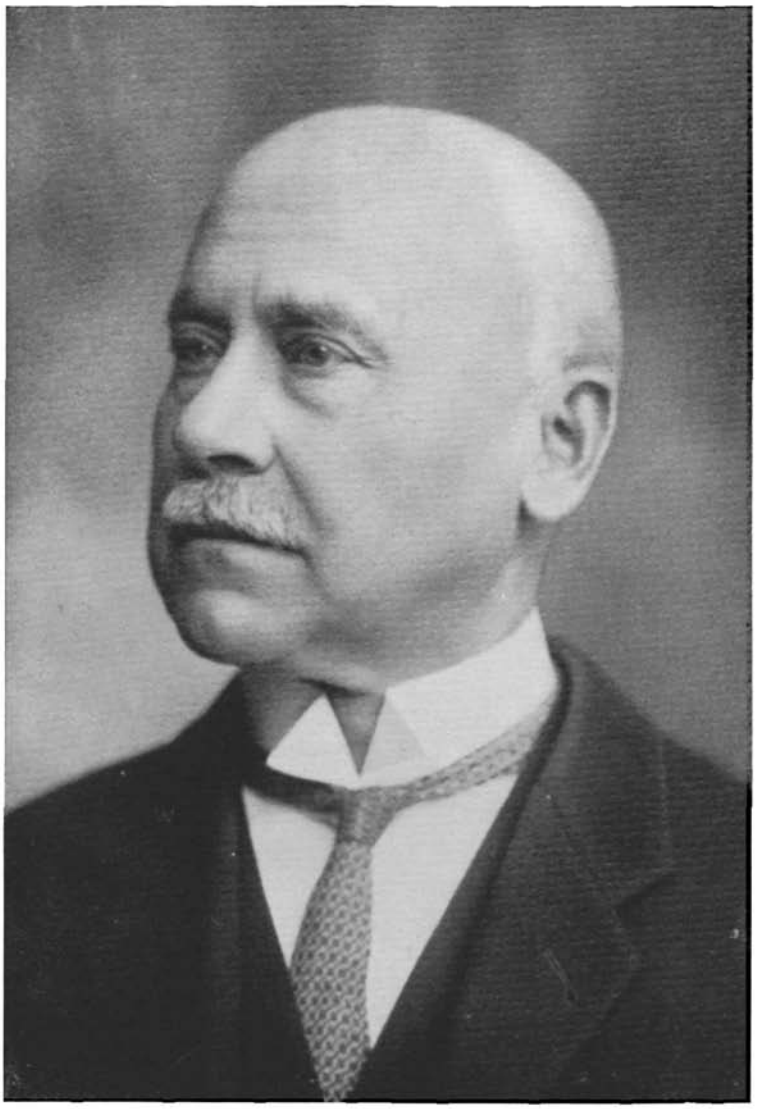

LUKÁCS GYÖRGY

(Brunhuber felv.)

ID. LUKÁCS GYÖRGY – LUKÁCS GYÖRGY

Amikor 1904 őszén Tisza István megírta ugrai levelét, amellyel azzal fenyegette meg az akkor éppen nyugodt ellenzéket, hogy az obstrukció hidráját le fogja törni és nem fogja megengedni, hogy a törvényhozás gépezete végleg berozsdásodjon, a treuga dei azonnal felbomlott és ellenzék szenvedélye az obstrukció vészes viharzásaiban tört ki.

Ebben a kaotikus politikai légkörben báró Fejérváry Géza, a daliás tábornok-miniszterelnök Lukács Györgyöt bízta meg előbb a belügy, majd húzódozása után a kultusztárca vezetésével.

Hogy a Fejérváry-kormány alatt tomboló politikai hullámok nem borították el a kultusztárca területeit is, az kizárólag Lukács György érdeme. Az egyetemi ifjúság részéről történtek ugyan kísérletek a rend megzavarására, azonban Lukács Györgynek sikerült féken tartania a feltörő szenvedélyeket, amelyek a tudomány, a művelődés szent csarnokainak nyugalmát veszélyeztették.

A fényes politikai multtal rendelkező politikus most egész munkabírását, tudását és energiáját a revíziós mozgalom tengelyére állította.

Szemere Bertalan „titoknoka"

Benczur-utcai villájának dolgozószobájában kerestük fel Lukács Györgyöt, hogy beszéljen édesapjáról, id. Lukács Györgyről, akit még 1848 előtt az első parla-

menti felelős kormány belügyminisztere, Szemere Bertalan nevezett ki „titoknok"-nak.

Lukács György mélységes kegyelettel mutatja az íróasztal felett függő, finom arcú szakállas portrét, amely édesapját ábrázolja.

— Édesapámmal kapcsolatos első gyermekkori, vagyis inkább csecsemőkori impresszióm is politikai volt — kezdi el mosolyogva emlékezéseit Lukács György.

— 1865-ben a kiegyezés előtt születtem Nagyváradon. Ekkor voltak a képviselőválasztások, melyeket a király, akkor még mint abszolút uralkodó, avégből rendelt el, hogy Magyarország alkotmányát helyreállítsa és véglegesen kibéküljön nemzetével. Azon az estén, amikor én a napvilágot megláttam, Nagyvárad város választó polgársága fáklyás zenét adott atyámnak, mint Nagyvárad város másodszor is megválasztott képviselőjének. Mialatt atyám a fáklyák világánál válaszolt a hazafias polgárság szónokának, valamint Gerliczy Félixné bárónénak, aki a nagyváradi nép nevében hatalmas nemzeti színű selyemzászlót nyujtott át atyámnak, ezalatt a belső szobákban harsány sírással jelentkeztem az élet küzdelmeire... A hazafias ünnepély bevégeztével, a fáklyák eloltása után atyám visszasietett családja körébe, hogy ott értesüljön a közben lezajlott családi eseményről. Születésemnek ez a kísérő körülménye talán szimbolum volt arra — mondja a kegyelmes úr — hogy életemet én is a közügynek szenteljem, ugyanúgy, mint édesapám tette.

— 27 éves koromban veszítettem el édesatyámat, de még ma is, midőn közeledem az ő általa elért életkorhoz, úgy áll előttem, mintha csak tegnap beszéltem volna vele. Férfias, derűs komolyságát, átható szép kék szemeit, melyekből megértő lélek és meleg szív sugárzott, soha nem tudom feledni. Lankadatlan munkásság, ideális jellem, hófehér becsületesség, forró hazaszeretet: íme, ezeket a tulajdonságokat tanultam meg tisztelni és szeretni benne és örökké hálás vagyok neki, hogy ilyen dús erkölcsi örökséget hagyott rám.

Idősebb Lukács György ifjú koráról érdeklődünk.

— Atyám abban az ősrégi nagyváradi premontrei gimnáziumban és abban a nagyváradi királyi jogakadémiában végezte tanulmányait, melyeket azóta a trianoni román önkényuralom, a magyar kultúra oly sok egyéb tüneményes alkotásaival együtt, könyörtelenül kirabolt és elpusztított. Jogi tanulmányai végeztével a Pesti kir. Táblára került joggyakorlatra, majd az 1839.-i pozsonyi országgyűlésen Beöthy Ödön, Bihar vármegye nagyhírű követe mellett teljesített patvarista szolgálatot. Édesapám egész fiatalon publicisztikai tevékenységet fejtett ki, mint Kossuth Pesti Hírlapjának állandó cikkírója. Bihar vármegye közgyűlésein pedig, mint az ifjúsági ellenzék vezére, lángoló szónoklatokban kelt ki a kormányzat ellen. E működései során — folytatja Lukács György — ismételten összeütközésbe került Tisza Lajossal, Bihar vármegye akkori keménykezű és önkényre hajló adminisztrátorával. Akkoriban bizonyára nem gondolta az ifjú ellenzéki vezér, hogy később a bensőséges szeretet és meleg barátság kötelékei fogják őt fűzni a kemény adminisztrátor fiához, Tisza Kálmánhoz.

— Az első parlamenti felelős kormány megalakulásakor, — folytatja Lukács György — Szemere Bertalan belügyminiszter atyámat miniszteri „titoknok"-ká nevezte ki s ebben a minőségben a belügyminisztérium megyei osztályának élére került, majd az 1848-i országgyűlés honvédelmi „Bizottmányában" működött mint előadó. A szabadságharc viszontagságos alakulása folytán Pestről elmenekült kormányt Debrecenbe is híven követte és a fegyverletétel pillanatáig vasszorgalommal és kitartással végezte megsokasodott feladatait.

Az abszolutizmus alatt Tisza Kálmánnal

A magyar történelemnek gyászos emlékű korszakáról, az abszolutizmusról beszélgetünk. Azt kérdezem, hogy mit csinált az első felelős kormány „titoknoka", amikor a kormány Pestről menekülni volt kénytelen.

— Az abszolutizmus alatt apám Nagyváradra vonult vissza a magánéletbe — mondja a kegyelmes úr. — Még ügyvédi gyakorlatot sem folytatott, mert ehhez is az abszolutista kormány engedélye kellett volna. Ezt pedig apám hazafiúi meggyőződése tiltotta igénybe venni. A házkutatásokat, melyekkel sűrűn zaklatták, keményen állotta s amint a politika horizontján derengni kezdett, apám is állandóan résztvett a bihari hazafiak Geszten, Tisza Kálmán kastélyában folytatott tanácskozásain és politikailag egészen Tisza Kálmán mellé szegődött. Amikor pedig az önkényuralom 1861-ben a törvényhatóságok működését rövid időre helyreállította, a közbizalom apámat emelte Nagyvárad polgármesteri székébe s csakhamar Nagyvárad város országgyűlési képviselőjévé is megválasztották. Az 1861-i országgyűlés feloszlatásával a városi tisztikar élén apám is lemondott a polgármesterségről és a provizórium alatt nem vállalt közhivatalt. 1865-ben Nagyvárad város másodszor is egyhangúlag nyujtotta neki a képviselői mandátumot. 1871-ben a király Tisza Kálmán belügyminiszter előterjesztésére belügyminiszteri tanácsossá nevezte ki apámat, ugyanott csakhamar államtitkárrá lett és államtitkári állásában érte őt utól a halál 1892-ben. Mint országgyűlési képviselő az 1861-i és 1865-i országgyűléseken Tisza Kálmánnak, az országgyűlés balpártja vezérének hű fegyvertársa és legbizalmasabb barátja volt és az is maradt mindhalálig. A Deák-párt és a Tisza-párt fúziójakor apám is a szabadelvű párthoz csatlakozott.

A szegedi árvíz kormánybiztosa

— Mondjon el excellenciád valami kiemelkedő eseményt édesapja pályafutásából — kérem Lukács Györgyöt.

A kegyelmes úr néhány percig maga elé mered.

— Apámnak legnagyobb élménye minden bizonnyal az 1879-es év, a szegedi árvíz volt. Amint ismeretes, a Tisza, amelynek rakoncátlansága annyi bajt okozott,

1879 kora tavaszán minden képzeletet meghaladó módon áradt meg és elnyeléssel fenyegette Szegedet. A fenyegető vész alkalmából — amely nemcsak Szeged és az ország köznyugalmát, hanem a külföldet is megrendítette — a kormány élt az 1805 : V. t.-c.-ben biztosított kormánybiztos kirendelési joggal és atyámat küldötte ki teljhatalmú kormánybiztosnak és őt a törvényhatósági közigazgatás összes közegeivel való közvetlen rendelkezés jogával is felruházta. Atyám éjt nappallá tett, hogy megtörje az akkori törvényhatósági közigazgatás bizonyos mértékű lanyhaságát és hogy a szegedi népet aktív közmunkára serkentse. Sikerült is a közigazgatást roppant erőfeszítésre sarkalnia és sikerült megtörnie a nép közönyét, úgyhogy minden épkézláb ember a töltések megerősítésén dolgozott. Apám segédletére nagyszámú katonaság is állott, utászcsapatok, amelyek emberi erőt szinte meghaladó munkával igyekeztek torlaszokat emelni a dühöngő vízáradatnak. A rettenetes katasztrófa éjjelén Szegeden és környékén senkisem hunyta le a szemét. Katonaság és polgárság vállvetve talicskázott, küzdött és dolgozott. Azonban mindezt az óriási erőfeszítést legyürte a fékeveszett elemek hatalma és a percsorai gátszakadás helyén betört, hömpölygött a bősz, sötét hullámtenger Szeged felé. Éjjel 12 órakor — folytatja a megrázó visszaemlékezést Lukács György — megkondultak a harangok, jelezve a rettenetes katasztrófa gyászos bekövetkezését. És megkezdődött a mentés kínos, de dicsőséges munkája, azonban sajnos minden hiába: Szeged rombadőlt.

— A romok között maga Ferenc József is megjelent Tisza Kálmán kíséretében. Vágó Pál hatalmas vászna megörökítette a jelenetet az utókor számára, amidőn a király Tisza Kálmánnal az oldalán megjelent a romok között s atyámnak mint kormánybiztosnak és környezetének szomorú hódolatát fogadja.

— A király ekkor apám küzdelmes és odaadó fáradozásait a Szent István-renddel jutalmazta.

A tragikus emlék felidézése után derűsebb motívumokat keresek.

— Milyen hatással volt excellenciádra édesapja egyénisége és politikai szemlélete? — kérdem Lukács Györgyöt.

— Politikai és emberi ideálom volt — mondja a kegyelmes úr. Nemcsak fiúi szeretet kapcsai által éreztem magamat atyámhoz fűzöttnek, hanem közpályám tanítómesterét is tiszteltem benne. Ugyanis pályámat a belügyminisztériumban kezdtem és így atyám, mint államtitkár, egyszersmind hivatali főnököm is volt. Ma is fülembe csengenek Tisza Kálmánnak szavai, midőn mint újonnan kinevezett fogalmazó-gyakornok, nála, mint miniszternél jelentkeztem: „Öcsém, kövesd atyád példáját!" A közigazgatás terén nagyon sokat tanultam édesatyámtól, egyebek közt azt is, hogy bármennyire ismerik is a törvényeket, azok gyakorlati alkalmazásakor mindig meg kell nézni és el kell olvasni az alkalmazás alá kerülő törvényhely szövegét és nem szabad csak az emlékezetre támaszkodnunk, még akkor sem, ha a törvényt kívülről tudjuk. Az emlékezetben bizonyos részletek elhomályosodhatnak és egyes törvényhelyeket nem lehet kiszakítani abból az összefüggésből, mely azt a törvény egészéhez fűzi.

— Atyámat őszintesége, egyenessége, jólelkűsége oly népszerűvé tették, amilyennel a közélet emberei közül igen kevesen dicsekedhetnek. Nagyváradi temetésén, — noha 17 év óta élt elszakadva szeretett városától — olyan óriási tömeg vett részt, aminőt Nagyvárad város alig látott. A felravatalozása a régi városháza nagy udvarán történt s a beszentelés után Tisza Kálmán volt miniszterelnök, Nagyvárad város akkori országgyűlési képviselője, báró Dőry József Bihar vármegye és Nagyvárad város főispánja, Beőthy Andor, Bihar vármegye alispánja és Sal Ferenc Nagyvárad város polgármestere, mindannyian atyám jó barátai — vették vállaikra a koporsót és emelték a gyászkocsiba. Nagyvárad város, a város „első alkotmányos polgármesterének" díszes sírkövet is állíttatott. Halottak napján évről-évre városi gyászünnepet tartottak a nagy halott emlékére és díszőrség tisztelte meg nyugvóhelyét mindaddig, amíg Nagyváradnak a

hazától erőszakos elszakítása és a bekövetkezett román önkényuralom ennek a kegyeletes ünneplésnek is végett nem vetett. Azt sem türte az új uralom, hogy a városnak egyik legfőbb utcája atyám nevét viselje, éppen úgy, amint Szavaynak, a vértanunak, Szigligeti Edének, Tisza Kálmánnak és Szilágyi Dezsőnek nevét viselő utcákat és tereket is csakhamar átkeresztelték méltóbbnak talált román nevekre.

A nagyváradi sír... és a revízió

— Ha édesatyámról emlékezem — folytatja a kegyelmes úr — a meleg szeretet és a forró hála érzelmein kívül, melyek hozzá fűznek, mindannyiszor azok a nagy nemzeti katasztrófák és folytonos hazafiúi megpróbáltatások ülik meg lelkemet, melyekből a magyar nemzedékek mindegyikének bőven kijutott a maga része. Atyám férfikora javában szenvedte át a szabadságharc leveretésének és az azt követő önkényuralomnak tragikus időszakát, de aztán osztályosa lett a nemzeti élet váratlan fellendülésének. Nekem osztályrészül jutott — mondja Lukács György — hogy ifjúságomat és férfikorom javarészét is a nemzeti fellendülés korszakában élhettem keresztül, de életem estélyét sötéten árnyékolják be a trianoni katasztrófa mindannyiunkra súlyosodó mérhetetlen szenvedései. Hiába, nincs magyar nemzedék, mely zavartalanul élhetné végig a maga nemzeti életét. De ezekből a megpróbáltatásokból, ezekből a katasztrófákból nemzetünk mindannyiszor diadalmasan feltámadott. Nem szabad tehát csüggednünk. Nem csüggedek magam sem, hanem bizalommal várom az újabb feltámadást.

— Ezirányú szívós küzdelmemben nagy komponens atyám nagyváradi sírja is, amelyben idegen zászló alatt alussza örök álmát Nagyvárad város „első alkotmányos polgármestere": az én édesapám... — teszi hozzá fátyolozott hangon Lukács György.

MIKSZÁTH KÁLMÁN

(Glatz Oszkár eredeti ceruzarajza az Országgyűlési Múzeumban)

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

ifj. MIKSZÁTH KÁLMÁN

(Irisz felv.)

MIKSZÁTH KÁLMÁN – IFJ. MIKSZÁTH KÁLMÁN

A kiegyezés utáni korszak, nagy egyéniségekben és státusférfiakban gazdag rezervoárjából messze kimagaslott Mikszáth Kálmán neve. Tisza Kálmánt „generálisnak", Szilágyi Dezsőt „nagy cséplőgépnek", Wekerlét „püspöknek" (csupasz arca miatt), Ugron Gábort „rabonbánnak", Eötvös Károlyt „vajdának", báró Podmaniczky Frigyest „pepita bárónak", Mikszáth Kálmánt „a nagy palóc"-nak becézte a ferencjózsefi korszak politikai humora.

Mikszáth Kálmán valóban nagy és lángoló egyénisége volt korának. Páratlan meglátás, szárnyaló képzelet, színes, zamatos, ízig-vérig egyéni előadás jellemzi az írót, borotvaéles ész, lucidusi elme, bátor véleménynyilvánítás, az elvekhez való feltétlen hűség: a politikust.

A Szent Péter esernyőjének halhatatlan írója — sokak szerint — korának egyik nagy politikusa is volt, aki a humor sokszor torzító, de mindig bölcs és szívből-jövő mosolyán keresztül a „t. Házból" írt remekműveiben mondotta el nap-nap után politikai expozéjait.

A „politikus Mikszáth Kálmán" jelentősége ma még nincs eléggé méltatva. Nem maradtak utána nevével fémjelzett alkotások. Ki tudná azonban kimutatni azt a politikát formáló és kialakító tevékenységet, amellyel a Ház piros bársonyszőnyegén, vagy a híres „klubban", vagy az István-szálló Mikszáth szobájában szivarja végéről elhangzott derűjével, magvas aforizmáival, oktatásaival, vagy iránymutatásaival a kör politikusait, politikai irányelveket beérkezettség, vagy a megsemmisülés

felé irányította? Az ő szerepe a kulisszák világa volt, ahol a dolgok természete szerint a nagy politika vajudott. És ennek az érdekes világnak vált ő klasszikus krónikásává. Az úgynevezett „színes" politikai karcolatokat ő utána, az ő hatalmas tehetsége nyomán írják mindmai napig — legyünk őszinték — az összehasonlítás minden reménye nélkül. A zsenitől lehet tanulni, a zsenit lehet bámulni, de utánozni soha. Ifj. Mikszáth Kálmánnak aforizmája szerint: „A mennyországot utánozni nem lehet."

Ha mégis akarunk valamit érezni ennek a nagy szellemnek a suhogásából, meg kell szólaltatnunk édes fiát, ifj. Mikszáth Kálmánt, akinek szellemi ouvrejében ott csillognak a Nagy Palóc tehetségének soha el nem halványuló fényei.

Milyen lehetett a nagy ember közelről? Milyen volt az élcelődő bölcs otthon, családja körében, amikor a képviselőház ülése, a klub mozgalmassága, lüktető elevensége után magánéletet élt?

Szemben ülök Mikszáth Kálmán fiával. Szivarozik, akár az apja. Élénk fekete szemei frissen csillognak.

— Fájó érzés lehet az elhunyt apáról beszélni — mondom ifj. Mikszáth Kálmánnak. Mégis megkérem, beszéljen édesapjáról a politikusról és emberről. Beszéljen saját gyermekkoráról, apjával való viszonyáról, hiszen mint fia és politikai eszményeinek örököse, erre a leghivatottabb.

— Igaza van — mondja némi tünődés után Mikszáth Kálmán. — A szülői ház emlékét idézni a gyermekre nézve mindig fájdalmas. De százszorosan fájdalmas akkor, amikor ez a szülői ház egy darabja volt annak a régi Magyarországnak, amely sajnos már örökre eltűnt.

Incidens Görgei Artúrral

— Gyermekkori emlékeim közt a régi Magyarország nem egy nagy alakja szoborként bontakozik ki. Még beszéltem Tisza Kálmánnal: tréfálkozva kötekedett velem, hogy besoroz mamelukjai közé. Jókai nem egy-

szer mesélt nekem „Álmodádról" és a „Leaotungi emberkékről". Nedeczky István és Pongrácz Károly a Beszterce ostroma híres hősének unokatestvére vasárnaponként nálunk ebédeltek. Thallóczy Lajos szokott megexaminálni a történelemből. Jól ismertem Szilágyi Dezsőt és Hieronymi Károlytól kaptam angol alkotmányjogi munkákat elolvasásra. Megfordult nálunk nem egyszer a mult század két legnagyobb hőse is: Türr és Görgei. Mikor utóbbit először láttam, még kisfiú voltam.

— Csókolj kezet a tábornoknak — mondotta atyám — mert ő a legnagyobb magyar hadvezér.

— Megmakacskodtam, dacosan nem mozdultam.

— Nos, mi lesz? — szólt reám atyám.

— Áruló volt — vágtam ki.

A kínos szünetet Görgei szakította félbe:

— Hagyd el kérlek — szólt. — Így van ez jól. Higyje a magyar ifjúság, hogy a nemzet erői végtelenek és kiapadhatatlanok és mindig kellenek árulók, akik a magyar ügyet elvesztik.

— Görgei szavai, de még inkább acélkék tiszta mélységű tekintete, melyet e percben egy végtelen szomorúság árnyékolt be — eltörölhetetlen benyomást tettek rám. Először megszégyenültem. Sok évvel később, történelem-politikai tanulmányaim során állandóan foglalkoztatott a Görgei-probléma: Kossuth és Görgei ellentéte, a realitások és irrealitások sajátságos keveredése a magyar politikában: a nemzeti közvéleménynek hajlamossága a csillogó irrealitásokat a rideg valóság fölé helyezni: — mindez Görgei történelmi alakját új és újabb vonásokban mutatta be.

— Életem későbbi folyamán közelsodródtam Tisza Istvánhoz. Sok meglepő hasonlóságot fedeztem fel a két keményre kovácsolt jellem alakulásában. Ekkor már a nemzeti probléma tragikus elhajlásai érdekeltek; — hiszen azt a Tisza Istvánt, aki még ekkor kemény kézzel össze tudta volna tartani a szétesni készülő magyar glóbuszt, az ország nagyobb része már a nemzet közellenségének tekintette. A magyar tragédia akkor már útban volt. Csak az nem látta, aki nem akarta. Itt azon-

ban vígan folyt a magyar politika ősi sportja: az embervadászat. A magyar jellemnek van egy különös hangulata, amelyben mint egy szeszélyes óriás gyermek a játékszereivel — az egyik nagy emberével veri agyon a másikat! Görgei és Tisza tragédiája itt találkoztak.

— Amit eddig a szülői házról elmondtam, abban két dolog szorul némi magyarázatra. Hogyan történt az, hogy szegény korán elhalt öcsém és én már úgyszólván a gyermekkorban összejöttünk az ország vezető férfiaival? A másik az, hogy mi volt az oka annak, hogy egy írói házból kikerülve, az én életfolyamatom már korán a politika felé sodródott?

Házunkban a szabad kritika uralkodott

— Édesatyám beteges ember volt: a korai haláltól félt. Bennünket fiait pedig módfelett szeretett. Már zsenge gyermekkorunkban barátaiként kezelt. Nem győzte kivárni, amíg felnövünk! Így mindent jó egypár évvel előbb kaptunk meg, semmint az nekünk korunknál fogva kidukált volna. Volt vadászpuskánk, mielőtt azt komolyan kézbe vehettük volna. Előbb volt hátaslovunk, semmint azt használhattuk volna. Akárki volt vendég nálunk, mi az asztalnál ültünk. Tilos volt a nagyok társalgásába beleszólnunk, de a beszélgetést figyelemmel kellett kísérnünk, mert másnap édesatyánk kikérdezett, hogy miről folyt a beszéd.

— A mi házunknál a szabad kritika uralkodott. Atyánk minden írását el kellett olvasnunk s arról véleményt mondanunk. A kritikáért megrovás soha, de kioktatás mindég kijárt. Így akarta atyánk gondolkodását belénk oltani, nem az apai tekintély szigorával, hanem a mi gondolkodásunknak a magáéhoz való idomításával.

A t. Ház folyosóján

— Módfelett szerette a politikát, a parlamentet, annak légkörét, a pártkört s annak apró cselszövényeit.

Egy emberöltőn megszokta, mint jó ebéd után a fekete kávét, a likőrt, a pezsgőt. És mégsem volt politikus. Az aktív politikától mindig távoltartotta magát. Elkerülte a szereplést. Több mint egy emberöltőn tagja volt a parlamentnek. A naplók azonban csak egyetlen egy felszólalását tartalmazzák (Bausznern főispánt védte meg Pázmándyval szemben). Ő, aki egy negyedszázadon át államférfiak szájába adott magvas és maradandó mondásokat, akinek aforizmáit, paraboláit és megjegyzéseit az egész ország politikai közvéleménye nemes valutaként adta tovább — hihetetlenül laposan vágott vissza ebben a beszédében.

— Ahogy elkerülte a politikai zöldasztalt, úgy szerette a politikai fehérasztalt. Maga köré gyüjtötte az István főherceg szállóban levő ú. n. „Mikszáth-szobában" az ország vezető politikusait. Nem egy nagy eseménye e korszaknak itt játszódott le. Nem egy magasan ívelő karriér innen indult ki. Szilágyi Dezső, Radó Kálmán, Darányi Ignác mindennaposak voltak itt. Sokszor itt vacsorázott Tisza Kálmán is, ha otthon kimenőt kapott. Naponta együtt tarokkozott a „generális"-sal (ő nevezte el így!). Meleg barátság fűzte Tisza Istvánhoz is, ki bár fiatalabb volt, de az öreg generális iránti egész szeretetét átvitte reája. Szerette Bánffy Dezsőt is, Széll Kálmánhoz régi barátság fűzte, épúgy, mint Fejérváry Gézához, Lukács Lászlóhoz, Hieronymi Károlyhoz. Jókaira mint atyamesterére bámulatteljes szeretettel tekintett fel és Herczeg Ferencben szerette leendő utódát. Élete végén a fiatalabb politikus generációból megszerette Horánszky Lajost, az íróképviselők gárdájából Pekár Gyulát és Werner Gyulát.

— A Mikszáth-szoba nemes fémjelzésével nem egy politikai karrier lendült magasba, sőt a legmagasabbra — atyám nagy örömére, aki baráti körét úgy tekintette, mint tágabb családját, ő maga azonban megmaradt mindvégig „tekintetes úrnak", mert minden szereplést és kitüntetést elutasított magától.

— A politikai élet forgatagában csak két alkalommal került — akaratán kívül — döntő események előterébe, egyébként megmaradt az események csendes szemlélője és a kulisszák mögötti tanácsadója.

— A Bánffy elleni obstrukció idején, Bánffy a fiatal Tisza Istvánt akarta az ellenzékkel szemben mint erőskezű házelnököt kijátszani, hogy az obstrukciót letörje. Tisza Kálmán éjjel kereste fel lakásán édesatyámat s arra kérte, hogy miután a fia ő reá nem hallgatott, atyám bírja reá barátai nevében, hogy a megbízást ne vállalja s ne dobja magát oda áldozatul egy olyan rendszer életének meghosszabbítására, amelynek az országra nézve káros hatásai már mutatkoztak. Édesatyám akkor levelet intézett Tisza Istvánhoz, amely levél Tisza István beszédeinek akadémiai kiadásában teljes szövegében megjelent. A levél érvei előtt Tisza meghajolt s a megbízást magától elhárította. Atyámtól hallottam, hogy mikor Ferenc József király érdeklődött, hogy Tisza István miért utasította vissza a megbízatást, azt mondotta:

— Olyan ember mint Tisza István sohasem járhatja le magát.

— A másik eset Tisza István első miniszterelnökségét megelőző pártbomlás idejére esett. A szabadelvű párt Széll Kálmán bukása után frakciókra esett. Tisza mint dezignált miniszterelnök nem tudott kormányt alakítani. Ekkor édesatyám szervezte össze az ú. n. „ószereseket" (így gúnyolta őket az ellenzék) a párt értékes, de nagyobb politikai szerepet nem játszó közkatonáit s ezzel megmentette a pártot a bomlástól, lehetővé tette Khuen-Héderváry, majd röviddel azután Tisza István kormányalakítását.

Roosevelt Mikszáthról

— Ha nem is volt vérbeli politikus, mégis minden írása a korszak politikai történetének értékes forrása és adatéka. Látta a magyar középosztály pusztulását, az er-

kölcsi korhadást, azoknak a bűnöknek a felülkerekedését, amelyek — jóval halála után — 1918-ban véres leszámolásra hívták a multat. Végigcsinálta 1905-ben Tisza Istvánnal a szabadelvűpárt bukását. Tudta, hogy talán soha még államférfiúnak nem volt olyan igaza, mint akkor Tiszának és talán soha még államférfi nem volt annyira gyülölt, mint Tisza István. Látta a magyar közvéleménynek megbokrosodását, a vezető értelmiség pálfordulását, a jelszavas politika felülkerekedését, a józan belátásnak csődbejutását s a nemzeti politika lejtőre jutását. Látta a hanyatlást az irodalomban is. Új romboló irányok felülkerekedését, amely ellene fordult annak a Magyarországnak, amelynek relikviái Jókai és az ő műveiben voltak elraktározva. Látta az ideálok összeomlását s látta amint azok, akik az ideálokat hivatásszerűen döntögették le, a gyülölködésnek, a paráznaságnak, az aranyborjúimádásnak idegen oltárait mint újjongták körül. Előre látta az elkerülhetetlen bukást, amelynek mindezek csak előfutárai voltak politikában, irodalomban. Annak a külföldnek a nézetét, amelyik Jókai és atyám munkáiból ismerte meg Magyarországot, Roosevelt fejezte ki, mikor itt járt, mondván: „Amikor a Szent Péter esernyőjét olvastam, feltettem magamban, hogy eljövök ebbe az országba és kifejezem szeretetemet ezzel a néppel szemben és megszorítom írójának kezét". Annak a külföldnek a nézetét, amely az új romboló irodalomból ismerte meg Magyarországot, vagy jobban mondva azt, amit ez az irodalom Magyarországnak állított, Benesék, Pasicsék, és Bratianuék fejezték ki rágalomhadjáratukban.

— Édesatyám munkáinak nagy politikai jelentőségét még ma is csak kevesen ismerték fel kritikusai közül. Vates volt. Nem apokaliptikus borzalmakat jósolt, hanem a humor derüjével és a gúny ostorával mutatta az ország sebeit, a társadalom kinövéseit, a közélet romlását.

— Ha ezeket kiegészítem azokkal a reflexiókkal, megállapításokkal és megfigyelésekkel, amelyeket meghitt bizalmas környezetben, fehér asztal mellett, vagy a politikai klubokban, a folyosón baráti körben elmondott — csak akkor bontakozik ki egész koncepciójában a poli-

tikus Mikszáth Kálmán mélyrelátó intuiciójával, éles meglátásával, következtetéseinek bölcs logikájával, amelyek ha történetesen nem lett volna író, talán a régi Magyarország egyik legnagyobb politikusává avathatták volna.

Így látja ifj. Mikszáth Kálmán az édesapját. És kicsoda a fiú?

„Megtanultam azt, amit édesatyám intuitív megérzett"

Ifj. Mikszáth Kálmán egyéniségét, édesatyjának született, szűz képességeivel szemben, megalapozott tudás, módszeres felkészültség jellemzi. Ezt ő maga így determinálta: „Politikai koncepciómat apámtól örököltem. Én megtanultam azt, amit ő intuitív megérzett".

Ifj. Mikszáth Kálmán közéleti és publicisztikai munkássága arra mutat, hogy egy kitünő képességekkel megáldott, képzett ember rendszeres trenirozással készül elfoglalni a magyar közéletben azt a helyet, amelyet tehetsége jussán megérdemel.

— Beszéljen méltóságod saját pályafutásáról is — kérem ifj. Mikszáth Kálmánt.

— 1885-ben születtem Budapesten. Tanulmányaimat itthon, egy évet a párizsi Sorbonneon, onnan a következő évben Tisza István útmutatásai szerint a londoni egyetemre mentem, ahol az angol szabad intézmények tanulmányozása mellett — horribile dictu! — éppen Tisza István kívánságára a munkáskérdést tettem tanulmányaim központjává. (Ugyanakkor itthon még a verebek is azt csiripelték, hogy Tisza Istvánban nincsen szociális érzék.)

„A régi Lloyd-palotában érzem legjobban magam"

— Hazajöttem: Tisza István karonfogva vezetett fel a Munkapártba és a mai napig is ott a régi Lloyd-palotában, a régi barátok között érzem legjobban magam.

— 1912-ben feleségül vettem Földes Liviát, Földes professzor leányát.

— A háború alatt Tisza mellett teljesítettem önkéntes szolgálatot a parlamentben székelő Országos Hadsegélyző Bizottságban. Simonsits Elemér és én voltunk az ügyvezetők. Tisza István hetenként feljött, hogy munkásságunk felől tájékozódjon.

Publicisztikai munkásságáról beszél.

— 1919 január 16-án — jól emlékszem a dátumra — rendkívül éles cikket írtam a Budapesti Hirlap számára: „A Károlyi-kormány lemondása és a békekonferencia" címmel. A cikk éles felelősségrevonás volt. Rákosi Jenőnél konferencia volt és mindenki figyelmeztette, hogy a cikk az akkori körülmények között megmozgathatja az utcát. Rákosi azonban hajthatatlan volt és kijelentette, hogy: „Kiadom a cikket még akkor is, ha összetörik a nyomdát". Ezután „Június levelei" álnév alatt cikksorozatot kezdtem a Budapesti Hirlapban, de csak hármat adhattak ki belőle.

Az utolsó geszti zarándoklat

— Tisza tragikus halálakor birtokomon voltam Horpácson. 1928-ban, halálának tízéves évfordulóján én vezettem az utolsó geszti zarándoklatot és a Nagy Mártir sírboltja előtt megfogadtuk, hogy legközelebb Nagymagyarország visszatérésekor jövünk el.

— Politikai pályafutásomon két férfiút ismertem meg: Tiszát és Bethlent. Mind a kettőhöz közel álltam. Mind a kettőt leteperték kortársai, kik köldökéig sem értek fel. Mind a kettőnek a tragédiáját végigcsináltam. Mind a kettő tragédiájának konzekvenciáját magamra nézve maradéktalanul levontam. Bethlen Istvánnak mondottam egyszer politikai elhagyottsága legsivárabb napjaiban:

— Én nem a te híved vagyok: ma is Tisza István katonája vagyok, de a te oldaladról semmi hatalom sem mozdíthat el addig, amíg te állsz azon a helyen, ahol Tisza István elesett . . .

— A mostani világválság szabta helyzet bizonyos politikai félrevonulásra késztet. Tanulok és ismét tanulok. Remélem, hogy készültségemet még hasznosítani tudom hazám javára.

Megemlítem Mikszáth Kálmánnak, hogy egyik napilap szerkesztőségében a minap egy Miskolcról érkező levelet láttam, amelyben a levél írója többek között így ír:

„Nagy szeretettel gondolunk vissza a mi volt kedves főispánunkra Mikszáth Kálmánra, akit a Teremtő sok jó és szép tulajdonsággal megáldott, de „könyökkel" elfelejtette felruházni".

Mikszáth Kálmán derüsen és jólesően hallgatja az elmondottakat.

— Igen, én úgy neveltem magamat, hogy mindent csak munka, ellenszolgáltatás és eredmények alapján fogadhatok el az élettől. A „könyöklést" valóban sohasem ismertem. Ezt a jellemvonást talán apámtól örököltem, aki a hatalom fényében, amelyben sütkérezhetett volna, elégett, miközben másoknak világított.

BUDAS
TELEFON
24-1-32
KÖNYVKÖTÉSZET